This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slav 8385.1.10

HARVARD COLLEGE LIBRARY

Bought with the income of
THE KELLER FUND

Bequeathed in Memory of
JASPER NEWTON KELLER
BETTY SCOTT HENSHAW KELLER
MARIAN MANDELL KELLER
RALPH HENSHAW KELLER
CARL TILDEN KELLER

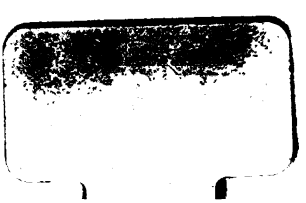

4872

Hrvatski pokret

1848

Dio I. — Ciena 35 nč.

1898.
Dionička tiskara u Zagrebu.

Grof Josip Jelačić Bužimski,
ban hrvatski.

Hrvatski pokret

u proljeću godine 1848.

Preštampano iz „Obzora“.

U ZAGREBU.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1898.

Slav 8385.1.10

Keller

I.

Veljačka revolucija u Parizu.

Narod francezki nije bio zadovoljan sa svojim ministarstvom, koje da ruši njegov ugled u inozemstvu. Nu predsjednik ministarstva Guizot, koji je bio ujedno i ministar vanjskih posala, nije puno mario za nezadovoljstvo opozicije, jer je imao za sebe veliku većinu u francezkoj komori i u senatu. Opozicija je tu većinu pripisivala nepravednomu izbornom redu, po kojem su birani većinom činovnici, pa je zato javne sastanke upriličivala u tu svrhu, da tu žigoše vladu i izborni red. Napokon dodje ideja, da se priredjuju banketi i sobeti, na kojima će se malo jesti i piti, ali tim više kritizovati vladu i tražiti nove reforme. Tako se urekao veliki banket za 22. veljače 1848., ali je u predvečerje toga dana vlada priliepila po svim uglovima naredbe, po kojima zabranjuje obdržavanje sutrašnjeg banketa. — To je bilo dosta, da uvriedi slobodoumni francezki narod. Sliedeći dan vrvilo je silno množtvo svieta po parižkim trgovima i boulevardima, a na više mjesta dodje do okršaja medju vojskom i djacima, koji se naravno staviše na čelo nezadovoljnoga naroda. Narod stade sada dizati barikade, te je prolazio ulicama, pjevajući marseillaisu i vičući: „Dolje s ministrima! Da živi opozicija! Da živi reforma izbora! Živila sloboda!“ Sada se zabrinula vlada, pa se postarala, da sakupi u Parizu svu vojsku i topove iz okolice parižke, jer u narodnu gardu nije već posve

vjerovala. Drugi dan (23. veljače) bije se pravi boj po ulicama pariškim, jer gradjanstvo iz kuća puca na vojsku, koja nemože odolievati silnim barikadama, što ih neprestano dižu buntovnici. Buna je u pravoj svojoj kolotečini.

U to kobno vrieme u ½2 sata poslie podne sastala se zastupnička komora na sjednicu i tu izjavi Guizot, da je cielo ministarstvo predalo ostavku, na što da je kralj Ljudevit Filip I. naložio Moléu, dakle umjerenomu opozicionalcu, da sastavi kabinet. Kad je to saznao pariški puk, koji je već i sabornicu obkolio, razliegne se po Parizu veselo podvikivanje: „Sve je svršeno! Ministarstvo je dalo ostavku! Da živi reforma!“ U večer toga dana razsvietliše Parižlije svoje kuće u znak veselja. No sad se dogodi nesreća, koja je kriva, da se stvar tako užasno svršila. Kad su naime oko 10 sati u noći došli djaci i radnici pred kuću Guizota, bivšeg ministra predsjednika, da mu izvedu mačju deraču, prestraši se ondje postavljeni bataljun vojnika, te opali puške u masu naroda. Do 50 ljudi je palo, ali se o tom za čas raznese glas po svem Parizu, a masa naroda zaključi strašnu osvetu.

Narod krene drugi dan prema kraljevskoj palači „Tuilerie“ zvanoj i za čas razvi se ondje ne bitka, već pravo mrcvarenje. Badava vojska, badava topovi; narod sve podavi i pokolje, a „Tuilerie“ padnu u ruke grabežljivaca, koji ih posve oplieniše, te „Palais royal“ upališe. Kralj se odrekao priestolja na korist svoga unuka Ljudevita Filipa II., kojemu je tek 10 godina, pak će mjesto njega vladati Parižlijama simpatična vojvodkinja Orleanska kao regentica. No narod nehtjede više imati kralja, pa zato spali kraljevski priestol pod spomenikom srpanjske revolucije od g. 1830., a na kraljevsku palaču postavi nadpis: „Hôtel des invalides civils“.

U Parizu proglašena je republika, a narod sa nekim poslanicima sastavi privremenu vladu, koja razpusti obe komore i pozove narodnu vojsku, neka bude u pomoć novoj republikanskoj demokratičkoj vladi. Kralj Ljudevit Filip I. pobjegao je sretno sa svojom familijom i bivšim ministrima u Englezku.

II.

Odjek parižke revolucije.

Kad su stigli glasovi o francezkoj revoluciji i o dogadjajima u Parizu, prevrnu se rek bi ciela Evropa. U njemačkim državama poče svagdje vrieti i kuhati, pa se pišu adrese na vladare i sastavljaju se želje naroda. Toliko komešanje i prieteća od zapada pogibelj prisili njemačke vladare, te popustiše narodu. Tako Bavarska, Würtemberg, Baden, Hessen i Frankfurt odmah ukinuše cenzuru. Bavarski kralj razpisao je sabor za 16. ožujka, a na njem će se viećati o odgovornosti ministarstva, o podpunoj slobodi štampe, te o javnosti i ustmenosti kod sudova s porotom. To se sve već uvelo u Hessenskoj, a pruski kralj takodjer je obećao držanje sabora. U cieloj pak Njemačkoj počelo se agitirati za njemački parlamenat, koji bi bio sastavljen od svih Niemaca u Evropi, te izveo jednu jaku sjedinjenu njemačku državu. Za kratko vrieme sva je Evropa pobunjena. Tako se u Englezkoj počeo narod izjavljivati za republiku, u njemačkim državama dižu se seljaci proti svojim vlastelinima i haraju im imanja, a u Saskoj i Berlinu odpuna je buna.

Sve je sada napeto očekivalo, kako će Talijani primiti viesti o parižkim dogodjajima, jer se znalo, da idje još od prijašnjih godina sve kuha, pa će lako i ključiti. I zbilja počeše se Talijani gibati već na prve

glasove o parižkoj buni. Tako su u Milanu našli oglas, u kojem se nudja 1500 cekina onomu, koji ubije feldmaršala Radetzkya, a po svoj Lombardiji i Mletačkoj poče se razvijati pokret u tom smislu, da se ove dvie pokrajine otrgnu od Austrije i da se pridruže Sardiniji, gdje je kralj Karlo Alberto još 8. veljače 1848. proglasio konstituciju. Kad je pokret zahvatio veći obseg, odreče se grof Ljudevit Palffy, austrijski gubernator mletačkih pokrajina, svoje časti, pa ju preda u ruke grofa Ferdinanda Zichya, zapovjednika varoši i tvrdjave. Ovaj pak, bojeći se krvoprolića, učini s mletačkim kolovodjama sramotnu pogodbu, po kojoj ostavlja grad on i sva austrijska vojska, te predaje u ruke gradjanskog odbora svu svoju dosadanju civilnu i vojničku vlast, a uz to još i sve bojne sprave i blagajnu. Sada se pobunila i Lombardija, te mnogi gradovi (Udina, Treviso i dr.) proglasiše republiku. U Milanu već se bije Radetzky s ustašama, koji se organizuju po čitavoj zemlji. Sva gornja Italija pozorištem je krvavih dogodjaja, jer Talijani protjeraše Habsburgovca Franju V., vojvodu od Modene, a Bourbonca Karla II., vojvodu od Parme, obsjedoše u njegovoj palači. Papa Pio IX. občuva svoju zemlju od bune jedino za to, što je još u siečnju dao narodu konstituciju.

Ako je viest o dogodjajima parižkim uzbunila gotovo cielu Evropu, nije čudo, što nije prešla austrijsku monarkiju. Tu je sve kipjelo na bureaukratizam kneza Metternicha i na bezobzirne želje magjarskog naroda, koje su prietile obstanku svih drugih narodnosti, što su živile pod ugarskom krunom. Novi pokret je dapače najjače potresao monarkijom i najdulje ju njihao, akoprem je baš ovdje ostao gotovo bez ikakovih državnih posljedica.

III.

Magjari se prvi dižu.

Kad su u sviet doprle viesti o parižkoj revoluciji, bio je u Požunu na okupu zajednički sabor. — — —

ličanstva, zakonita naša odnošenja s ukupnom monarkijom i naša dužnost prema otačbini zahtievaju.

Ako se obazremo na našu historiju, to nam stoji pred očima uspomena, kako kroz tri stoljeća ustavnog našeg života nesamo da se nismo mogli, kao što vrieme zahtieva, razviti, nego naprotiv moradosmo ponajviše samo oko sačuvanja ustava nastojati. Uzrok je tome bio, što državna vlada Vašeg Veličanstva nije sliedila ustavni pravac, te tako nije se mogla složiti niti sa samostalnošću našega vladanja, niti u obće sa ustavnim životom našim. Do sada je ovaj pravac samo zapriečavao razviće naše konstitucionalnosti; ali sada vidimo, da ako se ovo i nadalje tako uzdrži, i ako se vlada monarkije nepriljubi ustavnosti, da to može priestol Vašeg Veličanstva i svu, uslied pragmatičke sankcije ugodnimi svezami s nami skopčanu monarkiju, u nepredvidjene posliedice zaplesti, a našoj domovini neizrečenu štetu nanieti.

Vaše Veličanstvo sazva nas, da uvedemo reforme; time smo mi vidili izpunjenu davnu našu želju i najrevnijom pripravnošću latismo se toga posla.

Mi smo zaključili, da ćemo po načelu obćenitog nošenja tereta na se uzeti dio javnog tereta puka, koji je dosada sam namirivao varmedjsko upravljanje, i da ćemo na isti način brinuti se za namirenje novih državnih troškova. — Zaključili smo, da se ima puk uz naknadu odkupiti od urbarijalskih dužnosti, te tako izjednačivši interese puka s interesima plemstva, da se s napredkom blagostanja u našoj domovini ukriepi priestol Vašega Veličanstva.

Olakšanje tegotnog uzdržavanja i nastanjenja vojničtva, jedna nam je od najpoglavitijih briga. Admini strativno i političko uredjenje kr. gradova i slobodnil okružja držimo za neodloživ predmet i mislimo, da j već došlo vrieme, da i puk bude dionik političkih prava

Domovina svim pravom očekuje, da se učine uspješni za procvjetanje poljodjeljstva, obrtnosti i trgovine koraci.

Ali i ustavni naš život iziskuje razviće pravog narodnog zastupanja, — duševni naši interesi ištu na slobodi utemeljenu podporu; obramba naše domovine treba da se na temelju značaja narodnog i jedinstva interesa ravnih stališa državljana preobrazi, to pako potrebuje tako u obziru priestola Vašeg Veličanstva, kao i sigurnosti domovine naše, čim skorije naredbe. Računanje i odgovorno rukovodjenje ugarskih dohodaka i troškaka nemožemo više odgoditi, jer samo tako možemo izpuniti ono naše ustavno zvanje, da zadovoljimo tako sjajnosti priestola Vašega Veličanstva, kako takodjer i svim našim potrebama naše domovine i ostale zakonite dužnosti.

Kod mnogih ovih pitanja potrebno će biti, da se uzajamno izravnaju naši interesi sa interesima nasljednih pokrajina, k čemu mi dragovoljno pružamo ruku, ali ujedno ogradjujemo narodna naša prava i interese. Nu mi smo i o tom osvjedočeni, da zakoni, smjerajući na razvitak ustavnog našeg života i duševno i materijalno blagostanje našeg naroda, samo tim mogu zadobiti pravu životnu snagu i valjanost, ako se izvršivanje njihovo povjeri narodnomu, od svakog stranog upliva prostomu vladanju, koje bi iz ustavne većine proizlazilo i njoj odgovorno bilo. I zato smatramo kao prvi uvjet i bitno poručanstvo svih reforma, da se collegijalni naš vladanja način pretvori u ugarski odgovorni ministerium. Tako mislimo, da ćemo odgovoriti našemu zvanju.

I odlučna je naša te ozbiljna namjera, da sva ova pitanja u suglasju s Vašim Veličanstvom na ovom još oru sretno riešimo. To očekuje od nas domovina, to ledaju milijuni puka, na to nas nuka vjernost i odanost, om smo nepokolebivo prama vladajućoj Vašega Velistva kući oduševljeni, jer smo uvjereni, da se samo

time mir, spokojstvo i povjerenje u domovini našoj tako utvrditi mogu, da ga neuzdrmaju neočekivanih možebiti slučajeva vihrovi; i samo takvim poručanstvom mira i zadovoljstva zadobiti možemo onu oduševljenu slogu svih sila, na koje će se vladajuća kuća Vašeg Veličanstva pod kakovim god okolnostima oslanjati moći. Nu i Vaše Veličanstvo s nami će zajedno osjećati, kako nam je za izvedenje toga potrebit mir i kako su od potrebe spokojne okolnosti. I u tom obziru nije nam moguće nemotriti s brigom na one znake narušenog mira, koji se pokazuju u nekim stranama monarkije s nama po pragmatičkoj sankciji sjedinjene, i kojih važnost mnogo povećavaju predvidjeni inostrani dogodjaji. Ne želimo očinsko srce Vašeg Veličanstva izbrajanjem ovih znakova raztužiti, niti njihov već osjetljivi upliv na financijalna razmjerja razlagati, ali vjernost naša i na nama stojeća odgovornost prisiljuju nas, da ispoviedimo, da mi pravi izvor sadašnjih nezgoda i najglavniji uzrok našega zaostajanja nalazimo u načinu upravljanja monarkije, i zato smo i tvrdo uvjereni, da će Vaše Veličanstvo najsigurnije svim mogućim nezgodama doskočiti, vjerne svoje narode složiti, razne pokrajine monarkije stopiti i time najčvršću podporu priestola svoga i vladajuće kuće naći, ako Vaš priestol bude okružen neobhodnim po zahtievanju vremena ustavnim institucijama. U ostalom, Vaše Veličanstvo, sudbina je u božjim rukama; mi se nadamo u zaštitu promisli božje: ali osjećamo i dužnost starati se, da neznana budućnost nenadje nepripravnu vjernu Vašemu Veličanstvu Ugarsku. Da se ova briga čim skorije ukloni, mislimo, da je od potrebe, da se napomenuta reforma pitanja još na ovom saboru u smislu ustavnost rieše, ali se pri tom bojimo, da nebi obično saborsko pogadjanje s vladom i kolegijalnim sistemom prouzročena

dugotrajnost naših dikasterija* uz pogibelj zakasnila od Vašega Veličanstva očinski namjeravani i od sve domovine pravedno očekivani uspjeh. I za to s pouzdanjem neporušive vjernosti prama kraljevskom prestolu molimo Vaše Veličanstvo, da bi izvolilo, uvaživši sadanje izvanredne okolnosti, na sabor poslati punomoćne organe svoje kr. milostive volje, i to po smislu zakona članove našega najvišega dikasterija, naime ugarskoga kr. namjestničtva, koje bi Vaše Veličanstvo svojim povjerenjem odlikovalo kao organe ustavne i koji bi pod osobnom odgovornošću ravnali izvršenjem stvorenih zakona i neposredni dionici saborskoga viećanja bili, državne stališe o namjerama Vašega Veličanstva upućivali, potrebna izvješća, pokaze. osobito u obziru financija, davali i riešenje predležećih pitanja podpomagali. Tako bi se stvoreni zakoni mogli brže Vašemu Veličanstvu potvrdjenja radi podnositi i po njima bi se, ma kuda okrenuli dogodjaji, osigurao u našoj domovini mir, utvrdilo pouzdano spokojstvo, a na temelju ovih razvila bi se duševna snaga i materijalna sila, u kojoj bi Vaše Veličanstvo u svakom slučaju neizvjestne budućnosti neporušivu podporu svoga kr. prieстola našlo. U ostalom itd."

Ova osnova bila je pročitana 4. ožujka u velikaškoj kući, gdje je na to predsjednik Juraj Mailáth, državni sudac, izjavio, da će nadvojvoda Stjepan, ugarski palatin, koji se sada bavi u Beču, opredieliti vrieme, kad će se ova reprezentacija uzeti u pretresivanje.

Ova izjava zadovolji velikašku kuću, te predsjednik raspusti ovu sjednicu. Drugi dan ode i on i drugi podpredsjednik veliki tovarnik (blagajnik) sa nekim velika-

* Dikasterija, to su bili magistrati, preko kojih je obavljao svoju izvršujuću vlast, kanoti kraljevska ugarska dvorska kancelarija, namjestničtvo i komora.

šima u Beč. tobože na magjarski bal. koji je priredjen kao uztuk slavenskomu balu. ali u istinu, da se ondje dogovore i posavjetuju, što će činiti.

Kad se to saznalo, digne se silna graja u zastupničkoj kući dne 8. ožujka. Košut. Madarasz. Pázmándy i drugi zastupnici navališe pravim biesom na velikašku kuću. Oni zahtievaju, da velikaška kuća što prije sjednicu drži i vieća, da li će prihvatiti reprezentaciju na kralja ili ne, jer će se po tom znati, hoće li velikaška kuća pristati uz puk ili uz absolutizam. Nebude li velikaška kuća što prije držala sjednicu, onda će zastupnička kuća sama koracati dalje izvanrednim načinom. U tom smislu čitana je 9. ožujka u zastupničkoj kući poruka na velikašku kuću. U njoj se stališi tuže, što velikaši nisu još pretresali priobćenu im reprezentaciju (o zadaći sabora) i kažu, da se ovo postupanje neslaže s dostojanstvom niti zakona, niti zakonotvorstva.

Dana 14. ožujka javio je Košut u zastupničkoj sjednici, da je sinoć pao ministar Metternich u Beču. S tim padom u savezu je sloboda štampe, koja je podieljena u Beču i to, što svaki gradjanin dobiva oružje u ruke, da pazi na mir i poredak. On žali, što se nije prije toga dogodjaja priestolu podniela reprezentacija, u kojoj je izjavio, da budućnost vladajuće kuće zahtieva, da se priestol osloni na ustavnu slobodu. Zato predlaže, neka se umoli prejasni nadvojvoda Stjepan, koji se danas povratio iz Beča, da se rečena reprezentacija odmah uzme u viećanje i neka izradi svojom vlašću, da se bez prepiranja podnese, jer se on boji, da se nebi prije raznesle po domovini viesti o dogodjajima, nego li stigne manifest pred priestol.

Na ovaj predlog bi odmah izaslan odbor k prejas. nadvojvodi palatinu, koji poruči, da je pristao na pro: ju stališa i da će se još danas rečena reprezentacija uze u pretres.

Isti dan poslie podne držala se sjednica velikaške kuće pod predsjedanjem nadvojvode Stjepana. Sjednica je bila mnogobrojno posjećena, naročito galerije bile su pune. Kad je protonotar pročitao reprezentaciju na kralja, predloži nadvojvoda, da ju velikaška kuća prihvati, na što bje aklamacijom uz burno povladjivanje galerija primljena. Izabrana bje ujedno sjajna deputacija, koja će pod vodstvom nadvojvode ići u Beč i ondje položiti u kraljeve ruke reprezentaciju, pa moliti, da ju kralj primi. — Drugi dan (15. ožujka) krenula je deputacija iz Požuna u Beč.

IV.

Dogodjaji u Beču.

Potaknuta primjerom drugih sveučilišta, htjede i bečka univerza da dade izraza svoga rodoljubnog mišljenja. Dne 12. ožujka sabralo se u sveučilištnoj dvorani do 2000 djaka, te izradiše adresu na cara. U adresi izriču svoju vjernost prama vladajućoj kući i pripravnost za obranu domovine proti svakomu neprijatelju, a onda svoje želje, imenito da bude: sloboda govora i štampe, sloboda učenja i obučavanja, javnost i ustmenost na sudu, sloboda vjere i raširenje staliških prava. Rektor sveučilištni primio je ovu adresu, obećavši, da će ju drugi dan predati sakupljenim austrijskim stališima, da ju oni zajedno s mnogim drugim prošnjama caru podnesu. Drugi dan (13. ožujka) ode velika četa djaka i ostalih bečkih gradjana u veliko dvorište stališke kuće, koja je baš držala sjednicu, pa razpravljajući o svemu, naročito čitajući govor Košutov u magjarskom saboru, počmu se rugati i vikati na Metternicha, a zatim pošalju dvanaest svojih ljudi u sjednicu stališku, da odanle donesu ustmeni odgovor na njihovu peticiju. Pošto su se zastupnici bojali.

šima u Beč, tobože na magjarski bal, koji je priredjen kao uztuk slavenskomu balu, ali u istinu, da se ondje dogovore i posavjetuju, što će činiti.

Kad se to saznalo, digne se silna graja u zastupničkoj kući dne 8. ožujka. Košut, Madarasz, Pázmándy i drugi zastupnici navališe pravim biesom na velikašku kuću. Oni zahtievaju, da velikaška kuća što prije sjednicu drži i vieća, da li će prihvatiti reprezentaciju na kralja ili ne, jer će se po tom znati, hoće li velikaška kuća pristati uz puk ili uz absolutizam. Nebude li velikaška kuća što prije držala sjednicu, onda će zastupnička kuća sama koracati dalje izvanrednim načinom. U tom smislu čitana je 9. ožujka u zastupničkoj kući poruka na velikašku kuću. U njoj se stališi tuže, što velikaši nisu još pretresali priobćenu im reprezentaciju (o zadaći sabora) i kažu, da se ovo postupanje neslaže s dostojanstvom niti zakona, niti zakonotvorstva.

Dana 14. ožujka javio je Košut u zastupničkoj sjednici, da je sinoć pao ministar Metternich u Beču. S tim padom u savezu je sloboda štampe, koja je podieljena u Beču i to, što svaki gradjanin dobiva oružje u ruke, da pazi na mir i poredak. On žali, što se nije prije toga dogodjaja priestolu podniela reprezentacija, u kojoj je izjavio, da budućnost vladajuće kuće zahtieva, da se priestol osloni na ustavnu slobodu. Zato predlaže, neka se umoli prejasni nadvojvoda Stjepan, koji se danas povratio iz Beča, da se rečena reprezentacija odmah uzme u viećanje i neka izradi svojom vlašću, da se bez prepiranja podnese, jer se on boji, da se nebi prije raznesle po domovini viesti o dogodjajima, nego li stigne manifest pred priestol.

Na ovaj predlog bi odmah izaslan odbor k prejasnomu nadvojvodi palatinu, koji poruči, da je pristao na prošnju stališa i da će se još danas rečena reprezentacija uzeti u pretres.

Isti dan poslie podne držala se sjednica velikaške kuće pod predsjedanjem nadvojvode Stjepana. Sjednica je bila mnogobrojno posjećena, naročito galerije bile su pune. Kad je protonotar pročitao reprezentaciju na kralja, predloži nadvojvoda, da ju velikaška kuća prihvati, na što bje aklamacijom uz burno povladjivanje galerija primljena. Izabrana bje ujedno sjajna deputacija, koja će pod vodstvom nadvojvode ići u Beč i ondje položiti u kraljeve ruke reprezentaciju, pa moliti, da ju kralj primi. — Drugi dan (15. ožujka) krenula je deputacija iz Požuna u Beč.

IV.

Dogodjaji u Beču.

Potaknuta primjerom drugih sveučilišta, htjede i bečka univerza da dade izraza svoga rodoljubnog mišljenja. Dne 12. ožujka sabralo se u sveučilištnoj dvorani do 2000 djaka, te izradiše adresu na cara. U adresi izriču svoju vjernost prama vladajućoj kući i pripravnost za obranu domovine proti svakomu neprijatelju, a onda svoje želje, imenito da bude: sloboda govora i štampe, sloboda učenja i obučavanja, javnost i ustmenost na sudu, sloboda vjere i raširenje staliških prava. Rektor sveučilištni primio je ovu adresu, obećavši, da će ju drugi dan predati sakupljenim austrijskim stališima, da ju oni zajedno s mnogim drugim prošnjama caru podnesu. Drugi dan (13. ožujka) ode velika četa djaka i ostalih bečkih gradjana u veliko dvorište stališke kuće, koja je baš držr sjednicu, pa razpravljajući o svemu, naročito čitajući g or Košutov u magjarskom saboru, počmu se rugati i v ti na Metternicha, a zatim pošalju dvanaest svojih lj i u sjednicu stališku, da odanle donesu ustmeni odg or na njihovu peticiju. Pošto su se zastupnici bojali,

su drugi dan s neizmjernim veseljem dočekali nadvojvodu Ivana, toga glavnog carskog savjetnika, kad se vratio u Beč.

V.

Magjari dobivaju svoje.

Sjajna deputacija, što su ju Magjari poslali u Beč, došla je dakle onamo baš u čas, kada je kralj počeo u obilju dieliti milosti i prava svojim narodima. Gradjani bečki primili su s neizmjernim oduševljenjem magjarsku deputaciju, kad je ona 16. ožujka došla u Beč, pa ju je to obodrilo, da još većom energijom traži izpunjenje svojih želja, koje su izražene u reprezentaciji. Kralj Ferdinand ljubezno je primio deputaciju i odpustio ju s riečima, koje su u njoj probudile nadu, da će sve dobiti. Ali ogromni magjarski zahtjevi zadadoše strah kraljevim savjetnicima, jer je bila očita svakomu pogibelj, da bi ovako mogao biti učinjen kraj habsburžkoj monarkiji, ako kralj podpiše reprezentaciju. Radi toga bio je nadvojvoda Ljudevit, pa knez Windischgrätz i grof Hardigg proti tomu, da se Magjarima dade posebno nezavisno ministarstvo. Kad su za to začuli Magjari, pohiti knez Eszterhazy k nadvojvodi Lj., a grof Széchenyi ka knezu Windischgrätzu, da ih prietnjama svojim prisile za dobrobit magjarske stvari, dok je u isto vrieme palatin nadv. Stjepan izjavio, da će dati ostavku, ako se ne bi jošte danas dozvolilo magjarsko ministarstvo. Ovakim načinom prisiliše Magjari dvor, da je kralj Ferdinand izdao u jedan sat poslie pol noći svoje vlastoručno pismo, kojim imenuje nadvojvodu Stjepana za svoga punomoćnog namjestnika a grofa Ljudevita Batthyánya za predsjednika magjarskog ministarstva. Batthyány odmah sastavi ministarstvo, i to ovako: Szemere preuzet

će ministarstvo nutarnjih posala, knez Eszterházy ministarstvo vanjskih posala (to jest odnošaje s Austrijom), Kossuth ministarstvo financija, Mészáros ministarsvo rata, grof Széchenу ministarstvo komunikacija, barun Eötwös ministarstvo bogoštovlja, Klauzál ministarstvo poljodjelstva, trgovine i obrta, te napokon Deak ministarstvo pravosudja. Magjari su dakle dobili sve, što su tražili, a to je odgovorno ministarstvo neodvisno od austrijske vlade, državni sabor, koji će se svake godine držati u Pešti, narodnu vojsku, slobodu štampe i porotu i podpuni ustav.

Ugarski je sabor 15. ožujka zaključio, da će od sada i plemići plaćati porez, te ovako dieliti s pukom sve terete, a ujedno time prestaju sva urbarska prava i dužnosti, te se seljaci oprаštaju od robote, desetine i gornice, dočim će zato vlastela dobiti naknadu od države. Ovi zaključci došli su 18. ožujka pred velikašku kuću, koja ih jednoglasno prihvati. Na to ih novo ministarstvo odmah i proglasi bez sankcije kraljeve.

Kralju je na taj način skoro i prestala vlast u Ugarskoj. Da ju bar donekle uzdrži, upotriebi priliku, kad mu je na potvrdu bila podnesena osnova zakona o ustrojstvu magjarskog nezavisnog ministarstva, pa ju sebi u prilog promieni.

„Iskao je jošte sebi pridržati pravo pomilovanja, dieljenja crkvenih časti, naslova i redova i darovanja, što bi sve ostalo njegovoj dvorskoj kancelariji, iskao je za uzdržavanje svoga dvora i radi troškova ciele države, da sve daće teku i nadalje u zajedničku državnu blagajnu, povisivale bi se samo dozvolom ugarskoga sabora, e ugovore financijalne i trgovačke neka ipak sabor u porazumku s austrijskim upravnimi organi obavlja. O garskom ratnom ministarstvu očitova otvoreno, da će

njegov djelokrug o tom zavisiti, kako će poštovati pragmatičku sankciju, da kralj jedinstva vojske žrtvovati ne će". Ovaj odpis poslao je kralj 28. ožujka, a već sliedeći dan dodje najprije u velikašku kuću, a onda u zastupničku. Kad ga je pročitao prabilježnik Ghyczy u velikaškoj kući, nastade velika uzrujanost, te ministar-predsjednik izjavi, da se taj odpis ne slaže ni sa željom naroda ni sa njegovim očekivanjem, pa zato zamoli nadvojvodu palatina, da svojim posredovanjem izradi, da se želje naroda podpunoma izpune i da se kraljeva rieč obistini, jer će drugčije on i njegovi ministri odstupiti. Palatin na to obeća, da će želje naroda kralju po drugi put priobćiti i dade svoju rieč, da će odstupiti sa svoga mjesta, ako ih kralj ne bude ostvario.

No drugčije poprati zastupnička kuća kraljevski odpis. Neprestano zviždanje i smieh prekidalo je više put Ghyczya, kad je čitao odpis, a kad ga je pročitao, ustade Košut i obori se najgadnijim izrazima na kraljeve savjetnike: nadvojvodu Ljudevita, grofa Hardigga, Ficquelmonta i Josiku, pa završi svoj govor ovako: „Ovi se s narodom i priestolom lakoumno igraju, da postignu svoj absolutistički pravac i da svoje svrhe dokuče. Ja se nadam u svečane rieči palatina; čekajmo još nekoliko dana s odvažnošću, nu ako se palatin i sada nedovršena posla povrati, tad neka oni savjetnici u Beču uzmu na sebe odgovornost. Ja ne ću propustiti da obtužim jednoga Apponya, Wirknera, Josiku i Zsedénya kao izdajice domovine i predložiti, da se prognaju".

Drugi se osobito obarahu na Zsedénya, dvorskog savjetnika, koji je podpisao odpis i donio ga u Požun, pa to uspali magjarsku mladež i ona podje s narodnom gardom u 6 sati na večer u gradsku redutnu dvoranu gdje se obdržavala pučka skupština. Na toj skupštini zaključeno bi, da se spali kraljevski odpis i slik

Zsedényeva, pa bi to odmah i izvršeno na promenadi. Kralj morade popustiti, te se zadovoljiti time, da će Magjari davati prinose za dvor, zajedničku diplomaciju i za ugarsku vojsku. Ministarstvo dobije toliku vlast u ruke, koliko već od njekoliko viekova nije imao sabor ugarski".

VI.

Hrvati se bude.

Tek prvih dana mjeseca ožujka stigle su prve viesti o parižkim dogodjajima u Zagreb. Sviet se za njih doduše vrlo interesirao, ali nije nitko mislio, od kakovih će posljedica to biti. Tekar onda, kad su „Narodne Novine" 11. ožujka doniele reprezentaciju požunskog sabora, a iz Beča stigle prve viesti o buni, počme se sve gibati. Kad se pak 16. ožujka začulo, da je kralj Ferdinand podielio slobodu štampe i narodnu vojsku, digoše se rodoljubni zagrebački gradjani, te se sutradan 17. ožujka odputiše pod vodstvom Ivana Kukuljevića u magistratsku sjednicu, gdje Ivan Kukuljević kriepkim riečima izrekne želje zagrebačkih gradjana. „Glasovi o velikim nenadanim dogodjajima — rekao je Kukuljević — razliežu se po Evropi i po čitavom svietu; električne viesti lete od naroda do naroda, viesti izraženih želja i učinjenih djela, na koje jedva da se dosada gdjekoji jači ljudski duh pomisliti usudio i to potajno; ono što su dosada pojedine najučenije glave jedva u fantaziji želile, ono uvadjaju sada s uzhićenjem u život cieli narodi i iele države; što je negda bilo djelo stoljeća, sada je djelo od dva tri dana. Želje one porodile su se i u sjelinjenom s nama ugarskom kraljevstvu, djelo ono započelo i u istom našem Beču i u susjednim državama austrijog carstva. Pa kakove su to želje? Kakovo li to djelo?

*

Želja je: probudjenje prave ljudske slobode naroda! Djelo je položenje temelja, na kojem se ima sagraditi duhovno-materijalna i politička bolja budućnost svih država i naroda svieta. Vatra ovih želja, pohlepa za ovim djelom obuzela je i stanovnike ovoga grada, koji su 600 godina morali svoja prava oslanjati jedino na papire, poderane privilegije, ali koji sada s početkom nove evropejske dobe žele zajedno s narodom svojim prava svoja i sreću naroda na čvršćem temelju za vieke i viekova ustanoviti na temelju narodne jakosti i narodnoga duha.

Iz toga uzroka gledeći na dva mjesta, gdje žele našemu narodu krojiti budućnost, gledeći na Požun i na Beč, gdje se radi o krepkom prevratu svega dosadanjega stanja, ne mogu ni stanovnici ovoga glavnoga grada mirno čekati, da se ovaj prevrat, koji će i na naš narod neizmjerno djelovati, bez znanja i privolenja našega naroda dovrši, onoga naroda, koji u čitavom austrijskom carstvu ima granicama domovine svoje najveću fizičnu t. j. vojničku silu i koji narod samo za tim čezne, da i duh njegov i stanje njegovo — dosada kroz stoljeća potišteno — spodobnu moć i snagu u svakom smislu stekne, kako imadu drugi izobraženi narodi. Vriedna gospodo! Velike se stvari u Požunu predlažu za ugarsku državu i za kraljevine naše; traži se tu odgovorno ministarstvo, sloboda tiska i s time slobodno razvijanje ljudskoga duha, odkupljenje puka od potištene robote, zastupanje naroda (t. j. ne jednoga nego svih stališa) u zakonotvornom tielu i na većim i manjim saborima, jednakost pred sudom i podignuće narodne vojske (garde). Ovi su predlozi od prevelike važnosti za naš hrvatski i cieli slavenski narod, nu baš za to, jer su za nas važni i jer bi se tu možebiti mogli upotriebiti za nas pogibeljni načini, ne smije se nipošto uvesti u život za nas a bez nas. Mi se radu-

jemo, da se i u Beču uvadjaju u život podobni predlozi, nu hitrina, s kojom se to čini, mora nas učiniti opreznima za sve pogibelji, koje su više puta s brzinom skopčane za onoga, koji rado čeka ili spava". Za tim nastavi: „I stanovnici ovoga grada, želeći gore navedene darove takodjer dobiti, moraju hitro raditi, ako ne žele zakasniti. Nu kao slobodni ljudi slobodnog naroda žele, da sve dobiju po svojoj volji i svojim trudom, nipošto pako po tudjem znoju i po tudjoj volji; žele zajedno starinskim narodnim i zakonitim putem dobiti sve, a taj put je državni sabor kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kamo spadaju najprije sva pitanja našega života, kamo su spadala nekada, a spadati moraju uviek. Dakle stanovnici ovdašnji žele, da kao što je grad Zagreb prvi u domovini, tako da bude prvi i u izjavljenju narodnih želja. Time mole vriedno poglavarstvo, da se u ime cieloga stanovničtva na našega kralja pošalje krepka molba, neka izvoli — uslišavši prošnju vjernih svojih Hrvata i Slavonaca — odmah zapovjediti banskomu namjestniku, da što brže razpiše naš sabor, na kojemu će se preduzeti ne samo sva gori navedena pitanja, nego i svi poslovi, koji se u tom smućenom i nemirnom vremenu tiču nas i cieloga carstva.

Stanovnici ujedno žele, da se s ovom molbom odmah pošalje u Beč gradjanski odbor, koji će i ustmeno izjaviti naše želje, a sve hrvatske i slavonske oblasti neka se takodjer pozovu na isti čin, da budemo što brže mogli vidjeti izpunjene naše želje". Čim je Kukuljević završio svoj govor, odmah odluči poglavarstvo zagrebačko, da će zadovoljiti ovoj želji, te izabra Kukuljevića za zastnog gradjanina. Pročitana bi i odobrena unapred već ripravljena reprezentacija na kralja, a zagrebački radjani: Fr. Novak, A. Vraniczany, I. Mallin, dr. auth. P. Hatz i A. Kralj budu izabrani u odbor, koji

će ju nositi u Beč. Glasnici se sada razletiše po cieloj Hrvatskoj i Slavoniji, da pozovu oblasti, neka pomažu Zagreb u njegovoj prošnji.

Slavenski djaci u Beču poslaše 20. ožujka proklamaciju na hrvatski narod, u kojoj ga pozivlju, neka „Ljudevita Gaja, Ambroza Vranyczana i Ivana Kukuljevića priznaju odmah bez svake misli, nesloge i razdora za provizorni ravnajući odbor hrvatskoga naroda, da sve sile združe, s njima sjedine i njihovu rieč slušaju". Drugi dan 21. ožujka, poslaše opet slavenski djaci bečkog sveučilišta „Pozdrav braći po Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji". Tu se veli: „Sloboda štampe, narodna straža i konštitucija — blago su već svih naroda austrijske carevine. Mi ovdašnji slavenski djaci nismo bili zadnji u tom boju za ove svetinje: u nas ima najviše žrtava. Čujte dakle, braćo, našu rieč. Nas Slavena ima polovina u carevini, pa opet nas je gnjelo, mučilo tudjinstvo kako nijedan drugi narod, mučilo i gnjelo slatke rieči mira i ljubavi govoreći. Što je uzrok toj nesreći? Naš narod nije ustao i kazao svoju narodnu volju. Kod kuće su ga ljudi samoživi obsjenjivali, varali i odvraćali od istine, koju je Bog stvorio za svaku dušu, a iz Beča podupirali su takove ljude svim opakim načinima krvoloci, Metternich na čelu. — Znate, što su ljudi samoživi? Oni, koji bi pustili propasti milijune naroda od zla i nevolje, samo da im je brada mastna, trbuh pun, pak još k tomu naslov ili titul gospodski, da se mogu razpoznati od narodne tegleće sirote. Vrieme je došlo, da to nekršćansko stanje prestane za sve narode svieta, te im grane sunce slobode. — Ali ne vjerujte, da će Vam sloboda sama doći, ili da će Vam ju koji tudjin donieti. Nu što velimo? Ne, čitava naša prošlost vikat će Vam iz tugujuće duše: Sada ili Bog zna kada!

Za to ustani biedni narode i kaži veličanstvenu tvoju volju. Učinite to, i Vi ste slobodan narod. Ljudi samoživi kazat će Vami, da već imate i Vi slobodu štampe i narodnu stražu, pa da ne zbijate komedije. Znate, što je sloboda bez narodnosti? Tielo bez duše. Mrtva stvar.

Mi hoćemo živu slobodu! A zar ne znate, da su Vam htjeli utamaniti u Požunu u ime one mrtve slobode i ime našega naroda, i narodne boje, i nar. pečat, i jezik, govor naš narodni itd.? Sloboda i narodnost za sav su svijet nerazlučive stvari. Ne vjerujmo sladkoj i lukavoj rieči onih, koji nam rade već pol vieka neumorno i postojano o glavi. Očitujmo samo svoju narodnu želju i dušmane sve naše stići će božja pravica. Ljudi samoživi reći će Vam, da se okanite, da niste na zakonitom putu ... primjetit će dalje, da Vam želje ne će uslišati i izpuniti naš kralj ... strašit će Vas vojnicima ... davat će Vam kojekakove savjete i cjelivati Vas uz to. Ne vjerujte im ... Mi svršujemo ovaj pozdrav moleći Vas, da budete složni. Sloga da je u srcu svakomu od Vas! Braćo, okanite se svake mržnje i svadje negdašnje i nove. Medju nama bio je ovdje Ambroz Vranicani i Ljudevit Gaj. Mi smo se razgovarali s njima potanko o našoj stvari. Pridajte k ovima slavnim rodoljubima vrlog našeg Ivana Kukuljevića i priznajte u ime božje ovu trojicu za svoj ravnajući odbor, dok se Vaše želje predaju kralju, odgovor dobije i tako sloboda i narodnost u Vas posve učvrste ..."

Poziv slavenskih bečkih djaka djelovao je silno. Gaj, Kukuljević i Vranicani razaslaše pozive na rodoljube pokrajini, neka se svi sakupe već 25. ožujka u Zagrebu, viećaju o željama hrvatskoga naroda. Koje su to želje, no je izrekao Šulek u „Narodnim Novinama" od 22. ujka: „Neka nam se povrati cjelokupnost naše movine, koja nije kriva, da ju je izgubila, „dočim

smo branili Austriju, dà i svu Evropu od divljih čopora turskih". To moramo dobiti, jer „i ako Hrvati i Slavonci za tolike žrtve, koje prinose od vjekova na oltar kršćanstva i čovječnosti, ako za sve ovo nisu zaslužili nikakva nadarja, nikakve nagrade, jer im ju odreče Evropa; a to barem im ne može odreći, da im se sada, kad je vječna pravda priestol zauzela, povrati barem ono, što im po Bogu i zakonu pripada".

Treba dakle da najprije tražimo, da nam se povrati vojnička krajina pod civilnu oblast, jer ako budu drugi narodi uživali ustav, zar toga nije dostojan i graničar? Dalmacija treba da se pridruži sestrama svojim, od kojih je bila tako dugo razstavljena, jer je ludi naslov „Ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije", ako je tako samo na papiru. U vrieme francuskoga rata poslije propasti mletačke republike, Austrija je dobila Dalmaciju upravo zato, jer je dokazala, da ona spada k hrvatskim zemljama; neka nam se dakle dade, što je Austrija dobila za nas! „Najposlije treba da ištemo povraćenje starih granica Hrvatske sve do Une i Bišća u sadanjoj Bosni, što bi se valjda lako moglo izraditi diplomatičkim putem, jer turski car i tako već ne zna, što da počne s nezadovoljnim krajišnicima". Osim cielokupnosti hrvatskih zemalja treba da se pobrinemo i za slobodu tih zemalja. S tim u savezu je druga želja, naime hrvatska narodna vlada, kojoj će biti ban na čelu.

Na samu Blagoviest dne 25. ožujka sastade se u Zagrebu nekoliko stotina hrvatskih otačbenika, da viećaju o željam hrvatskoga naroda, kako su ih sastavili privremeni odbornici: Gaj, Kukuljević i Vranicani. Kad je Ljudevit Gaj pročitao prvu želju, neka nam kralj dade po zakonu bana, pa onda predložio za tu čast baruna Josipa Jelačića, pukovnika prve banske regimente,

prihvatiše hrvatski patriote tu viest s takovim oduševljenjem, da se četvrt sata tresao „Narodni dom“, u kojem se obdržavala skupština, od pljeskanja i klikovanja. Ivan Kukuljević pročita za tim ostale želje hrvatskoga naroda: cjelokupnost domovine, odgovornu narodnu vladu, stalni sabor svake godine, dokinuće krajine, narodni jezik i u crkvi, kao što je već u upravi i u sudstvu, a hrvatska vojska neka pod izabranim vojvodom ostaje kod kuće za vrieme mira, a prisiže kralju i ustavu.

Sve te želje prihvati narodna skupština s burnim odobravanjem, te su mogle „Narodne Novine“ pisati: „Danas smo mi pokazali, da smo pojmili duh vieka, duh slobode, i to bolje od Magjara, koji se neprestano hvastaju svojim liberalizmom, a pored toga gnječu i progone Slavene gdjegod mogu. Nas nitko nije do sada korio radikalizmom i pretjeranim takovim liberalizmom, dapače biedili su nas — osobito Magjari — intolerancijom i obscurantizmom.

Današnji dan jasno je pokazao protivno, pokazao je, da ćemo mi odsada slaviti ljudskom slobodom, kao što smo prije slavili bojnom slobodom; današnji dan slavimo mi sjajnu pobjedu moralnu nad svojim neprijateljima, tako liberalna načela, kao što su ona od nas primljena, krasni su dokazi našega pravoga napredka, tim više, što su bila sva ta načela jednodušno primljena bez najmanjeg odpora“.

Sutradan 26. ožujka krenula je deputacija hrvatskoga naroda od 400 ljudi svih stališa preko Graca u Beč, da pred kralja donese velike svoje želje. Sladke ade gojili su u svom srcu ti hrvatski patriote, obučeni i u krasnu narodnu odoru.

VII.

Jelačić postaje hrvatskim banom.

Putovanje hrvatskog narodnog odbora bilo je pravo slavlje. Išli su kolima preko Varaždina i Optuja u Maribor, a odanle željeznicom preko Graca i Badena u Beč. Svagdje ih je čekao znatiželjni sviet, pa su mu morali tumačiti, po što idu u Beč i mnogo su tom prilikom dobra učinili za hrvatsku stvar. U Gracu dočekaše gradjani i djaci vrlo liepo Hrvate, ali onaj doček u Beču pravo je bilo slavlje. Tisuće ljudi bilo je na kolodvoru kličući „živio!“ i „lebe hoch!“, a svi slavenski djaci ljubili se s hrvatskim rodoljubima. Pred gostionicom, u kojoj odsjedoše, sabralo se do 40 hiljada ljudi, pa im je morao Gaj govor držati, a sveučilištni djaci stražili su iz počasti pred gostionicom i u njoj. Kad je drugi dan Gaj sa Hrvatima došao na sveučilište i ondje držao govor, oduševile su vatrene njegove rieči prisutne djake i profesore toliko, da su ga na ramenima nosili naokolo, a od Hrvata izmolili jednu zastavu na uspomenu. I austrijske stališe posjetiše Hrvati, pa im njihov predsjednik grof Montecucoli obreče svoju pomoć u traženju hrvatskih pravica i ljubezno im vrati posjet.

Pred kralja dodjoše Hrvati — deputacija narodnog odbora od 14 najodličnijih članova pod vodstvom Ljudevita Gaja — 31. ožujka, pa mu predadoše svoje želje, akoprem su već 27. ožujka doznali, da je kralj imenovao grofa Josipa Jelačića hrvatskim banom i upraviteljem ciele krajine. Kralj ih ljubezno dočekao, pa im sve obećao, da će dati, no Hrvati su bili zlovoljni, što im nije odmah i dao ono, što je tek obećao, kako je to učinio Magjarima.

Ipak se zaputiše u svoju domovinu Hrvati sretni u srcu svome. U Beču su naime uhvatili novu ideju, ve-

liku i zamamnu, kakovu je mogao roditi tek duh onoga vremena: ideju slavenske uzajamnosti. U isto naime vrieme, kad su Hrvati došli u Beč, desio se ondje češki i poljski narodni odbor, koji je takodjer tražio želje češkoga i poljskoga naroda. Kako je ondje bilo jošte nešto Srba i Slovaka, dogovore se svi Slaveni, te urekoše prvu slavensku skupštinu za dan 31. ožujka. Tu se sasma dobro opazilo, kako Slavene svuda tišti ista nevolja i briga, pa za to ništa naravnijega, nego sloga medju njima. „Sloboda svih Slavena!“, to će biti odsada glavno načelo kod Čeha i Poljaka, kod Srba i Slovaka, kod Slovenaca i Hrvata. Nikada nije Beč vidio na okupu toliko odličnih Slavena, koji se svi grle i cjelivaju, pa se vesele sladkoj nadi, da će sjedinjenim silama pripraviti liepu budućnost rodu svome. A onda će Austriju zadahnuti nov život, kad bude slobodnih ruku. Osamnaest milijuna Slavena! U tom času mogla se prvi put roditi ona rečenica, koja se kasnije s oduševljenjem toliko put spominjala: „Da nema Austrije, mi bismo ju stvorili!“ Hrvati su bili uvjereni, da će ovakova Austrija, kako ju ovdje u Beču u duhu složiše svi Slaveni, biti skroz u duhu slavenskom, te na korist svih Slavena u monarkiji.

Osim imenovanja Jelačića i slavenske solidarnosti donese hrvatski narodni odbor u svoju domovinu utješljivu viest, da je kod kralja izradio vlastoručno pismo na namjestnika banske časti, u kojem mu nalaže, da neka razpiše sabor trojedne kraljevine, iz kojega bi narod ovih kraljevina, „meni drag radi svoje vjernosti i ivrženosti“, svoje molbe podnio.

Što se pak tiče roka za otvorenje sabora, neka se nski namjestnik dogovori sa dvorskim podkancelarom gyenyi-em. Ovu viest primili su Hrvati s najvećom ošću, jer je javno pokazivala, da ih kralj ne podvr-

gava magjarskomu ministarstvu, koje je počelo toli bezobzirno raditi proti hrvatskim pravima. To je samo podkriepilo i druge hrvatske oblasti, da ne primaju dopise magjarskog ministarstva, kako je to učinila križevačka županija već 28. ožujka. Na svojoj skupštini naime zabacila je križevačka županija dva dopisa magjarskoga ministarstva, sastavljena bez pitanja i bez upliva Hrvata od ljudi, koji su nam poznati sa svog djelovanja, što su ga na magjarskom saboru razvili proti hrvatskoj domovini; ministri su dakle takovi, prema kojima Hrvati ne mogu imati povjerenja, osobito pak za to, što su, poslav dopise magjarskim jezikom pisane, odmah u početku svog djelovanja ukinuli obstojeći zakon, po kojem imaju dikasterija latinski dopisivati s hrvatskim oblastima. Od sada hrvatske oblasti više ne primaju dopise magjarskoga ministarstva.

VIII.

Magjari hoće da utišaju hrvatski pokret.

Akoprem su Magjari plivali u veselju radi izpunjenih svojih želja, ipak ih se je neugodno kosnula viest, da su Hrvati na svom sastanku 25. ožujka izabrali Jelačića za svoga bana, pa su još izabrali narodni odbor, koji će poput magjarskoga tražiti od kralja, neka im dade, što su već dobili Magjari. Oni nakaniše, da na liepi način predobe Hrvate na misao, da im ne treba tražiti ništa, jer što su Magjari dobili, to vriedi i za Hrvate. I sada za čas postadoše jaganjci od vukova, te peštanski centralni odbor pošalje Hrvatima 28. ožujka poslanicu, koja je počela sladkim riečima: „Hrvati, ljubljena braćo!“ U toj poslanici Magjari pozivlju Hrvate, neka zaborave na razliku jezika, koja ih dieli, jer imaju jedan zajednički cilj i slobodu. Velikodušni Magjari

dozvoljavaju iznimice Hrvatima pravo njihovog jezika, ali samo kod kuće, medju četiri zida, u tiesnom krugu njihovih občina, municipija i županija, dok u krugu zakonodavstva i u javnim državnim poslovima bude služio samo magjarski jezik. U toj se poslanici, koja je upravljena na „partes adnexae", govori takovim tonom, kao da Slavonija i Primorje već ne spadaju na Hrvatsku, a ipak i ta spomenica dolazi pod devizom: „sloboda, jednakost i bratinstvo".

Hrvati odbiše s prezirom ovu poslanicu. Šulek se posve pravedno naruga Magjarima, što oni, koji su naumili osvojiti pol svieta, sada pišu proklamaciju na narod, za koji reče nedavno sam Kossuth, da ga nema. „Magjar se približava pun meda, da nam pruži desnicu, da se s nama pobrati, da nam pokaže, kako nas je uviek ljubio". Nu ne vjerujte im! „Ako oni zbilja ljube Hrvate, neka tu ljubav pokažu i posvjedoče najprije našoj slavenskoj braći, koja živi u Ugarskoj, a koju oni na svaki način ugnjetavaju, kojim urivavaju u crkvu i školu tudji jezik, kojom odriču narodnost i tako ih iz javnog života posve uklanjaju. Ako Magjari hoće, da se s nama druže, neka svečano izjave jednakost svih narodnosti pod ugarskom krunom, pa je mir gotov. Ili zar se mogu još i sada, pozivati na to, da su gospodujući narod, sada, pošto su i sami izrekli kao glavno načelo: jednakost, sloboda i bratinstvo? Kakva je to jednakost izmedju Magjara, Srbina, Slovaka i ugarskog Niemca? Ako su ukinute privilegije pojedinih osoba i stališa, treba da su ukinute i privilegije pojedinih naroda, — jednakost svagdje i svuda treba da se uvede. — Magjari vele: mi se ne borimo za narodnost, nego za slobodu!" Eh, vala vama; nu mi ne poznajemo slobode bez narodnosti. Ili zar je moguće, da budu pojedini ljudi slobodni, a ne sav narod? Mi dakle želimo slobodu u narod-

Italiji, jer talijanske čete prelaze u redove Piemonteza, a preostala vojska kuka zatvorena po tvrdjama, koje su još u njezinoj vlasti. Kad je na to zbilja kralj sardinski došao sa svojom vojskom, a u isti čas kupili se po svoj Italiji dobrovoljci, da oslobode Mletačku i Lombardiju, prisiljena bi Austrija, da u Italiju šalje novu vojsku. I pri tom padne najveći teret na hrvatsku granicu. Dan na dan odilazili graničarski bataljuni u daleke ravnice talijanske, da se biju u onom grožnom gradjanskom ratu. Već su hrvatski rodoljubi zabrinuto gledali, kad je 35 hiljada graničara otišlo u Italiju, te ovako ostala Hrvatska bez obrane u slučaju, da ju napane magjarska ili turska sila. Novoj pomoćnoj austrijskoj vojsci na čelu je bio grof feldzeugmeister Nugent, te pokazao dosta dobar uspjeh, jer je u kratko vrieme opet osvojio cielu Furlansku.

Ali u isto vrieme naviesti napuljska kraljevina pravi rat Austriji, a iz ciele Italije dolaze osim dobrovoljaca i redovite čete u boj proti Austriji. Tolika je bila taj čas ideja o sjedinjenju Italije, da su talijanski svećenici propoviedali podpuni oprost onomu, koji posieče barem jednoga njima toli omraženoga Niemca. Napokon i papinska država naviesti Austriji rat uzprkos oporbi papinoj.

Dok je Austriju tištila velika buna u Italiji, te je svatko mislio, da je njenom gospodstvu ondje već odzvonilo, radili su Magjari na svojem saboru i u svojem ministarstvu sasvim bezobzirno. Oni su poglavito išli za tim, da se što čvršće urede, a onda da makar i silom uzmu kormilo Austrije u svoje ruke, ili će se odciepiti od nje. Mora se reći, da je njihov sabor u to kratko vrieme (kralj ga je zaključio 10. travnja) stvorio vrlo mnogo važnih zaključaka, te je medju inim dobro uredio urbarijalske odnošaje, koji su u to vrieme bili u

Hrvatskoj sasma nestalni i neuredjeni, zatim o gradovima, občinama i županijama, te osobito važan zaključak o pripojenju Erdelja. Kad je pak kralj Ferdinand izdao 7. travnja pismo na nadvojvodu palatina Stjepana, u kojem izjavljuje nadu, da će veledušni magjarski narod primiti na sebe dio državnoga duga sada, kad je dobio svoje ministarstvo, tada se Magjari samo objesno nasmješiše, te pismo niti ne dodje pred sabor. Magjarske novine „Budapesti Hirado“ priznavaju, da će Austrija bankrotirati, ako Ugarska ne uzme na sebe jedan dio državnoga duga, nu vele, da ima i Ugarska sada državni dug: plaćanje odštete vlasteli, koja su izgubila urbarijalske davke i tlaku. Članak pak završuje uprav bezobrazno: „Nitko se ne može izmaći svome udesu. Kao što se čini, sudbina je izrekla svoju odluku vrhu monarkije. Ako se njezina propast ne može zapriečiti, gledajmo da sebe spasimo. Mi Magjari moramo se najprije brinuti za Magjarsku“.

Magjarima je očito dobro došla buna u Italiji. Oni igraju dvoliku politiku: s jedne strane šalju u Beč deputacije i barjake na dokaz neoskvrnjena prijateljstva, te primaju Niemce u Požunu i Pešti za očite saveznike, s druge pak strane pomažu ustaše u Italiji, zahtievajući, da se magjarska vojska odanle premjesti u Ugarsku. Dne 11. travnja držala se dapače magjarska narodna skupština u Požunu, koja je zaključila proklamaciju, u kojoj zovu Lombardiju na oslobodjenje i odcienljenje od Austrije, pozivajući se na svetost prava, koja svakom narodu pripadaju.

Češki narod takodjer pošalje narodni odbor u Beč, da traži od kralja, neka im izpuni njihove želje. Prvi put nisu uspjeli, ali se brže odlučiše, da traže po drugi put isto, i sada im kralj izpuni gotovo sve, što su tražili. Kralj izdade kabinetno pismo, po kojemu će u

Pragu podići za Česku odgovornu centralnu vladu s prostranim područjem. Prvi sliedeći češki sabor pozvat će sve stališe. koji se nalaze u državi, pa će oni viećati i zákone stvarati o svemu, što god se tiče države. Ovaj će sabor naročito se izraziti o urbarskim odnošajima.

Podpuna jednakost izmedju českog i njemačkog jezika u svim strukama javne obuke i uprave ima se smatrati kao glavno načelo, te će se u javnu službu primati samo onaj, koji znade češki i njemački. Podpuna sloboda vjere i štampe, narodna straža i ukinuće tlake već je prije uvedeno. Na sliedećem pak državnom saboru viećat će se o tome, ima li se Moravska i Šlezka pripojiti Českoj, te da li će se vojska i činovnici zakleti na ustav.

Poljaci dočekali su s najvećim nadama novi preokret u Evropi. Oni ne mogu da zaborave na svoju domovinu, nekad veliku i jedinstvenu, a sada razdieljenu i razciepkanu na razne komade pod raznim državama. Je li čudo, da im na svaki novi pojav u političkom životu svane nova nada o oslobodjenju svih Poljaka i o obnovi velike i jake kraljevine Poljske? Prvi se prenuše galički Poljaci, te sastaviv narodni odbor, pošalju ga u Beč pred kralja, neka traži izpunjenje poljskih želja. Oni tražiše izpunjenje svega, što spada na narodni život, pa traže naročito pravo poljskoga jezika u školi i službi, za tim posebno pokrajinsko upravljanje sa saborom, na kojem će biti zastupani žitelji svih slojeva. Sloboda vjere i štampe, porota kod suda i ukinuće tlake već je najavljena. Osobita je pak bila želja, da se puste na slobodu svi politički sužnji, što se nalaze u tamnici Kufsteinu ili su raštrkani po svietu. Domaća vojska neka ostane kod kuće, neka dobije narodni ustav, a za častnike domaće sinove. To su tražili dakle austrijski Poljaci. Ali u isto

vrieme počelo je vrieti u pruskom Poznanju, te se čak berlinski gradjani zauzeše za Poljake i izhodiše kod pruskoga kralja, da je takodjer proglasio obćenitu političku amnestiju, a Poznanju obećao posebnu pokrajinsku upravu.

Sada se zgrnuše poljski sužnji iz tamnica i poljski prognanici iz tudjine, te se sastavljalo stotinu planova, kako bi se došlo do jedne i nezavisne kraljevine Poljske. Mislilo se o tome, da prisile Austriju i Prusku na takove popuste, koji će ojačati Poljake, te ovako prisiliti i Rusku, da popusti poljskim težnjama u Varšavi. Ruski Poljaci pak stali su o tom snovati, kako bi sklonuli cara Nikolu I., da uzpostavi varšavsku guberniju s onom nezavisnosti i slobodom, koju je imala prije bune u god. 1830., te ju podigne na dostojanstvo kraljevine i dade joj kojega velikoga kneza za kraljevića. Tako bi Poljaci sami strgli Galiciju od Austrije i Poznanj od Pruske, te ih pripojili Ruskoj, koja bi se ovako ojačala i povećala, dok bi u isto vrieme Poljska postala sretna zemlja dosele nezadovoljnih Poljaka. Poljaci u Varšavi — čini se — predobiše za tu ideju i kneza namjestnika Paskievića, koji dapače nagovaraše odlične poljske velikaše, neka pod vodstvom glasovitoga pisca Kraszinskoga idu k caru u Petrograd, pa ga neka zamole, da učini potrebite korake, te se pod ruskim žezlom sjedine i ostale sada od kraljevine Poljske odružene česti. Oslobodjeni Poljaci u Poznanju šalju javnu poslanicu gradjanima berlinskim, gdje im se zahvaljuju, što su im pomogli doći do slobode, pa ih mole i zaklinju, neka Poljacima pomognu doći do neodvisne i slobodne kraljevine, jer će ova biti na korist Niemcima kao zaštita i predzidje od navala ruskih i drugih Azijata. U Poznanju se očito spremaju na rat proti Rusima. — Svagdje dakle kod Poljaka druga politička akcija, ali ipak svagdje jedna ideja: slobodna i nezavisna kraljevina Poljska.

„Pritisnuto jače, sve to više skače". Srbi su bili silno pritisnuti od Magjara, njima su bila oduzeta gotovo sva narodna prava, za to su i zatražili sada — kad je svaki narod počeo tražiti svoje — upravo mnogo. Mnogo velim radi toga, jer se na prvi mah činilo, da je nemoguće sve to izpuniti. Srbi sazvaše narodnu svoju skupštinu na 14. travnja u Karlovce i ondje objaviše svietu želje svoje. Najprije odlučno traže pravi i iskreni savez sa „jednokrvnom i jednoplemenom braćom Hrvatima", pa kliču: „da živi sloga, da živi trojedna kraljevina!" Za tim izriču, što oni razumievaju pod trojednom kraljevinom. To je Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, vojnička krajina, te sve one strane i krajeve, koji su sada pod Ugarskom ili Austrijom, a nekada su spadale na spomenute kraljevine.

Za tu trojednu kraljevinu ištu Srbi istu slobodu i nezavisnost, kao što su tražili i Hrvati. Posebne su njihove želje: izbor vojvode ili despota, te pravice srbskog narodnog sabora u Karlovcima.

Srbi traže, da se osnuje srpska vojvodina, u koju će spadati Sriem, Banat (sa okružjem kikindskim), Bačka (sa okružjem bečejskim i sa šajkaškim bataljunom) i Baranja. Ova vojvodina ima biti tako spojena s trojednom kraljevinom, da će imati s njom jedan zemaljski sabor u Zagrebu, na kojem će ban biti predsjednik, a srbski vojvoda podpredsjednik. Na tom saboru birat će se ujedno i srbski vojvoda, i to onako samostalno, kao što i ban, a mora biti Srbin iztočno-pravoslavnog obreda. Oni traže, da budu jednako zustupani u ostalim granama vlade kao i Hrvati. Jošte traže Srbi, da se njihova vjera nazivlje iztočno-pravoslavnom, a ne grčkom, kako su ju dosada zvali. Sve što je u savezu sa njihovom crkvom, neka se riešava na srbskom narodnom saboru u Karlovcima; ondje će

birati metropolitu i biskupe, ustrojavati i upravljati crkvama i školama svojim, te upravljati prosvjetom srbskoga naroda.

I Slovaci se već probudiše, pa stadoše snovati o tome, kako da se izbave iz težkoga svog položaja. Oni drže mnogobrojne skupštine, odakle odriešito zahtievaju pravo svoga jezika, te traže, da se on uvede u škole, sudove i na sabor. Kako su pak ćutili, da su preslabi, a da bi sami dobili što traže, opet se počeše približavati Česima, od kojih su se nedavno posve odciepili. Od naprednih i odlučnih Čeha nadali su se sigurnoj pomoći.

Od svih Slavena u austrijskoj monarkiji najkasnije se probudiše Slovenci. Kad su se ono 5. travnja u Beču sastali hrvatski i češki narodni odbori, sastaviše oni proklamaciju na slovenski narod, ne bi li ga jednom već ganuli na kakovu akciju. U tom proglasu sjećaju Česi i Hrvati svoju „milu“ braću Slovence, da već svi narodi u monarkiji nose pred kralja svoje želje, pa neka se i Slovenci požure, dok je još vrieme. Proglas ovaj završuje se ovako: „Obuzmite se bratski svi Slovenci od slavenskih briegova Adrije do bistre Drave, pa si u mislima i srcima stvorite Sloveniju, kako ju politika kroji. Prinesite Vaše prošnje k priestolu, da Vam i politika Sloveniju spozna; svietu izkazana milosrdnost našega vladara podarit će nam ju.

Podajte bratinsku ruku Vašim susjedima u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, pak ih spoznajte za one, ka kojima se imate napose okrenuti, da s njima sjedinjeni postignete Vašu visoku namjeru. Ne zaboravite na sve življujuću uzajamnost s Vašom braćom kraj Vltave, Visle i Tatre, jer će samo ona moći u sadašnjim okolnostima stalno obraniti i utvrditi austrijanski priestol“.

Ovaj poziv dobro je djelovao, jer malo iza toga sa-

staviše Slovenci prošnju na kralja. U toj prošnji mole oni, da se i na njih uzme obzir, kao na narod, te da ne budu iznimka medju ostalim narodima u monarkiji. Oni traže poštivanje slovenskog jezika u školi, u upravi i sudstvu, pa ne će takove činovnike, koji ne poznaju njihov jezik. Svi Slovenci, koji stanuju u Kranjskoj, Koruškoj, Štajerskoj, Gorici, Istri i u Trstu, neka se u jedno tielo sjedine, pa neka se podade toj Sloveniji posebni sabor. Da se pak laglje održe, traže uži savez sa svojom braćom Hrvatima.

Svi se dakle narodi u monarkiji austrijskoj digli, da traže svoja prava i sve ono, što nove prilike u Evropi zahtievaju. Svi narodi traže slobodno uredjenje občina, prilično zastupanje svih stališa na svojim saborima, odkup od desetine i robote, oružanje naroda (narodne garde), javnost i ustmenost pred sudom, odgovornost svih najviših državnih činovnika, slobodu vjere, govora, učenja i štampe. To traži duh vremena onoga, to traži ono načelo: „sloboda, jednakost i bratinstvo“, koje je u kratko vrieme preletilo po Evropi i bilo prihvaćeno svagdje kao kakova novostečena svetinja. — No uz ta rek bi čovječanska prava svaki narod u austrijskoj monarkiji traži još i svoja narodna, politička prava. Sada se prvi put u najvećem svojem stupnju javlja težnja za jedinstvom naroda i za njegovom neodvisnosti. Česi traže, da se ujedine češke zemlje, Hrvati to isto za sve svoje hrvatske pokrajine, Slovenci takodjer kao što i Srbi. No tri naroda austrijske monarkije prekoračiše ovdje granicu, dokle im se mogu izpuniti želje. Talijani težeći za ujedinjenjem Italije moradoše se odciepiti od Austrije. Magjari, dobiv preveliku vlast u svoje ruke, počinju već sada izvadjati politiku, koja će ih odijeliti od ostale monarkije. Poljaci pak — imajući na umu samo veliku i nezavisnu kraljevinu Poljsku — ne znaju ni sami kako da ostvare svoje

želje, pa grade stotinu planova i ovako jošte više podržavaju onu nestalnost i neizvjestnost, koja čini obilježje ovoj godini. Sve se mieša i baca, dolazi čas pred kralja, da im on izpuni što žele, sad opet obraćaju se k drugom narodu, neka on pomogne. Niemci austrijski šuruju sa svojim suplemenicima u njemačkim državama i dogovaraju se, kako će učiniti veliku jednu njemačku državu. Slaveni već se svi priznavaju za braću, pa u svojoj uzajamnosti traže sreću svojim plemenima. Magjari pak traže saveznike izvan monarkije, dapače i u Italiji.

X.

Jelačić preuzimlje bansku vlast.

Dana 19. travnja predstavi se hrvatskomu narodu ban barun Josip Jelačić Bužimski, poslav na sve oblasti trojedne kraljevine ovo okružno pismo:

„Njegovo Veličanstvo naš premilostivi kralj blagoizvolio je mene naimenovati banom kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, svojim tajnim savjetnikom, feldmaršallajtnantom i zapovjedajućim generalom u Hrvatskoj, što Vam ovim javiti ne propuštam, uzdajuć se u Vaše domoljublje, da ćete mi u riešenju velike moje zadaće biti od pomoći. — Dočim Vam kanim čim prije obznaniti dobu, kad se ima sastati sabor rečenih kraljevina, kad ću se ja u svojoj časti predstaviti, smatram radi izvanrednih okolnosti vremena za nuždno, da sada odmah krepko postupam, te iz svih sila o tom nastojim, da se red, povjerenje i sloga u domovini povrati i učvrsti, jer to samo može učiniti, da kod nas opet nastane mir, kao jedini uslov, da se ne mogu riešiti životna pitanja, koja će pretresati naš narodni sabor.

Za to vas ozbiljno pozivam, da se trsite svoje dužd-

nosti točno izpuniti. te ne misleći na nikakav nazadak, prosti puk o pravom stanju stvari krepko i shodnom naukom izviestiti. svakom se nasilju čvrsto oprieti i svakog buntovnika. narušitelja mira i puntara prostog puka zakonitim putem bez razlike stališa ukloniti. — Dok se sabor združenih kraljevina ne sazove, svako poglavarstvo i svaka obćina ima pod osobnim odgovorom u svom krugu djelovati, od nikoga i od nikuda službene naloge ne primati, pa se jedino i izključivo na mene, kao na postavljenog od Njegovog kralj. Veličanstva vrhovnog zemaljskog poglavara, u svemu i svačem obraćati".

Ovo okružno pismo prouzročilo je veliku radost u Hrvatskoj. jer se u njemu jasno govori, da Hrvati ne priznavaju magjarsko ministarstvo, već da ima svaka oblast ovih kraljevina samo kod bana iskati zapovied. Svi su vidili. da je ban ovim kriepkim i vitežkim pismom obranio samostalnost hrvatske domovine. Jošte ljepše i jasnije predstavi se Jelačić kao ban hrvatskomu narodu u posebnom proglasu, koji glasi:

„Njegovo Veličanstvo naš premilostivi kralj i car austrijanski blagoizvolio je mene suglasnom voljom naroda imenovati banom od Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kao što i tajnim svojim savjetnikom, pa mi zajedno podieliti vrhovnu zapovied nad vojskom u svoj vojničkoj oblasti kraljevine Hrvatske. Za 14 dana uzvišen sam ja s časti graničarskog pukovnika na visoku čast i dostojanstvo bana, feldmaršallajtnanta i zapovjedajućeg generala. Ako se u ovom odlikovanju moje osobe našemu narodu izpunila po milosti kraljevoj jedna od njegovih želja. to ja imam zahvaliti jedino onoj osobitoj ljubavi i bratinskom povjerenju, koje je isti slavni narod u mene položio. Moja će biti briga. da povjerenje odvratim s po-

vjerenjem i djelom. Moje su misli, čuvstva i načela iskrena, za to ih ja bez svakog zatezanja i odkrivam.

Želje, koje je narod izjavio i kralj. priestolu podnio, ozivaju se i u mojem srcu. Blago naroda i otačbine: to je moja želja i najglavniji cilj. Ja želim, da naš narod bude krepak i slobodan, pa da medju narodima steče ono častno mjesto, koje njemu pripada i po važnosti zemljopisnog njegovog položaja i po prirodi snažnog duha njegovog, i po historičkoj sudbini njegovoj. To je i narodna želja i volja, a ja, kao postavljeni mu od kralja poglavar, hoću da budem u svim svojim mislima i činima pravi izraz narodne misli i volje. Za to kanim poći i napredovati onom stazom, koja će naš narod dovesti k sreći i slavi. — Prevrat je potresao i obalio stare temelje družtvenog života, narodnih i državnih odnošaja, a imenito našeg odnošenja k staroj našoj saveznici Ugarskoj. Za to treba, imajuć pred očima naš starinski savez sa samom ugarskom krunom, da o tome nastojimo, da se, prekinuvši dotle svaki obzir na novo sadanje ugarsko ministarstvo, osnuju novi temelji odnošenja izmedju nas i ugarske krune u duhu slobode, samostalnosti, jednakosti i onako, kao što se to pristoji slobodnom i junačkom narodu. Veliko djelo državnoga preporoda naroda ima se izvesti svojim zakonitim i naravnim putem t. j. putem narodnog našeg sabora, gdje će se izjaviti i saslušati volja svega naroda.

S toga će biti glavna moja briga, da se narodni sabor čim prije sazove, pa da bude na temelju narodnog zastupanja onako sastavljen, da se po njemu i kroz njega izmogne pojaviti prava volja svega naroda bez razlike tališa. Narodni naš sabor bit će najpriličnije polje narodu, da razvije sile i snagu vrlog duha svoga.

Na ovom saboru neka se izjave sve narodne želje tegobe, u kojem mu drago one kraju bile; sve će po

mogućnosti i volji naroda naći izpunjenje i polašticu. — Ja sam od Njegovog Veličanstva našega kralja imenovan takodjer banom Dalmacije; za to se tvrdo nadam od pravednosti kralja našega, da ovo moje imenovanje ne će ostati kod samoga naslova. Slavna Dalmacija je od nekada saveznica naša bila, i to ne samo po poviesti, nego i po zemljopisnom položajn, po krvi, po bratinstvu i naslovu, koji već od davnine sve do danas nose banovi hrvatski. — Mi imamo veliki zadatak t. j. preporodjenje naroda izvesti. Nu ja sam ne ću moći izvesti veliko to djelo, ako mi narod, revni i mudri rodoljubi, ne priteknu u pomoć iskrenim svojim savjetom, složnom i sjedinjenom brigom, te rodoljubivim svojim požrtvovanjem, ako ne bude medju nama, sinovima jedne majke, mira, sloge, ljubavi i bratinstva! Krepka nam volja sad treba, a krepke volje ne može biti bez sloge. Za to sloga i bratinstvo neka bude medju nama bez razlike vjerozakona; brat neka se ne tudji više od brata: ta svaki je uzrok dosadašnje mržnje i razpre medju jednokrvnom braćom već prestao. Razlika vjere i crkve ne čini više medju braćom i udima jednog naroda bedeme u družtvenom i državnom životu: jednakost je izrečena. Zaštita dakle i jednaka blagodat u državnom i družtvenom životu neka bude svakom poštenom žitelju naše trojedne domovine bez razlike vjere i stališa. — Bratinski i ljubezni moj pozdrav cielomu našemu narodu, svećenstvu jedne i druge crkve, častnicima i činovnicima i svakomu pojedinomu bratu, kome ovo pred oči dodje i kome je stalo do općeg blaga naroda. Tako isto ljubezni pozdrav svim žiteljima i rodoljubima u našem dalmatinskom i hrvatskom primorju, kao i u slobodnoj zemlji od Rieke. Mojoj pak braći u hrabrim krajišničkim regimentama hrvatske i slavonske krajine osobiti vojnički i bratinski pozdrav.

Najposlije svim ostalim žiteljima naroda našeg, te ostaloj susjednoj jednokrvnoj slavenskoj braći i izvan trojedne kraljevine ljubav i pozdrav. — Da Bog poživi našega kralja i našu narodnost! Da živi medju nama sloga, sloboda i bratinstvo!"

U ovom proglasu jasno je Jelačić izrekao svoju politiku. On prekida u ime hrvatskog naroda za sada svaki odnošaj s Ugarskom, pa će nastojati, da s tom starom saveznicom sklopi novi odnošaj onako, kako bude to odredio hrvatski narod na svojem saboru. Pozdrav svoj šalje i graničarima i Dalmatincima i primorcima i Riječanima, a i ostaloj braći, na koje misli, da se proteže pravo bana trojedne kraljevine. Jedna stvar začudit će svakog čitatelja ovoga proglasa: nigdje ne spominje „hrvatski narod" već samo „naš narod". S time je u savezu ono toliko put naglašivanje sloge. Jelačić ima na umu, da Hrvati i Srbi, koji prebivaju u njegovim zemljama trojedne kraljevine, čine jedan jedincati narod, pa se boji, da se ne bi možda poremetilo to jedinstvo i ta sloga, kad bi on stao dieliti taj narod na Srbe i Hrvate. Toga pravca u svojoj politici držao se Jelačić i kasnije pa je i to bio jedan od onih uzroka, te su Srbi štovali Jelačića kao i Hrvati.

Kad se Jelačić ovako predstavio narodu svome kao ban, počne odmah marljivo raditi oko boljka narodnog. Bilo je pak u Hrvatskoj, a osobito u zagrebačkoj županiji, mnogo smutnja glede viesti o novim odnošajima plemstva i seljačtva. Krivo se dalo plemićima, da sada i oni plaćaju porez, kad su u isti s izgubili i pravo na robotu svojih kmetova. Kako se k nije jošte ništa oglasilo jasno o toj stvari, dok su isti čas privrženici magjarske stranke svom silom o me nastojali, da što više zamrze samu stvar, lako su d prostih plemića prodrli s izjavom, da su ovomu ko-

mešanju krive agitacije Iliraca. Seljaci pak mislili su, da su dobili i pravo na ostale gospodske zemlje, pa su gospodi na više mjesta počinili štete sve u neznanju, jer ih nitko nije pravo o tome uputio.

Kad su pak magjarski agitatori počeli propoviedati, da je narodni odbor za to išao u Beč, da u kralja izhodi, te će seljaci opet plaćati desetinu i ići na tlaku, počeo se neuki sviet buniti protiv Iliraca, a osobito protiv popova, koji su bili najvatreniji rodoljubi. — Jelačić je vidio, da tu mora nešto učiniti, ako ne će, da se smutnje i nadalje šire. On izda 27. travnja proglas, u kojem najprije objavi narodu, da su se urbarijalski odnošaji promienili. U proglasu veli ovako; „Naredba, da od sada velikaši, redovnici i plemići budu morali plaćati porez i nositi sve terete, koje i drugi ljudi nose, napravljena je na zasjedanju općeg ugarskog sabora, gdje su bili sakupljeni svi ugarski i k tomu spadajući poslanici, pa je njihovom privolom taj zakon naredjen i od kralja potvrdjen. Taj dakle zakon nije načinjen od jedne kakogod nazvane stranke, nego od ciele države. — Naredba, da kmeti ne će više davati tlake i desetine, stvorena je na istom saboru, dakle s voljom i privolom sve hrvatske i slavonske gospode, velikaša, redovnika i plemića. Pa kad ova naredba i ne bi bila ondje napravljena, odlučila je velika izvanredna hrvatsko-slavonska narodna skupština držana u Zagrebu u narodnom domu 25. ožujka tu istu pravicu i sloboštinu za kmete, pa ju medju drugim domorodnim novim pravicama pod brojem 14. mnogobrojno poslaničtvo odnielo u Beč pred kralja za potvrdjenje. Nema dakle nikakvoga straha, da će se ikada u Hrvatskoj i Slavoniji opet uvesti tlaka, budući da su tome dala privolu i sama hrvatska i slavonska gospoda.

I za to, kako god je ova novopodieljena pravica draga i mila svim kmetima, pa kako god ju njima nitko više ne smije uzeti, ako se budu pošteno i mirno zadržavali, isto tako ne smiju niti oni navaljivati na tudji t. j. gospodski imetak i otimati ga, već zakonitim putem tražiti, što je njihovo". Da se pak mogu na red pozvati buntovnici, zapovjedi Jelačić u istom proglasu, da se po svoj kraljevini hrvatskoj i slavonskoj bez svakog otezanja proglasi prieki ili kratki sud, na kojem se imaju suditi razbojnici, te svi puntari. „A pod imenom puntara imaju se u sadašnjim okolnostima razumievati u našoj domovini: a) Koji puntaju narod proti zakonitom našem kralju Ferdinandu i proti banskoj oblasti u ovim kraljevinama, b) Koji puntaju proste plemiće, govoreć im, da su stanoviti ljudi ili kako navodno govore, Iliri krivi, da budu od sada morali plaćati porez i nositi druge terete, c) Koji puntaju muže ili kmete govoreći im, da su oni Magjari, a ne Slavonci i Hrvati, ili da su ih sama magjarska gospoda oslobodila od tlake, pa da ih hrvatska i slavonska gospoda kane opet podvrći pod tlaku, te koji lažu, da su u tom poslu išli Iliri u Beč k kralju, pa da su te pravice i sloboštine već prije više godina dane puku, a da ih gospoda nisu htjela obznaniti".

Jelačić je napokon dobro uvidjao, da će se i ta njegova poručanstva težko razširiti medju narodom, ako ih ne budu širili oni, koji su najbliži narodu i koji svaki dan s njim obće. Za to se on 30. travnja obrati posebnim krasnim pismom na sve duhovne stolice, pa ovako pozva svećenike, neka oni kao pravi pastiri i čitelji i oci naroda nastoje, da ga i u crkvi i vani o emu poduče, te se u njemu utvrde ideje mira, reda i gurnosti. I ovaj proglas svjedoči, kako je ozbiljno bilo elačiću stalo, da umiri narod, te ga uzmogne pripraviti teža vremena. Najviše pak bilo mu je stalo do toga,

da se umiri puk u zagrebačkoj županiji, koja je još pomoću Turopoljaca jedina bila u rukama magjarske stranke, te u kojoj su prietile najveće pogibelji, jer bi se lako pobunio puk. Onom prigodom, kada su se u Zagrebu 17. travnja desili magjarski agitatori, koji su nosili poznate one poslanice magjarskog naroda, pa kad su ih prognali iz Zagreba gradjani, pobjegne veliki župan zagrebačke županije Pechy iz Hrvatske. Od onda je upravljao zagrebačkom županijom prvi podžupan i ovaj se uzprotivi banskim naredbama. Za njim se povedoše ostali poglavari županijski, pa ovako nastade temeljiti strah, da će nastati anarkija. I za to ne preostade drugo, već da ban priekim mahom otme vlast upravljanja iz ruku onih, koji su svoj zlobni upliv upotrebljivali proti interesima našega političkog i narodnog stanja. Radi toga sazva ban veliko vieće, sastavljeno iz svih stališa, pa u njemu skine sve častnike županijske, a imenova nove. Napokon se pobrinu ban, da što prije sazove sabor, pa za to već 8. svibnja sazove oko sebe prve rodoljube u zemlji, da izrade osnovu za sabor.

XI.

Neprilike carskoga dvora.

Već je spomenuto, kako su Magjari prisilili kralja Ferdinanda, da im je dao takova prava, te su oni postali gotovo nezavisni od kralja. Sve, što ih je još vezalo s kraljem, bila je želja, da se uzmognu dovoljno pripraviti na odcienljenje od monarkije. Oni su imali kod kralja posebnoga svog ministra Eszterhazya, koji se od sele pačao u sve poslove kraljeve, da uzmogne magjarsk ministarstvo o svemu točno obaviestiti. Eszterhazy dj lovao je osobito mnogo u sklapanju novoga prijateljstv izmedju Magjara i Niemaca, naročito Bečana. Dobri kr

Ferdinand bio je ovako stisnut, te nije mogao da dade i drugim narodima, što su tražili, jer se tome protivio Eszterhazy i palatin nadvojvoda Stjepan, koji je svaki čas prietio, da će odstupiti sa svoga mjesta, ako kralj nepotvrdi sve, što Magjari traže. Koje čudo, da je na taj način morao kralj kadkada opozvati svoju rieč i radi Magjara pasti u protuslovlje, samo da ne pusti svoje mjesto nadvojvoda Stjepan, jer se bojao, da bi se s njegovim odstupom mogli Magjari posve odcjepiti od austrijske monarkije.

U samom pak Beču bilo je burno. Poslie 15. ožujka, kad je car Ferdinand izdao one proglase, u kojima podieljuje slobodu štampe i govora, a obećaje konstituciju, nitko već neima straha pred prije toli svemožnom policijom. Tamo se baš kao i u Parizu na ulici razpravlja, na uglovima priljepljuju se slike, što prikazuju prizore od 13., 14. i 15. ožujka, a medju njima se ističe slika Metternichova sa dugim nosom.

Sve je sada samo napeto očekivalo, kakav će ustav dati car Ferdinand svome narodu. Bilo je pak već duhova, kojim je bilo težko, da tako dugo čekaju na proglašenje ustava, jer su se bojali, da ga u obće car niti proglasiti noće. Medju te je spadalo bečko djačtvo, koje je kod svakog radikalizma bilo prvo. Već se bilo odlučilo, da će se 25. travnja dići buna, ako nebi car do onda dao ustav ili ako im taj ustav nebi bio dosta liberalan. Da uzmognu navaliti na carski dvor, vodili su djaci pregovore sa proletarcima, pa su počeli težake i radnike već organizovati u vojsku. Sve se bojalo, da će 25. travnja doći do krvavoga okršaja izmedju djaka i gradjanstva. No blagi car Ferdinand preprieči novo krvoproliće time, što je 25. travnja u jutro dao priliepiti po svim uglovima ustav austrijanske cesarevine.

Eto jezgre toga tako željno očekivanog ustava. Svim državljanima osigurana je sloboda vjere, savjesti, osobe, seobe i posjeda. Sloboda govora, štampe i udruživanja posve je podpuna. Sila zakona jednaka je za sve državljane, pa su svi dužni vojevati, danak plaćati, te imadu glede osobe isti sud. Za kriminalno pravosudje uvest će se porote. Obćine imaju se tako urediti, da će se zastupati svi interesi obćine i njezinih članova. Narodna straža ustrojit će se po čitavom carstvu, pa će ostat podvržena gradjanskoj oblasti i gradjanskim sudištima; zaklinjat će se caru na ustav. Uz cara vladat će u državi ministarstvo, koje će biti odgovorno državnomu saboru. Državni sabor dijeli se na dvije komore: u senat i u komoru poslanika. Ova komora sastojat će se iz 383 člana, izabranih od ovih državljana, a imat će zakonodavnu vlast, koja ipak potrebuje carsku potvrdu za stvorene zakone. Državni sabor dozvoljavat će svake godine dopunjenje vojske, pobiranje poreza, državni zajam, prodaju državnih dobara, ustanovljivat će državni proračun dohodaka i troškova. Državnomu saboru nije odgovoran car, jer njegove naredbe podpisuje dotični odgovorni ministar, da podpunu valjanost dobiju. Ipak će se car zakleti na ustav odmah, čim nastupi priestolje. Careva je osoba sveta i nepovriediva, te njemu pripada osim potvrde stvorenih zakona još i sva izvršujuća vlast. On imenuje državne činovnike, podieljuje sve časti, redove i vrsti plemstva, te kao vrhovni vojvoda razpolaže s vojskom i pomorstvom. On je vrhovni sudac, on sazivlje svake godine sabor i predlaže zakonske osnove, on ga može i odgoditi i razpustiti. Car napokon navješćuje rat, a ugovore sa stranim vlastima potvrdjuje državni sabor.

Bečani bili su zadovoljni s konstitucijom, koja će vriediti samo za austrijske zemlje, a ne i za Ugarsku Hrvatsku i Erdelj, te za talijanske pokrajine. Svomu li

beralnomu vladaru priredišе još istoga dana na večer sjajnu bakljadu kao dokaz ljubavi i zadovoljstva.

Malo po malo počelo se javljati ljudi, koji nisu bili zadovoljni samo sa ustavom. Tako su n. pr. bečki djaci javno tražili sveobće izborno pravo za sliedeći državni sabor, da mogu tako i oni uticati u državne poslove. Nije im bilo težko predobiti za tu stvar bečke proletarce, kojim su bile pune glave kojekakvih buntovnih i komunističkih ideja, a nisu htjeli ni raditi. Da predobe za sebe i narodnu gardu, zasnovaše nekakvi „central-comité“, koji bi vladao nad vladom ministarstva, a sastavljen bio od narodne garde i sveučilištnih djaka; na taj način taj centralni odbor u Beču vladao bi u cieloj državi, kao što je u velikoj francezkoj revoluciji Pariz vladao u Francezkoj. Da pak predobe za sebe sve Niemce, počeše tražiti, neka se austrijsko carstvo sa svojim pokrajinama pripoji njemačkomu bundu ili savezu. Priklopiv k tim zahtjevima još i to, da bude jedna komora u državnom saboru, a ne dvie, pa da se ta komora ima izraziti o ustavu, što ga je car Ferdinand proglasio dne 25. travnja, predadoše peticiju austrijskomu ministarstvu. Ovo naravski ne pristade na takove zahtjeve, radi česa se pobuni Beč. Na 15. svibnja udarahu cielo po podne bubnjevi allarm, te se do večera sakupi silno ljudstvo na ulicama bečkim. Bilo je tu bečkih gradjana, gardista, sveučilištnih djaka i svake vrste proletaraca, jedni oružani puškama i sabljama, a drugi bome kojekako. Sve je to krenulo oko 10 sati pod večer do carskoga dvora, da prinudi ovako ministarstvo na potvrdu njihovog zahtievanja. Pred dvorom ustavi se ljudstvo od 30 hiljada sučelice vojsci, koja je ila ondje s topovima smještena da čuva dvor, ako bi arod navalio na nj. Užasni taj prizor, kojemu se mogu rispodobiti tek parižki dogodjaji, trajaše do pol noći,

kada dodje pismo, podpisano od ministra unutarnjih poslova Pilersdorfa, kojim se izpunjuje narodna volja.

Sutradan 16. svibnja izadje i carska vlastoručna potvrda toga ministrova pisma. Odsada stražila je stražu u carskom dvoru i na svim občinskim mjestima narodna garda, a vojska bi odstranjena u predgradje. Car je dakle formalno pod zatvorom, njegovi nadvojvode svi bez vlasti, a vlada bez važnosti.

Odsada po želji svjetine ne smije se k caru nitko pustiti, komu to ne dozvoli Eszterhazy, ministar magjarskoga — Bečanima saveznoga — naroda. U takovim prilikama dade austrijsko ministarstvo ostavku, jer već nije slobodno, car pak Ferdinand ovako nedostojno zlostavljen od bečkih i magjarskih terorista, potajno pobjegne u večer 17. svibnja iz nezahvalnoga Beča u Insbruck.

Viesti o novoj bečkoj buni i o biegu cara Ferdinanda silno su se dojmile u svim austrijskim pokrajinama. Hrvatsko bansko vieće na prvi glas posla u Insbruck sjajnu deputaciju, da pozove kralja svoga, neka dodje stanovati u Zagreb, u sredinu vjernih svojih Hrvata, koji će ga paziti i štovati kao oko u glavi. Česi takodjer poslaše odbor svoj u tom poslu u Insbruck, gdje je narod medjutim vrlo srdačno primio svoga cara. Medjutim protestirahu neke pokrajine, kao n. pr. Češka i Moravska proti vlasti central-comitéa. Car pak u tom povodu izda ovaj manifest na svoje narode: „Bečki dogodjaji od 15. svibnja prisiliše me na žalostno osvjedočenje, da je anarhična jedna frakcija, oslanjajuć se na akademičku četu, zavedenu najviše po inostrancima, te na pojedine odsjeke od običajne vjernosti odstupivše gradjanske i narodne garde, hotila me lišiti slobode kod rada, da tim načinom zarobi pokrajine, razgnjevljene radi ove drzovitosti pojedinih ljudi, te ostale dobro misleće žitelje priestolnoga mog grada.

Nije mi preostalo drugo, nego da si ili vjernom posadom u slučaju potrebe silom otvorim put, ili da za koji čas u miru uzmaknem u koju od mojih meni, hvala Bogu, ukupno vjernih pokrajina. — Odluka nije bila težka. Ja sam odabrao mirovnu bezkrvnu alternativu i krenuo u gorsku zemlju, meni u svako doba jednako vjernu, gdje sam se ujedno približio i viestima o vojsci, koja se toli hrabro (u Italiji) za domovinu bori. — Nikada nisam ni pomislio, da umanjim ili opozovem darove, koje sam mjeseca ožujka podielio mojim narodima, ili pak njihove naravne posljedice; dapače vazda ću biti sklon, da saslušam želje mojih naroda zakonitim putem podnesene, te zadovoljiti narodnim i pokrajinskim interesima: samo je potrebno, da se dokaže, kako su zbilja obćenite, pa da se zakonitim načinom podnesu, po saboru pretresaju i meni na potvrdu predadu, ne pak da ih pojedini ljudi bez ikakovog opunovlaštenja na juriš uzimlju. — To sam htio da kažem na umirenje mojih naroda, koji su se bili prepali za to, što sam iz Beča otišao, te da ih ujedno opomenem, kako sam ja u očinskoj svojoj ljubavi uviek bio pripravan, da opet primim i one moje sinove, koje držah za izgubljene, ali se opet povratiše. — U Insbrucku, 20. svibnja 1848".

Odlučni carev bieg u Insbruck silno je potresao i Bečanima. Oni se ozbiljno pobojaše, da se ne bi sada car nastanio u kojem slavenskom gradu n. pr. u Pragu ili u Zagrebu, kako su ga zamolili Česi i Hrvati. Poslaše i Bečani mnogobrojne deputacije u Insbruck, ne bi li sklonuli cara, da se povrati u Beč, dapače razvrgoše u to ime i „central-comité". No car proglasi u Beču prieki sud, te stavi narodnu stražu i akademičku četu pod zapovied generala Auersberga. (Sada se smiriše i sveučilištni djaci, pa pod izlikom, da su dovr-

šili svoje zvanje, izjave svoj odstup s političkog polja.) Nu kada je 26. svibnja zapoviedio grof Colloredo, zapoviednik akademičke legije, da se ona po nalogu ministarstva ima razpustiti, te je 27. svibnja u jutro pošao sa odjelom narodne garde da zatvori sveučilište, pobune se djaci. Oni potisnuše pomoću ljudstva, što se odmah sabralo, prispjeli vojnički odjel, dok u isti čas provališe težaci iz predgradja kroz gradska vrata u grad pred sveučilište. Allarm, vika, zvonjenje zvona i udaranje bubnjeva razliegalo se po zraku, a za jedan sat sve su ulice bile već pokrivene barikadama. U Beču je podpuna buna. Ministarstvo opet je moralo popustiti. Odboru, koji je bio sastavljen od gradjana, narodnih stražana i sveučilištnih djaka, a kojemu je bilo povjereno uzdržavanje javnog mira i sigurnosti, dozvoli ministarstvo, da i gradjanski narodni te djački stražari čuvaju stražu na gradskim vratima zajedno sa vojnicima. Vojska, koja je potrebna za službu, ostat će u gradu, a ostale vojničke čete udaljit će se što prije iz grada. Ministarstvo umolit će cara, da se što prije povrati u Beč, ili — ako mu to ne dopušta zdravlje, — neka imenuje kojega carskog princa za svoga namjestnika; dok to ne bude, zadržat će ministarstvo vladu u svojim rukama, akoprem je dalo ostavku. Još je moralo ministarstvo spomenuti odbor proglasiti nezavisnim od svake druge oblasti, te mu povjeriti na čuvanje cielu svojinu države i dvora, a taj odbor jamčit će za osobnu sigurnost carevu, ako se u Beč povrati.

XII.

Javni život u Hrvatskoj.

Čim su stigli u Zagreb glasi, da je kralj Ferdinand dozvolio, da se po državi ustrojavaju narodne straže ili garde, dodje pred gradsko poglavarstvo zagrebačko

deputacija gradjana, koji zahtievahu, da se dozvoli i u Zagrebu ustrojenje narodne straže. Poglavarstvo 20. ožujka izda u tom smislu poziv na sve gradjane zagrebačke, kojima na srcu leži sigurnost osobe i imetka ovoga grada i ciele domovine, neka se upišu u narodnu četu kao dobrovoljni članovi. Na ovaj poziv upisa se odmah velika množina gradjana u narodnu gardu, a i akademička mladež ustroji posebnu četu. Kako svagdje, tako je i u toj stvari Zagreb bio samo vodja u domovini, jer se po njegovom primjeru počeše osnivati narodne straže po cieloj Hrvatskoj i Slavoniji. Dapače i zagrebačka županija, u kojoj je bila magjaronska stranka na vladi, zaključi na svojoj skupštini, koju je tada prvi put otvorio podžupan u hrvatskom jeziku na veliko veselje svih prisutnika, da se po cieloj županiji osnivaju narodne straže, te se varmedjska gospoda prva upisaše u gardu i metnuše na sebe hrvatsku trobojnicu kao znak garde.

No veliki je posao čekao narodnu stranku, ako je htjela, da probudi cielu Hrvatsku, jer je u mnogim krajevima bilo podpuno mrtvilo. Tako je n. pr. u sriemskoj županiji bilo čudno komešanje. Ondje se za pravo nije znalo, koje je narodnosti onaj kraj, jer jedni rekoše, da su Hrvati, drugi da su Srbi, a bilo je ondje već i Niemaca. Napokon ljudi magjarske stranke razviše magjarske zastave i počeše silnu agitaciju za podpuno sjedinjenje s Ugarskom, pa da županija šalje svoje poslanike na požunski, a ne na zagrebački sabor. Istina je, da je upravo taj pokret magjarske stranke, koja je imala nekakvo uporište u Vukovaru, složio i Srbe i Hrvate, te oni pod imenom „Sriemci“ nadvladaše 3. travnja i 6. svibnja i poslaše posebnu deputaciju pred kralja, koja će tražiti sjedinjenje Sriema sa Hrvatskom i Slavonijom, a narodni jezik uveden bi u upravu.

Isto je tako težko išlo u virovitičkoj županiji, koju su radi svoje blizine najjače razrovali Magjari i njihova stranka. U Osieku dobro su s početka uspjevali magjarski poslanici, predobiv za sebe Niemce. Ipak je narodna stranka i ondje napela sve sile, te je 4. svibnja prodrla u županijskoj skupštini virovitičkoj, a u gradu Osieku proslaviše imenovanje Jelačića i njegova pisma bakljadom, te u gradskom vieću zaključili, da Osiek više ne prima nikakovih službenih dopisa od magjarskog ministarstva.

Najprije se u Slavoniji probudila požeška županija. Ona već na svojoj skupštini 29. ožujka uvadja u sve poslove upravne hrvatski jezik, a narodnu stražu po svoj županiji. Iz te skupštine poslane budu dvie poslanice, jedna sriemskoj županiji, a druga virovitičkoj, u kojima ih zaklinju za narodnu stvar i za savez sa Hrvatskom, te ih pozivlje, da podupiru zahtievanja naroda, kako su ta bila izražena 25. ožujka u Zagrebu.

U Hrvatskoj bilo je mnogo bolje i laglje za narodnu stranku. Ona nadje osobito uporište u križevačkoj i varaždinskoj županiji, te onda po gradovima. Križevačka županija sazvala je 26. travnja narodnu skupštinu, u kojoj bi zaključeno, da se svim oblastima u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i granici pošalje poziv, neka se priključe željama ove skupštine. Te pako želje glase: 1. Sjedinjenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te granice, koje će jednako biti zastupane na sliedećem hrvatskom državnom saboru; 2. razdruženje ovih kraljevina u administrativnom pogledu od Ugarske, koja radi oko uništenja naše narodne samostalnosti, i 3. da se čitavi puk već na budućem državnom saboru predstavi na temelju broja pučanstva.

Varaždinska županija bacila je ad acta dopise magjarskih ministara na svojoj skupštini 2. svibnja,

a gromkim „živio“ pozdravila banska okružna pisma. U toj skupštini izradjena bi molba na kralja, neka banu Jelačiću predade vlast i nad Dalmacijom, te da Jelačića učini zapovjedajućim generalom u Slavoniji. Tu molbu nosit će pred kralja Stjepan Car, a sve hrvatske oblasti pozvane su, da podupiru tu želju.

U zagrebačkoj županiji bilo je zlo za narodnu stranku do 8. svibnja, kada je ban Jelačić zbacio protunarodnu vladu u županiji i sastavio novu, koja za sebe nadje i većinu u skupštini županijskoj 9. svibnja, te uvede hrvatski jezik u sve poslove. — Već je spomenuto, kako je grad Zagreb uviek bio prvi, kad je trebalo, da se štogod patriotičnoga poduzme. On je prvi uveo odbor sigurnosti za svaki slučaj, pa kako u svemu, tako i u tome našao odziva u domovini, te su se svagdje osnivali slični odbori. U Varaždinu dapače osnovan bi 23. travnja na narodnoj skupštini gradjanski odbor od 9 članova, koji će dopisivati s rodoljubima po domovini i ovako primati rodoljubne savjete, da ih onda provede na gradjanskim sastancima, koji će se držati svake nedjelje.

Na toj istoj skupštini izražena bi takodjer želja, da se uz Dalmaciju i granica Hrvatskoj pripoji i Medjumurje, koje je nepravim putem oteto Hrvatskoj. — Veliko je bilo veselje hrvatskih rodoljuba, kad su začuli, kako se liepo razvila sviest u Senju. U tom sielu velikog hrv. rodoljuba biskupa Ožegovića uzplamtiše gradjani osobito proti gradskomu sudcu, koji im nije bio srcu prirasao, jer nije htio stupiti u redove narodne stranke. Do 500 gradjana sakupi se 23. ožujka i silom izposlovaše, da se sudac odrekao časti svoje. Izabraše na to narodno poglavarstvo, uvedoše narodnu stražu i narodni jezik, a sve pliva od radosti i života. I po drugim mjestima, kao n. pr. u Koprivnici, Krapini i

Sisku brzo uhvati korien novi pokret, pa se svagdje u magistrat uvadja hrvatski jezik mjesto latinskoga, svagdje se ustrojavaju narodne straže, svagdje izvjesuju hrvatski barjaci, od kojih neki nose nadpis: „Za Slavjanstvo i Slobodu“. Grad Karlovac predaje dragovoljno oružje iz svojih magazina narodnim stražama, koje se onamo utiču s tom molbom. Samo u gradu Bakru išlo je vrlo tegotno radi velikog pritiska talijanskog magistrata. Tekar 11. travnja uspjelo je tamošnjim rodoljubima, da drže narodnu skupštinu, koja izjavi hrvatsku svoju političku vjeroizpoviest, a 25. travnja prisiljen bi magistrat, da uvede hrvatski jezik mjesto talijanskog.

Velika je bila i obćenita želja svih Hrvata, da se trojednoj kraljevini pripoji hrvatska i slavonska Krajina. Ova želja takodjer je bila medju onim zahtievanjima naroda, koja je nosio hrv. narodni odbor pred kralja u Beč, ali je kralj jošte nije izpunio. Svatko je uvidjao, da je potrebna želja samih graničara za sjedinjenje, pa se sada stalo raditi o tome, da se granica izjavi. No graničarski častnici pobojali se za svoj kruh, ako se ukine granica. „Ako se po ovom zahtievanju granica podvrgne gradjanskoj oblasti, ako se sve vojničke časti ukinu, kuda ćemo mi, koji smo bili život svoj posvetili domovine obrani, te naumili s mačem u ruci dušu izpustiti“. Šulek ih miri u „Nar. Novinama“, dokazujući, da oni ne će izgubiti svoju službu, jer će vojska obstojati uviek. Ali ne će više biti ovisni od „Hofkriegsratha“, već od bana hrvatskoga; ne će tražiti milost od tudjih beamtera, niti će ih dieliti od provincijala birokratički zid, nego će uživati gradjansku slobodu i bit će slobodni ljudi. Još manje se ima prosti graničar plašiti udruženja s provincijalom, jer on će doći pod okrilje konstitucionalne slobode, te postati nezavisan čovjek, prost od svake robote, a zavisan od poglavara, koje će si sam

odabrati, pa će se moći seliti, kud mu je drago, a dobit će natrag svoje šume i paše, što ih je nepravdom izgubio. Jošte donašaju „Nar. Nov." članak iz „Oesterreichische Zeitung-a", u kojem se dokazuje, kako je Krajina po svom uredjenju i po svrsi svojoj protivna svakoj civilizaciji. Ona ima jedinu svrhu, da proizvodi što više vojnika, pa radi te svrhe ne smije se graničar bez više dozvole posvetiti nauci, ne smije diete svoje odgojiti za obrtnika i trgovca, već mora ostati kao poljodjelac na svojoj zemlji s jedinim opredieljenjem, da bude krajiški vojnik, stvorenje, kojega se razum i pamet raztapa u neograničenoj vladajućoj rieči „subordination". Danas je granica bez svrhe, jer se uredjuje posvuda posebna narodna straža, a na turskoj granici mogla bi redovita vojska ustrojena kao posebni graničarski korps obavljati stražu. — Medjutim je dozvolio car Ferdinand krajiškim regimentama, da smiju po načelima ustavne slobode držati narodne skupštine, u kojima bi se saslušale želje, te onda preko regimente odpravile na cara. Tom carskom dozvolom potaknuti Mitrovičani sazvaše već 7. travnja narodnu skupštinu, u kojoj bi zaključeno, da se na cara pošalje reprezentacija s narodnim željama: 1. Da bi se vojnička granica sjedinila s kraljevinama Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom. 2. Da se dozvoli granici, da šalje svoje zastupnike na sliedeći hrvatski sabor. 3. Da se narodni jezik uvede u sve službene poslove. 4. Da dobiju jednaki ustav u obziru gradjanskoga pravosudja kao i Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. 5. Posebno pravosudje za sve one u granici, koji ne spadaju k vojničkom nu.

Po uzoru mitrovačke regimente htjele su i druge egimente da drže narodne skupštine, u kojima bi se izzila narodna volja. No njemački zapovjednici znali su mnogim mjestima to zapriečiti. Tako je n. pr. iz Go-

spića pukovnik Rheinbach činio sve moguće, kako bi u Lici ugušio svaki narodni pokret, što mu baš nije bilo ni težko, jer je već mnogo naroda poslano bilo na bojište u Italiju. U Belovaru pak zabranio je general Dietrich držanje narodne skupštine i ustrojenje narodne garde, pa se gradjani belovarski u posebnoj deputaciji morali potužiti banu Jelačiću.

No ipak nije krajiški taj despotizam mogao svagdje zapriečiti narodno gibanje. U Novoj-Gradiški obdržavala se 4. svibnja narodna skupština, u kojoj se izradila prošnja na cara, neka i Krajini dade ustav, po kojemu će ona biti zastupana na sliedećem hrvatskom saboru. Da pak taj sabor bude zbilja „sabor trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije", narodna skupština moli cara, neka spoji Krajinu i Dalmaciju s Hrvatskom i Slavonijom pod jednu bansku vlast Jelačićevu. Iste želje izrazi glinska obćina već 29. travnja. U banskim regimentama još se najbolje razvila narodna sviest, jer su ondje dobro poznavali bana Jelačića, kad je još bio pukovnik glinske regimente, a i sada je Jelačić bio vlastnikom obiju regimenta.

Dok je tako bujno i brzo napredovala hrvatska sviest u Hrvatskoj i Slavoniji, te u vojničkoj granici, Dalmacija je spavala gotovo u tvrdom snu. Trebalo je uprieti sve sile, da se i u Dalmaciji pokaže jasna narodna želja za sjedinjenjem s Hrvatskom i Slavonijom, jer se uvidjelo, da bez toga ne će ni kralj potvrditi onu točku zahtievanja naroda, koja je tražila sjedinjenje Dalmacije. Grad Zagreb i ovdje je prvi. On šalje koncem ožujka ovaj krasni poziv svim dalmatinskim oblastima: „Što mi Hrvati i Slavonci prije više vjekova po nenavidnosti izgubismo, što kroz stoljeća tražismo, što po zakonu i historiji zahtievati mogosmo, i steći ne dvojimo, naime, da se Vi, mila, jednokrvna naša braćo, ope

pridružite kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, a po njih svetoj kruni ugarskoj inkorporirate: ono se dostići nadamo sada, kad se u cieloj Evropi i u monarkiji austrijanskoj pripravlja prevrat i preinačenje organizma država, te svi narodi i sve države dobivaju novo lice, promienjeno stanje. Nadamo se to steći, jer je pao — hvala dozrelosti naroda — onaj tvrdi zid, koji najviše sustavljaše izvršenje toli vatrenih naših želja i iskrenih težnja, jer je na sreću države, a na dobro naroda i utvrdjenje dinastije pao sistem absolutizma i s njim takodjer načela, koja podnipošto nisu dopuštala, da se Vi, draga braćo, s nama složite pod ustavnom slobodom. — Imajući pred očima ovu promjenu vremena, te u obće položaj stvari u Evropi a u austrijanskoj monarkiji napose, ne propustismo podnieti našemu milostivomu kralju po svojim poslanicima želje cieloga puka ovoga glavnog hrvatskog grada, koje su takodjer želje cielog naroda. Medju ovim željama stoji i ona, da kralj blagoizvoli odrediti poslanike kraljevine Dalmacije na sabor ovih kraljevina, — u kojem ćemo viećati o promjenama ili reformama, koje u našem ustavnom organizmu iziskuje napredak civilizacije i duh vieka — da s njima zajedno radimo o našem skupnom ustrojenju i o garancijama naše obćenite budućnosti.

Premda ne sumnjamo, da će milostivi kralj, uvažavajuć zakone, prisegu inauguralsku i obećavanje blagopokojnog svog otca, usrećiti nas Hrvate i Slavonce izpunjenjem ovih želja, ipak smo upućeni, da treba da i Vi, braćo Dalmatinci, ove želje kao svoje takodjer javno izrazite i nama ruku pružite, da kralju i svietu pokažete, a jednako s Hrvatima i Slavoncima ćutite, jednaku misao ojite. — Za to Vas, slavna gospodo i braćo, koji ste po'avarstvo i organ naroda, pozivamo, da spominjući se, ste jedan rod s nama, da jedna krv vrije u Vašim

i našim žilama, da nas veže jedan te isti materinski jezik, one korake učinite i ona sredstva poprimite, koja vode k svrsi našeg političkog sjedinjenja, i koja će opet povratiti braću, pa ju sdružiti, kako bijahu sdruženi u staro doba. Tomu pak scienimo za najshodnije, da sve oblasti kraljevine Dalmacije podnesu našemu milostivomu kralju onaku molbu, kakvu smo i mi podnesli. Milostivi pak naš kralj, saznav za našu uzajamnu simpatiju, a znajući iz historije, kako je opasna igra sa narodnostima i samovoljno sjedinjenje neskladnih elemenata, ne će se sigurno niti jedan čas protiviti našim složnim prošnjama i željama, niti će Vas, milu našu braću Dalmatince, stopiti s tudjom kojom državom i narodom, već će Vas pridružiti onima, s kojima Vas veže jedan rod, jedan jezik i jedna historija". — Bojali su se Hrvati, da ne bi talijanski elementi, koji su imali u Dalmaciji gotovo svu vlast i javni život u svojim rukama, prigrlili ideju o nekadanjoj mletačkoj republici sada, kad se Mletačka otrgla od Austrije. Za to već 1. travnja opominje Dalmatince u „Nar. Nov." Šulek u krasnom članku, gdje medju inim veli: „Valjda će Vas mletački lav opet k sebi vabiti i sve dobro obećavati. Ne vjerujte mu! Svrnite okom naokolo sebe! . . . Sve, što ste imali, svoje gradove, svoje brodove, svoje junake i krv svoju, dadoste Mletcima, pa kakovu ste dobili nagradu? Nezahvalnost i krivice! Jesu li Vam Vaša braća Hrvati ikada tako sagriešili? Nisu nikada . . . Nas ne dieli ni neprijateljstvo, ni mržnja, ni krvni jezik. Vaša je slava i naša slava, naša je korist i Vaša korist. Vi imate more, mi imamo zemlju, Vi imate brodove, mi imamo polja: tak ćemo jedan drugoga podupirati, jedan drugomu pomagat da postanemo oba sretni!" — I drugi gradovi i župa nije slale su u tom smislu poziv Dalmatincima, p ipak nitko se ovdje gotove i ne miče. Tekar 4. svibn

čuo se prvi glas Dalmatinca Vladislava Vežića. Boraveć u Hrvatskoj, ustade Vežić, da sam pozivlje Dalmatince za narodnu stvar i za sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom. U krasnom svom pozivu dokazuje on Dalmatincima, da za njih nije bilo sreće niti života pod nijednom vladom. „Talijan tamo preko mora globio Vas je i varao, pustio da prosti puk čami u tmini i neznanstvu, a gradove potalijančio i udaljio ih od naroda tako. da ovaj danas već nema povjerenja u gradsku gospodu. Austrija tištila Vas je okrutnim Metternichovim absolutizmom upravo silno, pa sve obećavajuć, ništa nije uradila za dobro Vaše.

Sada treba da stupite u savez sa svojom braćom Hrvatima, koji Vam pružaju bratinsku ruku i zovu Vas u bratinsko kolo slobode i jednakosti. „Učinimo i mi jedan korak k braći našoj Hrvatima, koji su već svoj k nama učinili i koji nas objeručke čekaju, ne da budemo njihove sluge, nego da i mi i oni, kao sinovi jedne majke, budemo jači i krepči proti neprijatelju, koji bi htio zatrti našu slobodu i narodnost; povratimo se na onu stazu, na kojoj su bili naši oci, kad su bili složni i slobodni". I na taj iskreni poziv odazvala se od ciele Dalmacije jedino občina u Obrovcu, koja posla srdačnu čestitku banu Jelačiću. Vežić je sada uvidjao, da gradovi dalmatinski ne će prihvatiti njegov poziv, jer su za čas izgubljeni za narodni pokret. Zato se 18. svibnja obraća poimence na dalmatinske rodoljube: Kuzmanića, Ivičevića, Franaševića, Berčića, Kaznačića i Petranovića, pa ih svjetuje, „da ostave gradove u njihovoj tvrdokornosti, pa se r[illegible]a obrate na občine, neka se porazgovore i posavjetuju s možnijim obiteljima, koje se nisu otudjile od naroda. j ove vrlo mnogo mogu medju narodom. Občine treba d sazovu narod, da mu razlože i raztumače, kako stoje s ri .... Učinite, da dodje što više ili barem nekoliko

poslanika na sabor u Zagreb, odpravite kralju knjigu, da je želja naroda, da se sjedini sa svojom braćom". Toga Vežićevog nauka držali su se odsada dalmatinski rodoljubi, ali je uspjeh u početku ipak bio slab i nije dugo donio koristi hrvatskomu narodnomu pokretu.

XIII.

Hrvati prema drugim narodima u monarkiji.

Kad se ono početkom travnja vratio iz Beča hrvatski narodni odbor, ponio je u svojim srcima sladku ideju o slavenskoj uzajamnosti, koja bi mogla pomoći svim austrijskim Slavenima, da se izbave težkog svog položaja. Najveći pobornici te ideje bili su Česi i Hrvati. Hrvatski se rodoljubi odmah dali na posao, da pomalo izvadjaju, što je treba za tu ideju. Oni nakaniše, da oko sebe sakupe sve južne Slavene u monarkiji. Radi toga i pozvaše još iz Beča braću Slovence, neka se probude i neka se okupe oko Hrvata. Uspjeh rada na toj strani nije bio baš velik, ali se ipak našlo dosta Slovenaca, osobito štajerskih, koji su čvrsto prihvatili misao, da s pomoću Hrvata osnuju na monarkijskom jugu velik bedem proti Niemcima i Magjarima. Mnogo je veći bio uspjeh, što su ga Hrvati polučili kod Srba. Ovdje su oni našli vrlo plodno tlo, jer su Srbi u Ugarskoj bili ljuto pritisnuti, pa dobro uvidjali, kolika bi za njih bila pomoć od Hrvata.

Već 2. travnja izjavila je srbska deputacija na slavenskom saboru u Beču, da se Bačka i Banat imadu pripojiti trojednoj kraljevini, gdje stanuje isti narod. Odsada su Hrvati budno pazili na svaki srbski pokret, te mu svom pripravnošću išli u susret. Kad su Srbi sazvali za 13. svibnja narodnu skupštinu u Karlovcima

da tamo izaberu svoga patrijarku i vojvodu, poslaše onamo Hrvati Kukuljevića Ivana, Ed. Vrbančića, Nik. Havlička i Ed. Finka, da kao poslanici hrvatskoga naroda pozdrave srpski narod, da ga uvjere o iskrenosti naših rieči, namjera i djela, pa da ih pozovu u naše kolo. Eto, kako Šulek u „Nar. Nov.“ tumači taj savez sa Srbima: „Magjari su se zakleli, da će uništiti Hrvate, jer vide, da mogu samo na razvalinama hrvatske narodnosti uzdići priestolje svoga azijatskog despotizma, te sada rade o glavi našemu svietlomu banu i cielomu narodu. Valja nam dakle biti na oprezu, valja nam se na veliki boj spremati, valja nam vjerne saveznike tražiti. Tražiti? Ne treba ih tražiti, jer smo ih već našli, ne treba ih nagovarati, jer su nas već i sami u svoje kolo pozvali, ne treba se ni dogovarati, jer su već i sami svoje namjere ravnodušno izjavili. Saveznici ovi jesu ugarski Srbi, braća po krvi, rodu i jeziku, braća po historiji, kruni i ustavu. Mi imamo s njima iste interese, duševni život i budućnost, mi imamo s njima — a to je sada glavna stvar — istoga neprijatelja, naime Magjara. Dakle sa srpskom braćom sve nas veže.

Bedemi, koji su nas dielili, sve se više ruše, dok se sasvim nesruše, pa težko da već ima čovjeka, koji bi htio ratovati na svoga brata zato, što s njim nevjeruje jednako, od koga proizlazi sveti duh. Izrečena je jednakost vjere, ali ujedno i svetost vjere, u koju nesmije nitko dirati“ .... „Pitat će koji legalista, kojim pravom namjeravate združiti se sa Srbima, koji živu pod ugarskom krunom? Istim, kojim se sada Italija združava, ojim se Njemačka spaja, kojim se Erdelj sjedinjuje Ugarskom: dakle s pravom narodnim. Od sada neće iti više gore i rieke granice, već jezik i narodnost; estalo je političko gomilanje raznih naroda u jedno

tielo, a nastala je doba stapljanja (assimiliranja) jednorodnih plemena. U ostalom mi se ovim združenjem nenamjeravamo odcjepiti od ugarske krune, koja je slavenska, dakle naša; mi želimo time samo uvesti i u Ugarsku neoskvrnjivost svake narodnosti".

Drugi dan poslie narodne skupštine u Karlovcima javlja patrijarka Josip Rajačić banu Jelačiću, da ga je narod izabrao za patrijarku, a Stjepana Šupljikca, pukovnika ogulinske regimente, za srpskoga vojvodu, pa u tom pismu ističe:

„Mogu Vas pouzdano uvjeriti, da srbski narod s tim, što zabačena svoja prava iztražuje i u život uvodi, nemisli niti nekani nikakovu preponu staviti na put napredovanju hrvatskog naroda, dapače tvrdo drži, da će ovim putem s hrvatskim narodom zajedno kao brat s bratom velevažni svoj zadatak u burnom ovom vremenu još lakše riešiti. Po tom sam i ja uvjeren, da će cieli slavni hrvatski narod, videći, kakav duh i kako ozbiljno govori iz ovih naših dogodjaja, nesamo odobriti pokazane ove znakove obnovljenoga života našeg, nego da će nama, koji težimo k istomu cilju kao i on, gdjegod budu okolnosti zahtievale, junački i bratski u pomoć priteći". Ovo pismo patrijarke Rajačića najugodnije se dojmilo svih Hrvata, te odsada imaju Srbi medju Hrvatima mnogo iskrenih i oduševljenih prijatelja. Hrvati poprimiše odsada srbske želje za svoje želje, a Srbi obećaše, da će i oni raditi svom snagom oko izpunjenja hrvatskih prava i želja.

Ideja o slavenskoj uzajamnosti nije zadovoljila Hrvate time, što se u bujni cviet razvilo prijateljstvo i savez medju Hrvatima, Srbima i Slovencima. Oni su težili još dalje: savez taj ima biti pravi slavenski savez. Tu misao prviput je izrekao Ivan Kukuljević 20. travnja u „Nar. Nov." On veli: „Iz sredine austrijskih

Niemaca poslani su poklisari na njemačku skupštinu u Frankfurt, da pomažu ustrojiti njemački savez. Naš svietli kralj primio je u nazočnosti odbora sviju njegovih slavenskih pokrajina iz ruku uzhićenoga njemačkoga bečkog stanovničtva zastavu njemačkoga saveza, pa je uresio njome glavni prozor svoga carskog dvora. Mi smo se tomu veselili, jer se je ovim načinom po čitavom austrijskom carstvu svečano proglasilo načelo potrebe saveza naroda. I za to ne može ni austrijska carevina, ni Evropa, ni sviet ustati proti tomu, ako i Slaveni sklope slavenski sabor, ako i Slaveni krenu onim pravcem, kojim su udarili njihovi bratinski susjedi i sudržavljani Niemci.

I Slaveni su raztreseni po mnogim državama i živu pod mnogim vladama kao i Niemci; i Slaveni se imaju bojati za svoju narodnost i po tom za svoju slobodu u smislu novoga vremena i duha kao i Niemci.

Slaveni izjavljuju poput Niemaca iste ljudske i slobodne misli prema drugim narodima, pa za to ne mogu ni Slaveni imati druge politike prema svome narodu i prema slobodi čovječanstva, nego li je imaju Niemci. — Nu koji put vodi k takovom savezu naroda? J e d a n j e d i n i o b ć e n i t i s a b o r s v i j u g r a n a n a r o d a . . . .

Za što se u Frankfurtu pokraj ostalih manjih i većih njemačkih država zastupaju po svojim poslanicima i Niemci iz Pruske, Saske i Austrije, tako će se i na saboru slavenskog saveza osim poslanika ruskih, poljskih, srbskih, crnogorskih, bugarskih i bosanskih naći jošte poslanici Slavena pruskih, saskih i svih pokrajina austrijskoga carstva bez ukinuća pojedinih vlada i bez projena osobitog upravljanja i posebnih interesa svake pojedine države. Koji grad da bude mjesto ukupnoga tavog slavenskog sabora, da li Zlatni Prag ili drugi koji ad, to će odlučiti većina. Isto tako zavisi od većine i

to, tko će predsjedati takovomu slavenskomu saboru, te u koje ime i kakvom vlasti vladat će poglavarstvo toga ukupnoga slavenskog saveza". Ovaj poziv ne ostade bez uspjeha u slavenskom svietu. Kad su galički Poljaci odpravili svoje poslanike u Česku, da izjave Česima bratimski pozdrav i da vežu s njima svezu uzajamnosti, zapita češki list „Kvety": „Zar ne bi bilo pravo, da mi pošaljemo od strane češke krune svoje poslanike ne samo u Galiciju, nego i u Hrvatsku. Dapače još bi dalje imali koračiti: svaka slavenska zemlja austrijanske monarkije imala bi poslati ovakove poklisare na sabor ostalih slavenskih pokrajina austrijanske monarkije, koji bi kao organ uzajamnosti želje, tegobe i osnove priobćivali, da se tako s vremenom sklopi krepki slavenski savez". — Već prvoga svibnja dozrila je osnova o slavenskom saboru, te 26 odličnih Slavena, medju njima Šafařik, Palacký, Štur, Jordan, Wocel, Rieger, Erben i Miklošić, poslaše poziv na svu slavensku svoju braću, neka se sastanu 31. svibnja na viećanje u Pragu. Evo ovog poziva:

„Slaveni, braćo! Tko izmedju nas ne zaviri okom punim žalosti u prošlost našu? Tko opet ne zna, da se to, što smo prepatili, dogodilo u našoj nesviesti i razkomadanosti, koja je dielila braću od braće? Ali poslje dugih vjekova, u kojima smo jedan na drugoga zaboravili, u kojima je tolika nesreća otežila našu glavu, došli smo do toga spoznanja, da smo jedno, da smo braća. Doletila su važna vremena, koja su oslobodila narode i bacila s njih teret, pod težinom kojega stenjahu; ova vremena zbacila su i kod nas teret u velikom dielu, te mi sada možemo izreći, što smo ga toliko ćutili, te promotrili i zaključivali, što je na korist našu. Evropejski narodi došli su do sada u sporazumljenje i jedinstvo. Niemci pozvali su za svoje sjedinjenje parlamenat u Frankfurt,

koji o tom radi, da bi mu austrijanska država toliko popustila od svoje nezavisnosti, koliko treba za sjedinjenje Njemačke, pa da bi se monarkija sa svim neugarskim zemljama priklopila k ovoj njemačkoj državi. Ovaj korak uništio bi ne samo jedinstvo Austrije, nego i savez i samostalnost slavenskih grana, kojih narodnost time bi u opasnost pala.

Naša je dužnost, da muževno branimo to, što nam je najsvetije; došlo je dakle vrieme, da se i mi Slaveni dogovorimo i da sjedinimo naše misli. A zato, da bi ove namjere u djelo prošle, privoljujući s radošću na mnoge želje iz različitih slavenskih država nama izražene, pozivamo sve Slavene austrijske monarkije, a imenito sve muževe, koji imaju njihovo povjerenje, te kojim je stalo do obćega dobra, da bi se u staroslavnom slavenskom češkom Pragu dne 31. svibnja o. g. sakupili, gdje ćemo uzajamno viećati o svemu, što zahtieva obća korist našega naroda i što u ovim važnim vremenima valja da činimo. Zato primjećujemo, da će nam i svi drugi Slaveni, koji žive izvan austrijske monarkije, u našoj skupštini biti dobrodošli, jako mili i dragi gosti". Ovaj poziv silno je razveselio austrijske Slavene, ali su zato Niemci i Magjari počeli širiti sumnju, da se u tom savezu krije panslavizam ili panrusizam, a jer je u ono vrieme bila silna napetost i ogorčenost proti ruskomu caru Nikoli I., lahko bi se našlo neprijatelja tomu slavenskomu saboru. Zato dadoše sazivači sabora očitovanje, da je povod saboru dala samo želja pravima, koja pripadaju slavnim narodnostima u pučkom i državnom životu. Ujedno očituju, da će kriepko i nepromienljivo sačuvati staru svoju vjernost prema habsburžko-lotrinžkoj kući, te svim mogućim sredstvima uzdržati cielokupnost i suverenost austrijske monarkije. Sada se donekle prestalo ogovarati i klevetati proti tomu saboru, a sla-

venski narodi držali su skupštine, u kojima su izabrali poslanike za taj sabor. Hrvati učiniše to 11. svibnja, te izabraše za svoje poslanike baruna Dragutina Kušljana, Gjuru Kontića i Josipa Prausa.

Dok su Hrvati dolazili ovako sve u bliži i srdačniji odnošaj sa austrijskim Slavenima, bivao je sve veći i veći jaz medju njima i Magjarima. Odkada je Jelačić postao hrvatskim banom, nesmogoše Magjari dosta kleveta i potvora, kojima bi se bacali na nj. Za njih je Jelačić jedan čas glava Hrvata, koji da su od ruskoga cara podmićeni robovi i varalice, te dušmani i buntovnici svojega kralja, čas opet zatim proglasuju svietu, da ban Jelačić želi povratiti bureaukratiju i stari Metternichov sistem, pa da se već sa 100 hiljada Iliraca sprema na Magjare.

Jošte pozivaju Niemce, neka im pomognu srušiti Jelačića, jer da se on nije kralju svome zakleo, nego da će u družtvu sa Rusima podjarmiti Beč, da tako uzmogne na austrijskom jugu osnovati nekakvo „jugoslavensko carstvo“; za to da on i sklapa bratinstvo sa Srbima i Slovencima. Sam nadvojvoda Stjepan, palatin ugarski, morao je po zahtjevu magjarskog ministarstva raditi proti Jelačiću, pa je u kralja Ferdinanda izhodio više pisama proti Jelačiću. To je mogao lako učiniti, jer je u to vrieme i sam kralj bio potišten silno, te je bio ovisan o bečkoj buntovnoj publici i o magjarskom ministru Eszterhazyju. Naročito je bolilo Magjare, kad su vidili, kako je ban Jelačić preuzeo krepkim proglasom i odvažnim činima vladati. Magjari izposlovaše u kralja pismo, kojom se oprovrgavaju sve naredbe banske, naročito prieki sud i nepriznanje magjarskog ministarstva. Palatin zapovjedi 11. svibnja Jelačiću, da on mora slušati i njega i magjarsko ministarstvo, a one naredbe, koje je izdao, da se ne protežu na Slavoniju, jer slavonske županije pripadaju pod njegovu

vlast, pa im može samo magjarsko ministarstvo izdavati naredbe. Da pak izradi pokornost svojim zapovjedima, izhodi palatin od kralja, da je slavonskog zapoviedajućeg generala Ivana Hrabovskoga imenovao svojim kr. povjerenikom za Hrvatsku i za Krajinu.

Takove uvrede nisu mogli Hrvati da podnose. Već 20. svibnja uštaje Šulek, pa u „Narodnim Novinama“ upozoruje Hrvate na pogibelj, koja im prieti od Magjara, ovako: „Ovdje vlada palatin sa svojim ministarstvom kao neograničeni paša. Rodoljubive Slovake hvataju, najvriednije Srbe vješaju, te topovima i vojskom hoće da u njima uguše rodoljublje. Od bečke vlade sasvim su se emancipirali, pa im je tako lako gnječiti i gnjaviti sve Slavene, no ne samo ugarske, nego i hrvatsko-slavonske. U Gömöru lievaju topove, u Pešti su osnovali tvornice za pušku, po svoj Ugarskoj verbuju vojnike, u Rieku su poslali dvie baterije s tom naročitom odredbom, da ne idu preko Zagreba i da slušaju samo riečkoga guvernera. Najveće naše dušmane namienili su nam za poglavare, svim komorskim činovnicima zapoviedili su, da u Peštu šalju novac, da nas sasvim oglobe. Slavoniju ne priznavaju, te magjarske zapovjedi šalju na „tri varmedjije“. Dapače već su poslali i vojsku proti nama, a njihovi špijuni obilaze zemlju našu. No ne samo kod kuće, nego i drugdje pripravljaju nam zamke i mreže. Dočim u Ugarskoj i Erdelju tlače Niemce kao što i Slavene, poslali su u Frankfurt poslanike, da njemačkom „bundu“ izjave svoje prijateljstvo i da s njima sklope savez proti Slavenima.

Dà, još gore su stvari izašle na vidjelo, no oprezt zahtieva, da još za sada šutimo. — Dakle nas Mari ne smatraju kao svoju bruću, kao svoje jednako slodne sugradjane, nego kao robove svoje. Možemo li živiti s njima u prijateljstvu? Ne možemo. Možemo li

se od njih pomoći nadati? Ne možemo. Što ćemo dakle? Valja nam se držati naše poslovice: uzdaj se u se i u svoje kljuse. Valja nam okaniti se svakog ašikovanja s našim himbenim i zlobnim susjedima, te stupiti smjelo pred lice njihovo. Valja nam se proći toga temporiziranja, okalanja i zavijanja, te krepko postupati, da nas dušmanin ne nadje nepripravne. Valja nam biti za svaki slučaj opreznima, da u skrajnom času prenesemo boj na tudje zemljište. Tko bi još sada mislio o pomirenju i ugovaranju, taj bi samo dušmaninu dobro želio pružajuć mu dovoljno vremena, da se sasvim ustroji i pripravi. Mi nismo nikada težili za ratom, sami nas neprijatelji tjeraju na nj. Nu baš za to valja nam se sad krepko pripraviti; baš za to, što ljubimo mir, valja nam ratoborno postupati, da čim prije razorimo bedeme, koje naši dušmani slobodi našoj grade, da pobrkamo osnove, koje snuju proti narodnosti našoj, da skršimo oholost, koja se nad nama naduva i nama prieti. Došli smo do Rubicona, ništa više ne hasni oklievanje: „Si vis pacem, para bellum“.

Sadržaj.

		Strana
I.	Veljačka revolucija u Parizu	3
II.	Odjek pariške revolucije	5
III.	Magjari se prvi dižu	7
IV.	Dogodjaji u Beču	13
V.	Magjari dobivaju svoje	16
VI.	Hrvati se bude	19
VII.	Jelačić postaje hrvatskim banom	26
VIII.	Magjari hoće da utišaju hrvatski pokret	28
IX.	Položaj u austrijskoj monarkiji	31
X.	Jelačić preuzimlje bansku vlast	39
XI.	Neprilike carskoga dvora	46
XII.	Javni život u Hrvatskoj	52
XIII.	Hrvati prema drugim narodima u monarkiji	62

Hrvatski pokret

1848

Dio II. — Ciena 75 nč.

1898.
Dionička tiskara u Zagrebu.

B9/8/D

4.75

Hrvatski pokret

u ljetu godine 1848.

Preštampano iz „Obzora“.

U ZAGREBU.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1898.

Sadržaj.

		Strana
I.	Saziv sabora hrvatskog	1
II.	Svetčana inštalacija bana Jelačića	4
III.	Otvorenje sabora hrvatskog	14
IV.	Slavenski sabor u Pragu	21
V.	Prvi zaključak sabora hrvatskog	32
VI.	Uredjenje odnošaja prema Ugarskoj i monarkiji	36
VII.	Reprezentacija kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na kralja Ferdinanda V.	47
VIII.	Početak gradjanskoga rata u Ugarskoj	58
IX.	Spljetke proti Jelačiću	63
X.	Buna u Pragu	71
XI.	Ban Jelačić dobiva od sabora hrvatskog diktatorsku vlast	82
XII.	Reprezentacija sabora hrvatskog na nadvojvodu Ivana	92
XIII.	Rat u Italiji	105
XIV.	Borba za Slavoniju	113
XV.	Uredjenje novih prilika u Hrvatskoj i Slavoniji	134
XVI.	Zaključenje sabora hrvatskog	144
XVII.	Rat u Ugarskoj	156
XVIII	Neuspjelo posredovanje nadvojvode Ivana	169
XIX.	Ratne priprave u Hrvatskoj i Slavoniji	192
XX.	Ban Jelačić naviešta Magjarima rat	206

I.

Saziv sabora hrvatskog.

Odkako bijaše barun Josip Jelačić preuzeo bansku vlast, prva mu je bila briga, da što prije sazove sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Težko bijaše savršeno ostvariti tu namisao. Do onoga naime vremena kod nas bijaše staležki sabor, koji se sastajao po redu — od vjekova utvrdjenom. Sada više ne može biti tako. Kmetstvo je ukinuto, svi su ljudi postali jednaki, te svima mora i pripadati narodna svetinja: gradjansko pravo. Komu država namiće dužnosti, tomu mora dati i prava. To je imao na umu Jelačić, kad je banskomu vieću naložio, neka izradi osnovu o izboru i sastavu budućega sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Makar je u zadnji čas došla od kraljevskoga dvora neugodna viest, da se najodlučnije zabranjuje obdržavanje ustavnoga sabora — Jelačić ne odustade od nakane svoje. Dragutin Kušlan, kao perovodja banskoga vieća, objelodanio je 18. svibnja 1848. „naredbu o pozivanju i zastupanju sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, koji se ima držati 5. i sliedećih dana mjeseca svibnja g. 1848.“

Zastupnici naroda dielit će se na više upa, koje će se različito provesti. U glavnom dielit će zastupnici na takove, koje su izabrale županije, zatim zastupnike gradova i napokon na zastupnike graničkih regimenata.

Županija bijaše onda šest, po tri u Hrvatskoj i u Slavoniji. Zagrebačka županija birat će 16 zastupnika, varaždinska 10, križevačka i požežka po 7 zastupnika. Svaka od tih županija birat će dakle toliko zastupnika, koliko ima u njoj kotara. Iznimka se čini samo kod virovitičke i sriemske županije, gdje se veliki broj njihovoga stanovničtva ne slaže s brojem kotara. Tako će virovitička županija birati 10, a sriemska županija 8 zastupnika, makar prva ima 7, a druga 6 kotara. Birat će se pak u županijama zastupnici ovako: U svakoj općini ili sudčiji jednoga kotara birat će starješine ili kućni gospodari prema broju birača po jednoga ili dva izbornika, a ovi izbornici za onaj kotar po jednog poslanika. Izbor u kotarima obavit će se pod nadzorom dotičnoga poglavarstva županijskog. Svih županijskih izbornika bit će dakle 58.

Granica ili krajina hrvatska i slavonska birat će i na sabor poslati 44 zastupnika. Regimenata bijaše onda 11, te po tom odpadaju na svaku po 4 zastupnika. U svakoj kumpaniji ili satniji sazvat će se svi gospodari kućni, te će po volji njih 500 izabrati po jednog izbornika. Izbornici sastat će se na to u sjedištu regimente, da za cielu regimentu zajedno izaberu 4 zastupnika.

Gradovi, slobodna poveljena trgovišta i kotari birat će svoje zastupnike napose, a ne će sudjelovati kod izbora u županijama i regimentama. Isto tako bit će s takovim općinama, koje imadu vlastiti svoj uredjeni magistrat, ili koje su sjedišta (štapija) regimenata, ili koje se odlikuju svojim pučanstvom, inteligencijom žitelja i velikom trgovinom. U svim ovim mjestima ima pravo izbora svaki stanovnik, koji u njemu stalno boravi, i posjeduje kakav negibivi imetak. Pravo izbora imadu i oni činovnici i diplomatici, koji u dotičnome mjestu stalno prebivaju. Ako takav izborni kotar broji man

od 3000 stanovnika. birat će jednog zastupnika; broji li više od 3000, a manje od 5000 stanovnika, birat će dva zastupnika. Ona mjesta, koja imadu više od 5000, a manje od 8000 stanovnika, poslat će tri zastupnika; ako pak imadu više od 8000 stanovnika, birat će 4 zastupnika. Prema tomu otpadaju na Zagreb, Zemun, Varaždin, Rijeku i Osiek po 4 zastupnika; na Bakar, Karlovac (gornji), Karlovce (doljnje) i Rumu po 3 zastupnika. Po dva zastupnika birat će Brod, Nova Gradiška, Irig, Koprivnica, Križevci, Mitrovica, Petrinja, Požega, Samobor, Senj, kotar turopoljski, Petrovaradin, Vinkovci, Vukovar i Vinodol, t. j. hrvatsko primorje sa kotarom svojim. Napokon će po jednoga zastupnika birati Bjelovar, Djakovo, Glina, Gospić, Ivanić (tvrdja), Jaska, Kaptol (s Novom vesi i Vlaškom ulicom) u Zagrebu, Karlobag, Kostajnica, Krapina, Ogulin, Otočac, Sisak, Virovitica i udružena trgovišta Mrkopalj, Ravna Gora i Vrbovsko. Svih ovih zastupnika bit će 77.

Virilno pravo glasa imat će na saboru: a) Karlovački metropolita, te svi biskupi ili vladike rimokatoličke i grčko-iztočne crkve, bili oni diecezanski ili naslovni; b) Podkapetan ovih kraljevina; c) Svi punoljetni knezovi, grofovi i baruni, koji prebivaju u Hrvatskoj i Slavoniji, ili su po imanjima svojim uvršteni medju sinove ove domovine; d) Riečki gubernator; e) Svi veliki župani ili županski namjestnici; f) Upravitelji komorskih imanja u Zagrebu i na Rieci; g) Podban, prabilježnik i prisjednici banskoga stola; h) Prisjednik sudbenoga stola u Zagrebu i prisjednici mjenbenih sudova u Karlovcu i na Rieci; i) Župan turopoljski.

Povrh svega toga poslat će na sabor po jednog stupnika zagrebački, začazmanski, senjski, riečki, djavački, križevački i modruško-krbavski kaptol; za tim lovačka gornja i karlovačka dolnja konzistorija, te

pakračka konzistorija i svi skupa grčko-iztočni manastiri; napokon će jednog zastupnika poslati i zagrebačka pravoslovna akademija. Svih biranih zastupnika bit će 192 na saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Birati se može svaki sin ove domovine — bez razlike roda i staleža — rimo-katoličke ili grčko-iztočne vjeroizpoviesti, ako je navršio 24 godine, a znade čitati i pisati.

Osobito je važan §. 7. i §. 8. U prvom se daje Dalmatincima pravo, da već na ovaj sabor pošalju zastupnike svoje; način izbiranja posvema im se pušta na volju. Drugim paragrafom dat će se pristojno mjesto zastupnicima kojegod austrijsko-slavenske pokrajine, ako bi htjeli sabor naš ukrasiti prisutnošću svojom.

Viriliste pozvat će se banskim listovima, da na sabor dodju osobno, a ne preko kredencijonalista. Kod glasovanja brojit će se svaki pojedni glas pozvanika ili zastupnika. Vlast zastupnika trajat će samo za vrieme ovoga sabora, jer ova naredba ima kao provizorna kriepost i valjanost samo za dojdući sabor.

II.

Svetčana inštalacija bana Jelačića.

Izbor poslanika u hrvatski sabor svagdje se obavljao. Nije dakako manjkalo ni agitacija. Narod je u pravom smislu izabrao pouzdanike svoje. Glinska regimenta poslala je n. pr. četiri prosta graničara seljaka. U slavonskom Brodu bijaše opet velika borba izmedju kaputaša i gaćara. U Križevcima izabran je bio od strane županije — dakle od puka — neki gospodin, koji je narodu obećao sve šume i livade vlastelinske. Zagrebčani birali su svoje poslanike 29. svibnja. Glasovi sakupljali

su se napose u svakom okružju gradskom, pa su onda svi ti glasovi bili odnešeni u viećnicu gradsku, gdje su se brojili. Većinu glasova dobili su: trgovac Hatz, odvjetnik Novak, gostioničar Černi i Mikulić, starješina grada Zagreba. Ovi su po tome bili izabrani zastupnici grada Zagreba na saboru. Djaci zagrebačke pravoslovne akademije izabraše za poslanika svoga na sabor dra. Ljudevita Gaja.

I neke narodnosti slavenske u monarkiji odazvaše se pozivu, da dodju na hrvatski sabor u Zagreb. Česi izabraše i poslaše nekoliko poslanika svojih. Mnogo više radovali su se Hrvati, što će na njihov sabor doći braća S r b i. Mladež pravoslavne akademije zagrebačke poslala je krasan pozdrav srbskoj braći s pozivom, neka dodju Srbi na sabor u Zagreb, gdje će se moći upoznati sa jednokrvnom braćom svojom. Srbi zbilja izabraše sjajni odbor, koji će pod predsjedanjem patrijarke Rajačića doći u Zagreb. Jedan dio toga odbora stigao je u Zagreb 29. svibnja poslije podne. Akademička omladina i gradjani zagrebački dočekaše braću svoju kod Save. Poslije radostnog pozdrava svetčano uvedoše Hrvati braću Srbe u grad. Sutradan imao je u Zagreb stići patrijarka Rajačić. Ciela akademička garda čekala je do sumraka sa ostalim deputacijama u Maksimiru, odkuda je imao doći, a sva ostala narodna garda stajala je razriedjena po Starom trgu („Harmici“) i u Vlaškoj ulici. Patrijarka ipak nije došao na veliku žalost naroda.

Po dobivenim glasovima o putovanju patrijarke R a j a č i ć a imao je on u Zagreb stići 3. lipnja. Nego iznenada stiže 2. lipnja poslije podne glas, da će patrijarka stići jošte toga dana. I zbilja dodje visoki gost i slavni naš zemljak — Rajačić je rodom iz Brinja u oguinskoj regimenti. — 2. lipnja u 6 sati poslije podne. Dopratilo ga u Zagreb jedno odieljenje konjanika biskupa

zagrebačkog. Patrijarka je odsjeo kod poznatog rodoljuba Kristifora Stankovića, pošto bijaše odsutan biskup zagrebački Juraj Haulik. — Jedva se razširio glas o dolazku patrijarka Rajačića, a u Zagrebu zazvone sva zvona po svim crkvama. Dok su mužari sa Strossmayerova — onda „južnog“ — šetališta pozdravljali dolazak patrijarke, sakupljao se mnogobrojni narod na „Harmici“ — današnjem Jelačićevom trgu — pred stanom preuzvišenoga gosta. Ondje se pred Stankovićevu kuću postavila počastna straža od akademičke čete. U 9 sati na večer svirala je pred stanom patrijarke glazba tadašnje zagrebačke vojničke posade Kudelke. Na jedanput stade kroz Dugu ulicu od „Narodnoga doma“ dolaziti povorka od 200 mladih rodoljuba. To je bila za ono doba sjajna baklјada, kojom su Zagrebčani počastili patrijarku Rajačića. S bakljama u ruci prošla je povorka uz veselu pjesmu oko cieloga trga, pa se onda zaustavi pred stanom patrijarke, zaokruživši vojničku glazbu. Narod je burno pozdravljao patrijarku Rajačića, kad se pokazao na prozoru. Tada se popne na pripravljeni stol mladi akademičar Vardian, te jasnim glasom i pravim oduševljenjem izgovori liepi govor. Patrijarka je s prozora odgovorio kratkim govorom, riečima punim ljubavi, sloge i bratinstva. Rajačić reče, da je doduše već star, ali za to ne zaostaje za nijednim mladićem, koliko se tiče ljubavi prema narodu i narodnosti. Po dovršenom govoru, koji je narod pratio neprekidnim uzklicima „Živio“, obišla je ciela povorka — mahajući s upaljenim bakljama prema prozoru, gdje bijaše patrijarka Rajačić — nekoliko puta u okrugu. Najposlije položiše sve baklje na dva mjesta na trgu. „Iz njih je buktil divna vatra, predstavljajući uzplamćena iskrena srca jedno krvne braće: Srba i Hrvata“. Okolo vatre povela je akademička omladina kolo, pjevajući rodoljubne pjesme. Na pokon pustiše ljubljenoga gosta u miru, neka se odmo

od napornog puta te se akademičari vratiše pred akademiju.

Ovo narodno oduševljenje bijaše tekar slika one svečanosti, koja je imala sliediti tri dana poslije toga: prigodom inštalacije bana Jelačića.

Sa svih strana hrvatske domovine naše dohrliše u Zagreb ne samo narodni zastupnici, nego i mnogi drugi rodoljubi, da vide svetčanu inštalaciju bana Josipa Jelačića. Ova svetčanost bijaše spojena s otvorenjem prvoga narodnoga sabora; imala se dakle obaviti 5. lipnja. Već dva dana prije toga stiže u Zagreb jedno odieljenje krapinske ukusno obučene čete konjaničke, biskupski slobodnjaci na konjima, topolovački slobodnjaci, te po jedna satnija karlovačke, sisačke i petrinjske narodne garde. Na Jelačićevom trgu sagradiše čardak, iz kojega će se po starom običaju dieliti kruh, meso i vino. Drugi dan — 4. lipnja — prije podne vodili su mesari — vrlo liepo obučeni — uz glazbu i pratnju nebrojenog naroda po gradu vola, koga su nakitili narančama, cviećem i nebrojenim vrpcama; vola će zaklati, pa ga onda čitavoga zajedno s rogovima nataknuti na ogromni ražanj i u sredini Harmice peći zajedno sa dva janjca. — Poslije podne nastade žurba po Zagrebu. Sve se pripravlja, kako će što ljepše dočekati bana Jelačića. Da bude u pravom značenju „uveden“ u Zagreb, zaputio se ban u Januševac. Za njim je na to pošao odbor trojedne kraljevine pod vodstvom baruna Franje Kulmera, da ga tamo u ime naroda svetčano pozdravi, da ga u glavni grad pozove i doprati. U isto vrieme narodne čete namjestiše po ulicama, kuda će rolaziti ban, a gospoda duhovnoga i svjetovnoga stališa jedno sa velikašima i zastupnicima narodnim odvezoše na kočijama i konjima u susret banu do Črnomerca.

Ondje bijaše u bašti baruna Kulmera pripravljena

veoma ukusna sjenica, u koju stupi oko 5 sati poslije podne ban Jelačić. Burno ga pozdraviše prisutna gospoda, a Franjo Žigrović govorio je u ime naroda. Jelačić mu je odgovorio krasnim riečima: „Nemam jošte nikakovih zasluga, ali ću se trsiti, da ih stečem, pa da time sebi pribavim povjerenje naroda. Iz onoga, što sam dosada učinio, mogli ste se uvjeriti, da sam čvrsto odlučio, da se žrtvujem sreći narodnoj". Od gromovitih poklika „Živio!" nije se moglo zabilježiti, što je dalje govorio ban. Završio je s uzklikom: „Da živi domovina i kralj!"

Uz neprestano klikovanje dopratiše bana do njegovoga bieloga konja. Jelačić ga uzjaše i svetčani provod krene prema Zagrebu. Na čelu provoda jašili su vrli Krapinčani, a za njima slobodnjaci sa glazbom; vodio ih je njihov vojvoda M. Radičević. Sada je sliedila nepregledna povorka kočija, u kojima su se vozili narodni zastupnici. Svi su bili u krasnoj narodnoj odori, da zbilja ne znaš, tko je ljepši. Bilo je ovdje preko stotine kočija. Još krasniji bijaše prizor, kad su odmah iza toga duhovni dostojanstvenici rimo-katoličke i grčko-iztočne crkve podali svojim primjerom živi dokaz nevidjene još u Zagrebu sloge i ljubavi izmedju Hrvata i Srba. U jednoj kočiji vozio se patrijarka Rajačić uz biskupa senjskog, a u drugoj pakrački vladika Kragujević uz biskupa Śrota.

Uzastopce za duhovnim dostojanstvenicima išla je satnija junačkih šeležana, koji su bili ponajviše odjeveni crvenim plaštima. Iza šeležana jašili su barjaktari (stjegonoše), noseći barjake županija u Hrvatskoj, Slavoniji i u vojvodini srbskoj. Sliedom su ih sliedili grof Albert Nugent, noseći barjak banski, te Bornemisa-Stolneković, noseći žezlo bansko. Iza njih jašio je ban Josip Jelačić na bielome konju. Obukao je sjajno narodno odielo, kakovo

nije nosio još nijedan ban. Na glavi je imao crvenkapu, nakićenu ilirskim grbom, srebrnom čelenkom i trobojnom perjanicom. Niz junačko rame visila mu je crvena kabanica, bogato ukrašena srebrenim resama, a sva izvezena srebrom. Izpod nje je virila biela surka, liepo nakićena bielo-crvenim srebrenim gajtanom. Na nogama je imao modre čakšire i opanke. Iza „svietlog“ bana jašila su na konjima gospoda: generali i drugi častnici vojnički uz velikaše, plemiće itd. Liepo li je bilo pogledati na tu krasnu povorku.

Konj do konja, junak do junaka,
A barjaci, kano i oblaci. —
Da se na njih vedro nebo sruši,
Vedro bi ti nebo uzdržali!

Kad su došli u Zagreb, zagrme topovi, zazvone zvona, zaori „Živio!“ Kud je prolazio provod, ulice su bile zarubljene narodnim četama, kuće nakićene barjacima narodnim. Gospodje su sa prozora sipale cviećе i vience na ljubimca narodnog, koji ljubko odzdravljaše na sve strane, ganut tolikim dokazom ljubavi. Svetčani provod išao je Ilicom do Harmice, pa onda Dugom ulicom do Kipnoga trga, a za tim Opatičkom ulicom mimo vojničke glavne straže na trg sv. Katarine, odakle je kroz Gospodsku ulicu stigao do banske palače na Markovom trgu. Kod Kipnoga trga pozdravilo je gradsko poglavarstvo bana Jelačića. Za sve to vrieme gruvali su topovi na varoškoj, kaptolskoj i biskupskoj strani. Svetčani uvod prestade tek onda, kad je ban stigao u stolno prebivalište svoje. Tada krenuše sve kočije s gospodom u doljnji grad kroz Mesničku ulicu, dočim se konjaničke čete s narodnom stražom i s akademskom legijom sabraše na trgu sv. Katarine, odakle su pošle kućama svojim defilirajući pred palačom banskom.

Kad se počeo hvatati mrak, nastade novo veselje. Grad Zagreb bijaše krasno rasvietljen. Na mnogim kućama čitahu se liepi prozraci. Osobito su liepo bila razsvietljena kaptolska vrata, Narodni dom, bivši kasino, unijatsko sjemenište, kuća I. Mallina itd. Ljudstvo je vrvilo po ulicama, bandę udarahu na svim stranama. Šerežani pievahu, a ostali graničari igrahu narodno kolo na trgu sv. Katarine. I odličniji Zagrebčani morali su priznati, da još ne vidješe takove svetčanosti i tolikog oduševljenja.

Sutradan — 5. lipnja — valjalo je, da Josip Jelačić položi zakletvu bansku, čime će se onda svršiti svetčana inštalacija. Odbor za svetčanost odredio je i osnovu, kako će se to zbiti. Svi velikaši i zastupnici uz ostale rodoljube imali su se po programu sakupiti u kazališnoj dvorani. Tu će onda najstariji veliki župan otvoriti sjednicu, te izabrati odbor, koji će bana Jelačića dovesti iz njegovog preb vališta u kazališnu dvoranu, da tamo položi zakletvu. — Nego je ta dvorana bila pretiesna za toliki narod, siromašna za toli veličanstveni prizor. Trebalo je odabrati šire mjesto, gdje će moći prisustvovati sav narod, da dade oduška radostnomu srcu svome. Pred licem cieloga naroda, pod vedrim nebom, na žarkome suncu morao se izvršiti veliki taj čin, s kojim se spajala nada u slavnu i sretnu budućnost. Za tu svrhu odabran bijaše trg sv. Katarine. Od palače banske pa do toga trga bijahu s obadviju strana namještene u Gospodskoj ulici čete narodne garde i ostale vojske. Pred crkvenim pak vratima sakupiše se velikaši, više svećenstvo i narodni zastupnici. Njihovo mjesto zaokružila je akademička legija, a što je prostora preostalo, tu se stisnuo mnogobrojni narod. — Sve bijaše pripravno, da se započne najznamenitiji dio svetčanosti, samo je manjkala ona osoba, koja pod svojon

siedom kosom krije mladenačko srce, visoku dušu i žarku ljubav prema miloj domovini i narodu svomu. Odsutan bijaše patrijarka R a j a č i ć, komu su namienili čast, da Jelačića inštalira na banski stolac. Još ranim jutrom pronio se naime glas, da je vriedni starac tako nemoćan, te ne će moći doći, da izpuni namienjenu mu službu. Antun Njemčić predloži, neka se odašalje deputacija, koja će umoliti patrijarku, neka ipak ovrši svetčani čin. Predlog bijaše dakako primljen. Odmah za tim imenuje Mirko Lentulaj, izabrani veliki župan varaždinske županije i predsjednik sjednice, deputaciju od najuglednijih članova, koja će pod vodstvom biskupa Josipa Šrota poći k patrijarki Rajačiću. Deputacija ode, da se malo kasnije vrati s povoljnim uspjehom. Patrijarka je zaista nemoćan, ali će za ljubav braće svoje ipak doći. Malo za tim patrijarka i zbilja dodje, a narod ga burno pozdravio.

Tada zapovjedi predsjednik Mirko Lentulaj, neka se čita d i p l o m a, koju je podpisao kralj Ferdinand, a sadržaje imenovanje baruna Josipa Jelačića za bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Izprava ova glasi ovako: „Mi Ferdinand itd. Častni, poštovani itd. Budući da smo čast bana Naših kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, izpražnjenu ostavkom velem. grofa Franje Hallera, milostivo podielili Našemu vjernomu i milomu barunu Josipu Jelačiću, u Našoj c. kr. vojsci pukovniku, na obilni dokaz kraljevske Naše naklonosti, koju zahtievaju zasluge njegove osobite i znamenite službe i Naše kraljevsko zvanje, što smiera samo na obće državno dobro i korist, a ujedno ga na čast Našega general-majora uzvisili i podielili mu čast pravoga tajnoga savjetnika; — za to rime to javljamo vjernostima Vašim, te Vam milostivo apoviedamo, da ne propustite rečenoga baruna Josipa lačića — za inštalaciju kojega u nazočnosti Vaših rnosti naročito smo odredili Našega vjernoga, iskreno

nama miloga: častnoga Jurja Haulika, biskupa zagrebačkog — priznati za pravoga i zakonitog bana rečenih kraljevina, te mu izkazati dužnu čast i biti poslušnima i podložnima u svim stvarima, koje spadaju na bansko zvanje, pa zajedno s njime viećat o svestranom promicanju obćega blagostanja i previšnje službe, pomnjivo ga pomagati i sveudilj se savjetovati s njime. Dano u Beču, 23. ožujka god. 1848. Ferdinand sv. r. Ladislav Szögyény".

Ne treba istom opisivati veliku onu radost, kojom bijaše primljeno to pismo. Po starom običaju imenovao je iza toga predsjednik Lentulaj tri odbora. Jednomu bijaše na čelu senjski biskup Mirko Ožegović, drugomu pakrački vladika Kragujević, a trećemu gornjo-karlovački vladika Eugenije Ivanović. Sva tri odbora odmah se zaputiše u palaču bansku, da bana dovedu medju narod.

Za njihove odsutnosti predložio je karlovački poslanik Smendrovac, neka se po starom pravu, koje pripada narodu, ban Jelačić imennje kapetanom ili vojvodom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Predlog bijaše dakako primljen s velikim oduševljenjem. Odmah za tim poslaše prvomu odboru nalog, neka izviesti bana Jelačića, da mu je narod podielio tu čast. — I dr. Ljudevit Gaj stavio je svoj predlog. Protonotar ili prabilježnik od neobhodne je potrebe. Sadanji prabilježnik Nikola Mikšić nije došao na sabor, a nije niti vjeran narodu svome. Za to Gaj predlaže, neka se izabere drugi prabilježnik, a to se odmah jednodušno i primilo. Bez ikakovih prepiraka izabran bi za prabilježnika Franjo Žigrović, veliki bilježnik županije križevačke.

U to zaori pred palačom banskom gromoviti „Živio!" te se razliežе od jednoga kraja grada do drugoga. Glazb zasviraše narone komade, topovi zagrmiše na mnogim stranama gradskim, a medju narodom se pokaže njego

ljubimac — ban Jelačić. Kad je stigao na trg sv. Katarine, stupi ban na začelje stola, te pozdrazi narod kratkim ali srdačnim govorom.

„Uviek sam se ponosio i radovao, što me je rodila hrvatska majka u domovini hrvatskoj. Nego zora slasti života moga tek mi onda svanu, kad me je mili glas naroda pozvao kao bana u sredinu svoju, a milostivi se vladar naš sa željom naroda sreo, te me imenovao za bana. — Nije me usrećilo odlikovanje, što mi je u dio pala tako sjajna čast. Mene je usrećilo povjerenje naroda, mene je usrećila slast, da je narodu podieljen narodni ban. — Mili moj narode! Evo sam dušom i tielom tvoj ban. Primi me u bratinski naručaj tvoj, te budi uvjeren, da ću jedino za domovinu i kralja živiti i umrieti! — Podieljenje časti moje već sam objavio tebi, narode moj; sada molim. da se to ovdje u narodnoj skupštini proglasi. Jedva pak čekam, da se zakunem narodu i kralju svome“.

Pred bana Jelačića postaviše na to razpelo i dvie zapaljene svieće. Jelačić diže u vis tri prsta, pa je glasno za patrijarkom Rajačićem izgovarao prisegu:

„Ja, Josip Jelačić, ban kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, prisižem na živoga Boga, blaženu djevicu Bogorodicu Mariju, te na sve svete i odabranike božje. Tvrdu vjeru zadajem i obećajem prejasnomu, premoćnomu i nepredobitnom principu Ferdinandu I. caru austrijskomu, a V. ovoga imena ugarskomu, českomu, dalmatinskomu, hrvatskomu, slavonskomu itd. apoštolskomu kralju, nasljednomu principu državnom, te gospodinu, ...milostivom gospodinu, našem, da ću Njegovome posve...om carsko-kraljevskom Veličanstvu uviek biti vjeran, ...lušan i odan; da ću njegovim baštinicima i nasljed...ma uviek paziti i nastojati promicati čast, dosto...stvo i korist, a po mogućnosti odvraćati štetu njihovu.

Prisižem nadalje, da ću po svetoj dužnosti svojoj — kao iskren sin ove domovine i kao ban kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije — u svakoj prilici i bez ikakvog obzira proti svakomu nasilju, nepravdi i uvredi, te proti svakom neprijatelju krepko, kao što i moram, štititi i čuvati ove kraljevine s ustavom njihovim, kao što i cieli narod, koji u njima prebiva u njegovoj slobodi i u pravicama njegovim. Zakone ću državne obdržavati, a svima, koji bi pred menom tražili kakovu pravdu, kao što i u svakom drugom poslu, koji će spadati na moju dužnost, učinit ću istinit i pravedan sud po mogućnosti svojoj, kako po Bogu i pravdi njegovoj pronadjem, da činiti moram — ne gledeći, da li je ta osoba bogata ili siromašna, bez obzira na stališ ili vjeru, odstranivši svako mito, naklonost mržnju, ljubav, dopadnost i strah. Sada ne pripadam nijednomu tajnomu družtvu ili pobratinstvu niti unutar granica država Njegovoga carskog veličanstva niti izvan njih; ne ću se pak ni od sada bilo pod kojom god izlikom upustiti u kakovogod tajno družtvo. Tako mi pomogao Bog, blažena djevica Marija i svi svetci i odabranici božji."

Poslije dovršene zakletve gospoda su bana Jelačića tri puta digli u vis, a gospodje s bližnjih prozora cviećem ga obasule. Uz neizrecivo veselje tako se svršila svetčana inštalacija bana Jelačića.

III.

Otvorenje sabora hrvatskog.

Odmah poslie prisege otvorio je ban Jelačić hrvatski sabor. Pri tom je rekao krasan govor, vriedan, da se radi duha svoga ovdje iznese.

„U prisegi mojoj izražena su sva oduševljenja moja prema kralju i prema vama, vriedni zastupni-

dičnoga naroda, a po vama čitavome narodu mojem. Prisegom su meni ovi odnošaji postali sveti. Ali sveti su mi bili i uviek će mi biti po sladkom i vjernom čuvstvu, što ga neugasivo gojim za domovinu svoju.

I za našu domovinu nadošlo je sveobće blago novijeg vremena: s l o b o d a. Čime da vam javim veselje, radost — da reknem razkoš — srca moga, što je baš meni u dio pala ta sreća, da vama — kao zastupnicima naroda — prvi mogu naviestiti rieč od slobode? Domovina naša imala je junačkih i slavnih banova. To je priznala povjest, a pripoznajem i ja. Ali dvojim, da je ikoji ban bio s r e t n i j i od mene. Ja sam naime u izkazanoj mi od naroda moga ljubavi sretniji i od najsretnijih. Braćo! Sloboda je eto postala istinom; jer tko može sumnjati, da nije već svojina naša? Ta vi ste živi dokaz i čvrsti znak ovoga božanskoga blaga! Slobode naime glas sakupio je ovdje z a s t u p n i k e n a r o d a, kako možda nikada nisu bili sakupljeni pradjedovi vaši. Niste vi više ovdje samo zastupnici svoji, niste branitelji povlaštenih staleža. Vi ste slobodni muževi, slobodni zastupnici slobodnog i dičnog naroda. — Isti onaj glas od slobode pozvao je ovamo i vas, z a s t u p n i c i junačke k r a j i n e naše. Zdravi bili u kolu vjerne braće svoje. Blagoslov vam bio od svemogućeg Boga! Neka vas i nas vodi zajedno bratski skopčane, da zadaću našu sretno riešimo za domovinu našu. Nestade onih vremena, kad ste nas vi sami branili junačkom desnicom svojom. Sad smo i mi branitelji i čuvari. Neka dodje pogibao, sav će narod biti jedna ruka, jedno srce i jedan golemi, nepobjedivi junak. U vrieme pako blagoga mira, naslajivat ćemo se uživanjem jednakih državljanskih prava.

Veličanstvena je z a d a ć a naša. Ako ju vješto riešimo, učinit ćemo narodu našemu čast i slavu. Strmenita doduše staza vodi k cilju tome. Ali makar ta staza

bila još tako gorka i težka, mi moramo, da njome podjemo, pa da ovako uzdignemo čast i slavu naroda. Upravo u tome naime stoji sadržaj svih svojstava, koje označuju glavne biljege nastojanja narodnog. Za to ste sakupljeni ovdje. Pozorno savjetujte sa svom snagom i srca i uma svoga. Budite naime uvjereni, da od riešenja sadašnjih okolnosti naših zajedno zavisi i budućnost naša.

Glavni su živci narodnog i političkog života našeg odnošaji naši prema milostivomu i dobromu kralju našem i prema visokoj obitelji njegovoj uz razmjerje medju Ugarskom i medju nama. Braćo! Našemu narodu od vjekova je prirodjena neporušiva vjernost prema kralju našem. I nas oduševljava krepost vjernosti ove. Krásnoj poslovici sadanjega vieka: „sloboda, jednakost i bratinstvo“ pridajmo braćo jošte zlatom pisane i u srce ukorienjene rieči: „vjernost vladaocu našemu!“

Odnošaji pak naši prema Ugarskoj imaju tri strane: kako naime bijaše prije, kako stoji sada, a kako da bude u buduće, to je posao sabora našeg, pa za to ne mogu, — a niti neću — da u tom pogledu obširnije govorim, pa da se s osobnim mnienjem svojim predstavljam pretresivanju saborskom. Nego po željama naroda — a to su i moje želje — izrečen je savez s ugarskim narodima , koji živu pod krunom ugarskom.

Ali mi ne ćemo, braćo, da budemo privezani samo mrtvomu zlatu na kruni ugarskoj. Neka bude živi uvjet toga saveza onaj, tko nosi krunu. Za to hoćemo, da u buduće taj savez samo tako traje, da kruna ugarska ostane skopčana sa visokom dinastijom našom u smislu pragmatičke sankcije.

Ustanovljenje našega razmjerja prema Ugarskoj opredielit će nam pravac za saborska pretresivanja naša, i to ne samo u smislu zakonotvornom, nego takodjer i u obziru unutarnjeg upravljanja našeg. Braćo! Na te-

melju slobode, jednakosti i bratinstva osnivaju se i moraju se osnivati svi odnošaji izmedju vlade i naroda, izmedju države i države, izmedju naroda i naroda. To zahtieva silni duh vremena, u kojem čovječnost teži k savršenosti. Na ovaj temelj stavit ćemo i mi odnošaje naše prema Magjarima. Ne možemo naime uviek proti njima stajati neprijateljski oboružani. Osamsto-godišnji pako bratski i susjedni savez jamči nam za to, da ćemo prijateljskom rukom moći odstraniti one razpre, što sada medju nama vladaju.

U nesretnom ipak slučaju onom, ako bi se Magjari proti nama i proti našim suplemenicima u Ugarskoj i nadalje ponašali ne kao braća, nego kao tlačitelji, tada neka znadu, da smo im pripravni makar s mačem u ruci dokazati, kako je izteklo vrieme, da jedan narod gospoduje nad drugim — držeći se pri tom rieči, što ih je rekao dični — domovine naše ban — Erdödi: „Regnum regno non praescribit leges.“

Na stran dakle sa samosiljem Magjara! Mi ga nismo priznali ni prije 15. ožujka, a poslie ožujskoga prevrata slomili smo ga i uništili. Time upravo i dodjosmo u sadašnji naš položaj proti Magjarima. Proti njihovom gospodovanju znat ćemo se i nadalje osigurati. Mi se možemo podložiti samo takovoj vladi, koja nas upravlja prema glavnim načelima starodavnog ustava našeg u suglasju kraljevske moći. Zato niti smo se htjeli, niti smo se mogli podčiniti sadašnjoj vladi magjarskoj. Ova naime ne samo, da ne stoji ni u kakovom zakonitom odnošaju s kraljevskom vlašću, već je kralja upravo sasvim učinila svojeoljno odvisnim od sebe. Time je dakako u temelju izdrmano monarkično načelo.

Ne ću se obširno upuštati u pretresivanje komisije,

koja je nezakonito izaslana proti mojoj osobi i proti meni povjerenim državnim oblastima. Ne hajem ja za ona sumnjičenja, kao da smo mi proti kralju, proti cjelokupnosti — po pragmatičkoj sankciji sjedinjenih država — čitave monarkije, pa da ja namjeravam sjevernomu kolosu izdati vas i kralja svoga. To su stare pjesme, koje ja — kao gole, svietu poznate laži — od nas odbijam. Naši čini će govoriti za nas.

Što se pak tiče sumnjičenja o panslavističkim težnjama našim, tu ćemo otvoreno izpovieditи, da se sva simpatija i ljubav prema slavjanskim suplemenicima našim proteže jedino na narode, a nipošto na vlade njihove. U toj sveobćoj uzajamnoj ljubavi nalazimo najjače jamstvo narodnoga života našeg.

Zakone, koje su stališi i redovi učinili na minulom saboru Ugarskom i pridruženih joj kraljevina, a koje će predložiti bivši — slave vriedni — poklisari naši, ostavljam pretresivanju sakupljenih ovdje zastupnika narodnih.

Jedna stvar zadaje bolest srcu mome. U našoj naime sredini ne vidim braću našu Dalmatince. Pošto ista krv teče i u njihovim žilama, nadam se u rodoljublje njihovo, da će upotriebiti svu snagu svoju, kako bi se u istinu pretvorio starodavni naš savez, koji sada obstoji samo po naslovu.

Spominjem vam napokon još i one naredbe moje, što sam ih ja u miloj domovini našoj — kao samoj sebi ostavljenoj — privremeno učinio za uzdržanje toli potrebitog mira i reda. Poznate su vam, pa ih za to ne ću potanko razlagati. Prosudite ih duhom domoljublja vašeg, te izrecite o njima odluku svoju. Ako bud zaslužile odobrenje naroda, vjerujte mi, da ću time za dobiti najsladju nagradu djelovanja moga. Vjerujte i t da se niste u meni prevarili. Vjerujte mi, da ć do vjekova živiti i umrieti za domovin i za kralja!“

Gromki „živio!“ zaglavi krasni ovaj govor, kakvoga još nije narod naš čuo iz banskih usta. Bana Jelačića opet digoše tri puta u vis. Na to mu odzdravi patrijarka Rajačić ovim govorom:

„Preuzvišeni gospodine bane, mila diko i nadeždo naša! Od davnih vremena nijedan glas nije tako milo udario u srce naroda našeg, kao onaj glas, da te je cviet naroda našeg označio za bana svoga, — za vodju svoga u burnom vremenu sadašnjem, — a premilostivi naš vladar, da te je odabrao, imenovao i potvrdio. Od sinjega mora do karpatskih gora — i dalje po svemu Slavenstvu zaorio je jedan glas, jedan klik; „Da živi predobri naš kralj Ferdinand! Da živi naš ban Jelačić!“

U istinu je velik i znamenit ovaj dogodjaj. U njemu leže najljepše nade naše, u njemu leži dobra sreća i krasna budućnost jugoslavenskih naroda. Potomak slavnih predkova — iz čiste krvi slavjanske — opojen i odgojen mliekom velike matere Slave — od djetinjstva pa sve do sada si pod oružjem i legao i ustao, a narodom svojim mudro upravljao. Za to nam i možeš jamčiti, da ćeš vjerno i savjestno — kroz sve dane života Tvoga, koji neka bude mnogoljetan — nositi ovo na Te danas naloženo veliko i ogromno breme onako, kako si sada svetčano prisegao Bogu, kralju, narodu i ustavu državnom; da ćeš krepkom mišicom svojom do posljednje kapi krvi protiv svakoga i nutarnjeg i vanjskog neprijatelja junački braniti i štititi priestolje kralja našega i presvietle obitelji njegove, milu domovinu našu, junački narod naš, sladku narodnost našu, svete crkve naše i sladku slobodu roda našeg; da ćeš svakomu krojiti jednaku pravicu; ćeš napokon kao dobar i brižljiv otac vjerno i bez ora nositi brigu o prosvjetljenju, te o svakom nadku njegovom i poboljšanju duševnog i tjelesnog stanja govog.

*

Ovo su sladke nade naše; ovo su sveta obećanja Tvoja. Bože daj, da nam se izpune! Daj, Bože, da ih slavno i savršeno obistiniš ti, preuzvišeni naš bane, mila krvi i dična glavo naša! Dat će Bog, jer je ovo sve njegova sveta volja, a božja volja mora biti istina, mora biti izpunjena. Mi ćemo svi pred Bogom na koljena pasti i od milosrdja njegova prositi, da na Tebe izlije božanstvene dare svoje, da te umudri premudrošću svojom, da Ti udieli savjete svoje, da okriepi junačku mišicu Tvoju, da te pokrije štitom svemoguće desnice svoje, da ovjenča milu glavu Tvoju neuvehlim viencem slave i pobjede! Štogod budeš počinjao, štogod radio — sve u ime Boga radi. Tko na tom temelju radi, na tvrdoj stieni zidje, dobro zidje. Smjelo brani pravdu i istinu, brani svietlu kuću austrijansku, brani obće blago naše: sladku slobodu naroda, milu narodnost našu, čast i slavu trojedne kraljevine. Brani, velim, ova dragocjena blaga hrabro i odvažno, pa nikada ne sumnjaj o dobrom uspjehu. Ta s Tobom je pravda, s Tobom je junački narod, s Tobom je svemogući Bog! — Da živi preuzvišeni naš ban, naša dika i junački ponos naš!“

Uzhićeni narod ponio je na to na rukama u crkvu sv. Marka ljubimce svoje: bana Jelačića i patrijarku Rajačića. Poslije dvie stotine godina sada je opet jedanput odpjevana u crkvi sv. Marka služba božja u milom narodnom jeziku. Svetu misu služio je naime senjski biskup Mirko Ožegović. Iza toga podjoše svi skupa u grčko-iztočnu crkvu, „da se tamo takodjer pomole Bogu, pa da mu se zahvale na toj milosti, što nam je udielio takovog otca, kao što i za znak, da su braća iztočne i zapadne crkve jedno srce i jedna duša u dva tiela, što će — ako Bog dade — na vieke ostati. Proklet bio onaj i u crnoj zemlji, tko bi hotio zavaditi i razdieliti pomirenu i složenu braću!“

U podne je svietli ban Jelačić počastio gospodu saborsku. Najprije napije zdravicu kralju i cieloj vladajućoj kući, a odmah za tim braći slavenskoj. Od strane Čeha zahvali se jedan poslanik češki, a od strane Poljaka neki častnik od regimente Kudelkine. Bilo je i krasnih govora po navadi staroj. Medjutim je i narod imao gostbu svoju na „Harmici“. Tamo se dielilo meso, kruh i vino — po starom običaju kod inštalacije novoga bana. Na večer istoga dana prirediše napokon Karlovčani sjajnu bakljadu banu Jelačiću i patrijarki Rajačiću.

IV.

Slavenski sabor u Pragu.

Polovicom svibnja 1848. pozvaše odlični prvaci slavenski braću svoju po cieloj monarkiji, neka se 31. svibnja sastanu na viećanje u Pragu. Tomu pozivu odazvalo se do 350 članova najodličnijih slavenskih književnika, državnika i velikaša. Izmedju ostalih našao se ondje Šafařik, Miklošić, Palacky, Štur, Erben, Jordan, Rieger, Wocel, grof Vojt. Deym, grof Hanuš Kolovrat, dva grofa Černy, grof Henrik Kolovrat, grof Hildprandt, vitez Neuberg, Mih. Hodža, Mato Topalović, Nikanor Gruić, Stanko Vraz, knez Lubomirski itd. Zlatni Prag dobio je veseliju sliku. Zaboravilo se na sve razpre medju političkim strankama. Svima su se oči bile obratile na ovaj prvi sastanak slavenski. Sjednice imale su se drža̱ti u kući narodnog muzeja. Odmah u prvoj sjednici stanovljena su tri odsjeka: poljsko-rusinski, češko-slavenski i hrvatsko-srbski. U prvom odsjeku bijaše preko članova s predsjednikom knezom Lubomirskim na čelu. Hrvatsko-srbski odsjek brojio je preko 40 čla-

nova, a predsjedao mu je Pavao Stamatović, proto novosadski. Najviše članova pripadalo je dakako česko-slavenskomu odsjeku; predsjedao mu je slavni Pavao Josip Šafařik. Pojedini odsjeci napose su viećali o svojim pitanjima.

Prva javna skupština, a ujedno i otvorenje samoga sabora — bijaše 2. lipnja u velikoj dvorani na Žofinu. Onamo je sva skupština u svetčanom provodu krenula iz narodnog muzeja zajedno sa privremenim odborom. Najprije su otišli u crkvu sv. Cirila i Metoda, a odavle u Žofinu dvoranu, koja bijaše nakićena zastavama i grbovima svih austrijsko-slavenskih plemena. Skupštinu je srdačnim pozdravom otvorio privremeni predsjednik vitez Neuberg. On je proglasio na to novo-izabranoga starostu sabora — slavnoga Franju Palackoga, te podstaroste: kneza Lubomirskog i Stanka Vraza. Starosta Palacky zauzme predsjednički stolac, a do njega podstaroste i glavni perovodje: Prica, Walewski i Havliček. Starosta Palacky progovori ovako:

„Čemu se naši oci nikada nisu nadali, što je nama u mladosti kao liepi sanak na srcu treptilo, što se nismo prije malo vremena usudili izjaviti ni kao vruću želju — to nam današnji dan stavlja pred razgaljene oči kao živi čin. Braća Slavjani iz svih na daleko razprostrtih postojbina u velikom broju dodjoše u staroslavni Prag, da se ovdje upoznaju s velikom rodbinom svojom, pa da si ruke pruže za vječito družtvo ljubavi i bratinstva. Gospodo moja! Pošto sam njihovom voljom — Vašom voljom — pozvan, da budem starosta ovoga častnoga družtva, pozdravljam vas iz dubljine vreloga srca, kano i po dužnosti svojoj. Pozdravljam vas sve, koji ste i bliza ili iz daleka došli na taj prijateljski sabor. Dobr nam došli vi, braćo Jugoslaveni, junački Iliri, Hrvati Slavonci; vi poslanici vitežkog naroda srbskog; pa

koji ste došli s obje strane do neba visoke Tatre — obće kolievke naroda našeg — Slovaci, Rusini i Poljaci, jednako glasoviti junačtvom i biedom; napokon i vi braćo od Morave, koji ste se zajedno s drugima sa svih strana krasne naše zemlje češke potrudili ovamo. Nas ovdje spaja čuvstvo slobode, čuvstvo bratske ljubavi i sloge. Sloboda, koju sada želimo,nije novi gost, kog do sada ne bi bilo medju nama; nije voćka, donesena k nama iz tudje zemlje; ona je izvorna baština davnih otaca naših. Prastari Slavjani, budući su bili svi jednaki pred zakonom, a nikada nisu hlepili za gospodstvom nad drugim narodima, razumjeli su od vjekova ovu baštinu bolje, nego li mnoga u naše doba hvaljena plemena susjeda naših, koji — čini se — do današnjega dana ne mogu pojmiti slobodu bez gospodstva. Hajde dakle, učite se od nas, kako valja razumjeti i štovati jednakost prava u narodu.

Glavna je zadaća sabora našeg, da uzbunjeni sada sviet opomenemo na onu prostu, nu vječnu istinu: „Što nećeš, da drugi tebi čini, nemoj ni ti drugomu činiti.“ Ovo je božanstveno vrelo svakoga prava i pravde. Veliki narod, kakav je naš, ne bi bio nikada lišen naravne slobode svoje, da se nije sam u sebi raztrgao, raztrkao i otudjio brat bratu; da nije svatko udario osobitim različitim pravcem političkim. Nego meni se čini, da je to bilo od potrebe, da napokon — opamećeni dugovječnim i gorkim izkustvom — razaberemo, kao što valja, čega nam treba. Što smo sada opet dobili staru djedovinu našu, što smo opet — a i ostat ćemo do vieka — slobodni, na tome se imamo najprije zahvaliti svome probudjenju i opamećenju ede onoga, što nas jedino može spasti; na tome se amo zahvaliti i dobromu vladaru našemu Ferdinandu, ji je drage volje priznao i prigrlio naša prava i po-

trebe naše; na tome se imamo zahvaliti napokon i vrućemu čuvstvu, dok mu se god bude u srcu odzivala poslovica: „ljubav i sloga“. S ovom poslovicom zameće se u životu naroda našeg novi i sjajni viek. Blago nama, što smo se ovdje sastali, da mu proslavimo dan narodjenja. Poznavajući davnu biedu i nevolju njegovu, gledajući bistrim okom u veliku budućnost naroda, koga svom dušom ljubim, — vapijem ja uzhićen kao onaj čovjek u evangjelju: „Sada pusti, gospodine, slugu svoga, jer su oči moje vidjele spasenje, koje si nam zgotovio pred licem svieta — svjetlo za objavljenje narodima i za slavu plemena slavjanskog!“

Gospodo! Kriepošću časti, koju ste meni povjerili, proglašujem sabor slavjanski otvorenim i započetim. Ujedno obznanjujem njegovu dužnost i pravo, da se u njemu vieća o dobru domovine i naroda; u duhu slobode, sloge i mira; u ime staroslavnoga našeg Praga, koji nas u krilu svome goji; u ime naroda českoga, koji srdačnom simpatijom motri viećanje naše; u ime velikoga plemena slavjanskog, koje od viećanja našeg očekuje jakost za vjekovječno preporodjenje svoje. Bog nam bio u pomoć!“

Poslije toga uvodnoga govora pročitaše glavni perovodje članove odsjeka svoga, za tim pravila saborska i program sabora; program je ponajviše izradio rodoljub Franjo Zach. Iza toga započela je razprava. Govorio je dr. Dvoraček (iz Moravske), Mato Topalović (iz Hrvatske), profesor Kaubek (iz Češke), Nikanor Gruić (iz Novog Sada). U ime Rusina govorio je Borysikiewicz, a u ime Slovaka veliki rodoljub Mih. Hodža. Najznamenitiji svakako bijaše govor Poljaka kneza Jur. Lubomorskog. Odjeven u narodno odielo poljsko, reče Lubomorski po prilici ovako:

„Moje je uvjerenje, da će sada Slavjani kao treći glavni narod Evrope stupiti na pozorište svieta, pa da će za pravu čovječnost učiniti više, nego li germanski i

romanski narodi. Slavjani naime po naravi svojoj ne ištu drugo, nego li jednakost svih pojedinih ljudi i jednakost svih naroda. Slavjani ne će vraćati drugim narodima žao za sramotu. Ta već ova nakana naša: federacija ili spojenje naroda — može uvjeriti sviet o čistoći mišljenja našeg, kao što je i zbilja ovo jedino sredstvo za uzdržanje mira. Što su mnogi smatrali za nezgodu, da usred nas živu razni narodi neslavjanski — to će se sada za nas pretvoriti u istinitu sreću, jer će nas naučiti, kako da budemo pravedni prema drugima. Mi Slavjani — držeći se naravi svoje — čuvat ćemo se svakoga rata, iz kojega samo despota crpi korist, da ratom oslabljene narode opet podloži. No mi ne ćemo takovog mira, ako bi ga morali platiti slobodom svojom. Za slobodu pripravni smo boj biti, držeći se inače uviek načela: što ne želiš sam, to ne čini drugomu. Mi tražimo samo moralnu pobjedu nad drugim narodima; ali će za njom slieditì i fizična, ako tko maši za našim pravom i pravicom. Poljaci su prvi pokušali ostvariti federaciju. Ovaj pokus nije im uspio, jer nije bio spojen s obćenitom slobodom. Gorko to izkustvo ipak nas je opametilo. Treba nam nastojati o tome, da posljednji slavenski rob bude u obće i zadnji rob na svietu ovom. Savez pak naš neka bude prava sveta alijanca, i to u ljepšem smislu, nego li bijaše nedavna sveta alijanca, koju mi sada uništujemo i koja se nepravo onako zvala".

Ovaj govor kneza Lubomirskoga bijaše više puta prekidan obćenitim odobravanjem (hvalom), te je veoma povoljno djelovao kod slušatelja. Sjednicu je završio Pavao Josip Šafařik veoma krasnim govorom. Poslije sjednice bijaše gostba, kod koje se napila zdravica i banu Jelačiću.

Daljnji rad sabora obavljali su pojedini odsjeci, a uz njih i glavni odbor. Taj glavni odbor sastojao se od

48 članova, a sastavio se tako, da je po 16 članova poslao odsjek česko-moravsko-šlezko-slovački, poljsko-rusinski i jugoslavenski. U jugoslavenskom odsjeku bijaše predsjednik Pavao Stamatović, podpredsjednik Franjo Zach, perovodja dr. Ivan Subotić i zamjenik njegov Torkvat Brlić.

U Pragu se tom prilikom služila 4. lipnja služba božja na slavenskom jeziku, i to u crkvi sv. Ćirila i Metoda, gdje su se prije nekoliko vjekova službe božje obdržavale u narodnom jeziku. Protopresbiter Pavao Stamatović odpjevao je ondje sv. liturgiju po obredu grčko-iztočne crkve. U crkvu je došao sav slavenski sabor u svetčanoj procesiji, te se poslije službe božje vratio u narodni muzej, na kojemu je lepršala zastava slavenska t. j. crveno-bielo-modra. U čast slavenskih gosti u Pragu priredjena bijaše 10. lipnja sjajna beseda slavenska. Takove zabave nije do onda bilo u Pragu. I francuzko ministarstvo (pjesnik Lamartine) poslalo je svoga povjerenika na sabor slavenski.

U cielo to vrieme neumorno je radio veliki odbor sabora slavenskog. Sastavljao je manifeste na cara Ferdinanda i na ostale evropske narode. Medjutim je već 13. lipnja bio poremećen mir u Pragu. Tako bijaše drugi dan Duhova iznenada i na silu prekinut cieli javni život u Pragu.

Slavenski skupštinari stadoše ostavljati Prag. Jednima bijaše tako zapovjedio vojnički zapovjednik knez Windischgrätz, a drugi odoše svojevoljno, uvidjajući, da se ne će moći mirno viećati u mjestu, gdje je rat. Zato se sabor razišao, ne čekajući pravoga svršetka svoga. Nitko ipak nije napustio želju, da se sjedine i slože svi Slaveni, koji su pod austrijskom vladom; da se Slavenima na krasnome temelju — na temelju jednakosti izmedju naroda — pribave ona prava, koja je svakomu

narodu priroda dala; da se podignu austrijski Slaveni do one važnosti, koju im je odredio Bog, t. j. da vriede pored drugih naroda austrijskih po svome broju i po duševnoj snazi svojoj. Slavenski je sabor u zlatnome Pragu htio, da udari prvi temelj novomu bratskom životu narodnom. Ako ga je dakle i prekinula nesreća, koja nije potekla od njegove krivnje, opet se ne može uzeti, da je zato propala njegova namjera, kao što nije radi pražkih dogodjaja propao niti veliki posao Slavena u razvijanju i napredovanju čovječanstva u obće, niti je osobito pala velika ciena slavenstvu u monarkiji austrijskoj.

Na razstanku svome članovi su sabora slavenskog izričito kazali, da se sabor na neko vrieme samo odgadja, da bi se u ljepše vrieme svršilo ono, što se na prvoj skupštini nije moglo svršiti. Slavenski su se poslanici u velikom odboru bili već za sve pogodili i složili prije pražkih nemira. Već su bili izradjeni, te u velikoj sjednici pročitani i odobreni glavni akti, kojima bijaše naumio sabor, da pred narode evropske iznese svoje misli i namjere, a pred cara Ferdinanda opravdane želje austrijskih Slavena.

Napokon je ugledao svjetlo i proglas prvoga slavenskog sabora na evropske narode. „Slavjanski sabor u Pragu“ — veli se u proglasu — „novi je dogodjaj ne samo za Evropu, nego i za nas Slavjane. Odkako nas spominje povjestnica, prvi put smo se eto mi iz dalekih krajeva — razsijani članovi velikoga stabla naroda — sakupili u velikom broju, da se opet spoznamo kao braća, da se mirno posavjetujemo o zajedničkim djelima i poslovima svojim. A mi smo se razumjeli ne samo krasnim jezikom, kojim govori 80 srodnih milijuna nego i suglasnim kucanjem srca i istovjetnošću duševnih posala svojih. Istina i iskrenost, koja je ravnala svim djelima našim,

ponukala nas, da i pred Bogom i pred svietom izjavimo, što smo htjeli i koja su nam načela kod ovoga posla služila kao pravila.

Romanski i germanski narodi — od starine na glasu kao velemoćni osvajači u Evropi — silom svojih mačeva osiguraše sebi od vjekova ne samo državnu nezavisnost svoju, nego su jošte znali svakojako nositi i pohlepu svoju za gospodstvom. Njihova državna mudrost ponajviše se oslanjala na pravu jačega, slobodu je tražila izključivo samo za povlaštene staleže; vladala je pomoću privilegija svojih, a narodu je namienila samo dužnost. Tekar u najnovije vrieme došlo je za rukom sili općega mnienja, koje se kao duh božji prolilo povrh zemlje, te je u jedan mah razkidalo sve okove feudalizma i svagdje opet zadobilo pojedinim ljudima nepromjeniva prava čovječja. — Slavjani pak od starine su ljubili slobodu tim više, jer se nikada nisu pokazali kao ljudi, koji hlepe za gospodstvom i podjarmljivanjem.

Težnja za neodvisnošću priečila ih je, te nisu mogli stvoriti srednju (centralnu) višu oblast; tako je onda tečajem vremena pleme za plemenom padalo pod vlast tudju. Napokon je politikom, koju je sviet već davno osudio, i vitežki narod poljski izgubio državno biće svoje. Činilo se, da je cieli sviet neuklonivo podpao pod tudje gospodstvo, kojega sluge nisu propustili, da slavenstvu odreknu i samu sposobnost za slobodu. Nego i to ludo mnienje izčezava pred glasom božjim, koji u nečuvenim prevratima sadašnjega vremena razgovjetno govori svakomu srcu. Najposlije bijaše nadvladao duh; srušeno je čarobno prokletstvo! Hiljadugodišnja namjera — zametnuta i podupirana surovom silom, a sdružena s lukavštinom i zlobom — razpada se pred očima našim. Svježi duh života duva po širokim njivama; slobodna rieč, slobodni čin postaje istinom. — Sada diže i Slavjan

dugo ugnjetenu glavu svoju; tjera od sebe nasilje, te ište iza glasa i odvažno staru baštinu svoju: s l o b o d u! Jak brojem, a još jači voljom svojom i novom bratinskom slogom plemena svojih, ostaje ipak Slavjan vjeran naravi svojoj i načelima otaca svojih. On ne traži nikakva gospodstva, nikakva osvajanja, već ište slobodu za sebe i za svakoga; a ište bez uvjeta, kao najsvetije pravo čovječje. Za to mi Slavjani o d s u d j u j e m o i preziremo svako gospodstvo sile, koja se postavlja izvan zakona; odbacujemo svake privilegije i preimućtva, kao što i svaku političku razliku stališa. Z a h t i e v a m o pak bezuslovnu jednakost pred zakonom; zahtievamo jednaku mjeru prava i dužnosti za svakoga. Gdje se medju milijunima makar i samo jedan jedini rob radja, ondje jošte ne znaju za pravu slobodu. Dà, s l o b o d a, j e d n a k o s t i b r a t i n s t v o svih državljana danas je naša poslovica isto tako, kao što je bila i prije hiljadu godina.

No mi ne progovaramo samo za pojedine ljude u državi; ne ištemo samo njihovu korist. Nama je n a r o d sa svima duševnim poslovima svojim isto tako svet, kao što i čovjek u prirodjenom pravu svome. Akoprem povjestnica priznaje, da je koji narod u sebi savršenije razvio čovječnost, nego li drugi, ipak nas upravo ona uči, da sposobnost ovoga razvitka nije ograničena ni kod onih drugih naroda. Priroda sama po sebi ne poznaje ni plemenitih ni neplemenitih naroda; ona nije opredielila ovaj ili onaj narod, da gospoduje nad drugim; nije odredila nijedan narod, da bude sredstvo kojemu drugomu narodu za postignuće njegova cija. J e d n a k o p r a v o svih ljudi na čovječnost (humanitet) — to je najviši zakon božji, koga nitko nesmije prekršiti bez kazni. No žalibože čini se, da taj zakon nisu u naše doba ni najnaobraženiji narodi priznali i uvažili, kako bi to trebalo. Sve do sada

se uporablja supremacija i tutorstvo nad narodima, makar se od toga drage volje odstupilo glede pojedinih osoba. Pojedini narodi teže za gospodovanjem u ime slobode, a ne umiju ove razlučiti od onoga. Tako slobodni Brit odriče podpunu jednakopravnost Ircima; tako Niemac silom prieti mnogomu plemenu slavenskom, ako bi uzkratilo pomoć za gradjenje političke veličine njemačke; tako se Magjar ne ustručava u Ugarskoj samo svome rodu prisvajati pravo narodnosti. Mi Slavjani odsudjujemo na prosto ovakove pretenzije, te im se opiremo to snažnije, što se licumjernije sakrivaju pod krinku slobode. Nu vjerni naravi svojoj, nepristupni čuvstvu osvete za pretrpljeno ugnjetavanje — podajemo bratinsku ruku svim susjednim narodima, koji su poput nas pripravni, da priznadu i činom brane podpunu jednakost prava svake narodnosti, ne gledeći na političku njezinu moć i veličinu. Isto tako odsudjujemo i javno preziremo onu politiku, koja se usudjuje postupati sa zemljama i narodima, kao sa stvarima, što su predane vladaocu, pa ih uzimaju po volji i ćudi, diele bez obzira na perieklo, jezik, narav i naklonost naroda, ne mareći za njihov nutarnji savez i za njihovo pravo na samostalnost. Surova sila oružja sama je do sada riešavala sudbinu nadvladanih, kod kojih više puta nije ni došlo do boja, pa se od njih ponajviše zahtievala samo vojska i novac za učvršćenje nasilnoga gospodovanja, a pretvarano pokazivanje privrženosti nasilnomu gospodaru.

Osvjedočeni smo, da će sadanje silno duševno gibanje biti uzrokom novih političkih tvorevina; da će države dobiti — ako i ne nove granice, a to barem — nove temelje. Za to smo predali austrijskomu caru, pod čijom ustavnom vladom živi veći dio nas, osnovu, kako bi austrijsku carevinu promienio u savez naroda s jednakim pravima, pa

time doprinio i jedinstvu monarkije i raznim potrebama istih naroda. Mi u ovakovom savezu nalazimo spasenje ne samo za nas, nego i za slobodu, prosvjetu i čovječnost u obće. Nadamo se dakle, da će prosvjetljena Europa dragovoljno pomoći, kako bi se u život priveo taj savez. Mi smo pak svakako odlučili, da u Austriji svojoj narodnosti pribavimo svim mogućim sredstvima sasvim isto stanje, priznanje i položaj, kako to uživa njemački i magjarski narod. I u tom se nadamo u podporu, koja iz svake zbilja slobodne duše izvire za dobro pravo i za pravednu stvar.

Neprijateljima narodnosti naše pošlo je za rukom, da Europu uplaše strašilom političkoga p a n s l a v i z m a, koji tobože namjerava uništiti svu prosvjetu i čovječnost. Poznajemo čarobnu r i e č, koja sama može razpuditi ovoga bauka, a na korist slobode, prosvjete i čovječnosti ne ćemo ju zatajiti narodima, koje s vlastite krivnje plaši sviet.

Ova je rieč p r a v e d n o s t; dà pravednost i prema slavjanskomu narodu u obće i prema ugnjetenim granama njegovim napose. Niemac se ponosi, da u sebi ima više nego ikoji drugi narod sposobnosti, da pojmi i ocieni osobita svojstva svih naroda tudjih. Želimo, da u buduće govoreći o Slavjanima ne bude Niemac samoga sebe tjerao u laž.

Zagovaramo iza glasa nesretnu braću svoju P o l j a k e, koji su bili najgadnijim varkama političkim lišeni samostalnosti svoje. Zahtievamo od evropskih kabineta, da konačno izprave ovaj stari grieh, koji se kao asljedno prokletstvo priliepio za politiku njihovu; uzamo se u tom u simpatiju ciele Evrope. Ogradjujemo se proti samovoljnom razkidanju zemlje, kao što ga najeravaju izvesti u velevojvodstvu poznanjskom. Namo se od pruske i saksonske vlade, da će u buduće

odustati od namjeravanoga odradjanja Slavjana u Šleskoj, Lužici, Poznanju i zapadnoj Pruskoj. Pozivamo ugarsko ministarstvo, da što prije dokine oporno nasilje prema Srbima, Hrvatima, Slovacima i Rusinima, da nastoji o tome, kako bi im se što prije u punoj mjeri podala ona prava narodna, koja im pripadaju. Ufamo se, da nemila politika ne će već dugo priečiti slavensku braću našu u Turskoj u državnom razvitku i u naravskom očitovanju narodnosti svoje. Ovime svetčano prosvjedujemo proti nedostojnim činima. To činimo za to, što se ujedno nadamo blagotvornom učinku slobode. Sloboda mora da učini, a učinit će narode, koji su do sada vladali, da budu pravedni pa ih naučiti, da nepravda i samosilje nije na sramotu onomu, tko ga podnosi, nego onomu, tko ga čini.

Mi smo doduše najmladji, ali ne baš slabi. Stupajući na političko pozorište Evrope, predlažemo saziv občenitoga narodnog sabora evropejskog za poravnanje naroda izmedju sebe. Uvjereni smo naime, da će se slobodni narodi laglje sporazumiti, nego li plaćeni diplomati. Kamo sreće, ako se ovaj predlog za vremena uvaži, dokle natražnjačka politika pojedinih dvorova opet ne dotjera dotle, da će opet narodi — mržnjom i zavišću razpaljeni — jedan drugoga raztrgati.

U ime slobode, jednakosti i bratinstva svih naroda!“

V.

Prvi zaključak sabora hrvatskog.

Zastupnici naroda sabraše se 6. lipnja na prvu redovitu sjednicu. Dvorana bijaše dubkom puna naroda, koji je došao sa svih strana Hrvatske, da čuje, što će

poduzeti otci domovine. Galeriju s jedne strane zaposjedoše rodoljubne gospodje, koje takodjer već osjetiše u nježnim srcima svojim ljubav prema rodu i domovini svojoj. S druge strane galerije namjestila se akademska omladina, koja za drugo i ne živi, nego da mili svoj rod i dragu otačbinu svoju izbavi iz ovih tvrdih lanaca tudjinstva, koji su ju do sada stezali nepravednim i nezahvalnim načinom.

Oko 10 sati predloži izabrani prabilježnik Franjo Žigrović, da bi shodno bilo, kad bi se po odboru svietli ban pozvao u krilo skupštine. Na to imenuje najstariji župan Mirko Lentulaj odbor izmedju najodličnijih članova, a za vodju im dade biskupa Šrota. Kad se odbor odputio iz dvorane, predloži bakarski poslanik Avelin Ćepulić, neka se u sjednicu pozove i patrijarka Rajačić. Predlog bijaše jednodušnim uzklikom odobren. Pod vodstvom karlovačkoga vladike Eugena Joanovića zaputi se druga deputacija, da umoli miloga starca, neka se potrudi u sredinu sabora.

Malo zatim dodje medju zastupnike ban Jelačić. Zastupnici ga pozdraviše velikim veseljem i dugotrajnim klicanjem: „živio naš ban!“ Sa galerija pak sasule su na njega krasotice cielu kišu cvieća i mnogobrojne vience, a djaci prosuše pjesmice, koje su izpjevane i tiskane u slavu Jelačića. Kad se utišalo narodno veselje, stupi Jelačić na svoje mjesto, te otvori sjednicu kratkim govorom: „Hvala Vam, iskrena hvala, mila braćo moja, domorodci i zastupnici naroda, na Vašemu srdačnom i ljubeznom pozdravu. Budite uvjereni, da sam odlučio svetu dluku, da ću za moj narod i za narodnost moju živiti umrieti. Uviek ću biti vjeran mome narodu i kralju nome. Što će biti narodna želja, to ću i ja želiti. Zato, mila braćo, izvolite predložiti predloge za pretresivanje

onim redom i načinom, kako Vam se najbolje i najshodnije svidi!“

Tada ustane Ivan Kukuljević, da prvi stavi predlog. „Na ovu skupštinu, kakve jošte nikada nije vidio naš narod, stiglo je kraljevsko pismo. U njemu nam se javlja, da je kralj potvrdio narodnoga muža — Josipa Jelačića — koga bijaše narod izabrao za bana svoga. Time je izpunjena najvruća želja naša. Velim: najvruća, ali žalibože, braćo, i jedina!

Nijedna naime — osim ove — od svih naših želja, koje smo podnieli k priestolju svietloga vladara našega, nije izpunjena. Javimo dakle svietlomu kralju ovu radost, koja je izliečila izranjena i žalostna srca naša. Pošaljimo mu zahvalnicu, što nam je za bana potvrdio onog, koga je izabrala volja narodna i koga obožavaju srca naša. Javimo to kralju, ali mu javimo i to, što nas tišti, što zaista možemo učiniti kao vjerni narod, koji i danas vjernost svoju potvrdjuje krvi svojom. — Nema naime u tome kraljevskom pismu spomena o zajedničtvu vojske u Slavoniji i Dalmaciji. Bacimo li pogled u povjestnicu našu, vidjet ćemo, da su banovi naši bili i vojvode cjelokupne vojničke sile u trojednoj kraljevini. To je nama pravo nepravedno oduzeto istom pod Leopoldom I., koji je mačem naplatio vjernost svoga bana Petra Zrinjskoga.

No narod naš nikada nikada nije pristao na nepravdu ovu. To svjedoče tegobe, koje obstoje do današnjega dana. Danas, kada svi narodi zahtievaju svoje pravice i slobodu svoju, zahtievajmo i mi od premilostivog vladara našeg, neka se banu podieli vlast nad vojskom u Dalmaciji i Slavoniji. — Ovim dvjema predlozima pridajem i treći.

Svietli naš ban učinio je spasonosne naredbe, koje su bile kadre, da uzdrže mir i red u poremećenoj domovini našoj. Nego čime mu je to naplaćeno? Svako-

jakim klevetama, lažima i pečalima duše i tiela, što danju i noću muči i trapi srce njegovo. Odkada obstoje ove kraljevine, nitko nije amo preko Drave zapoviedao, osim samoga kralja i bana. (Na te rieči poviče ban Jelačić uz veliku pohvalu, pljesak i bacanje cvieća: „Tako bit će i odsada. To je želja naroda, dakle i moja“.) Uzurpirali su sebi ovo pravo neki prisvajatelji kraljevske vlasti u osobi magjarskoga palatina i ministara. Htjeli su se uzvisiti nad banom i zatrti stare pravice naše, koje smo toliko puta krvlju potvrdili. No naš ban je smjelo suzbio svako strano gospodstvo. I morao je to učiniti, jer to zahtieva sloboda. Ban je to učinio, a narod ga za to obožava. Pisat ćemo dakle svietlom kralju, koji je ujedno ugarski i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski kralj, da mi naredbe i zapoviedi našega bana priznajemo za svoje, pa ga moliti, neka nikako ne dopušta magjarskim dostojanstvenicima, da se miešaju u naše poslove. Ako pak ne uzmože učiniti to, onda mu javimo, da ćemo se kao ratoborni narod svakim sredstvom pa i britkom sabljom i junačkom desnicom — osloboditi od jarma tudjega“.

Saborski poslanici pomno slušahu predloge Kukuljevićeve. Vidjelo se na prvi mah, da im govori iz duše. Nije se o njegovim predlozima ni trebala povesti razprava. Ipak ustadoše najodličniji članovi saborski, da izreknu suglasnost svoju. Prvi je govorio grof Janko Drašković, onda požežki poslanik Svetozar Kušević, glasoviti državnik hrvatski Metel Ožegović, karlovački poslanik Dragutin Klobučarić, poslanik požežke županije Miroslav Kraljević, petrinjski poslanik Stjepan Pejaković, perovodja Franjo Žigrović, za tim Mirko Šandor, dr. Ljudevit Gaj, Maksim

*

Piškorac i Ljudevit Vukotinović. Time se svršila i razprava o prvom i veoma rodoljubnom zaključku sabora hrvatskog.

VI.

Uredjenje odnošaja prema Ugarskoj i monarkiji.

U drugoj redovitoj sjednici — 7. lipnja 1848. — došlo je na red veoma važno pitanje. Potaknuo ga je sam ban Jelačić znamenitim govorom, iz kojega prenosimo ove rieči: „Scienim, da bi se najprije moralo riešiti ono, o čemu zavisi život narodnosti i slobode naše. To je odnošenje naše prama Ugarskoj. Dok ne bude ovo pitanje riešeno od strane naroda, dotle ne će biti prave sloge i kreposti u djelima našim. Neka narod izusti ultimatum svoj. Samo da mi jedanput stojimo na temelju narodne volje; neka onda kocka padne, kako mu drago! Kad narod kaže: hoću ili ne ću, onda je to — vjerujte mi, gospodo — rieč krepka i možna, možnija i silnija, nego li tvrdje i topovi. To je onaj strašni zvuk, pred kojim drkće svaki dušmanin. — Dosada stajao sam ja sam u borbi proti nasilju protivnika naših. Ja sam na svoju odgovornost odredio sve ono, što je za potrebno nalazilo moje srce, koje plamti za kralja, slobodu i domovinu. Vi ste moje naredbe odobrili i za svoje primili. Ja se presretnim cienim, što mi je pošlo za rukom, da sliedim onaj pravac, koji se odziva u prsima Vašim.

Ali, gospodo moja, ipak željno očekujem, da narod izjavi načela svoja, da izreče odluku svoju pred čitavim svietom. Ja sam ban naroda; ne ću dakle drugo, nego što hoće narod. Narod neka odluči, a banova je briga, da tu odluku brani i provadja. — Prema mojemu mnienju bilo bi najshodnije, da se izabere odbor, koji će izra-

diti projekt odnošaja našeg prema Ugarskoj u svakoj vrsti, pa ga onda podnieti što prije ovoj narodnoj skupštini. Da to bude laglje i temeljitije, treba da najprije saslušamo izvješće naših bivših poslanika na saboru ugarskom.

Kad se dovrši taj predmet — odnošaj naime prema Ugarskoj — onda bi trebalo, da za neko vrieme o d g o d i m o sabor, sastaviši ovdje d r ž a v n i o d b o r, koji će do budućega sastanka našeg izraditi mnienje svoje glede ostalih želja i zahtievanja narodnih. Mi pako drugi svi ćemo poći na mjesta naša, t. j. svatko u krug žvanja svoga. — Prilike su naime takove, da narod naš ne smijemo puštati osamljen. Dok mi ovdje viećamo, dok tu sjede sakupljene sve odličnije domorodne glave — ne spava dušmanin. Sijući otrovno sjeme razpre i nevjere, može nam zadati takove rane, iz kojih bi se mogla poroditi nemoć i propast cielóga tiela. Za to dakle treba manju dužnost žrtvovati većoj. Razdieljeni po svim stranama mile otačbine, bdijući nad mirom i podučavajući puk o pravom i dobrom — uztegnut ćemo polje intrigue neprijateljima našim. — Medjutim ću i ja udovoljiti jednoj svetoj dužnosti. Ovom prilikom, kad će pred kraljevski priestol zajedno stupiti odbor srbski i naš — otići ću i ja uslied poziva i naloga k svietlomu kralju svome, da mu zajamčim vjernost svoju i Vašu. O meni zloba kaže, da sam nevjernik, da sam odpadnik. Ja ću dakle móme kralju dokazati, kako nemam ni najmanjeg uzroka, da se uztegnem kraljevskom pogledu, ja ću mu dokazati, da je baš vjernost naša nevjernima trn u oku. Ako nam poslie svega toga sa božjom pomoćju i sa slogom našom podje za rukom, da našoj domovini osiguramo mir i slobodu — tek onda ćemo se sakupiti na dulji razgovor, a poslovima i veselju posvetiti koju uru više".

Na to su poslanici hrvatski pročitali izvješće o prošlom zasjedanju sabora ugarskog. Poslie toga reče Metel Ožegović, koji je na tom saboru odvažno branio prava hrvatska: „Iz ovih izvješća razumjeli ste sve dogodjaje prošloga sabora. Sada bi se po starom običaju morali čitati zakoni, koji su stvoreni na onom saboru. No ti zakoni nisu bili priobćeni ovim kraljevinama. Kako dakle da čitamo ono, što nam niti priobćeno nije?“

Ovo mnienje prihvatio je i Ćepulić. „Vidili smo, što su bivša naša braća Magjari pod njihovim sladkim riečima — sloboda, jednakost i bratinstvo — bili naumili s nama, kakav li nam kanili nametnuti bratinski jaram. Za to me je Ožegović samo pretekao u mnienju, da se ovi zakoni ne čitaju. No zakoni ob oslobodjenju seljaka od vlastela već su poznati svemu prostomu puku našemu, a mi toga nismo ovdje niti spomenuli. Ja sam dakle te misli, neka se ovdje u narodnoj skupštini izreče, da od sada prestaje svako odnošenje izmedju vlastelina i kmeta. Ako pak mi to ovdje mukom prodjemo, poslužit će se tom prilikom neprijatelji naši, da pobune neuki puk“.

Ban Jelačić odgovori: „To je već učinjeno. Ja sam svakoj obćini poslao po jednu diplomu, u kojoj rješavam svakoga seljaka od tlake, desetine i gospodskog odnošenja. Ako je narod odobrio sve, što sam učinio, valjda je i ovo“. (Cieli sabor odgovara: „Jesmo, jesmo!“).

U sjednici od 9. lipnja počeo je Ivan Mažuranić čitati operat odbora za uredjenje odnošaja Hrvatske prema Ugarskoj i monarkiji. To je najvažniji čin cieloga tog sabora. Valja dakle, da se ovdje u kratko iznese, jer je to program Hrvata od god. 1848.

1. Magjarsko ministarstvo ne priznajemo.

2. Za upravljanje unutarnjih posala ima se ustrojiti odgovorna vlada pod imenom „bansko vieće".

3. Visoke dostojanstvenike imenovat će kralj, a sve druge činovnike ban.

4. Kod centralnoga ministarstva u Beču neka bude jedan državni vićnik, hrvatske narodnosti, kao zastupnik ovih kraljevina. Njega će na banov predlog imenovati kralj, a bit će odgovoran hrvatskomu saboru.

5. Državno ili „bansko vieće" bit će takodjer odgovorno saboru hrvatskom.

6. Ustavna sloboda naša mora se protegnuti i na granicu hrvatsko-slavonsku, u koliko se tiče gradjanske uprave. Po tom će „bansko vieće" vršiti i u granici civilnu vlast". Oni pak poslovi, koji se protežu na graničare kao na vojnike, ostaju i nadalje pod izključivim upravljanjem vrhovnoga vojničkog zapovjedničtva.

7. U područje domaćega sabora našeg ide zakonodavstvo glavnih predmeta, koji spadaju na nutarnju upravu. U odnošajima pak sa čitavom monarkijom neka se prizna vlast obćenitog (centralnog) sabora, kojemu će biti odgovorno i centralno ministarstvo.

8. Da se laglje dokuči izpunjenje želja naših u pogledu užega saveza s austrijskim pokrajinama, neka se već sada izaberu gospoda: Ljudevit Vukotinović, Ivan Kukuljević, Mojsija Georgijević i Josip Žuvić, kao poslanici za dojdući državni sabor austrijanski, koji će se početi 16. lipnja.

9. U tu svrhu neka se odmah sastavi proklamacija na svu braću našu, koja živu u austrijskoj monarkiji, pa se neka pošalje na sve strane carstva.

10. Pred kraljem i na državnom saboru austrijskom ima se zahtievati, da ove kraljevine stupe u uži politički savez ne samo s Dalmacijom i budućom vojvodinom srbskom, nego i sa susjednima pokrajinama slovenskim.

11. Neka se uzdrži prijateljski savez ovih pokrajina takodjer u buduće s narodima, koji obitavaju u susjednoj Ugarskoj, i to u smislu pragmatičke sankcije na temelju slobode, jednakosti i bratinstva svih narodnosti. Kako bi pak ovaj savez mogao stupiti u život, — riešenje toga pitanja neka se za sada odgodi, dok ne stigne najviša odluka na želje ovih krakraljevina, i dok ne bude pobliže poznat odnošaj Ugarske prema čitavoj monarkiji.

12. Službeni jezik ovih kraljevina neka bude izključivo samo narodni, tako kod kuće, kako i u odnošajima prema centralnoj vladi.

13. Neka se dosadašnja vlada naša potvrdi, te pomnoža sa članovima, na koliko su ovi potrebni, u primjerenome broju još iz svih predjela domovine, naročito pak iz doljnje Slavonije. Neka se što prije izradi osnova buduće vlade, te se publicira putem novina. Tko želi primiti kakovu službu kod buduće vlade naše, neka se najavi do konca lipnja.

14. Prije, nego li se Njegovome Veličanstvu predloži kandidacija osoba za buduću vladu, neka se o tome drži vieće državno u prisutnosti po jednoga zastupnika svake oblasti, da tako dotični predlog bude mogao što bolje odgovoriti javnomu mnienju.

15. Drugi pak politički i službeni činovnici, čije naimenovanje pripada Njegovome Veličanstvu, mogu se samo privremeno imenovati i predložiti kralju. Svi ti činovnici moraju biti domaći sinovi, a kod imenovanja njihovih nesmije imati nikakav upliv magjarske ministarstvo.

16. Ne dopušta se nikakav priziv iz ovih kraljevina k vrhovnim sudištima ugarskim do toga vremena, dok ne bude zakonito ustanovljen novi sudbeni red u ovim kraljevinama.

17. Neka se kod priestolja imenuje jedan zastupnik ovih kraljevina, da unapriedjuje želje naroda našeg, i da se lakše zaprieče opake namjere magjarskoga ministarstva.

18. Za odsutnosti banove imaju se svi poslovi upraviteljstva obavljati i izvršivati po privremenoj vladi. Na čelu te privremene vlade bit će predsjednik Mirko Lentulaj, kao privremeni namjestnik banske časti. Na njegov poziv mora uviek biti pripravna i ista vojnička sila.

Kako je i naravno, o tome elaboratu odbora povela se velika i svestrana razprava. Ban Jelačić zamoli sabor, neka se razpravlja punctatim, t. j. točka za točkom. Sabor se odazvao tome pozivu. U razpravi sudjelovahu najodličniji muževi, koji su i kasnije vodili glavnu rieč u političkom životu našem. Valja dakle, da se ovdje priobće barem glavne misli njihove.

Prvi uze rieč Antun Niemčić. Ne mislim ja — reče Niemčić — da je cieli narod magjarski pobiesnio tako, kao ministarstvo njegovo. Nesmijemo se prebrzo raskrstiti s Ugarskom, jer bi se time odielili od ondješnjih Slavena, pa ih prepustili sudbini svojoj. Ne velim ipak, da se mi s Magjarima složimo pod uvjetima, koji se ne pristoje slobodnomu narodu. Složimo se s njima pod uvjetima, da svi narodi pod krunom ugarskom budu jednaki.

Tko hoće, da bude poglavar, neka uči jezike svih naroda, što živu pod ugarskom krunom. Narod naime nije radi poglavara, nego je poglavarstvo radi naroda. Ili ćemo ići na zajednički sabor ugarski poput ostalih Slavena u Ugarskoj, ali ćemo ondje govoriti materinskim jezikom svojim. Tko nas bude htio na saboru razumjeti, neka uči slavenski. U koliko bi pak na saboru ugarskom bio elemenat magjarski pretežniji od našeg, ustanovimo

to: da u našoj državi dobiju istom onda valjanost zakoni, što su krojeni na saboru ugarskom, kad ih odobri naš sabor. Uvidimo li napokon, da Magjari načelo slobode, jednakosti i bratinstva protežu samo na individua, a ne na narode, — onda stupimo s mačem u ruci pred lice Evrope, te pokažimo, da znademo našoj domovini pribaviti slobodu i još ju podieliti i drugim narodima.

Ivan Mažuranić predložio je, — a sabor to prihvatio, — da se ime „bansko vieće“ promieni u „državno vieće“.

Dr. Ljudevit Gaj preporuča, da se Hrvatska odciepi od Ugarske i pripoji austrijskim zemljama. Centralnomu ministarstvu neka se pridieli za nas posebni savjetnik — s naslovom ministra, — koji će biti sveza izmedju naroda i vladara. Visoke dostojanstvenike neka kandidira puk, ban će ih imenovati, a kralj potvrdjivati; odgovorni će biti samo saboru našemu.

Metel Ožegović: Treba paziti, komu ćemo se pripojiti. Sada su dvie vlade: austrijska i ugarska, pa nam valja birati, s kojom ćemo sklopiti novi savez. Svakako je naravnije, ako pristanemo uz austrijsku vladu, koja stoji na zakonitom temelju, nego li uz Ugarsku, koja se osniva na temelju sile i samovolje. U tome pak ne stoji odciepljenje od Ugarske. To je naime učinjeno za to, da se uzdrži cielokupnost monarkije austrijske. Po načelu našemu morala bi i Ugarska biti podvrgnuta centralnomu saboru, te će se tako s nama sjediniti pod jednim većim obćim ministarstvom. Cielokupnost monarkije dapače zahtieva, da pod nju spada i Ugarska. U onom pako slučaju, kad bi kralj dozvolio, da se pod jednim vladarom osnuju dvie nezavisne države, pa se mi ne bismo mogli pogoditi s Austrijom, — onda nam ne preostaje ništa drugo, nego da postavimo nove pogodbe

i uvjete, pod kojima bi i u napredak ostali sjedinjeni s Ugarskom.

Franjo Lovrić: „Ja ne bih progovorio, da ne bude g. Niemčić spomenuo naše 800-godišnje sdruženje s krunom Ugarskom. Ali pitam ja: što je to kruna? Kruna nije ništa drugo, nego nekakova ceremonija il obred. I za to je meni svejedno, bila kruna od zlata, srebra ili od misirače (tikve). Ja gledam i poštujem samo onu častnu glavu, koja krunu nosi, kao što i onu dinastiju, kojoj kruna pripada. Mi smo pragmatičku sankciju primili bez Magjara, a Magjari ju primiše istom onda, kad su bili na požunskome briegu napereni topovi.

Barun Franjo Kulmer: „Vidim nedosljednost u postupanju našem. G. ban izjavio se u govoru svome, da želi, neka s Ugarskom ostane savez. Isto je izrazila i na čelo zahtievanja svojih postavila deputacija, koja je bila išla u Beč. Ovaj savez je zakonit, pa se nikako ne može na prečac prekinuti samo s jedne strane bez pitanja druge. Mi moramo prije pitati Magjare, hoće li primiti one uvjete, pod kojima ćemo mi i u napred ostati s njima, pa ako ne će, istom onda se izrecimo za konačno odciepljenje.“

Isto po prilici reče arhimandrita Dimitrija Lončarević: „Pokušajmo još jedanput, je li medju nama moguće pomirenje na temelju već poznate poslovice: sloboda, jednakost i bratimstvo. Time ćemo pokazati, da smo čiste savjesti. Ako uzvidimo, da je nemoguće, onda svi skupa recimo: „U ime Boga, samo nek je sloga; i prije nek nas zakla, šaljimo ga na dno pakla!“ Ali prije ga ne izrecimo se za konačno odciepljenje.“

Protivnoga bijaše mnienja Avelin Ćepulić: „Ja islim, da je to pitanje svršeno, jer mi ne priznajemo agjarsko ministarstvo. Odlučili smo, da za nutarnje slove naše uredimo „državno vieće“, a u bečkom cen-

tralnom ministarstvu bit će jedan savjetnik, odgovoran saboru našemu. Ne vidim dakle niti mali kakav uzrok, zašto bismo i nadalje ostali u savezu s takovim ljudima, koji hoće, da se povrh glava naših postave kao gospodari, mjesto da budu s nama braća i jednaki. Jedini uzrok bio bi možda taj, što time ostavljamo svojoj sudbini braću našu Slovake. Nego njima ćemo mi i bez toga moći pomoći, a priskočit će im u pomoć takodjer Česi prije, nego li mi i mislimo."

Vukotinović preporuča, neka se primi operat odbora. „Tako će biti ovo pitanje riešeno u načelu, a u potanje pretresivanje stvari mi se ne možemo nikako upustiti, dok se ne objelodani, kakvo će biti odnošenje Ugarske prama Austriji."

Grof Janko Drašković: „Čuo sam govoriti već ovdje vrlo dobro o odnošaju našem prema Ugarskoj. Nisam ja bio laskatelj Magjara, pa nisam ni sada. Volim dapače, da — ako budu i na dalje tako nasilni i nepravedni — onda se saberimo svi kao u jednoga čovjeka i u jednu šaku, da s mačem u ruci dobijemo, što sada tražimo. Ipak sam i ja sasvim za ono, što su prije mene izrekla tri govornika: gg. Niemčić, Kulmer i Lončarević. Veoma su važni razlozi njihovi, naročito ono, što su ova gospoda zadržala za sebe. Tko iole poznaje financije naše, to taj mora pristati na njihovo mnienje. Ja sam za to, da mi za upravljanje unutarnjih posala naših dobijemo posebnu vladu, koja će biti neodvisna od ministarstva magjarskog. U zakonodavstvu pako ostanimo zajedno s njima uz dodatak g. Niemčića, da mi ovdje na saboru sebi prilagodimo zakone, koji se budu stvorali na zajedničkom saboru".

Josip Žuvić: „Nema tu pomirenja, gospodo moja! Bio sam ja 11 godina u Ugarskoj, držim sve magjarske novine, pa dobro znadem, kako se misli tamo prel

Drave, kakvo li se goji prijateljstvo i bratinstvo. Sramota je i poniženje za jedan narod, ako se prijateljstvo i pomirenje pokušava ondje, gdje se već ne može povratiti.

Odbor, koji je izradio ovaj operat, sastojao se iz najuglednijih osoba ove slavne skupštine narodne. Tamo su bile sve jurisdikcije, pa se izjavile za taj operat. Znademo pak mi, što se na magjarskom saboru govorilo o nama. Tamo je šaka ljudi izrekla, da nema naroda hrvatskog! Može li se izreći veća pogrda za jedan narod? Uzevši dakle sve onako, kako stoji, možemo li se mi ikako izravnati prijateljskim putem? Ne možemo!... A nisu Magjari tako nezreli, kao što mi mislimo. Oni postupaju odvažno. Vidimo mi, kako je „radikal-kör" skupio već do 120.000 forinti srebra; vidimo, kakove žrtve prinose; vidimo grofa Sečenija, kako je poklonio svu srebrninu svoju u vriednosti od 60.000 for. srebra. Počnimo jedanput i mi tako, mjesto da buncamo o kakovom pomirenju. Odmah ih sliedimo u tome! Tko naime iole poznaje današnje duševno razpoloženje naroda, koji živu pod ovom krunom, mora biti uvjeren, da stvar ne će a i ne može — mirno proći. Vidimo tendenciju braće Srba. Pa hoće li Magjari mirnim okom gledati, da im se odciepi Banat, Bačka i t. d. za vojvodinu srbsku?... Sve to mora odlučiti oružje i krvavo polje. Došlo je dakle vrieme, da ne vojujemo samo silama moralnim, nego nam valja upotriebiti i fizične. Za to se pripravljajmo i vježbajmo, da nas ne zateku nepripravne. — Imajući dakle pred očima, što sam spomenuo, a znajući da su kod ovog odbora bili najuglediji rodoljubi naši, koji — daleko od svake strasti - zrelo promatraju stvar: ja sam toga mnienja, da bi c alo kod operata istog odbora.

Juraj P i s a č i ć: Danas su se ovdje izabrali po- s nici za predstojeći sabor austrijski. Mi smo poslali s spjehom poslanike svoje na slavenski sabor u Pragu.

Želio bih, da isti uspjeh budu imali i poslanici naši na centralnom saboru. Ali znademo, da mi tamo nismo niti pozvani, a nepozvanom gostu mjesto je za vratima. Za to je moje mnienje, da mi tu stvar objavimo Austriji. U ostalom moramo se mi ovdje sporazumiti, kakovim će jezikom tamo govoriti poslanici naši. Ja sam za to, da im se naloži, neka ondje govore tako, kao što mi govorimo ovdje. Ako im se to ne bi dozvolilo, neka se odmah vrate kući. Mi smo bili 800 godina s Magjarima, pa nas je od njih odciepila ljubav prema narodnosti našoj. Ne vjerujem dakle, da ćemo mi Niemcima u tom pogledu praviti komplimente. Ako bi im se naime mi sada podali, onda bi oni htjeli, da u buduće budu gospodari naši, a toga nikako ne ćemo.

Ivan Kukuljević: Mi ćemo na centralnom saboru govoriti onim jezikom, kojim bude govorila većina zastupnika. U ostalome molimo slavnu skupštinu, da bi izaslala jedan odbor, koji će izraditi glavna načela za naš rad na onom saboru. I ja želim, da se u Beču osnuje jedan obći ministerium glede rata, financija itd.; samo neka sve bude na temelju slobode, jednakosti i bratinstva. Ali pitam ja, što ćemo učiniti u onom slučaju, ako nas ne primi sabor bečki? Mogao bi pak to učiniti budi za to, što nas smatraju za udo države ugarske, budi od straha, da ne bi slavenski elemenat dobio prevagu u Austriji, budi napokon za to, što ne bi htjeli priznati načelo, da svi narodi uživaju slobodu, jednakost i bratinstvo. Hoćemo li se onda proglasiti za nezavisan narod? Ja mislim, da smo za to još preslabi. Bilo bi dakle potrebito, da odaberemo srednji put, pa da Austrijancim kažemo: „Ako nas ne ćete primiti Vi, onda ćemo bi prisiljeni, da se s Ugarskom složimo pod ovim uvjetima Znademo naime, da smo u stara vremena kovali svo novce, kraljeve krunili svojom krunom, da smo im-

svoje grbove i vojsku svoju, pa smo ipak bili u najužem savezu s krunom ugarskom. Tako može dakle biti i danas.

Metel Ožegović: Ja mislim, da se poslanicima dozvoli, neka govore onako, kako budu našli da je najbolje. Ako se ne bi udovoljilo željama našim, onda mi sebi pridržavamo pravo, da s Ugarskom stupimo u novi savez pod novim pogodbama. Ako mi to ne izjavimo na saboru austrijskom, onda će nas držati za ljude bez svakoga spasa i utočišta. Mi za sada mislimo, da će i Ugri pristupiti k ostalim pokrajinama austrijskim. Dogodi li se ipak, da Ugri ne pristupe, a nas da ne primu, onda bi naše stanje bilo odviše slabo i nepovoljno, a da bi se mogli uzdržati samostalno. Morat ćemo onda svakako, da s Ugarskom stupimo u novi savez na temelju jednakosti.

Napokon je sabor prihvatio elaborat odbora za uredjenje odnošaja Hrvatske prema Austriji i Ugarskoj. Na kralja pak poslana bi u tom pogledu posebna reprezentacija.

VII.

Reprezentacija kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na kralja Ferdinanda V.

Vaše Veličanstvo!

Poznata je stvar, da su kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija — premda već kroz sedam i pol stoljeća u sreći i nesreći svezane s Ugarskom — sa svim m neprestano sačuvale negdašnja prava svoja i slobodu rodnu, pa da nisu do današnjega dana nikada nad so- m priznale gospodstva magjarskog. U prvom naime već četku znamenitoga saveza ovih kraljevina s Ugarskom je Koloman — prvi obćeni kralj ugarski i hrvatski

— napose krunjen hrvatskom krunom. Poslije toga vremena uzdigla je trojedna kraljevina više kraljeva — vlastitom silom svojom izabranih — na ugarsko priestolje, poimence Karla Roberta i Karla Maloga. U Zadru izabra sebi narod ovih kraljevina — sakupljen na saboru — za kralja Vladislava Napuljskog i Tvrdka I. Bosanskog. U odlučno ono doba, kad je kuća habsburžka počela tražiti prava svoja na priestolje ugarsko, — izabraše Hrvati na saboru u Cetinju .... za svoga kralja Ferdinanda I. Time su prvi utemeljili takodjer sreću i slavu svoje slavno vladajuće kuće. Isto tako dokazao je naš narod svoju narodnu i saborsku neodvisnost, kad je pod Karlom VI. — nekoliko godina prije, nego li Ugri ili koji mu drago drugi narod sadašnjega carstva austrijskog — pristao na pragmatičku sankciju, radi čega je dobio mnoge pohvale od istoga kralja. Jednako je neodvisno od Ugra i od sabora njihova podpisao t. zv. bečku pacifikaciju ili traktat pragmatičke sankcije. Na taj način vladala se ova trojedna kraljevina kao slobodan i s ugarskim sasvim jednak narod. To svjedoče ne samo gore spomenuti dokazi, nego još potvrdjuje i ta okolnost, što je ova kraljevina od više ugarskih kraljeva dobila posebne diplome krunitbene, pa su kraljevi naši prisizali na to, da će braniti ne samo ugarska prava i slobode, nego i prava i slobode trojedne kraljevine.

Samostalnost kraljevina naših još jasnije dokazuje to, što su do danas sačuvale svoj vlastiti — od ugarskoga neodvisni — sabor, na kojem su nekada do vremena Ferdinanda I. glavom predsjedali kraljevi, te gdje su se obično izabirali i proglašivali za kraljeve Hrvatske Slavonije i Dalmacije. Na tom saboru ima trojedna kraljevina još i sada zakonodavstvo svoje. Imala je pak do najnovijih vremena i vlastito upravljanje svoje

koje bijaše nekada povjereno vojvodama, rodjenim iz kraljevske krvi, a poslije banovima, koji su odvisili samo i jedino od kralja.

Poklisari trojedne kraljevine nisu više puta ni dolazili na sabor ugarski. Kad bi pak došli, smatrali su se kao zastupnici trojedne kraljevine samo u pogledu obćenitih ugarsko-hrvatskih državnih odnošaja. Zakoni pak — ondje stvoreni — bili su za našu kraljevinu bez svake sile dotle, dok se ne bi na posebnom saboru trojedne kraljevine priznali kao valjani. Radi toga se često dogadjalo, da su se takovi zakoni za našu zemlju i na samom ugarskom saboru napose sastavljali samo po našim zastupnicima s prabilježnikom našim, pa se odanle podnosili kralju na odobrenje. Odatle se lahko može razumjeti, zašto u zakoniku ugarskom „corpus juris“ uviek napose odieljeni stoje oni zakoni, koji izključivo spadaju na kraljevinu hrvatsko - slavonsko - dalmatinsku. Upravo tako su često kao zakoni priznati i takovi zaključci posebnoga sabora našega, koji nisu bili na ugarskom saboru niti načinjeni niti u pretresanje uzeti. To dovoljno svjedoče zakoni naši od god. 1492. i 1538., koji se u zakoniku ugarskom nalaze pod imenom „Constitutiones et Articuli Slavoniae“.

Banska vlast protezala se od Drave i Dunava do Jadranskoga mora, kako to svjedoče nebrojene diplome i zakoni. Bani su bili podčinjeni jedinomu kralju, a vlast svoju obnašali su u ovoj zemlji uviek sasvim neodvisno od ugarske kraljevine i od njezinih — makar kako imenovanih — častnika. Istina je dapače neoprovrziva, da su vojvode i banovi naši kovali novce — sasvim različne od ugarskih. Ugarskim je sudcima bilo zabranjeno, da službu svoju obnašaju na ovoj strani Drave. Političko upravljanje unutarnjih posala ovih zemalja bijaše do ukinuća posebnoga — za trojednu kra-

ljevinu uvedenoga — kraljevskoga vieća, t. j. do god. 1779., uviek neodvisno od Ugarske, premda se po zakonu mnogo prije ustrojilo namjestničtvo za Ugarsku. Do uvedenja pako hrvatsko-slavonskog upraviteljstva, t. j. do g. 1767., imali su banovi pravo, da sa saborom upravljaju zemljom.

Tek pod Marijom Terezijom i Josipom II. počela je malo po malo svoju moć i sjaj gubiti banska čast i sabor trojedne kraljevine. Ali još i onda, kad se po članku LVIII. od god. 1790/1. na kraljevinu hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku protegla vlast — sada ukinutoga — namjestničtva ugarskog, ostadoše ipak u području sabora našega poslovi, koji se napose tiču kraljevine naše. Na taj način bijaše priznata — a i na dalje potomstvu predana — samostalnost kraljevine naše tako na temelju uvjeta medjusobnoga saveza, kako takodjer na temelju mnogih zakona, naročito onoga od g. 1715.: 120.

Nego najbolje poručanstvo za narodnu samostalnost ove trojedne kraljevine bijasmo uviek navikli, da gledamo u uzvišenim kraljevinama našim, koji su po prirodjenom pravdoljublju svojem, koli po svojoj — pri krunisanju svetčano učinjenoj — zakletvi uviek bili dužni, da ne samo kraljevinu ugarsku, nego i one s njom sdružene kraljevine uzdrže u zadobljenim pravima i slobodama njihovim. Tako je za nas upravo ta neoslabljena kraljevska vlast, koja se Magjarima činila pogibeljnom želji njihovoj za odcijepljenjem, bila sveto utočište, gdje smo u svako doba mogli izmoliti pomoć proti tlačiteljima našim. Ovoj mogućnosti pomaganja uviek je vjerni naš narod odgovarao junačkim požrtvovanjem svagdje, gdje je trebalo braniti prava, sjaj i slavu vladajuće kuće, kako to izobila svjedoče nebrojene pisane pohvale, koje su zadobljene od kraljeva naših, a spravljene u državnoj pismohrani (arkiv).

Ali, Vaše Veličanstvo, dani ljetošnjega ožujka lišiše nas — vjerne Hrvate, Slavonce i Dalmatince — i ove doduše jedine, ali mogućne podpore. Nekadanji tlačitelji naši sada su takodjer tlačitelji iste kraljevske vlasti Vašega Veličanstva. Starinska Ugarska razpršila se pred duhom novoga vremena, a s njom je izčeznula i stara sveza Austrije s Ugarskom. Austrija i Ugarska nisu više jedna država. Izmedju jedne i druge nalazi se samo još ona slaba i malotrajna sveza, po kojoj bi nad Austrijom i Ugarskom jedan vladar mogao vladati samo onda, kad bi mu bilo fizično moguće, da u isto doba stanuje zajedno u Beču i u Pešti ili Budimu. Ugarska trgovina, dapače i financije i vojska ugarska, pošto bijahu kroz više vjekova pod neodgovornim vladanjem austrijskim, čudnim doista kontrastom imadu posebne svoje — od austrijanskih posve različne — ministre baš sada, kad je u Austriji izrečena odgovornost vlade kao temeljni zakon. Buduć je fizično nemoguće, da kralj u isto doba na jedanput stanuje u dva različna mjesta, s toga imade Ugarska faktičnoga kralja u nadvorniku svome. U djedinskome pak vladaru svome — da otvoreno svojim imenom nazovemo ono, što jest — ima Ugarska samo jošte kralja po naslovu i sjenu od njega. Suviše još obći ona s njime — da tkogod ne posumnja o istini izrečenoga pojma — po ministru izvanjskih posala, koji u istinu obsjede posvećenu osobu Vašega Veličanstva iz toga jedinog uzroka, da do otčinskoga srca Vašega Veličanstva ne dade doprieti nijednoj želji, koja se ne bi slagala s magjarskim idejama, bila ona kojega mu drago drugog — Austriji vjernog — naroda slavjanskog.

Vaše Veličanstvo! Čvrsto se narod naš drži slobode, koju mu od toliko vjekova sačuvaše oci. Razumije i dobro poznaje takodjer zahtievanja i duh vremena sadašnjeg. Zato i ne može na ino, nego da Vašem Veli-

čanstvu, kao vladaru svome, iz svega srca zahvali za one velike — uspomene dostojne — popustke, što ih je Vaše Veličanstvo mjeseca ožujka podielilo pucima sveukupne države. Ali moramo otvoreno izpovieditи, da nas je uhvatila groza i da nam kobne slutnje napuniše dušu, kad smo pod kraj prošastog ožujka razumjeli, da se Ugarska nije podpunoma stopila s Austrijom, kako se svatko za cielo nadao pri sadašnjoj ustavnosti Austrije, nego se od nje sasvim odciepila, kao država posve neodvisna i samostalna. Lasno je pak dokučiti ovu našu brigu. Ako se naime Austrija može prispodobiti jakoj stieni, nadkučenoj nad kraj morski, to se Ugarska i s njome sdružena trojedna kraljevina naša mogu smatrati kao dva različita — nejednake veličine — ali zato samostalno upravljana broda; oni su ne samo medju se svezani jakim konopom, nego su i jedan i drugi debelim užem uhvaćeni za stienu, koja im jakošću svojom obećaje jednaku zaštitu, jednaku sigurnost. Pokuša li dakle veći od onih dvaju brodova, da se pri naburkanom i uzkolebanome moru odveže od kraja, te zajedri u uzbudjenu pučinu, onda će svatko spoznati, da bi u tom slučaju manji od onih dviju brodova — premda je posve različit od većega — došao u očevidnu pogibelj, da će ga veći drug njegov sa sobom povući u uzpjenjenu pučinu, ako je konop saveza njihova jači od onoga, koji je s kraja; ako su pak oba konopa jednako jaka, onda će manji brod doći u pogibelj, da se ne razciepi po sried sriede, ne priteče li jednomu od njih sjekira u pomoć. U tako pogibeljnom položaju — svatko će uvidjati — dužnost je manjega broda, da većemu ozbiljno dovikne, neka stane. Ako dapače to ništa ne uzprudi, onda od njega zahtieva vlastiti njegov nagon samouzdržanja, da u tako golemoj i očevidnoj pogibelji šakom dohvati sjekiru, te jednim mahom presječe onaj medjusobni vez.

Tako će se moći od njega udaljiti pogibeljni onaj susjed, koji je tako na silu navalio; on će pak moći i nadalje uživati sigurnost svoju od onoga stupa, što ga drži s kraja.

Vaše Veličanstvo! To je pogibeljni položaj ove trojedne kraljevine. Mi — vjerni Hrvati, Slavonci i Dalmatinci — ne možemo i ne ćemo, da u obziru ovih zemalja priznamo ikoje ministarstvo, koje bi makar i najmanje namjeravalo, da popusti sveze s ukupnom državom. Ako Ugarska hoće ili može, neka se ciepa od ukupne države, dakle i od ovih kraljevina naših. Ali su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija neodvisne zemlje, pa kao takove ne će, da razkinu dosadašnji vez s Austrijom. Dapače one posve otvoreno i bez svakoga pritiska javno izjavljuju, da žele, neka se Ugarska povrati u jedinstvo ukupne monarkije; s ustavnom pak sada austrijskom carevinom nakanile su, da stupe u uži savez na temelju podpune jednakosti svih narodnosti. Od ovoga koraka odvraćalo je nekada nas i otceve naše to, što bijaše neomedjašeno (absolutno) vladanje u staroj Austriji. Sada pako, pošto se Austrija od temelja pretvorila (promienila), koliko se nas tiče, mi ne vidimo više niti jedne zapreke tomu približenju.

Za to iz državnoga sabora našeg, u koji se dana 5. lipnja t. g. sakupiše izabrani zastupnici naroda našeg, u podpunoj poniznosti predlažemo Veličanstvu Vašemu radi kraljevskoga potvrdjenja sliedeće zaključke:

1. Buduć da mi iz gore navedenih uzroka n e p r i z n a j e m o s a d a š n j u v l a d u u g a r s k u, za to već u istom izvoru smatramo za nezakonite i nepravedne sve odluke, što ih je do sada isto ministarstvo izdalo s povredom prava naših i s povredom časti banske. Vaše pak Veličanstvo molimo, da izvoli uništiti za nas uvredljive čine spomenutoga ministarstva magjarskog, te nas u buduće občuvati od ubi-

tačnog upliva njegovog u poslove naše. — Radi toga želimo, da sadašnja provizorna ili privremena vlada naša — pomnožena nekojim osobama, osobito iz dolnje Slavonije — i na dalje produži djelovanje svoje. Pouzdano očekujemo, da će Veličanstvo Vaše odobriti ovaj zaključak naš. Za buduće pak molimo, da se pod predsjedničtvom bana za ove kraljevine učini pod imenom „državnoga vieća" jedna vlada, koja bi se sastojala iz više viećnika, tajnika i ostalih potrebnih osoba, a odgovorna bi bila saboru našem. Viećnike toga vieća imenovat će na banov predlog Veličanstvo Vaše, a ostale bi članove namještao sam ban. — Da se što lakše postigne jedinstvo ukupne države, pripravni smo, da odgovornoj središnjoj vladi svekolike carevine podvrgnemo i to naše vlastito pokrajinsko vladanje, u koliko se tiče posala ukupne države.

Kraljevsko potvrdjenje ovoga zaključka nadaju se ove kraljevine od Veličanstva Vašega zadobiti to lakše, što se iz gore spomenutoga vidi, da su se one već od prastarih vremena upravljale neodvisno od Ugarske; da su dapače od god. 1767. do god. 1779. imale i vlastito svoje kralj. vieće, kojega povraćenje — ako bi trebalo — naročito sebi priuzdržaše g. 1791., kada bijaše i na ove zemlje protegnuta vlast namjestničtva ugarskog. Odatle se vidi, da ove kraljevine ne ištu ništa nova, već da jedino žele, neka se i opet u život uvedu starinska njihova neizgubljena i nezastarana prava. Žele pak to tim više, što su se upravo sada ukinule nekadašnje skupne ugarsko-hrvatske dikasterije, po kojima je Veličanstvo Vaše upravljalo sa svima t. zv. ugarskim pokrajinama.

2. Nastojanje financija, te vojnih i trgovačkih posala rukovodit će odgovorno ukupno ministarstvo svekolike velike carevine. Da se pak pri tome ministarstvu kako treba — zastupaju pokrajinski interesi

naši, pokorno molimo, da za ove kraljevine naše Veličanstvo Vaše imenuje kod središnje vlade jednoga državnoga viećnika, koji će — odgovoran saboru ovih kraljevina — s potrebitim brojem pomoćnih osoba protubilježiti sve naredbe središnje vlade, koje bi se ticale ovih zemalja.

3. Predloženom „državnomu vieću“ ovih kraljevina bit će u duhu podpuno ustavne slobode podvržena svakolika vojnička krajina ovih zemalja u svakome poslu, koji ne bude strogo i čisto vojnički, dočim će od središnjega ratnoga ministarstva biti zavisna samo u čisto vojničkim poslovima. Nego zapovjedničtvo nad cielom vojnom silom ovih kraljevina neka bude svagda povjereno banu po starodavnom pravu i običaju.

4. Službeni jezik u svemkolikom javnom životu neka bude bez iznimke za nas slavjanski — kraljevina ovih — narodni jezik. Dapače i oni dopisi središnje vlade, koji se budu ticali ovih zemalja, imat će se izdavati isključivo u našem jeziku.

5. U djelokrug sabora ovih kraljevina spadat će svi oni predmeti, koji se tiču nutarnjih posala ovih zemalja. Glede onih pak posala, koji se tiču skupnoga odnošenja ovih kraljevina prama ukupnoj državi, podvrgavaju se ove kraljevine zaključcima središnjega sabora, kojemu će biti odgovorno i središnje minstarstvo u pogledu naredaba svojih. — Da pak i djelom pokažu, kako se ozbiljno prislanjaju ukupnoj državi, izabraše ove kraljevine već sada poklisare svoje za dojdući središnji državni sabor velike carevine, koji se imade obdržavati 26. lipnja t. g. Poklisari naši podnesti će u tom poslu iskrene i pravedne želje naše na pretresivanje i odkupljenje zastupnicima ostalih nama srodnih naroda austrijskih u ime cieloga naroda svoga.

6. Naravna je stvar, da se priljubljuju srodni narodi. Pošto kraljevina Dalmacija sačinjava cjeloviti

dio ovih kraljevina tako po starim — zakonom ukriepljenim — pravima, kako takodjer po prisegi, koja se polaže prigodom krunisanja, te po svetčanim obećajima Vašega Veličanstva, ima se rečena kraljevina Dalmacija s ovim kraljevinama posve sjediniti i glede zakonodavstva i glede administracije ili upravljanja. U bližnji pak savez s onim kraljevinama neka se metnu ostale jugoslavenske pokrajine velike carevine, dakle novo uzkrsnuvša vojvodina srbska, za koju mi time želimo, da ju Veličanstvo Vaše izvoli premilostivo potvrditi po starim pravima naroda srbskog, za tim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istra i Gorica.

7. Ove kraljevine žele takodjer i na dalje uzdržati prijateljski savez s ugarskim narodima u smislu pragmatičke sankcije i na temelju slobode, jednakosti i bratinstva svih narodnosti, što živu pod krunom ugarskom. Ali kako da se to proizvede, odredit će narod ovih kraljevina onda, kad mu se po Vašem Veličanstvu izpune pravedne želje, te kada bude jasnije poznato pravo stanje Ugarske prema cjelokupnoj carevini.

8. Sve političke i juridičke častnike državne, kojih naimenovanje stoji jedino u vlasti Vašega Veličanstva, neka ban samo privremeno imenuje, te ovakovo imenovanje podnese na potvrdu Vašemu Veličanstvu.

9. Dok se ne uvede novi sudbeni red, neka se ne dopušta prizivanje parnica ovih kraljevina na prizivne sudove u Ugarskoj.

10. Za promicanje izpunjenja želja naroda našeg jednoglasno je izabran barun Franjo Kulmer kao zastupnik ovih kraljevina kod priestolja Vašega Veličanstva; smjerno pak molimo, da Veličanstvo Vaše izvoli premilostivo potvrditi ovaj izbor.

11. Konačno svetčano očitujemo ovo. Po smislu 11. članka od god. 1608. proteže se vlast banska o

Drave do mora Jadranskoga. Za to mi županije: požešku, virovitičku i sriemsku, kao što i graničarske regimente: gradišku, brodsku i petrovaradinsku, što je sve u zakonima i povjesti poznato pod imenom dolnje Slavonije; na dalje kotare: riečki, bakarski i primorski ili vinodolski, koji spadaju k Hrvatskoj po smislu povjesti, kraljevskih privilegija i tolikih zakona — smatramo za cjeloviti dio ovih kraljevina, te ćemo ih krepko čuvati i braniti proti svakomu nasrtu makar kojega protivnika.

I to su odluke i želje naroda našeg, što ih je dosada učinio u saboru svome. Nadamo se za njih, da će ih Veličanstvo Vaše premilostivo potvrditi i izpuniti.

Vaše Veličanstvo! Od znamenitih dana ožujskih pošiljasmo već više puta poklisare svoje sa željama i tegobama k posvećenome Veličanstvu Vašem. Ali nas Veličanstvo Vaše uviek izvolilo premilostivo uputiti na državni sabor ovih triju kraljevina, neka odovuda odkrijemo otčinskomu srcu Veličanstva Vašega rane svoje, koje bi se za siguruo mogle izvidati od Vašega Veličanstva. To upravo sada biva u ovoj najpokornijoj reprezentaciji našoj. Nadamo se dakle za stalno, da će Vaše Veličanstvo previšnjim odobrenjem svojim u istinu potvrditi nuždne i pravedne odluke vjernoga i hrabrog naroda našeg. Ako naime i uzmemo, da se Vaše Veličanstvo kao kralj ugarski više puta poćutilo sklonim za velikodušne koncesije, a ipak kao takav — bez naroda ugarskog — nije smjelo vrhu ničega učiniti naredbe svoje, to ipak ovaj — ravno posve istiniti, premda takodjer i žalostni — razlog podnipošto ne obstoji glede ovih triju sjedinjenih kraljevina. Kraljevine naime Dalmacija, Hrvatska i Slavonija imaju takodjer vlastitoga kralja svoga, koji se i njima — kao kraljevini ugarskoj — svetčanom zakletvom obvezao, da će prava i slobode njihove bez ikakva uštrba čuvati i braniti. Buduć pak da taj naš kralj jošte nikada i nigdje

nije s našom privolom lišen starinske moći svoje, imade on jošte svekoliku silu, da po svoj prisegi željama svojih kraljevina otčinski u pomoć priteče, gdje i kako mu se uzvidi. A toga kralja dalmatinskoga, hrvatskoga i slavonskog mi štujemo i u pomoć prizivljemo u okrunjenoj i uzvišenoj glavi Vašega Veličanstva. U ostalom ostajemo mi s najvećim počitanjem podložnici vjernosti — najpokorniji i najvjerniji podložnici: ban i ostali zastupnici naroda kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije.

Dano iz sabora trojedne kraljevine, koji se obdržavao u Zagrebu 5. i sliedećih dana mjeseca lipnja 1848.“

III.

Početak gradjanskoga rata u Ugarskoj.

Jedna od velikih aspiracija Magjara bijaše sjedinjenje Erdelja s Ugarskom. U Erdelju ne ima još ni danas magjarska narodnost jednu trećinu stanovničtva. U ono pak vrieme bijaše brojni odnošaj za Magjare još nepovoljniji. Po njihovim naime vlastitim računima stanovalo je god. 1848. u Erdelju 609.009 Magjara, dočim je 1,537.301 stanovnik pripadao nemagjarskim narodnostima. Medju ovima brojem su bili onda — kao što su i danas — najjači Rumunji. Ovi su 15. svibnja držali veliku narodnu skupštinu u Blazendorfu. Tamo se sakupilo do 15.000 Rumunja. Konstituirali su se kao narod, te izrazili želje, što će ih podnieti erdeljskomu saboru i kralju Ferdinandu V. Traže Rumunji, da njihova crkva i vjera bude isto tako nezavisna, kao što su i druge. Vladika blazendorfski neka se uzdigne na čast nadbiskupa, pa se neka njemu i ostalim vladikama rumunjskim podade virilno pravo na saboru erdeljskom. U Erdelju neka budu

tri jezika diplomatična; magjarski, njemački i rumunjski. Urbarski odnošaji (kmetstvo), pod kojim najviše stenje upravo rumunjski narod, neka se posvema ukine. Neka se u obće izradi novi ustav na temelju slobode, jednakosti i bratinstva. Rumunji se protive sjedinjenju Erdelja s Ugarskom, te ne priznavaju ministarstvo ugarsko.

Makar da su i erdeljski Sasi podupirali Rumunje u dvjema zadnjim točkama želja njihovih, nije se postiglo ništa. Erdeljski sabor, na kojemu su magjarski Sikulci i magnati imali prevagu, izrazio se 30. svibnja u Kološvaru za uniju s Ugarskom. Odmah iza toga zaputio se magjarski ministar-predsjednik Batthyány u Insbruck, da od kralja Ferdinanda izhodi potvrdu ove unije. Postigao je ne samo to, nego je nagovorio takodjer kralja Ferdinanda, da odbije želje rumunjske deputacije, koja je takodjer došla u Insbruck.

Medjutim je već došlo i do sukoba izmedju Rumunja i Magjara. Jedno odieljenje I. sikulske pukovnije prolazilo je 23. svibnja kroz rumunjsko mjesto Leškirh. Rumunji su htjeli demonstrirati proti magjarskoj vojsci, te izvjesiše na crkveni toranj zastavu carsku. No siloviti Magjari prisiliše stanovnike, da su skinuli zastavu. Malo za tim — 25. svibnja — proizvelo je drugo odieljenje ove iste pukovnije sukob s Rumunjima u rumunjskom trgovištu Koslard. Pravi pak boj bio se medju Magjarima i Rumunjima 2. lipnja u trgovištu Mihályfalva. Tu je poginulo do 30 Rumunja, a izranjenih ostade do preko stotine. Njihova krv tražila je osvetu. Kad je pak iza toga došla još i viest, da su Rumunji ostavljeni od kralja, te predani Magjarima na milost i nemilost, planuo je čitavi taj narod, koji bijaše dosada lišen svakoga političkoga prava. Na čelo Rumunja stadoše vrli rodoljubi: Nikola Szancsaly, Petar Bradu, Ivan Popović, Nikola Erdély, Antun Vestimianu, Tomo Kočiš i Gjuro Raicu.

Pokret Rumunja živo su podupirali S r b i. Magjari nisu god. 1848, imali većih neprijatelja, nego li su im bili Srbi. Imali su pak Srbi i razloga, da na svim stranama vatru pire proti Magjarima. Ta Magjari su ih upravo htjeli, da izbrišu sa lica zemlje! kako su govorili i pripoviedali suvremeni Srbi.

Srbska narodna skupština u Karlovcima bijaše Magjarima trn u oku. Ministarstvo je zabranilo njezino obdržavanje. Još je naredilo, da se ta skupština ne ima držati dne 13. svibnja, nego tek 15. lipnja, i to ne u Karlovcima, nego u Temišvaru. Imenovalo je pak ministarstvo magjarsko i povjerenika svoga u osobi Petra Čarnoevića. Srbi dakako ne poslušaše zapovjedi ministarstva, a Čarnoeviću ne priznaše vlast. Radi toga započe u južnoj Ugarskoj progon Srba. U Velikoj Kikindi, u Baču, u Starom Bečeju, Zomboru i drugdje planuše nemiri. Na izazivanja magjarona i Magjara odgovoriše Srbi silom.

U Vršcu spališe crkvene knjige, koje su se vodile na jeziku magjarskom. U drugim mjestima razvališe i popališe zgrade, osobito one srbskih magjaromana, na primjer Stjepana Zako-a. Napokon je nekadanji graničarski častnik Ivanović 6. lipnja organizirao u Titelu pravu vojsku srbsku. Silomice je prisvojio sebi 6 topova, pa se onda utvrdio iza obkopa rimskih, da bude na pomoć progonjenoj braći svojoj. A bijaše već i skrajnje doba. Petar Čarnoević naime — kao kralj. komisar — proglasio je nad srbskim priedjelima prieki sud. Po tom sudu odsudio je odmah u Velikoj Kikindi na smrt šestoricu vriednih i odličnih Srba — 4 odvjetnika i jednog otmenog trgovca sa sinom njegovim. Odsudio ih je pal pod izlikom, da su buntovnici, te ih je onda dao sra motno objesiti. I u Bečeju začeo je bjesniti Čarnoević Tamo je odsudio na smrt do 60 Srba, te je odmah če tvoricu dao objesiti. Magjari pak sakupljahu vojsku, d

ju pošalju na Srbe. Za to se uzbrinuo glavni srbski narodni odbor u Karlovcima, kako bi pravodobno osujetio namjeru neprijatelja.

- Već 4. lipnja šalje predsjednik Gjorgje Stratimirović brzi poziv na sve odbore srbskih občina, gdje dovikuje: „Na oružje! na oružje! Zove vas narod srbski. Magjari dolaze, da nam vješaju braću našu u Novom Sadu. Magjari dolaze, da prodru u Karlovce, da ondje uzmu i odnesu narodnu blagajnu i privilegije vaše, pa da pobiju glavni naš odbor. Na oružje dakle, Srbine brate! Ponesi svatko samo na tri dana hrane, ponesi topove, puške, svako oružje i orudje, pa se naoružaj, štogod više možeš; ponesi i blagajnu ovamo, da dostojno obranimo našega cara i kralja Ferdinanda, koga Magjari namjeravaju sbaciti s priestolja, da dostojno obranimo prava i privilegije i blagajnu naroda srbskog. Pohitite ovamo što prije, tkogod može nositi oružje i orudje!“ Na taj poziv — vidjesmo — diže prvi vojsku Jovanović. Ipak je u Novi Sad s vojskom magjarskom došao Petar Čarnoević. Na to se dignu Sriemci i Šajkaši, te krenuše prema Novome Sadu. Čarnoević uskoči preko Dunava u tvrdju Petrovaradin. No general Hrabovski — magjarski povjerenik za Slavoniju — zaprieti sada iz Petrovaradina, da će bombardirati naprotiv ležeći Novi Sad, ako u grad udje narodna vojska srbska, koja priznade Gjorgja Stratimirovića za podvojvodu svoga. Narod stade zahtievati, neka se s Bačke i Banata digne prieki sud. Čarnoević je odgovorio sladkom proklamacijom, u kojoj kaže, da je već odpravio o tome viest palatinu.

Sve više kupilo se vojske srbske. Regimente kraji ke u Bieloj crkvi i u Pančevu odkazaše pokornost g neral-komandi temišvarskoj, te se podvrgoše narodnomu o boru srbskom. Regimenta iz Biele crkve (u Banatu) o la je u Bečkerek, da ondje brani ugroženu braću s n. Srbi pak iz Pančeva odoše u Veliku Kikindu, da

ju oslobode zuluma Čarnoevićevog. Srbska je vojska imala tri tabora: sriemski s vodjom Gj. Stratimirovićem, bački s vodjom Jovanovićem i banatski s vodjom Drakulićem. U svakom je taboru moglo biti preko 10.000 vojnika. Jedna magjarska vojska pod generalom Zahnom udarila je 12. lipnja na srbski tabor u Bačkoj, ali je zlo prošla. Preko 200 Magjara pade u boju, a ciela vojska njihova udari u bieg

Žalibože pretrpiše isti ovaj dan i Srbi veliku štetu. Bijaše duhovski ponedjeljak — 12. lipnja, — kad u Karlovcima oko 7 sati u jutro stadoše zvoniti sva zvona, a bubnjevi udarahu allarm. Po cielom gradu razliežе se vika: „Na oružje braćo! Evo neprijatelja, evo Magjara!“ Oboružani ljudi hite do gornjih vrata, da ondje junački neprijatelja dočekaju i suzbiju. Na zapovied naime generala Hrabovskoga pošla je magjarska posada iz Petrovaradina na Karlovce, da raztjera i pobije narodnu skupštinu, a Karlovce da poruši. Jedno odieljenje vojske Magjarske išlo je potajno preko brda i kroz vinograde do Karlovaca; predvodio ga je — kako se pripoviedalo — general Jović, onaj žalostni Srbin, koji bijaše na nesreću stavljen i u kandidaciju za vojvodu srbskog. Medjutim se drumom primakla gradu ostala vojska magjarska. Napried su išli katane, a za njima regulaši. Udariše se s njima Srbi i zametne se strašna bitka. Magjari su dakako bili jači od Srba. Ali se u to stao na obranu grada spremati Gjorgje Stratimirović, koji se utaborio s vojskom srbskom kod doljnje kapije kraj Dunava. Težko bijaše mladomu junaku Stratimiroviću u boj izaći s kukavno oružanom vojskom svojom. Mnogi su imali samo kosu ili vile, a malo tko pušku, prah i olovo. Bolje naoružane poslao je Stratimirović u boj. Sad Magjari obustaviše vatru iz pušaka, te stadoše iz topova svojih bacati u grad bombe i kartače. Opet zazvoniše zvona u gradu, crni dim se diže u zrak. Kuće kod gornjih vrata pl-

nuše vatrom. Plaču žene i djeca, stvari se iz kuća kriju u podrume i kojekuda, žalostni ljudi lome rukama i bježe iz grada. Jedna lumbarda udari i u patrijarkin dvor. Strašni taj prizor trajao je do 10 sati prije podne. Magjari su nanesli mnogo štete gradu, izpucali mnogo naboja, pa se onda opet povratili u Petrovaradin. Srba je kod razbojišta ovog palo 16 mrtvih i 16 ranjenih. Od Magjara ostade na bojnom polju samo jedan mrtav; ostale su na kolima odvezli u Petrovaradin. Ogorčenje bijaše medju Srbima veliko radi ovog napadaja. Hrabovsky je navalio na srbski narod bez ikakovog predbježnog navještaja rata, dakle kradomice i razbojnički.

IX.

Spljetke proti Jelačiću.

Spomenuto je već, da je od dvora stigla Jelačiću zapovied, kojom mu se zabranjuje otvorenje sabora. Evo toga kraljevskoga pisma: „Banu Hrvatske.“ Budući da se po jasnoj naredbi 58. zakon. članka od g. 1701. provincijalni sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije može razpisati samo s dobivenim prije od Mene dopuštenjem, a Vi ste ipak proti tomu samovoljno ustanovili rok sabora na dan 5. lipnja: zapoviedam Vam, da odmah obustavite ovaj provincijalni sabor, koji bi ja inače morao smatrati kao nezakonitu skupštinu, a u njemu stvorene odluke kao bezkrepostne. Za što brže pako razjašnjenje, kao što i za — ako je moguće mirno — poravnanje smetnja, koje sada vladaju u Hrvatskoj, zapoviedam Vam, da za 24 sata poslije dobivene ove zapovjedi dodjete k mome dvoru u Insbruck. U Insbrucku 29. vibnja 1848. Ferdinand s. r.“

Dosta je pogledati ovo pismo, da se svatko uvjeri, oliku je bol morao osjetiti radi njega svaki Hrvat, a

naročito — svomu kralju toliko vjerni — ban Jelačić. Svatko znade, da ban u istinu može samo s privolom kralja raspisati sabor. No to je i učinio Jelačić. Kralj Ferdinand izdao je 2. ožujka 1848. — dakle nekoliko dana prije, nego li Jelačić postade banom hrvatskim — vlastoručno pismo na biskupa Haulika, ondašnjega namjestnika časti banske. U tome pismu nalaže kralj banskomu namjestniku, neka razpiše sabor trojedne kraljevine, pa se neka glede termina stavi u sporazum s ondašnjim podkancelarom Szögyényem. Medjutim je prestala čast banskog namjestnika, kad je malo za tim Jelačić bio imenovan banom. Po tome su i sva prava i sve dužnosti, što ih je do tada nosio biskup Haulik, prešle na baruna Jelačića. Za to je po tome pismu imao Jelačić i dužnost, da razpiše sabor. To se još bolje vidi iz pisma, što ga je kralj upravio biskupu Hauliku prigodom imenovanja Jelačića za bana.[1])

Jelačić je dakle po zapovjedi kralja Ferdinanda sazvao sabor hrvatski. Kada će se sastati sabor, o tome valjalo bi, da se Jelačić sporazumi s podkancelarom Szögyényem. Ovo Jelačić nije učiniti mogao, jer je nestalo i podkancelara, odkako je ministarstvo magjarsko preuzelo vladu u svoje ruke. — Ili će se možda Jelačiću prigovoriti, što je sabor razpisao prije, nego li bijaše inštaliran? Kako je onda mogao Batthyany kao ministar predsjednik fungirati na saboru magjarskom još prije,

---

[1]) . . . „ut intellecta hac altissima resolutione et voluntate Nostra Regia, quo ad praefigendum pro installatione terminum, convocandosque hunc in finem memoratorum Regnorum Status et Ordines cum neonominato Bano cointelligentiam fovere, et postquam idem juramentum officii ad manus Nostras deposuerit, pro termino per hunc designando Status et Ordines debite convocare, utque ad installationis actum, secundum adnexam instructionem mox procedere . . . . Suo tempore humillimam Nobis praestare noverit relationem“ . . .

svetčane potvrde zakona o posebnome ministarstvu magjarskom? Jelačić je kao ban položio zakletvu u ruke kralja Ferdinanda, pa je onda naravno dobio i sva prava banska. Sabor je pak mogao sazvati još i po drugom jednom pravu. Po stoljetnom naime običaju — koji po tome dobiva i krepost zakona — morao se sabor trojedne kraljevine uviek sazvati 6 tjedana poslije sabora ugarskog, da poslanici državni uzmognu narodu podnesti izvješće svoje. Ugarski sabor završio je zasjedanje svoje 10. travnja, a Jelačić je hrvatski sabor sazvao za 5. lipnja; prošlo je dakle i više, nego li propisanih 6 tjedana.

Iz svega se toga vidi, da je netko morao kralju Ferdinandu na podpis podmetnuti ovo pismo. Kralj Ferdinand ne bi naime mogao pasti u takovo protuslovlje, u koje ga dovodi ovo pismo. U njem se kaže, da je hrvatski sabor za to nezakonit, što je urečen bez znanja kraljeva. Vidjeli smo pak, da je kralj Ferdinand upravo zapovjedio saziv sabora hrvatskog. U Hrvatskoj se dakako odmah stalo sumnjati, da je to maslo Magjara.

Kad je koncem svibnja nadvojvoda Stjepan polazio iz Budima k Ferdinandu u Insbruck, već se stalo naslućivati, da ide od kralja izmamiti kakav potrebit „handbillet“. Nadvojvoda Stjepan bijaše naime najodaniji prijatelj Magjara. On im je u kralja Ferdinanda velikim pritiskom izposlovao posebno ministarstvo u jedan sat poslie ponoći. Zato ga i zavoliše Magjari. Od nadvornika postade nadvojvoda Stjepan — Magjari ga zvahu István — kraljev namjestnik u Ugarskoj. Dobio je dapače od kralja Ferdinanda i punomoć, da može sankcionirati sve, što se baš ne opire zakonima. Javno je mnienje u Hrvatskoj pokazivalo na nadvojvodu Stjepana, kao na osobu, koja je od kralja izmamila „handbillet“ o zabrani

sabora. U „Narodnim Novinama“ piše Šulek: „Kakvu kaštigu zaslužuju oni bezbožni savjetnici, koji tako opako izvještuju Njegovo Veličanstvo, te od njega lažljivim upućivanjem izmamljuju ovakove zapovjedi? Mi poznajemo i izvršujemo dužno štovanje prema osobi Njegovog posvećenog Veličanstva; mi nismo — a nikada niti ne ćemo povrieditи neoskvrnost osobe svietloga kralja. Naše su striele namienjene onim . . . . . zlobnim savjetnicima, ... koji su mjeseca ožujka u gluho doba noći navalili na svietloga kralja, da ga svakojakim prietnjama prisile na koncesije, što smjeraju na propast ostalih — kralju svome vjernih — naroda“ . . . . . .

Ima u toj kraljevskoj zapovjedi i jedna čudna stvar. Kralj nalaže Jelačiću, da u Insbruck dodje za 24 sata poslije primitka pisma. To je opet bilo maslo glupih i opakih intriguanata. U ono naime doba upravo je ludo zapoviedati, da se iz Zagreba u Insbruck dodje za 24 sata, kad je to fizički bilo nemoguće, pošto još nije bilo željezničke razprostranjene mreže. Kralj Ferdinand ne bi sigurno učinio takovu zapovied.

Ban Jelačić, promislivši cielu stvar, nije se pokorio cieloj zapoviedi. Vidio je živu želju naroda hrvatskog, da se što prije otvori sabor u Zagrebu. Pa da on za volju kojekakovih spletkara dade osujetiti otvorenje sabora? Jelačić je ostao nepokolebiv i u drugom jednom pogledu. Ministarstvo magjarsko zabranilo je inštalaciju bana Jelačića. No Jelačić spoji inštalaciju s otvorenjem sabora, te se tako ogluši obadvjema zabranama.

Poslušao je pak Jelačić samo jednu kraljevsku zapovied: da dodje u Insbruck. Nije dakako mogao onamo odletiti, da stigne za 24 sata, jer nije imao krila. Ali j odmah na početku sabora objavio zastupnicima, da s sprema pred kralja u Insbruck.

O polazku banovom u Insbruck viećalo se u saboru 9. lipnja. Zastupnik Mirko Šandor veoma je žalio odlazak bana Jelačića: „Magjarsko je ministarstvo upotrebilo sve, kako bi zapriečilo taj sabor. Kad mu to nije pošlo za rukom, hoće barem, da umanji ili uništi uspjeh ovoga sabora. Za to je lukavo izradilo, da se Preuzvišenost Vaša od nas udalji u ovo kobno vrieme, kad nam Vas najviše treba. Znade naime dobro, da sabor naš bez glave svoje i bez duše svoje ne će moći uroditi onim plodom, kojim bi inače urodio. Ne ću ja reći, da osobi Vašoj prieti pogibelj; ali prieti nama, koji ostajemo bez glave, bez otca. Sada će lukavi neprijatelji naši upotrebiti sve sile svoje, da opet poremete mir i poredak, koji je uvela Preuzvišenost Vaša. Nemamo ništa proti tomu, da Preuzvišenost Vaša ide na poziv k svome kralju kao ban i general carski i komandirender; ali molimo, da medju nama ostanete barem nekoliko dana, dok se stvari ne metnu u bolji red i dok se ne utvrde. Neka se medjutim Njegovome Veličanstvu putem adrese izjavi, da mi nismo niti buntovnici niti odpadnici, kao oni, koji koketiraju pod kabanicom sv. Stjepana".

Grof Janko Drašković reče: „Uvjeren sam, da će svatko onaj, tko znade, kakove je zapovjedi dobio svietli ban, biti za to, da ide u Insbruck. S druge opet strane ban nosi želje naše. Bude li ban na čelu deputaciji, ona će zaista opraviti više, nego li da bi bez njega išla".

Zastupnik Mojsija Georgijević izjavi: Nije bila naša namjera, da se protivimo slobodnoj volji svietloga bana. Ali znademo, da mir i red u domovini našoj najviše zavisi od njegove prisutnosti, jer domovina naša zaista jošte nije umirena i uredjena. Pitanje je dakle: hako ćemo mi uvjeriti puk, da je to potrebito, da sada

*

— u ovo doba — odilazi ban, od koga zavisi poredak i mir, a i cjelokupnost Austrije?

Zastupnik Janko Gvozdanović reče: „Ako tko, a to bi sigurno ja želio, da svietli ban kroz tečaj ovoga sabora ostane medju nama. No mi smo već postavili u svietloga bana povjerenje naše, da ćemo za dobro primiti sve, što on učini. Moje je dakle mnienje, da se i u tome poslu stvar ostavi njemu na volju.“

Tada ustade ban Jelačić i reče: „Hvala vam, što ste u mene postavili toliko povjerenja. Znadem, da sam poglavar vjernoga naroda, pa kao takav moram i ja biti vjeran caru i kralju mome, kad me zove k sebi. Ako je Bog odlučio, da ja padnem kao žrtva, Bože daj samo, da iz krvi moje proklije sreća naroda mog. (U saboru nastade iza tih rieči neizmjerno uzhićenje. Burno pljeskanje i vikanje: „Živio!“) Znadem ja, da narodnost naša stoji na boljemu temelju, nego li je slaba osoba moja!“

Ban Jelačić ostade još tri dana na saboru, dok se nije riešila i sastavila reprezentacija na kralja, koju će ponesti sa sobom. Medjutim je već patrijarka Rajačić 10. lipnja krenuo na put u Insbruck, da se ne bude morao žuriti. Jelačić pak odgodio je 12. lipnja sjednice sabora hrvatskog do 26. lipnja. Još isti dan krenuo je ban s hrvatskom i srbskom deputacijom iz Zagreba u Insbruck. Tjeskoba obuze srca stanovnika glavnoga grada zbog odsutnosti banove. Jelačić je ostavio u Zagrebu odbor, koji će za odsutnosti njegove krepkom rukom upravljati sve stvari. To se na umirenje naroda moralo javiti putem novina s dodatkom, da će se ban Jelačić naskoro vratiti u Zagreb.

Medjutim su neprijatelji Jelačićevi bez prestanka rovali proti njemu. Navališe dokazivati kralju, da mu je nevjeran postao ban. Proti zabrani ministarstva dao s

instalirati. Proti zabrani kraljevoj otvorio je sabor hrvatski, mjesto da odmah posluša zapovied kraljevu, pa da se zaputi k njemu u Insbruck. Dok je još ban Jelačić boravio na saboru u Zagrebu, izposlovaše neprijatelji njegovi u kralja Ferdinanda 10. lipnja sramotni manifest. Kralj je po tome manifestu Jelačića lišio svih služba i časti.

Manifest ne bijaše odmah proglašen, pa Jelačić nije ni znao za njega. Za to i dodje sasvim smireno u Insbruck 16. lipnja. Kraljev brat — nadvojvoda Franjo Karlo, otac sadašnjega kralja našega Franje Josipa I. — odmah je dao bana Jelačića k sebi pozvati. Primio ga je veoma ljubezno i podao mu najbolje nade. Istog dana na večer dobio je ban Jelačić od strane gradjana u Insbrucku odlikovanje, koje još nije palo u dio nijednomu gostu, makar ih je do tada već mnogo bilo u Insbrucku, jer su neprestano dolazili razni odbori iz pojedinih krajeva. Gradjanska naime garda učinila je banu Jelačiću serenadu s bakljadom. — Odmah za tim poduzeo je ban korake, da hrvatskoj i srbskoj deputaciji izhodi audienciju kod kralja. To mu bijaše i pošlo za rukom. Kralj je primio deputaciju s banom Jelačićem 19. lipnja. Kod audiencije bijaše prisutna i kraljica i nadvojvoda Franjo Karlo. Dovukao se dapače ovamo i poznati magjarski ministar izvanjskih posala (odnošanja s Austrijom) knez Pavao Esterházy, koji je do tada svakomu Hrvatu znao preprieciti audienciju kod kralja, imajući veliki upliv na dvoru.

Ban Jelačić opisao je u krasnom govoru vjernost i privrženost naroda našeg prema kralju i cieloj vladajućoj kući. Kralj Ferdinand odgovorio je na to vrlo blago. Medju ostalim reče, da je opredielio nadvojvodu Ivana za posrednika izmedju Ugarske i trojedne kraljevine. Kako je kod ovoga sjajnoga dočeka bilo na srcu knezu Eszterházy-u, koli ga je moralo tištiti, kad se je sjetio

nečistoga posla s manifestom, kod kojega je po svoj prilici miešao karte, — to nam doduše nitko ne javlja, ali mi to sebi možemo živo predstaviti. Deputacija bijaše vesela, kad je čula, da je nadvojvoda postao posrednikom. On je naime već mnogo puta kao stric kralja Ferdinanda pokazao neoskvrnjenu čovječnost i pravednost svoju svemu svietu, a naročito braći Slovencima. Deputacija bijaše uvjerena, da će se Magjari snebivati i oči izbuljiti, kad im njihov Esterházy dojavi, što je i kako je.

Poslije audiencije kod kralja predstavi ban Jelačić deputaciju nadvojvodi Franji Karlu i vitežkoj gospodji njegovoj nadvojvodkinji Sofiji, koja bijaše najviše doprinesla, da je pao Metternich. Kad je ban Jelačić žarkim riečima opisao stanje i želje hrvatske, te vjernost i odanost dinastiji, tako je ganuo nadvojvodu Franju Karla, da su mu suze potekle niz lice. Nadvojvoda je više puta odboru izjavio naklonost svoju, pa ga onda odpustio sa riečima: „Srce mi je kod vas!“ Napokon se državni naš odbor poklonio i nadvojvodi Franji Josipu, najstarijemu sinu nadvojvode Franje Karla, te već tada poznatom priestolonasljedniku.

Velikom energijom svojom podpuno je eto ban Jelačić opravdao postupanje svoje, te za sada razbio intrigue magjarske. Mogao je ipak i on s deputacijom uvidjeti, da je vladajuća kuća — a i sva austrijanska vlada — veoma slaba i nemoćna, te da nam se valja pouzdati jedino u vlastite sile.

Na prvi glas o uspjehu bana Jelačića stadoše se Zagrebčani spremati, da ga na povratku njegovome dočekaju što sjajnije. Svi se natjecali u tome. I rodoljubne Zagrebkinje — gospodje i gospodjice — sabraše se 24. lipnja u dvorani „Narodnoga doma“, da se dogovore, kako bi najdostojnije dočekale bana Jelačića. Gradsko pak vieće zagrebačko odlučilo je u svojoj sjednici 23.

lipnja na predlog zastupnika Andrije Černog, da se trg „Harmica“ odsada zove „trg bana Jelačića“.

Po viestima o povratku deputacije očekivali su Zagrebčani, da će se ban Jelačić vratiti u Zagreb 26. lipnja. Zbilja je toga dana u 7 sati na večer stigao iz Insbrucka patrijarka Rajačić u Zagreb u najboljem zdravlju. S njime su se povratili i mnogi članovi deputacije. Ali se nije vratio ban Jelačić. Mjesto njega stiže pismo od obrstara Denksteina, koji je bana Jelačića pratio na putu u Insbruck. Denkstein javlja, da je ban Jelačić — deseći se na povratku u Cjelovcu — slučajno saznao iz njemačkih novina bečkih o poznatom uvriedljivom manifestu od 10. lipnja. Na to se ban Jelačić s mjesta vratio u Insbruck, da kod nadvojvode Ivana izposluje shodne naredbe, kako bi odvratio svaku posljedicu onoga za cieli naš narod tako sramotnog manifesta. I sada je uspio ban. Nadvojvoda Ivan obećao mu je, da će taj manifest staviti izvan kreposti. U Peštu pak poslat će nadvojvoda odmah glasnika s nalogom, neka ministarstvo magjarsko odustane od svakoga daljnjega koračaja proti banu Jelačiću i proti Hrvatskoj.

X.

Buna u Pragu.

Godina 1848. donesla je i veliko neprijateljstvo izmedju Niemaca i Čeha. Prvi povod protimbi izmedju Niemaca i Slavena u obće valja tražiti u Frankfurtu na Majni, kao što i u načinu, kako se tamo i drugdje shvaćala njemačka stvar. Jedva je u Beč doprla viest, da je sazvan pripravni (predbježni) parlamenat za dan 31. ožujka u Frankfurt, već je pjevač Formes 21. ožujka

u jednoj pjesmi u operi „Martha“ dao izraza svome njemačkom čuvstvu s uzklikom: neka živi njemački car! Dok su se pak 31. ožujka poslanici njemačkih država sakupljali u Frankfurtu, da viećaju, kako bi ustrojili jedan obćeniti parlamenat njemački, dodje do enuncijacija i u Beču. Narod je cara Ferdinanda izvikao za cara njemačkoga. Na vrhu tornja crkve sv. Stjepana osvanuo je barjak crno-crveno-zlatne boje, t. j. njemački barjak. Puk se sakupio pred carskim dvorom, i ne ode odanle, dok se na prozoru nije pokazao car Ferdinand; pružiše mu njemački barjak i predobri car stade mahati s njime. Odsada se njemački barjak smatrao dopuštenim. Narodna garda i akademička legija odmah ga uzeše za svoj znak. Na svim šeširima i kapama nosila su gospoda kokardu s njemačkim bojama; vrpce na gospojinskim haljinama bijahu samo crno-crveno-zlatne boje. Austrijska crno-žuta boja neka bude znak poliglotne (mnogojezične) monarkije. Niemcima treba takav znak, koji će pokazivati narodno jedinstvo njihovo.

Njemačka gospoda u Frankfurtu zasnovaše san o velikom sredovječnom carstvu njemačkom. Imaju ga sastavljati ne samo čiste njemačke države, nego i takove zemlje, u kojima imade osim Niemaca i drugih narodnosti. Da se za tu ideju predobe druge narodnosti, — naročito Slaveni u Austriji — uvjeravahu ih gospoda iz Frankfurta, da će im u njemačkom carstvu biti osigurana nastava i nutarnja uprava na narodnom jeziku. Doskora se medjutim uvjerio sviet, da iz Frankfurta ne dolazi samo pokret za političkim jedinstvom njemačkim, nego upravo da ima oznaku i karakter narodnog pokreta. Htjela se naime stvoriti velika Njemačka, u kojoj bi morale potonuti sve druge narodnosti na korist njemačke.

Nije dakle nikakovo čudo, što se javio odpor kod onih narodnosti, koje bi morale postati žrtvom njemačke

megalomanije. Slavni Franjo Palacky pisao je 11. travnja odboru od petdesetorice u Frankfurt pismo, gdje se opire njihovoj ideji. U slavenskim krugovima monarkije austrijske pronosila se lozinka, da se nesmiju birati poslanici u parlamenat, što će se doskora sastati u Frankfurtu. Kad su na to u Prag došli neki Niemci iz Frankfurta, da posreduju kod Čeha, zagrozio im se Havliček silom; a Franjo Rieger — kad su se na to Niemci stali prietiti, da će oštricom mača privesti Čehe u carstvo njemačko — odgovorio je s opomenom, da će onda Česi argumentirati bodežem. Posljedica toga bijaše saziv sabora slavenskoga u Prag.

Što su austrijski Slaveni nastojali, da se sjedine i sporazume u pogledu sabora u Frankfurtu, to se sa strane Niemaca smatralo kao veleizdajstvo. Češki učenjak dr. Jordan bijaše takodjer podpisao poziv za sabor slavenski u Prag. Radi toga lišiše ga Niemci docenture na sveučilištu u Lipskom. Niemci dapače osnovaše u Lipskom „Društvo za očuvanje njemačkih interesa u iztočnim pograničnim zemljama“. To je družtvo nagovaralo svoju „njemačku braću u Českoj“, neka se silom dignu proti slavenskim sustanovnicima svojim. „Ciela Njemačka stoji za Vama na obranu Vašu!“ Ovo se društvo obratilo na sasko ministarstvo, te na vlade u Pruskoj i Bavarskoj, neka mu dadu ratne pomoći u spomenutu svrhu. Upriličilo je dapače i njemačku pobratimsku svetčanost u njemačko-češkom gradu Aussigu, gdje su se upotrebila sva govornička sredstva, da se potakne narodna mržnja. „Dodje li bilo kakova pogibelj“, vikao je iza glasa Wuttke i dr. Göschen velikomu množtvu naroda, „mi ćemo Vama, češkim Niemcima, i tielom i životom svojim kao braća priskočiti u pomoć!“

Odsada su kolovodje narodnoga pokreta širile neprijateljstvo i sumnjičenje. Česi osnovaše mnogobrojna društva „Lipa“, u kojima se poglavito politiziralo. Niemci su pak naročito nastojali oko toga, da podržavaju živi saobraćaj s narodnim suplemenicima svojim u Njemačkoj. Djelatnost svoju ne ograničiše samo na Česku. Njemačka pučka družtva i savezi redomice, su nicali u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj, stupajući svagdje u borbu sa Slavenstvom. Pri tom su dobivali pomoći od najuplivnijih elemenata društvenih. Činovnici, odgojeni u duhu jozefinizma (germanizacija i centralizacija) podupirahu njemačku stvar. Profesori i učitelji velikim dielom pristajahu takodjer uz Niemce. Osim toga su Niemci bili jaki industrijom i kapitalom, te su ovako posvuda Slavene nadmašivali inteligencijom i novcem. Tako se naročito njemački elemenat dobavio gospodstva po gradovima českim i slovenskim, akoprem je u njima bila većina slavenskoga — ali dakako većinom nižega ili odvisnog — žiteljstva. Svagdje su pak Niemci u gradovima njegovali i širili frankfurtizam. U njihovim su dapače rukama bile i narodne garde gradske, koje onda poprimiše i kokarde njemačke, t. j. crno-crveno-zlatne boje.

Medjutim su Česi radili svim silama, kako da suzbiju pretenzije Niemaca. Grof Vojtjeh D e y m stade izdavati češke „Narodne Novine“, koje su izlazile svaki dan osim nedjelje, a izvrstno ih je uredjivao Karlo H a v l i č e k. U Pragu su osnovali n a r o d n i o d b o r, koji je privremeno upravljao svima političkim poslovima naroda českog, a predsjednik mu bijaše grof Lav T h u n. Češki je narod s neizmjernom pozornošću pratio dogodjaje, koji su se mjeseca svibnja odigravali u Beču. Odmah je u sjednici narodnog odbora 29. svibnja grof Lav Thun obznanio, da je radi tih dogodjaja s a s v i m r a z k i n u t a s v e z a i z m e d j u p r a ž k o g i b e č k o g

dikasterija. Za to predlaže, neka se za češke poslove osnuje nekakovo više vieće. U to su vieće odmah stavljeni glasoviti rodoljubi češki: Franjo Palacky, Borosch, Brauner, grof Albert Nostic, dr. Franjo Rieger i Štrobach. Novo vieće poslalo je dra. Riegera i grofa Nostica 30. svibnja u Insbruck, da u kralja Ferdinanda izhodi potvrdu vieća. — Pošla je u Insbruck i deputacija češka, koja je pozvala kralja, neka dodje stanovati u Prag, kad mu se iznevjerio njemački Beč, te je morao iz njega bježati u Insbruck. Kralj Ferdinand liepo je primio deputaciju česku, te joj odgovorio ovako:

„Nismo ni čekali drugih rieči od milih Naših Čeha, nego li što smo čuli sada. No u ovo doba, kad otčinsko srce Naše puca od boli, čuli smo te rieči s dvostrukom radošću. Povrativši se u Česku, izrazite ova čuvstva Naša punim srcem zemljacima svojim. Kažite im, da nikada nismo sumnjali o vjernosti i uljudnosti Čeha Naših. — Mi ćemo uzdržati sve ono, što bijasmo iskrenom ljubavlju obećali narodima Našim po želji njihovoj. No — više nego li ikada dosada — treba, da narodi s vjernom privrženošću stanu uz priestol i domovinu. U tom se pak takodjer najviše uzdajemo u Naše Čehe. — Srdačna želja Vaša, da budemo medju Vama, sudara se sa najvrućom željom Našom. Ne možemo doduše već sada opredieliti dan, ali nosite u krasni Prag naročitu izjavu Našu, da će Nam biti prevelika radost, budemo li Vas mogli brzo i na dulje vremena posjetiti. Neka Česi smatraju kao novi dokaz ljubavi i otčinske brižljivosti Naše, što smo miloga sina brata Našega postavili namjestnikom češke kraljevine. No premda smo — promotrivši okolnosti — za dobro obnašli, da ga za neko vrieme pošaljemo k vjernoj vojsci, koja se (u Italiji) hrabro bije za domovinu, te u kojoj kuca mnogo srce česko, da joj

očevidnim načinom podamo podpuno priznanje zahvalnosti, — ipak ćemo se pobrinuti, da brzo dodje k Vama, pa da bude tumač osjećaja Vaših. Još jedanput: hvala Vam! Izjavite sugradjanima svojim osiguranje najsrdačnije naklonosti i carske milosti Naše".

Nasljednik priestolja nadvojvoda Franjo Josip postade dakle namjestnikom kraljevskim za Česku. Za pomoćnika podao mu je grofa Lazanskoga, koji odmah za tim dodje u Prag odjeven u narodno česko odielo. Narod je češki klicao od veselja, što je došla tako liepa viest, da je kraljevski dvor na njegovoj strani. I otac mladoga namjestnika — nadvojvoda Franjo Karlo — ljubezno je primio deputaciju česku. Kod audiencije bijaše i opet prisutna njegova gospodja — nadvojvodkinja Sofija, majka današnjega kralja našeg, — te je na kapici nosila češke boje. Napokon se češki odbor dne 23. svibnja poklonio i nadvojvodi Ivanu, koji ga odpusti s uvjeravanjem, da je i on princip češki.

Snagu svoju u odporu proti Niemcima crpili su Česi ne samo u zaštiti dvora, nego i u solidarnosti slavenskoj, naročito pak u slozi s pokretom hrvatskim. Spomenuto je već, da je ban Jelačić pozvao braću česku, neka iz sredine svoje izaberu poklisare na sabor hrvatski. Narodni i državni odbor češki odgovorio je banu Jelačiću ovako:

„Svietli bane trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske! Bratinske rieči Preuzvišenosti Vaše od 20. svibnja t. g., kojima ste izručili pozdrav hrabre naše braće hrvatske, te nas pozvali, da pošaljemo poklisare na sabor njihov, bijahu saslušane s velikom radošću u sjednici narodnog odbora dana 29. svibnja t. g. Izobraženi ljudi naroda češkog znadu i sjećaju se, da je nekada — u samom razvitku slave češke — krasno cvao jedan ciep (kalam) Hrvata na češkom stablu u sjever-

nomu kraju zemlje naše, pa da su i kasnije u najslavnije doba imena českog pobožni otci iz Hrvatske zajedno sa Česima njegovali slavjansku liturgiju ovdje u staroslavnom našem Pragu — u samostanu slavenskom. Dapače ni onda, kad su po nezgodama vremena bratinske veze uzajamnosti izmedju oba naroda na polju javnoga života oslabile na toliko, da su jošte samo junački sinovi bili voljni, da u boju sa neprijateljima monarkije zajedno prolievaju krv svoju, — nije se bila utrnula sviest srodnosti, te su želju za bratinskim približenjem izjavljivale barem plemenitije duše obaju naroda.

Sada pako, kada se ruka Gospodnja dotakla tolikih naroda, te ih probudila na novi život; kad su po odluci dobrostivoga našega cara i kralja skršeni okovi, koji su do sada priečili slobodni razvitak narodnosti naše; kad je nastala doba narodnog i političkog preporoda, — prosto je i nama, slobodnim Slavjanima austrijske monarkije, da se sastajemo i da zajedno viećamo o tome, što zahtieva obća korist naša i blagostanje ciele monarkije.

Za to sa zahvalnom pripravnošću primamo prijateljski poziv Vaš i cieloga jednokrvnog naroda hrvatskog, te imenujemo za sada našim poslanicima i zastupnicima za nastajući sabor hrvatski gospodu: Karla Jaromira Erbena, pomoćnika kod muzeja českog, te Vilima Lambla, spisatelja českog. Obadva ova muža bijahu već prije od ovdašnjeg odbora za slavjanski sabor odpravljena u Hrvatsku, te sada borave u Zagrebu, kako se nadamo. Zajedno pak učtivo pozivamo Vas, preuzvišeni gospodine, a po Vama i cieli narod hrvatski, da bi takodjer i uzajamno odpremili poslanike svoje na nastajući naš sabor češki oko 20. lipnja t. g. Uvjereni smo naime, da će ovakovo uzajamno pošiljanje poklisara na ustavne sabore naše puno podpomoći učvršćenje prijateljskog odnošenja medju narodima našim, uspješniji razvitak i bolje utvr-

djenje političkih sloboština naših, kao što i umnožanje blagostanja čitave monarkije. Primite svietli bane, iskreni pozdrav naš! U Pragu dana 3. lipnja 1848.

Što se ovdje govori o saboru českom, koji da će se sastati oko 20. lipnja, to bijaše obćenita želja narodne stranke češke, jer je težila za državnim jedinstvom. Nisu ipak Česi vidjeli ovaj ideal svoj izpunjen. Predusrela ga je buna u Pragu.

Na Duhove — 11. lipnja — išla je redovita vojska kraj muzeja českog. Pred muzejem stražila je akademička legija, jedan odjel filozofa. Straža pozdravi vojsku, ali ne dobi odzdrava. Kako je i naravno, mladi se ljudi odmah pritužiše knezu Windischgrätzu, zapovjedniku vojne posade pražke. Tužba ostade bez uspjeha. Granatiri su dapače i javno govorili: „Dat ćemo mi vama i budalastim slobodama vašim!“ Isti dan, kad su se poklisari sabora slavenskog vraćali od mise slavenske, koja se služila u crkvi sv. Cirila i Metoda, vidješe na trgu postavljene granatire sa prekriženim puškama, a čuli su i alarmiranje narodne garde. Zašto to? pitali se ljudi. Česi sabraše se odmah u sveučilištnu aulu, da se posavjetuju. Izabraše deputaciju, koja će poći k Windischgrätzu. Deputacija tražila je od Windischgrätza odgovor za naredbe vojničke; jednu dobro ustrojenu bateriju za narodnu gardu i za djake, a uz to 2.000 pušaka i 80.000 naboja; napokon je zahtievala, neka se sa Višegrada, Petrina i sa drugih sumnjivih mjesta uklone topovi. Windischgrätz odgovori djacima posprdno, neka to ištu od Njegove carske milosti. Ovakav odgovor dakako da je razpalio djake, te je buka u auli postajala sve veća. Napokon se ipak razidjoše, smislivši prije osvetu proti knezu Windischgrätzu.

Još istoga dana — na Duhove — poslije podne bile su po ulicama prilieplјene crveno bisane želje djačke.

Tu se veli: „Slavno smo održali izdajnički i nejednaki boj. Možemo dapače kazati, da smo mi ostali i pobjednici. Ne odustanimo dakle od onoga, što smo slavodobitno započeli. Na nas gleda ciela zemlja češka i moravska; na nas gleda Beč i ciela Evropa. To je češki lav, koji srčano ustaje iz 200 godišnjega sna svoga. Ne dajmo se ušutkati bilo kakovim obećanjima; uz nas stoji cieli narod. Ako se vojska opet povuče u vojarne, ako se udalji iz grada, to će nam koristiti nešto, jer će se tako zatvoreno držati narod, koji stanuje okolo grada. Ali eto pravih zahtievanja naših: U Českoj mora biti vojnički zapovjednik jedan Čeh, a po tom mora biti takodjer i generalno zapovjedničtvo česko; oboje ima biti sasvim neodvisno od Beča, osim u pogledu skupne obrane Austrije. Češki naš narod i naše regimente češke neka poglavito služe na obranu domovine. Zapovjednik i vojska priseći će na ustav češke vlade naše, koja ipak ne će zaboraviti niti na skupni vez s Austrijom. Windischgrätz će se proglasiti za neprijatelja austrijskih naroda, te će se potegnuti pred narodno sudište česko. On će se proglasiti krivcem svake štete, koja bi zadesila grad, te će morati odštetiti ostavljene udovice i djecu palih i unesrećenih gradjana.

Pražka vrata i sva mjesta, koja će se pronaći zgodnima, neka posjednu gradjanske i djačke čete. U cieloj česko-moravskoj domovini neka se digne sveobći ustanak. Svaki čovjek od 16. do 60. godine sposoban je za oružje. Ostale nuždne odredbe neka izda privremena vlada. Bude li ona oklievala, odmah sastavimo drugu vladu, jer mi smo se borili . . . Radi svega toga ne razidjimo se i ne položimo oružje prije, nego li dovršimo, što smo započeli. O izpunjenju pak ovih zahtievanja, neka se gradjanstvo složi s odborom djačkim, pa neka onda o tome što prije razpravlja sa sadašnjom provizornom vladom. Definitivno odobrenje naših čina očekujemo mi od sabora,

koji će se naskoro sastati". Ovaj proglas podpisali su dr. Sladkovski, jur. Faroš, med. Cetmak, dr. Brun i tech. Noak.

Djački proglas uzbunio je krv gradjana i vojnika. Narodna garda — osjećajući njemački, kao što i po ostalim gradovima českim — sama je sa stiena trgala proglase. Nego českí stanovnici — osobito oni iz nižega stališa — odmah pristadoše uz djake, spremni na svaku bunu. „Neka samo gospoda djaci počnu, mi smo već gotovi", govorili su radnici. U 5 sati držala se velika pučka skupština u kupalištu Sveto-Vaclavskom. Tamo se govorilo proti Windischgrätzu i proti aristokraciji českoj. Osobito je žestoko uzpaljivao dr. Sladkovski. Zaključilo se, da će sutradan — na duhovski ponedjeljak — imati zajedničku misu kod sv. Vjenceslava na Sveto-Vaclavskom trgu.

U ponedjeljak osvanuo vrući dan poslie mirno prošle noći. Trg svetog Vaclava bijaše prepun ljudstva. Oko podne zamnie iz Stjepanske ulice uzklik „Slava". Odmah zatim u 12 sati i $^1/_4$ zazvone zvona, a bubnjevi začeše udarati. U isti čas počeo je narod po ulicama praviti barikade, a vojska obkoli českí muzej, gdje su se nalazili rodoljubi. Silni se narod vukao od svetog Vjenceslava preko Kolovratske ulice, pjevajući „Hej Slovane".

Medju pjevanjem bijaše čuti i uzklike „Pereat Windischgrätz!" Brzo dodjoše vojnici i u Kolovratsku ulicu, te se postaviše u redu poprieko ulice, a proti svjetini zablisnu bodovi. Iz puka izadje jedan tehničar, da se porazgovori s vodjom straže. Poslie nekoliko rieči izpukne djak sablju, a vojnik takodjer. Počnu se tući, a puk stade bacati kamenje na vojsku. Ranjen u licu odstupi djak uz veliku viku ljudstva. To bijaše prva krv. Iz kraljevske vojarne izadju granatiri, te napere bodove proti puku. Ljudstvo uzmiče u Kolovratsku ulicu, a za

njim ide četa granatira upravo pred muzej češki. Odje je narod pred vratima pravio barikade, a granatiri ih sada stanu s posmjehom razkapati. Tada se začuju tri hitca iz puške, što ih izbaciše vojnici na narod. Vatra bijaše dakako odvraćena, na što stadoše granatiri bez komande pucati na muzej. Upravo malo prije toga odoše na sreću svoju iz muzeja rodoljubi češki, medju ostalima i Šafařik i vitez Neuperk. Uzprkos strašnoj pucnjavi nitko nije pao. Zatim se vojska postavi u Kolovratsku ulicu, gdje je narod takodjer stao dizati barikade. Iz aule se strieljalo na vojsku; zato vojska obkoli sveučilište „Karolinum".

Sve je razbijala vojska, kud god je došla pod vodjom svojim Müllerom. Nastradala je sveučilištna biblioteka, učeno družtvo, anatomički kabinet i kemička dvorana. — Isti dan — u ponedeljak 12. lipnja — po podne postigla je buna svoj vrhunac. Grof Lav Thun zaputio se medju buntovnike, da čuje, što žele. Ali ga uhvatiše na ulici, te ga zatvoriše u „Clementinum". Iznovice nastade pucnjava po ulicama, a za čas počele su kartače iz topova žviždati nad krasnim Pragom. Kod „Modre zviezde", gdje je odsjelo najviše slavenskih gosti, bila se prava bitka.

Uz vojsku proti Česima pristade i narodna garda pod svojim vodjom Franjom Thunom. Kako je bila zadojena njemačkim duhom, — vodja joj bijaše frankfurtski parlamentarac, — prikopča sebi narodna garda bez oklievanja njemačke kokarde. Barikade su se učinile po cielom Pragu, te su Česi iza njih strieljali na vojsku. Po službenom svjedočanstvu palo je u Pragu 600 ljudi iz vojske i narodne garde, a samo 30 od strane Čeha.

Vojska je naskoro ipak zagospodovala nad većim dielom Praga, a Thuna pustiše Česi na slobodu. Kad su o buni u Pragu došle prve viesti u Beč, pobudiše ondje

veliku senzaciju. Na zahtievanje sigurnostnog odbora u Beču poslalo je ministarstvo u Prag jednoga vojničkoga i jednoga civilnoga komisara, da se obavieste o stanju stvari, pa da odmah učine, što pronadju za shodno, da se u gradu mirnim putem povrati poredak. U Prag stiže na to FZM. grof Mansdorf i dvorski savjetnik Klecanský, da posreduju mir. Nisu ipak uspjeli, te napokon dadoše knezu Windischgrätzu slobodne ruke, neka silom pokori grad. Windischgrätz dade na to 17. lipnja bombardirati grad. Kad je narod vidio, kakav zlotvor tare krasni Prag, provalio je u Windischgrätzov stan i ubio mu ženu, a ranio sina. Prag se ipak predao i Windischgrätz zadobi svu vlast. Svatko može sebi raztumačiti, kako se osvećivao novi paša pražki. Preko 100 rodoljuba českih pade u tamnicu. Ustav bijaše ukinut, a nad gradom proglašeno obsadno stanje. Novine su se plienile, čim izadjoše izpod tiska, jer se o dogodjajima pražkim nije smjelo ni pisati. Konfiscirala su se i sva pisma političkoga družtva „Slovanska lipa“. Grof Lav Thun razpustio je narodni odbor češki. Time ipak nije postradao narodni pokret češki.

XI.

Ban Jelačić dobiva od sabora hrvatskog diktatorsku vlast.

Kralj Ferdinand poslao je nadvojvodi Ivanu ovo vlastoručno pismo:

„Ljubezni gospodine striče, nadvojvoda Ivane! Pošto je moj kraljevski namjestnik (nadvojvoda Stjepan) u Ugarskoj i u pridruženim joj stranama zajedno s mojim ugarskim ministrom zahtievao posredovanje Vaše za mirno razpravljanje razdora izmedju Ugarske i Hrvatske,

a ja sam gojim želju, da se uvede uzajamno sporazumljenje: za to Vas ovime molim, da kao posrednik saslušate uzajamne želje, izpunjenjem kojih ojačat će vez, što od vjekova obstoji izmedju ovih dviju zemalja, pa da po tom izradite uzajamno sporazumljenje. U Insbrucku 19. lipnja 1848. Ferdinand s. r.“

Na to je ban Jelačić 30. lipnja dobio od nadvojvode Ivana ovo pismo:

„Mojemu banu Hrvatske — feldmaršallajtnantu barunu Jelačiću u Zagrebu.

Ljubezni barune Jelačiću! Ja sam od Njegovoga Veličanstva, — po izjavljenom zahtievanju od Njegove c. i kr. visosti gosp. ugarskog nadvornika i ugarskoga ministarstva — kao što se vidi iz priloženoga prepisa, dobio nalog, da se latim posredovanja, kojim bi se mirnim putem razpravili razdori izmedju Ugarske i njezinih hrvatsko-slavonskih pridruženih pokrajina. U tu svrhu sam pozvan, da saslušam medjusobne želje, pa da po tom izradim uzajamni sporazumak.

Što brže pospješenje u izvršenju povjerenog mi posredovanja — najshodnije je jamstvo dobrog uspjeha. Za to nalazim za neobhodno potrebito, da Vi, kao ban hrvatski, isto tako brzo poslušate ovaj poziv, da bi u Beč došli, kao što sam dao javiti i ministarstvu ugarskome, da isto učini, a ono će i zadovoljiti očekivanju mome, te naskoro ovamo poslati zastupnike iz sredine svoje. Čim ovi stignu u Beč ili mi točno jave dolazak svoj, neka se ne oklieva ni od Vaše strane, nego se tako pripravite, da uzmognete odmah osobno u Beču biti dionikom dogovora o načinu i uvjetima uzajamnog sporazumljenja.

Nu kao neuklonivi uvjet postojanog sporazumljenja pronašao sam za potrebito, te sam obim stranama naznačio, da se već sada sasvim odustane od svakoga neprijateljstva i od svakog spremanja, koje bi razdraživalo

za vrieme dogovaranja. Za to se uzdam, da će se od Vaše — kao što i od ugarske — strane nastojati o tome, da se brižno zaprieči svaki sudar. U Beču 27. lipnja 1848. Nadvojvoda Ivan s. r.“

S ovim pismima stupio je ban Jelačić pred hrvatski sabor, koji je u četvrtak 29. lipnja nastavio prekinuto zasjedanje svoje. Ban uze govoriti o putovanju svome u Insbruck i o najnovijem uspjehu. „Što se tiče naimenovanog od Njeg. Veličanstva visokog posrednika izmedju nas i Magjara, ja mislim, gospodo moja, da — kad nam je već sudbina dosudila ikakvog posrednika — taj sigurno ne može biti bolji od nadvojvode Ivana. Ne dvojim pako, gospodo moja, da ste i vi toga mnienja. Mislim prema tomu, da ne valja ni malo gubiti vremena, kad Njeg. Veličanstvo naročito želi pomirenje s Magjarima. Odmah pišimo nadvojvodi Ivanu! Razloživši mu potanko pravednost i skrajnu nuždu svih dosadanjih koraka naših, zamolimo ga, neka se što prije lati toga posla svoga, da što brže saznamo, na čemu stojimo. Za nas je naime svaki časak od prevelike važnosti, te mi sada nesmijemo ni malo oklievati. — Moram ovdje spomenuti jošte samo to, da se posredovanje nadvojvode Ivana mora protegnuti takodjer i na braću našu Srbe, pošto smo mi njihove želje uzeli za svoje. Da se pak izradi reprezentacija i drugi predlozi, koji ovamo spadaju, mislim, da bi najshodnije bilo, ako to izručimo velikomu odboru uz nalog, da što prije podnese djelo svoje. Izvolite dakle, gospodo moja, izjaviti, je li i vi pristajete na to“.

Ivan Kukuljević progovori na to u saboru: „Zaista nije bilo nijednoga poštenog Slavjana, koji se ne bi ćutio uvriedjen u dnu srca svoga, kad je vidio, kakova nam se nagrada daje za vjernost našu. Kad sada Vi, svietli bane, po povratku svome kažete, da od one vlade,

kojoj smo bili do smrti vjerni, nismo dobili ništa drugo, nego jednu osobu ili posrednika: e dobro dakle, mi ćemo priznati tog posrednika, no ne prije, nego li se ne uništi i ne popravi uvrieda, koja je nanesena Vama i cielomu narodu, i to tako, kao što iziskuje slava naroda i čast dostojanstva Vašeg. Prije dakle, nego li bi se upustili u pogodbe kakove, izjavimo, da mi zahtievamo, neka se prije opere ova ljaga; ako se to ne bi učinilo, onda izjavimo, d a ć e m o m i — kao junački narod, koji je znao braniti slavu carstva austrijskog, te koji ga i danas brani tolikim krvoprolićem — z n a t i m a č e m u r u c i o s v e t i t i tu uvredu i slavu svoju."

Arhimandrita Dimitrije L o n č a r e v i ć: „Mi znademo, kako su s nama postupali Magjari i kako danas postupaju. Mi znademo, kako je narod naš gadnim onim manifestom osramoćen po cieloj Evropi. Znademo, da je sabor naš proglašen illegalnim. Prije svega dakle treba, da predložimo, neka se ova uvreda i ljaga naša popravi i oprovrgne, t. j. opozove s one strane, odakle je i došla, t. j. odakle je nama nanesena. Ja se uviek držim načela: „si vis pacem, para bellum!" Za to je moje mnienje, da se mi oboružamo i naj boj pripravimo, pa da se istom onda upuštamo u pacifikaciju."

Metel O ž e g o v i ć: „Ne bi svrsi shodno bilo, da se ovdje opisuje ona žalost, onaj gniev, koji je obuzeo sva srca naša, kad smo čuli pogrdni onaj manifest. To bi ponovilo ono čuvstvo, kojim ne bi bili kadri, da se bezpristano i bez strasti posavjetujemo. Prelazim dakle na drugi predmet. Kad nam je za posrednika imenovan prejasni nadvojvoda, onda treba, da nas postavi u ono stanje, bez kojega ne može Hrvat i Srbin stati bez prolievanja krvi. Velim „Hrvat i Srbin", jer smo mi želje braće Srba primili za naše, a oni naše za svoje. Treba dakle, da se bavimo, kako bi se opozvao pogrdni onaj

manifest. Neka se najprije ovaj sabor potvrdi kao zakonit. To će se najbolje potvrditi tako, ako se činom kao takav priznade, t. j. ako se odmah potvrdi koje zahtievanje, podnešeno iz sabora Nj. Veličanstvu. To bi pak — čini mi se — moglo biti ono zahtievanje, da se svietli ban naimenuje i u Slavoniji za vrhovnoga zapovjednika vojske, pa da se uz to prizna, kako naše želje nikako ne mogu biti izpunjene bez želja braće Srba. I potrebito je, da se odmah — toli mi, koli braća Srbi — osiguramo od svih nasrtaja sa neprijateljske strane, pa da prestane svako ugnjetavanje Slavjana u Magjarskoj. Treba takodjer, da isti prejasni nadvojvoda svojim putem izradi, da nam se dadu novci, potrebni za uzdržavanje vojske, budući mi sada ne dobivamo u tu svrhu potrebite troškove niti iz Beča niti iz Pešte. Izpustiti se pak ovdje nikako ne može niti pitanje glede Dalmacije. Za to ćemo mi od prejasnoga nadvojvode zahtievati, neka digne sve one zaprieke i spletke, koje nas diele od braće dalmatinske; neka na put stane birokraciji, koja tamo jošte živo vlada, da se ne mieša u stvari, koje se tiču našega približenja i sjedinjenja. Ovo su predbježna zahtievanja, koja se po mojemu mnienju imadu sada predložiti, te izpuniti prije, nego li dodjemo na pacifikaciju. Druga pak pitanja, na pr. uvjeti, pod kojima se možemo pomiriti, naša odnošenja prema vojvodini srbskoj itd. — spadaju na samo posredovanje. Onaj operat, koji će izraditi veliki odbor, treba priobćiti i odboru srbskom, jer se to tiče Srba isto tako, kao što i nas. U ostalom mislim, da se mi moramo radovati, što nam je u dio palo, da imamo takvoga muža za posrednika, koji se već više puta izjavio s ljubavlju prema našemu narodu i narodnosti našoj, pa je za to i vriedan, da sve povjerenje naše postavimo u njega."

Mojsija Georgijević: „Ovdje se povela rieč o tome, kako je potrebno, da se ovaj sabor proglasi zako-

nitim. Na isti način moram primjetiti i to, da je od potrebe, da se pridoda: neka se i srbski sabor priznade zakonitim.“ (Obće odobravanje.)

Slavoljub Vrbančić: „Poslie, nego je Windischgrätz dao bombardovati Prag, te su tamo pale tolike nevine žrtve, a on zatvori 200 najuglednijih rodoljuba českih; poslie, nego je Hrabovski dao harati i paliti Karlovce, kako to pokazuju bombe, što stoje ovdje na vidik cielomu saboru; poslie, nego su i bana našega potvorili s nevjere — neznam, što će o nama govoriti sviet, ako pristanemo na pomirenje s onima, koji su bili najglavniji uzroci tomu. Budući pak da su svi pristali na to, neću se ni ja protiviti tome. Ali je dužnost naša, da prije svega zahtievamo, neka se iz tamnice puste češka braća, neka se vojska odpravi iz Kikinde, Bečeja itd., neka se Windischgrätzu i Hrabovskomu dade nalog, da više nenavaljuju na braću našu.“

Petar Matić...: „.....Naša braća ginu u Sriemu i Banatu, a mi ovdje umstvujemo. Negubimo nijednoga časa, nego podjimo braći u pomoć. Kad se vojska naša opazi na granici, onda će i posredovanje izpasti bolje. (Tako valja, tako valja!) Ja se uzdam u krepku desnicu, u izkustvo i u žarko rodoljublje svietloga bana našeg. Bog vidi pravedne željo naše; Bog će ih blagosloviti. A gdje s nama bude ban, tu neima za nas pogibelji; da dodje i sva vojska magjarska, mi se ništa nebojimo, jer će s nama biti sreća i slava naša i kasnijega potomstva našeg. Kad s nama bude ban, bit će i Bog s nama, te ćemo onda moći reći: „Čujte, narodi, s nama je Bog; mi se nebojimo nepravde vaše!“ Zato ja sudim, da je najbolje, ako se svietlomu banu dade diktatorska vlast. (Veliki pljesak i obće odobravanje). Uz to neka mu se predade narodno vieće, koje će s njime obavljati sve po-

slove. Što se pak tiče sabora našeg, mi stojimo narod naš svaki dan do 1000 for., a time bi se mogla uzdržavati jedna čitava regimenta. Ja sam dakle toga mnienja, da mi narodu padnemo s vrata, pak da idemo svaki k svojoj kući, da pripravljamo naš puk, a svietlomu banu izaberimo i podajmo jedno vieće!"

Ljudevit Vukotinović: „Pozivam ovdje sakupljenu gospodu na zaključak, koji smo učinili na 21. lipnja (u odboru). Spominjem se uzhita onog, s kojim smo se izrazili, da smo pripravni na sve žrtve. Uzrok je tome bio pogrdni onaj manifest, koji se toga dana pročitao. Ovaj uzrok postoji i sada.... Istina je doduše, da se ban povratio; ali jošte stoji ljaga i pogrda, koja je učinjena njemu i narodu. Hrabovski jošte nije kažnjen za razbojničko postupanje svoje. Vrieme je dakle, da odustanemo od viećanja, te da svu moć ili punovlast narodnu predamo banu, pa da radimo u duhu zaključka od 21. lipnja i mačem u ruci operemo ljagu našu. U slučaju, ako bi većina primila posredovanje nadvojvode Ivana, nisam ja ipak za to, da mu se šalje kakova reprezentacija. Ako on hoće mir, znade i sam, što mu treba učiniti. Mi tražimo samo osvetu! No ovdje treba zaključiti samo to, da se mi ne ćemo upustiti ni u kakove dogovore, dok na polje ne stupi velika oboružana sila naroda".

Grof Janko Drašković: „Čuo sam od g. Matića i g. Vukotinovića, koji je preda mnom govorio, liepi govor, te sam se s njime i složio, ako ne na početku, a to pri svrši. Kad je on to govorio, imao je na umu ljubav i povjerenje prema svietlomu banu; presapio je ljubav i žarko rodoljublje njegovo; mislio je, da svietl. ban ne će propustiti ništa, što bude služilo domovini na diku i čast. On je i onako vojnik, pa dobro znade, št

nam sada najvećma treba; znat će upotriebiti svaki momenat. Što se tiče vlade, neka on sam sebi izabere toliko viećnika, koliko mu bude od potrebe. I ja sam za posredovanje dužde Ivana. Za to mislim, da ne počnimo ništa, dok ne vidimo, kako će se stvari razviti."

Ivan Bunjevac: S veseljem sam razumio načelo, da se primilo posredovanje nadvojvode Ivana. Nego sada nam valja skrbiti za sredstvo, kako će što lakše izpasti ova pacifikacija. Što ćemo dakle raditi? Ono, što rade i susjedi naši. Kad sam ja nedavno prošao kroz Magjarsku, vidio sam, kako se sviet oboružava, kako je svaka varmegjija dobila nalog, da oboruža po jedan bataljun. Treba dakle, da skupljamo čete, da ih vježbamo u oružju, da kupimo novce, pa da svatko doprinaša, koliko može. U ostalom pak izručimo presvietlomu banu upravljanje stvari, komu u ovoj skupštini nema para i koji će — ako Bog dade — ustanoviti sreću i budućnost našu.

Franjo Lovrić: Neka se nadvojvodi Ivanu reprezentira onako, kao što se izrazio g. Kukuljević, a narod se neka oboruža, kako je rekao g. Vukotinović. „Banu neka se u svemu podieli punovlast. Sabor ovaj neka se slobodno razpusti, ali ne prije, nego li nam dodje satisfakcija, što i onako ne će trajati dugo, najviše 5—6 dana."

Mojsija Georgijević: „Mi smo dali svietlomu banu punovlast (glasovi: jesmo, jesmo!), što nam ne bi trebalo, da imamo — kao što na nesreću našu nemamo — pravog otca. Što se mene tiče, ja rado pristajem na to, ali samo, u koliko se tiče samostalnosti. Za nutarnje pak upravljanje naše, mi bi morali naimenovati jednu vladu." (Glasovi: „Ne, ne, neka sam svietli ban sebi naimenuje, što i kako hoće.")

Antun Niemčić: „Podielili smo svietlomu banu punovlast. Ali nismo naveli one motive, koji nas prisiliše na to. Ja mislim, da je tome prvi uzrok ona neman, koju smo svi okusili, kad ju nismo imali ovdje. Tome je uzrok anarkija, onaj ponor, koji se otvara pred nogama našim ... Što se tiče načina, kojim će nas upravljati, to prepustimo njemu. Ta mi znademo, da je on pojmio duh vremena, da znade, što nam danas treba i da ne će slušati savjete zlih ljudi ... Uvjeren sam, da će svietli ban stvari uredjivati tako, kako će zahtievati obća korist i blagostanje domovine; da će sliediti ona načela, koja ne će uvrieditи ni jedan stališ. Mi hoćemo, da u konstitucionalnoj državi razvijemo u pravome smislu one rieči: sloboda, jednakost i bratinstvo. Hoćemo pak, da ovo protegnemo ne samo na trojednu kraljevinu, nego i na sve narode, koji žive pod krunom ugarskom. Ban će — kao bistra i razborita glava — i u ovome posredovanju učiniti sve, što iziskuje poštenje i dostojanstvo jednoga naroda. U ostalom je neobhodno potrebito, da se poslie riešenja poglavitih pitanja sabor naš razpusti, budući je ovdje jezgra inteligencije. Idimo medju puk, da ga podučavamo, jer neprijatelj ne spava, nego ište sve, kako bi nas strmoglavio, što pokazuju i ovi manifesti".

Kosta Bogdanović: „Mi se sada nalazimo u ratnom stanju. Magjari naime udariše na Srbe, a što su oni udarili na Srbe, to je svejedno, kao da su i na Hrvate, jer se medju nama sklopio savez. Za to je i moje mnienje, da se preuzv. g. banu podieli punovlast. Ja sam ovdje zastupnik naroda srbskog, koji me ovamo poslao za to, što je već 16 dana prošlo od prve bitke, a od hrvatske strane nije ništa učinjeno, niti je Srbima prispjela kakova pomoć. Ja sam ovamo donio i pismo od

srbskog odbora radi ovoga posla. Molim dakle, da bi se pročitalo".

Ban Jelačić: „Neka se čita!" (Više glasova: „To spada na punovlastnika; to će sve urediti punovlastnik").

Grof Nugent: Neka se čita, kad je tako zapoviedio „diktator".

Mojsija Georgijević pročitao je na to dopis odbora srbskog. Poslije toga ustade ban Jelačić, te progovori ovako: „Gospodo moja! Učinjeni su dakle ovi zaključci: 1. Posredovanje se prima. 2. Na nadvojvodu sastavit će se predbježna reprezentacija, u koju se moraju primiti ove točke: Prije svega neka se opozove onaj manifest. Zakonitost sabora našeg neka se priznade. Naše i srbske dosadašnje želje neka se izpune. Srbi i drugi Slaveni, koji živu u Ugarskoj, neka nipošto ne budu napastovani od Magjara. Vojničtvo neka ne prima zapovjedi od ministarstva ugarskog, već — kao što i dosada — od centralnoga vojnog ministarstva u Beču. Dalmatincima neka se ne čine nikakve zapreke u složenju sa Hrvatima. Česi neka se puste iz zatvora, a Slaveni neka ne budu napastovani niti od Niemaca niti od Magjara. Neka se iz Kikinde i Bečaja udalji vojska magjarska. Neka se napokon to objavi Hrabovskomu, Piretu i Windischgrätzu. 3. Veliki odbor pod predsjedničtvom Mirka Lentulaja ima izraditi dalnju osnovu pacifikacije s obzirom na odnošenje vojvodine srbske prema ovoj trojednoj kraljevini. 4. Privremena punovlast daje se za vrieme banu u ravnanju ove države, dok se ne rieši pitanje ove pacifikacije. 5. Sabor se ne će razići, dok se ne pretrese predlog velikog odbora glede pacifikacije, i dok se ne ustanove polakšice za granicu i za ostali narod".

XII.

Reprezentacija sabora hrvatskog na nadvojvodu Ivana.

U sjednici sabora hrvatskog od 1. srpnja dao je ban Jelačić pročitati ručno pismo, što ga je kralj Ferdinand 19. lipnja upravio nadvojvodi Ivanu, kao što i pismo nadvojvode Ivana od 27. lipnja banu Jelačiću. Zastupnici uzeše razpravljati o tim pismima.

Ivan Kukuljević reče: „Ova pisma, što ih je preuzvišeni naš ban — kao glava slobodnoga naroda i kao kralj. namjestnik u ovoj ustavnoj državi našoj — morao priobćiti nama, ustavnim zastupnicima naroda, zaslužuju najveću pozornost. Saslušali smo najprije pismo nadvojvode Ivana, pa treba, da to najprije promotrimo i pretresemo. Odmah u naslovu i poslije u istom tekstu pisma imenuje vriedni nadvojvoda baruna Jelačića banom i feldmaršallajtnantom. Time jasno potvrdjuje ono, što smo mi svi slutili i čemu se tvrdo nadao cieli naš narod: da naime oni manifesti i proglasi — koji su se u novije vrieme narodu našemu razdieljivali i priobćivali pod imenom carskim, a po ministarstvu magjarskom, po generalu Hrabovskom i po nekim opakim ljudima — nisu ništa drugo, nego priesne laži, s kojima su nas neprijatelji naši htjeli obmamiti, sile naše oslabiti, te nas dovesti na onaj put, da se iznevjerimo ili najljubljenijemu mužu naroda u osobi bana našeg ili pak vladaru i kralju našemu, koji ne može banu i narodu našemu predbaciti ništa drugo, nego li preveliku vjernost prema njemu i kući njegovoj, no zajedno i muževnu obranu slobode narodne, prava i poštenja narodnog, te dostojanstva kraljevina ovih. Da su ona pisma — narodu našemu razdieljena — lažljiva, to evo sada potvrdjuje podpis i rieč jednoga člana vladajuće kuće, ljubljenoga naime strica kralja našega, koga

obožava sav njegov puk, pri kome je do sada živio, te koji sada kao carski namjestnik upravlja cielim carstvom. Mi se za to možemo radovati ovome pismu. Po njemu je naime uništena sumnja, koju smo imali, misleći, da se dobri naš kralj dao prevariti, pa da je učinio veliku krivicu nama i banu. Uništena su sva ona klevetanja mnogih neprijatelja naših, kao da je naš ban makar i samo za vrieme po kralju skinut sa časti svoje, koju mu je najprije podao narod.

Nu to je i jedina strana ovoga pisma, koja nas može veseliti. Ostali sadržaj mora nas većom stranom žalostiti i brigu nam zadavati. U tom pismu poziva nadvojvoda Ivan — kao od kralja imenovani posrednik medju nama i Ugarskom — bana našega u Beč, gdje će se raditi o pomirenju izmedju nas i Ugarske. Javlja pak banu, pa je pisao i ministarstvu magjarskomu, neka takodjer pošalje nekoliko poslanika od strane ugarske u istu svrhu. Izpovieda, da je čitava misao pomirenja proizašla iz glave palatina ugarskog, što potvrdjuje i naš kralj u pismu svome na nadvojvodu Ivana. Pa ipak se na mjesto pomirenja ne zove s jedne strane palatin ugarski, a s druge strane ban hrvatski, nego s jedne strane ban hrvatski, a s druge strane poslanici ugarski. Mi smo do sada bili naučeni, da po historičkome pravu našem u kraljevinama našim smatramo bana svoga za ravnoga palatinu ugarskome u Ugarskoj. Što je naime sadanji palatin ugarski slučajno nadvojvoda, te iz plemena kraljevskog, te se on imade našemu banu predpostaviti samo na toliko, koliko se tiče njegove osobe i poroda njegova. Koliko se pak tiče njegove časti, to su različitim kraljevinama jedan i drugi namjestnik kraljev sa jednakim pravima i u „juridicis et bellis“ po običaju i po starinskom pravu, imenito po zakonskom članku 27. od god. 1600., 11 : 1608., 27 i 28 : 1609., 32 : 1638.,

51: 1647., 8: 1649., 22: 1687., 114: 1715., 87: 1723., 47: 1741. i 24: 1790. No bila su vremena, kad su i kraljevski sinovi bili banovi i vodje ovih kraljevina. Tada su se ipak oni u Ugarskoj pokoravali palatinu ugarskomu, koji nije bio od plemena kraljevskoga, kao što su i obratno palatini ugarski uviek slušali bana u našoj kraljevini; ove naime kraljevine nisu poznavale niti poznavaju sada gospodara nad kraljem i banom. Treba dakle, da — kad se radi zajedno o državi Ugarskoj i o našim kraljevinama — i palatin dodje tamo, kamo ide naš ban; da i poslanici naši dodju tamo, kamo se pozivaju poslanici ugarski... Do onoga pak vremena, dok se ne učini ugovor (izmedju Ugarske i Hrvatske), — ako baš po želji nadvojvode i pristanemo na to, da ćemo se čuvati svakoga navaljivanja neprijateljskog — i p a k ž e l i m o, d a s e n a š n a r o d o r u ž a i s a k u p l j a. Kao što se čini od strane ugarske, neka isto tako i od naše strane oružana vojska čuva i brani naše granice i domovinu našu."

Josip Ž u v i ć: Nadvojvoda Ivan veli u pismu na bana, da je zapoviedio, neka se s obje strane odustane od neprijateljskih priprava. „No ipak vidim, da se u Segedinu sakupilo do 10.000, da se sakupilo takodjer u Kaniži i u Čakovcu. Ja ne dam mnogo za te dobrovoljce, bili oni Magjari ili koga mu drago drugoga naroda. Ali ipak se kod njih sakuplja, a kod nas spava! Je li zakonito bilo, kad su magjarski vojnici pod Hrabovskijem udarili na Karlovce, najviše za to, što su tamo Srbi? Je li to zakonito, što je narodna regimenta Leopoldovaca na silu odpremljena u Magjarsku, a u Osiek premješteni Zaninijevci? Kad se to sve priznalo zakonitim, zašto da se ne prizna takovim i naš sabor, koji u sebi sadržava zakonitost? U ostalom presvietli ban može otići u Beč, te se tamo porazgovoriti s palatinom, kako bi se stvar

mogla bolje i laglje izravnati. Poslije banovoga povratka ići će k nadvojvodi naša deputacija s uvjetima, ako ban reče, da je posredovanje moguće, ali nikako bez poziva braće Srba.

U dalnjoj razpravi sudjelovahu jošte ovi rodoljubi: Franjo Žigrović, pakračka vladika Kragujević, Mojsija Georgijević, Metel Ožegović, Šandor Zdenčaj, Ivan Mažuranić, Stjepan Car, Miroslav Kraljević, Petar Matić, Slavoljub Vrbančić, Kosta Bogdanović, Dragojlo Kušljan, Antun Niemčić, Svetozar Kušević, Maksim Piškorac, Dragutin Galac, Mato Vuković, Eugen Jovanović, Dimitrija Lončarević, Franjo Lovrić, Ljudevit Vukotinović i Josip Janda. Predložene su bile dvie reprezentacije na nadvojvodu Ivana. Prvu je sastavio veliki odbor saborski, a drugu tada još „mladi rodoljub" Ivan Mažuranić. Obadvie reprezentacije dobro je karakterizirao Antun Niemčić: „Prva je glas muža u borbi, koji se bori izmedju života i smrti. Taj se glas ovdje ne dopada, nego se bolje dopada onaj drugi glas, koji je krepki glas nebojazljivoga i pravednog muža, koji ište svoje. No uvjeti su istovjetni, samo što jedni spadaju na pacifikaciju, a drugi se imadu smatrati kao predlog. Trebalo bi dakle, da se stvoritelji ovih reprezentacija sporazume i da u jednu stope obadvie ove reprezentacije".

To je na predlog Metela Ožegovića i učinjeno. Tada je sabor prihvatio ovu reprezentaciju na nadvojvodu Ivana.

„Vaša c. kr. Visosti!

Iz izvješća banova ustmeno, a iz ručnog pisma Vaše c. kr. Visosti na bana našega, izdana iz Beča pod danom 27. lipnja t. g., obavješten je pismeno narod ove trojedne

kraljevine, sakupljen po starom pravu i običaju na saboru svome 5. i sliedećih dana mjeseca lipnja t. g., o tome, da je Njeg. Veličanstvo na zahtjev sadašnje vlade ugarske postavilo Vašu c. kr. Visost za posrednika izmedju nas i rečene vlade Ugarske.

Vaša c. i kr. Visosti! Ako je u obće bilo potrebno i kakovo posredničtvo mira izmedju nove vlade Ugarske i naroda, koji je vjeran kralju svome, koji ljubi domovinu svoju, te koji umire za slobodu i za sve onomadnje velikodušne darove vladaoca svoga, a stupa putem najtjesnije zakonitosti: tada zaista kocka nije mogla pasti ni na jednu drugu osobu ni poštovaniju, ni ljubljeniju ni pravedniju, nego li je Vaša c. kr. Visost. Da pokažemo dakle i od naše strane sklonost na mir i poredak, kojega smo vazda prijatelji, dopustit će nam Vaša c. kr. Visost, da Vam ponajprije odkrijemo gorke boli naše, a poslije toga da u kratko i otvoreno očitujemo način, kako bi ih Vaša c. i kr. Visost mogla izliečiti prije, nego li se upustimo bilo u koje dalnje dogovaranje s protivnom strankom našom.

Odmah, kako puče u monarkiji prva zora t. zv. slobode, jednakosti i bratinstva, pošla je u Beč k Njeg. Veličanstvu mnogobrojna deputacija, sastavljena od svega naroda našeg, da — podbodena velikim uspjehom Niemaca i Magjara — u ime naroda svoga od Njeg. Veličanstva izprosi obnovljenje nekojih starih prava, osobito u pogledu narodnoga bića našeg. Kakav je dobila odgovor? Kako se vidi iz priloga pod brojem 1), nije deputacija naša — po naputku ugarske kancelarije — dobila nikakav odgovor na tegobe svoje. Bijaše joj naime kazano: neka narod želje svoje izrazi na saboru, jer se ova deputacija ne može priznati zakonitom, kad nije izaslana iz sabora, koji bi se sakupio po zakonu. Kao da je shodno i čovječno, kad k ljekaru dodje nemoćnik radi

pomoći njegove, da ga onaj ne prizna za bolestnika, makar ima i rana, ako nema ni od koga vjerodajnog pisma.

Poslije toga poslala je banska konferencija dana 8. svibnja u Beč opet jednu deputaciju s reprezentacijom, koja se prilaže pod brojem 2., a sadržava najpoglavnije želje naroda našeg. Kakav je odgovor dobila ova deputacija? Po naputku ministarstva magjarskoga ne samo da nije dobila nikakav odgovor, nego nije bila ni puštena pred lice kralja svoga, koga bijaše magjarski ministar izvanjskih posala (Eszterházy) sasvim obkolio tako, da se Hrvat i Slavonac nije ni kralju svome smio pokazati bez magjarske kontrole.

Isto tako ostade bez svakoga i najmanjeg uspjeha takodjer reprezentacija banova na Njeg. Veličanstvo, priložena pod brojem 3., kao što i odgovor banov palatinu ugarskomu, priložen pod brojem 4. Kad se Njeg. Veličanstvo iz Beča preselilo u Insbruck, poslasmo opet i tamo jednu deputaciju s adresom. Ali kakav bijaše odgovor na nju? Po naputku ministarstva magjarskog i opet nikakav!

Razpisao se naš državni sabor, — sve ufanje naše — kojega je ban podpunim pravom sazvao po višnjem odpisu, priloženom pod brojem 5. Ali kako se primače rok otvorenja sabora, eto ti i opet — po naputku ministarstva magjarskog — ručnoga pisma (Handbillet), kojim se zabranjuje naš sabor, a banu nalaže, da se ide u Insbruck prati od laži i od sramotnih potvora, što ih je na nj navalila biesna žurnalistika njemačko-magjarska, iz koje crpi ministarstvo magjarsko — kako je očevidno — podatke za parnice o uvriedi veličanstva.

Zašto naš ban nije mogao, da odmah podje u Insbruck, i zašto mi ovaj sabor naš držimo i uviek ćemo držati zakonitim, vidi se iz reprezentacije banskoga vieća,

pod brojem 5. Njegovomu Veličanstvu podnešene. Da se pak niti naš ban niti narod naš uzprkos svoj podloj i sramotnoj izmišljotini ministarstva magjarskoga nije ni malo trebao stiditi ni plašiti lica kraljevskog, — to pokazuju čini banovi, što ih narod naš s velikom pohvalom uze za svoje; pokazuju sva dosadašnja djela ovoga naroda; svjedoči napokon takodjer pridolazak bana i naroda u Insbruck k dvoru kraljevskomu, kao što i ono isto — na početku spomenuto — ručno pismo c. i kr. Visosti Vaše.

Na saboru tome sastavio je narod želje svoje i odpravio ih onomadne Njeg. Veličanstvu u Insbruck putem sjajne deputacije, na čelu koje bijaše i sam ban, kako se vidi iz priloga pod brojem 6., 7., i 8., s tvrdom nadom, da će se ove želje njegove, — koje su bile upravljene na kralja hrvatskog, slavonskog i dalmatinskog, a pokazivahu nakanu ovoga naroda, da se s austrijskom carevinom stopi još tjesnije, nego li dosada — za cielo izpuniti, tim više, što je ta deputacija bila od sabora i pod vodstvom samoga bana, dakle posve zakonita. Ali kakav dobi odgovor? Po naputku ministarstva magjarskog opet i opet — na želje i prošnju svoju — upravo nikakav.

Medjutim dok se deputacija naša desila oko dvora kraljevskog, dok je narod naš već unapred plivao u sreći i milosti kraljevskoj, koja se taj put za cielo imaše izliti nad glavom njegovom, — dodje mu iznenada do očiju i to putem običnih pamfleta nekakav manifest od 10. lipnja t. g., upravljen na Hrvate i Slavonce. Dodje i drugi manifest od istoga dana, koji je glasio na graničare. U obim se manifestima vidi naštampano i sveto ime kraljevsko. U prvome od tih kori se ban i narod naš izdajstvom kralja, nevjerom i bezsramnim potvorama. U drugom pak manifestu daje se jednoj strani naroda našega, koja je pod imenom „Graničara“ dosada stražila

i Austriju i Evropu, — doista gorkom ironijom na znanje, da se za nagradu davne vjernosti svoje poklanja Magjarskoj. Ovo je izrečeno u nevrieme, jer su prošla ona vremena, kad su se narodi bez pitanja prodavali i poklanjali. Izrečeno je i proti naročitoj volji i zahtievanju krajine, koja se nikada ne će pokoriti ovoj naredbi. Taj manifest bijaše spletkama ministarstva magjarskog izlagan i kradomice u narod raširivan. Ogorčio je pak narod naš tim većma, što po duši može kazati, da je dosada u svako doba i na svakome mjestu vjerno činio svoju dužnost prema caru i kralju, te radi toga nipošto nije zaslužio, da ga za nagradu tolike prolivene krvi i toliko pribavljenih zasluga — bez pitanja, dapače proti volji njegovoj — prodadu ili poklone biesu Ultramagjara, krvnih neprijatelja njegovih.

U to čusmo iz Karlovaca, grada ovih kraljevina, jauk u svojim kućama napadnutih mirnih gradjana, koje bijaše Hrabovsky po naputku ministarstva magjarskoga krvoločno posjetio s ognjem i mačem. Poslasmo dakle i opet Njeg. Veličanstvu reprezentaciju, priloženu pod br. 9. i 10., moleći Njeg. Veličanstvo, da generala Hrabovskoga skine sa časti njegove, a obće ljubljenomu banu našemu da ne samo vrati ugrabljeno dostojanstvo, nego da mu po starom pravu ovih kraljevina podieli takodjer zapovjedničtvo i nad krajinom slavonskom. Medjutim dosada još nemamo niti na to bilo kakova odgovora.

Mi ćemo sa malo rieči kazati pravi uzrok ovih zala i nesreće, koja može još doći. Mi ćemo da to kažemo prosto, jer smo uvjereni, da smo u tome jedne misli sa cielim narodom našim. I te rieči nalaze se u tome, što se nejednako postupa sa narodima ove kraljevine. Postupanje pak ovo očito je protivljenje sadržaju najvišega patenta carskog, po kojem se svima narodnostima pod žezlom austrijskim osiguravaju jednaka prava.

*

Ovu nejednakost u postupanju najživlje i osobito osjećaju slavenski narodi austrijske carevine. Samo njihovo nastojanje, da se izvrše pravedne želje i zahtievanja njihova, bijaše bez svakog uspjeha, dočim su drugi narodi u istoj državi dokučili ili skoro dokučili želje svoje, premda su bile dosta puta izvan umjerenosti, pravednosti i prava. Odtuda svakako mora sliediti nenavist, razdor, mržnja, neprijateljstva i progonstva izmedju različitih naroda. I ako se ne osnuje upravljanje naroda ovih na vječnome pravu i duhu vremena, preotet će malo po malo anarhija mah, te će krvavi gradjanski rat čitavu carevinu posve razkidati i strovaliti u ponor i propast.

Mi ne zavidimo onim narodima carevine, koji mirno uživaju po dobroti Njeg. Veličanstva zadobljenu ustavnu slobodu. Ali kako smo malo u tom sretnom stanju mi i slavjanska braća naša u Ugarskoj, to može Vaša c. kr. Visost sama prosuditi iz sadržaja navedenih podataka. Ne ćemo, da pojedince izbrajamo sve one prekomjerne nepravde, što ih je na nas i na premiloga bana bacila biesna ruka magjarštine tobože u ime kraljevske vlasti, koje eto u Ugarskoj ima samo po imenu. Mi smo uvjereni, da će Vaša c. kr. Visost sama osjetiti s nama veličinu podnešene nepravde, pa nam se za to čini nepotrebnim, da trošimo još više rieči. No opet ne možemo na ino, nego da izkažemo, kako bi Vaša c. kr. Visost mogla započeti pomirenje izmedju nas i Magjara s a m o p o d o v i m p o g o d b a m a, ako je u obće moguće izmedju nas pomirenje na temelju načela naših, što ih izrazismo u reprezentaciji, priloženoj pod brojem 8.

I. Onaj — za bana našega i za narod naš pogrdni — m a n i f e s t, koji je u ime cara 10. lipnja t. g. upravljen na Hrvate, Slavonce i graničare, te nas potvara ljagom izdajstva, neka se zajedno sa reškriptima mini-

starstva magjarskoga proti našemu banu i narodu svetčano uništi dokumentom, potvrdjenim previšnjim podpisom.

II. Neka Vaša c. kr. Visost izvoli u isto doba na to pogadjanje uz naše zastupnike pozvati i zastupnike n a r o d a s r b s k o g u Ugarskoj. Tako ne će Vaše c. kr. Visočanstvo biti pomiritelj samo za ove kraljevine, nego i za srbsku braću našu i za sva pitanja, koja ovamo spadaju. Mi smo naime sa Srbima jedan narod, tako čvrsto stopljen, da nas više ništa na svietu ne će moći razdružiti. To je pak tim više potrebito, što bijahu Srbi neprijateljski napadnuti od Magjara za to, što su u tom vremenu slobode, jednakosti i bratinstva tražili starinska svoja prava i sloboštine svoje. Srbi su za to još većma izvrženi haranju i klanju vatrom i mačem.

III. Narod naš gorko osjeća, da se samo njegove pravedne želje nisu pod kojekakvim izlikama uslišale pred priestoljem. To se evo sada zgodilo i s ovim našim s a b o r o m i s onim srbskim saborom od 1. svibnja t. g., kojima se ne priznaje z a k o n i t o s t. Za to ne može biti ni pomirenja, dok se ne prizna zakonitost obima saborima, t. j. i ovomu našemu i onomu srbskomu od 1. svibnja t. g. Da je sabor naš zakonit, to se vidi iz razloga, koji su navedeni gore u podatcima pod brojevima 1. do 10. Sabor pak naš sastoji se od onih elemenata, koji su izrečeni saborskim zaključkom od 23. rujna 1845.; samo su se njima pridružili novi savremeni elementi narodne reprezentacije, što bi zaključeno po zastupnicima svih oblasti ovih kraljevina, te će se tek sada konačno urediti. Znajući dakle to, nismo mogli ni podvojiti o zakonitosti ovoga sabora našeg. I za to je naša čvrsta volja, da se ne razidjemo s ovoga sabora, dok on posve ne rieši zadaću svoju.

IV. Za dokaz, da se priznala zakonitost sabora našeg, neka izvoli Vaša c. kr. Visost nastojati kod prieStolja, da se izašalju kraljevske rezolucije za sve one pravedne želje (u prilozima pod brojem 8., 9. i 10.), kao što takodjer i za one želje srbske naše braće, koje su podnešene iz narodnoga sabora njihovog od 1. svibnja t. g. Time će se postaviti prva zgrada daljnjega mirnoga napredovanja naroda našeg.

V. Da se uzčuva izvanjski i unutarnji mir ovih kraljevina i srbske naše braće proti spletkama i navalama magjarskim, koje bi se mogle dogoditi od vojske na granici ugarskoj, a i od četa dobrovoljaca magjarskih, — svakako je potrebno, da se od vojničkog zapovjedničtva ukinu sva neprijateljstva izmedju Magjara s jedne strane, a srbske i slovačke braće naše s druge strane, pa da se tako prokrči put pomirenju. Zajedno očitujemo, da ćemo svagda silu odbiti silom, ako bi se neprijateljski navalilo na nas i na srbsku braću našu. Razumije se pak, da se radi sačuvanja mira mora vojska magjarska ukloniti iz naše zemlje i iz vojvodine srbske; isto tako ima se u svoj dom povratiti domorodna pješačka regimenta nadvojvode Leopolda, te se izručiti zapovjedničtvu banovu.

VI. Budući da narod naš nije priznao niti će priznati oblast ministarstva magjarskog bilo nad provincijalom bilo nad granicom, a ministarstvo je austrijsko oblast svoju nad granicom predalo ministarstvu magjarskome — za to je naša želja, da vojska, koja se nalazi u Hrvatskoj i Slavoniji, bude preko bana poslušna jedino obćenitomu ratnomu ministarstvu austrijskom. Tako će se zapriečiti nered i smutnje, koje bi se mogle poroditi za to, što se vojska ne bi uredno obskrbljivala i plaćala. Mislimo naime, da će se ratno ministarstvo austrijsko što prije pobrinuti za jedno i drugo, te tako prouzročiti, da se ne poruši javni mir i ne porode posljedice, za koje bi bilo krivo protivno postupanje.

VII. Da se pako s toga, što mi nismo priznali ministarstva magjarskoga, ne bi obustavio do svršetka visokoga posredovanja tečaj obavljanja javnih posala gradjanskih unutar granice ovih kraljevina na očevidnu štetu ciele državne makine — obraćamo se na Vašu c. i kr. Visost s ovom prošnjom: Neka Vaša c. kr. Visost dostoji u svim onim slučajevima, kada bi dotične zemaljske oblasti upozorile previšnju odluku za spravljanje tekućih predmeta, uzdržati potrebiti savez medju priestoljem i medju banom našim, — kojemu smo mi u ovim izvanrednim okolnostima jednodušno predali neograničenu vlast i punomoć glede svih naredaba, koje se tiču upravljanja i obrane zemlje, — do konačnoga uredjenja naših odnošaja, koji se imaju osnivati na temelju pravde, te tomu shodno, koliko je bolje moguće, dati odpravljati previšnje odluke na svekolika ovdašnja izvješća, naloge i predloge.

VIII. Mi smo odlučili, da za nutarnje poslove naše svakako podignemo vlastito svoje — saboru ovih kraljevina odgovorno — upravno vieće, kojega se prava izvršuju privremeno banskom moći do potvrdjenja ove odluke naše. Za to mi smatramo previšnje opunovlaštenje bana za podignuće takova hrvatsko-slavonskoga državnoga vieća kao jednu od onih silnih potreba, od čijeg izvršenja zavisi ista mogućnost, da se zakoniti stališ privede i uzdrži; a uzdržanje toga silno zatieva korist mira i reda koliko ovih zemalja, toliko i svekolike carevine. Uslied toga molimo Vašu c. i kr. Visost s podpunim pouzdanjem, da bi nam dostojala što prije podieliti previšnje opunovlaštenje za podignuće takova gore označenog — hrvatsko-slavonskoga državnoga vieća.

IX. Neka se na dogovaranje pozovu i zastupnici Dalmacije, koja je cjeloviti dio ovih kraljevina.

X. Naš ban ne može se s ministarstvom ugarskim dogovarati o stvarima, na koje to ministarstvo nije opunovlašteno od sabora ugarskog. Za to je potrebito, da najprije sabor ugarski izjavi mnienje svoje o tome, hoće li se ili ne će podvrći posredovanju Vaše c. k. Visosti. Ako hoće, onda neka izabere poslanike svoje, koji bi se — s palatinom na čelu — mogli dogovarati s poslanicima našim i srbskim pod vodstvom banovim, a na mjestu, koje će opredieliti Vaša c. kr. Visost, a koje svakako mora biti izvan kraljevine Ugarske i po tom neutralno.

XI. Napokon prije svakoga drugog dogovaranja neka magjarska stranka posvema odustane od svakog progona onih ljudi, koji u Ugarskoj misle slavjanski. Osobito pak neka se odmah iz zatvora puste svi oni, koji su pozatvarani radi slavjanstva, te su ponajviše barbarskim načinom zlostavljani.

Vaša c. kr. Visosti! To su najvruće i najsilnije želje za ovaj mah. Ako bi se zavlačilo njihovo izpunjenje, mogla bi u pogibelj doći skupnost carevine. I to su glavni uvjeti, na kojima se pomirenje po Vašoj c. kr. Visosti može smatrati kao moguće.

Od mudrosti i od obćenito poznate vrline Vaše c. kr. Visosti, u kojima svi pošteni državljani vide najveće poručanstvo za pobjedu pravde, izgledamo mi sa svim povjerenjem, da će Vašoj c. kr. Visosti poći za rukom, da od strašne pogibelji i velike nevolje sačuva ne samo našu domovinu, nego i čitavu monarkiju, koja nesreća bi posta'a od gradjanskoga rata.

Ako Vašoj c. kr. Visosti podje za rukom, — što mi željno izgledamo, — da sretno rieši ovaj veliki posao onda ne će samo naš narod, nego i svaki drugi narod austrijske carevine, kojigod će se izbaviti od neizmjerne nesreće rata gradjanskoga, te će moći u miru uživati

zlatnu slobodu: onda će svi i potomstvo njihovo blagosivljati ime visokog izbavnika svoga, a u srcima svojim zadržati mu vječni spomenik zahvale, pa ga predati još daljemu potomstvu.

Neka Vaša c. kr. Visost izvoli primiti ove — neizmjernim povjerenjem izrečene — misli naroda, koji bez otezanja otvara carevi̇ću srce svoje".

Ova reprezentacija bijaše obćenitom hvalom primljena i odobrena.

XIII.

Rat u Italiji.

Hrvati su zabrinuto primali viesti iz Italije, gdje su u austrijskoj vojsci ratovale skoro sve krajiške regimente. Mletačka se odcjepila od Austrije, a Lombardija se pridružila kraljevini Sardiniji. Želja za narodnim jedinstvom prevladala je srcima svih Talijana. Trebalo je, da padnu sve dinastije malih državica talijanskih, pa da se onda stvori velika ujedinjena Italija pod sardinskim kraljem Karlom Albertom.

Austrijska vojska uzmakla je iz Milana i Mletaka. Strašan bijaše uzmak Austrijanaca iz Milana. Noću su morali putovati, te sebi puškom krčiti put. Kamogod stigoše, odmah bi pobunjeni narod stao zvoniti po crkvama, te se spremao na odpor. Iz kuća su pucali na vojsku našu, iz krovova bacali na nju kamenje. I žene talijanske bjesnile su kao furije, lievajući sa prozora vruću vodu na vojsku austrijsku. Ovaj put ostavio je u srcima graničara naših duboku uspomenu na upaljene kuće i na strašnu vatru iz topova. Ipak se provukoše do Verone. Siedi austrijski general Radecky imao je težak položaj. Narod je u Lombardiji listom pristajao uz Piemonteze, t. j. uz vojsku sardinskoga kralja Karla Alberta iz Piemonta. U

austrijskoj vojsci bijahu dakako i talijanske regimente iz Mletačke i Lombardije. Ove su sada stale ostavljati austrijske zastave. Do 20.000 talijanskih vojnika prešlo je u tabor kralja Karla Alberta. Ostali Talijani, koji od straha ostadoše u vojsci austrijskoj, obično su u bitkama pucali u zrak ili u zgodni čas uskočili medju neprijatelje. Radecky nije mogao u njih staviti ni malo povjerenja, naročito nije ih smio postaviti kao predstraže, jer bi ga izdali Piemontezima. Svu nadu svoju stavljao je Radecky u naše g r a n i č a r e. Oni su posvuda bili na prvome mjestu; sva je vojska austrijska mirno počivala, kad su medju njom bili krajišnici naši. Radecky ih ipak nije mogao toliko upotrebljavati u bojevima, jer ih je trebovao za čuvanje tvrdja u predjelima, koji su se odmetnuli od Austrije. Naročito je Otočane zapala teška zadaća, da uzdrže tvrdju Peschieru, koja bijaše dva sata udaljena od Verone. Sardinski je kralj upro sve sile, da osvoji Peschieru. Tvrdja bijaše dosta jaka, ali se u njoj od prvoga početka pojavila nestašica hrane. Hrabri graničari naši dobivali su napokon samo šaku kukuruza za hranu, ali su ipak odolievali topovima i jurišima neprijateljskim.

Teško bijaše i Radeckomu u Veroni. Osjećao se kao u zatvoru. Piemontezi navališe na Veronu dva puta, ali su bili suzbijeni. Radecki čekao je pojačanja, da uzmogne poprimiti ofenzivu. Dolazio mu je u pomoć Nugent sa mnogobrojnim graničarskim bataljunima i feldmaršallajtnant grof Thurn. Ali je Radecky dobio istom 22. svibnja od te vojske 18.000 ljudi kod sv. Bonifacija. Sada je odmah Radecky poprimio ofenzivu.

Iz Verone poslao je Radecky grofa Thurna prema Vicenzi, a sam se zaputi prema Mantovi. Kod Kurtatone ogledao se siedi maršal sa Piemontezima, te ih 29. svibnja sretno i raztepao. Nego već sliedeći dan zadesio je udarac vojsku austrijsku, jer grof Wratislaw bijaše suzbijen

od Piemonteza kod Goita. I Thurn bijaše potučen kod Vicenze, gdje pogibe i 6 častnika banovačkih. Medjutim je 30. svibnja Piemontezima u ruke pala i tvrdja Peschiera, kojoj nitko nije došao u pomoć.

U tvrdji je zapoviedao Ettingshausen, major kod krajiške regemente u Otočcu. On je sa savojskim princem Ferdinandom podpisao kapitulaciju. U tvrdji bijaše do 1400 naših Otočana. Po kapitulaciji bijaše im dozvoljeno, da se sa oružjem svojim po moru provezu u Senj. Ali su morali obećati, da više ne će u tom ratu vojevati proti Sardiniji i proti saveznicima njezinim. Hrabri i prokušani ovi Otočani, kad već nisu mogli boj dalje biti u Italiji, odoše u Hrvatsku, da domovinu brane od Magjara. Već 9. kolovoza stigoše u Zagreb. Ovima junacima na glasu podje u susret ban Jelačić sa generalitetom, te sa gradiškom i gradjanskom glazbom. Kad su se poslie toga na „trgu Jelačića bana“ postavili u red. pozdravio ih ban, a oni mu odzdrave sa trostrukim „živio“.

Uslied ovih neuspjeha ne preostade Radeckomu drugo, nego da se 3. i 4. lipnja vrati na svoje mjesto u Veronu. Tekar 9. lipnja, kad su se oko njega prikupili razbijeni odjeli vojnički, pošao je Radecky proti Vicenzi. Već drugi dan — 10. lipnja — dodje do krvave bitke. Proti Radeckomu naime pošao je u susret general Durando sa 15.000 vojnika od papinskih četa. Durando bijaše prisiljen na uzmak poslie krvavoga juriša kod Monte-Berico, gdje je poginuo i junački pukovnik Kopal od austrijske lovačke čete. Kad je na to Vincenza pala u austrijske ruke, bijaše Radeckomu otvoren put i sveza sa Mletačkom. Ali u isto doba izgubi savez sa južnim Tirolom, jer je sardinski kralj Karlo Alberto osvojio Rivoli. Malo zatim predala se Radeckomu i tvrdja Treviso 14. lipnja, a onda je i Padova bez odpora otvorila vrata svoja. Kad je na to i Palmanuova bila prisiljena, da se 24. lipnja pre-

dade Radeckomu, nastupila je prilika, da sa kopnene strane obkoli Mletke.

Ipak je jošte veoma zlo stajala u Italiji austrijska stvar. Sardinski kralj Karlo Alberto bivao je svaki dan moralno i materijalno sve jači. Već 29. svibnja izjavila se vojvodina Modena za sjedinjenja sa Piemontom i Sardinijom.

Kad se pak Alberto 9. lipnja desio na obali jezera Garda, stiže tamo deputacija provizorne lombardske vlade iz Milana, pa mu predade akt sjedinjenja Lombardije sa Piemontom i Sardinijom. U istu svrhu poslaše mletačke provincije Vincenza, Padua, Rovigo i Treviso poslanike svoje 14. lipnja u Turin, glavni grad Piemonta. Ondje je 28. lipnja sabor prihvatio sjedinjenje Piemonta, Lombardije, Modene i mletačkih provincija u jedno veliko sjevero-italsko kraljevstvo. Poslie toga nije mogla oklievati ni Venecija, Iz početka su naime Mletčani proglasili republiku. Sada pak ohola kraljica Jadranskoga mora prigiba glavu pod nekada malo važnu Sardiniju. U družtvenoj palači sabraše se 4. srpnja zastupnici gradski na viećanje. Manin, predsjednik provizorne vlade, u kojoj bijaše i slavni naš Tomaseo, izjavio je viećnicima, da je sada sasvim osamljena republika mletačka, pošto se inače ciela gornja Italija pridružila Sardiniji. Na to predloži Castelli, neka se grad Mletci i pokrajina njegova sa Sardijom sjedini. Poslie velike nutarnje borbe i samopriegora bijaše primljen ovaj predlog sa 133 glasova proti 127.

Radecky je dobro uvidjao, da mora izvojevati nad sardinskim kraljem jednu odlučnu pobjedu, ako želi obraniti austrijsku vlast u Italiji. Protiv neprijatelja poslao je dvie vojske. Jednu je vodio Franjo Lichtenstein, koji odvažno priedje preko rieke Pada, te se obori na Ferraru 14. srpnja, dočim su na drugoj strani Thurn

i Lichnowski navalili na Rivoli, gdje su se osobito odlikovali graničari, te su 22. srpnja prisilili Piemonteze, da uzmaknu u Peschieru. Glavnu vojsku vodio je sam Radecky proti kralju Karlu Albertu. Radecky je ostavio svoj tabor kod Verone još pod večer 22. srpnja, te se dao na put. Ove noći nadvila se nad vojskom austrijskom strašna bura i nevrieme. Nego ovaj put se posvema izpunila poslovica, da poslije oluje dolazi liepo vrieme. Drugi dan — u nedjelju 23. srpnja — osvanuo je prekrasni dan. Radecky se primaknuo neprijateljima, te zapovjedi vojsci, neka juriša na visine kod Sona, Montebella i kod Madonne del Monte. Hrabra vojska brzo osvoji te visočine, pa se onda baci na Sommacampagnu. Tu se bio žestoki boj, poslije koga ipak Austrijanci osvojiše Sommacampagnu, te ovako doprieše do rieke Mincio. Drugi dan prelazila je austrijska vojska rieku Mincio s lieve obale na desnu. U isto vrieme čuvala je osamljena jedna austrijska brigada zaledje naše vojske. Kad je ostala sama na lievoj obali Mincia, pojavi se iznenada kralj Karlo Alberto sa glavnom silom svojom, te uništi cielu brigadu austrijsku. Kad je za to saznao Radecky, odmah stade s vojskom svojom opet prelaziti na lievu obalu Mincia. O nesreći obaviesti i FML. Heynaua, koji je s jednom brigadom ostao u Veroni, te Heynau pošalje i tu brigadu u bok neprijatelja.

Kod Kustoce (Custozza) bila se 25. srpnja odlučna i glavna bitka u tom ratu. Odmah od ranoga jutra pripeklo je sunce tako, da je zavladala nesnosna vrućina od 28°. Od strašne vrućine mnogo je ljudi pomrlo i poludilo toga dana. Bitka pak bijaše krvava, te je trajala cieli dan i još kasno u noć. U boju palo je veoma mnogo ljudi na jednoj i na drugoj strani. Od jedne austrijske regimente ostade na bojištu 1000 ljudi, a od bečkih do-

brovoljaca pogibe ih preko jedne trećine. Osobito se je junački ponesla kranjska regimenta Kinskoga. Ona je najviše doprinesla k pobjedi, akoprem je izgubila 600 ljudi. Kad ju je poslije boja pukovnik Bianchi postavio u red, dodje FML. d'Aspre i reče pukovniku: „Gospodine! Ja ću od sada kraj ove dične regimente jašiti odkrivene glave. Ona je više uradila, nego bi čovjek vjerovao". Tekar o ponoći stade uzmicati sardinski kralj prema rieci Mincio. U taboru neprijateljskom zarobiše Austrijanci ratnu blagajnu sa 2 milijuna franaka, te srebreninu i ekvipažu kralja Karla Alberta.

Poraz kod Kustoce, uništio je sav dosadanji uspjeh kralja sardinskog. Maršal Radecky poslao je za njim u potjeru tri brigade, a on sam zaputio se sa mnogo topova prema Milanu. Pukovnika Zobela odpravi pak sa jednom brigadom na Bresciu.

U Lombardiji je zavladao medju Talijanima strah i trepet sbog nevjere. Kralj Alberto pokušao je odmah sliedeći dan — 26. srpnja na večer — da se opre Austrijancima. Kod Volte dodje do žestokoga boja, u kojem su graničari naši kao biesni navaljivali na Piemonteze. Gruvanje topova i pušaka, zveku mačeva i jauk ranjenika nadglasivala je užasna grmljavina i strašna oluja. Kroz cielu ovu „burnu" noć trajala je bitka. U jutro ipak uzmakoše Piemontezi do tvrdje Goito. Odanle je sardinski kralj šiljao poslanike k Radeckomu, tražeći primirje. Bio je voljan, da Austriji odstupi Lombardiju do rieke Oglio. Radecky ne pristade na to, jer su mu već stigle i viesti o daljnjim uspjesima. Kralj Karlo Alberto bijaše naime još prije bitke kod Kustoce poslao jedan odjel vojske svoje pod Mantovu, da ju obkoli. Austrijska pak posada provalila je 24. srpnja iz Mantove, te potukla Piemonteze. Tom prilikom zarobiše Austrijanci do 2000 Piemonteza i 17 topova. U austrijske ruke [illegible]

spije dapače ponovno i Peschiera, gdje je zapoviedao vojvoda genovski, drugorodjeni sin Karla Alberta, te je pred Austrijancima pobjegao u Bresciu. Za to je Radecky tražio Lombardiju do rieke Adde. Još je zahtievao, neka se Sardinija okani Mletaka, Parme i Modene, a Piemontezi neka predadu sve prisvojene tvrdje. Sardinski kralj nije pristao na to.

Karlo Alberto uzmicao je na zapad prema Kremoni. Siedi pak pobjednik Radecky opet sdruži brigade svoje, te je uzastopce sliedio sardinskoga kralja Sa svom silom priedje Radecky 30. srpnja rieku Oglio. Kad je stigao pred Kremonu, predao mu se grad bez ikakovog odpora. U Kremoni ostavio je samo jednu brigadu kao posadu, a u gradu je našao 5 topova i mnogo neprijateljske hrane i odiela. Sardinski je kralj ostavio Kremonu u noći od 30. na 31. srpnja, te je kod Pizzighettona prešao preko rieke Adde. Radecky nije oklievao ni časa, te već 1. kolovoza priedje preko Adde. U pobjedonosnoj vojsci njegovoj vladao je najbolji duh. Premda bijaše velika vrućina, izvadjahu neumorni graničari naši ogromne marše s pravim veseljem. Za to je maršal Radecky medju njih podielio ona 2 milijuna franaka, što ih zarobiše kod Kustoce.

Poslie napornoga puta primakoše se austrijske čete Milanu, glavnom gradu Lombardije. Radecky je naime 4. kolovoza krenuo iz Lodi-a u San Donato, ne daleko od Milana. Ovdje je kralj sardinski ostavio piemontežke čete, da se pobiju s Austrijancima. Brzo bijahu Piemontezi odasvuda napadnuti i suzbijeni, te se moradoše preko rieke Ticino povući u Piemont. Sutradan — 5. kolovoza — ošao je Radecky pred Milan. Grad nije bio utvrdjen, te e morao pustiti u pregovore sa starim feldmaršalom. Radecky je sastavio ove uvjete, pod kojima hoće mirnu redaju Milana: a) Grad će se šteditи; b) Radecky će —

na koliko mu je to moguće — oprostiti gradjanima izdajstvo i nevjeru; c) Sardinska će vojska za dva dana uzmaći u domovinu svoju; d) Tko želi, da dobrovoljno ode iz grada, može to učiniti sutra — 6. kolovoza — do 8 sati na večer prema Magenti; e) Radecky će sutra u 8 sati prije podne zauzeti „portu romanu", a oko podneva unići sa vojskom svojom u grad, te ga zauzeti; f) Bolestnici i ranjenici morat će se takodjer iz grada odpraviti za dva dana; g) Sve ove uvjete mora priznati i kralj sardinski; h) Svi austrijski vojnički i civilni častnici, koji su u Milanu zatvoreni, moraju se odmah pustiti na slobodu. — Jedva što je vojska sardinska ostavila Milan, upravio je milanski podesta dva puta prošnju na feldmaršala Radeckoga, neka što brže dodje s vojskom svojom u grad, jer da prosto ljudstvo hoće plieniti i robiti.

Karlo Alberto desio se i sam u Milanu prije predaje. On je do zadnjega časa zavaravao Milaneze, da će im obraniti grad. Kad je ipak morao odlaziti iz Milana, dade na 8 kola odvesti sve blagajne gradske zajedno sa zlatnim i srebrnim posudjen iz crkava. Da pak od sebe odvrati pozornost naroda, dade zapaliti predgradje milansko. Kad su najposlije Milanezi uvidili, da ih je prevario sardinski kralj, ubiše mu konja, na kom je jašio, te je Karlo Alberto jedva spasio svoj život. Poslie odlazka njegovog poharalo i poplienilo je ljudstvo mnoge palače i občinske zgrade u Milanu. Šteta bijaše 20 milijuna for. Mnogobrojni imućni stanovnici uskočiše u Švicarsku i u Sardiniju. Napokon je Radecky 6. kolovoza u 11 sati prije podne svetčano ušao sa vojskom svojom u Milan, te ga iznovice podvrgao carevini austrijskoj. Još prije Milana pala je u austrijske ruke Brescia. Feldmaršallajtnant Welden osvojio je pak papinski grad Bolognu. Pošto su se redomice predale još i neke druge tvrdje i gradovi, može se reći, da je feldmaršal Radecky

u 14 dana osvojio i od Piemonteza sasvim očistio cielu Lombardiju. Sada je dakako sardinski kralj bio prinudjen, da prihvati primirje, kako će ga diktirati siedi njegov protivnik. Piemontezi moradoše napustiti ne samo cielu Lombardiju i Mletačku, nego još i Parmu, Piacenzu i Modenu. Kod primirja je posredovao englezki poslanik, koji je k Radeckomu došao iz Turina. I mornarica sardinska morala je ostaviti Mletke i Trst. Radecky preuzme civilno i vojničko upravljanje u Lombardiji, a general-komando u Milanu povjeri knezu Schwarzenbergu. Mletci pak, ostavljeni sami sebi, opozvaše prijašnji zaključak o sjedinjenju s Piemontom, te uzkrisiše 10. kolovoza opet republiku.

XIV.

Borba za Slavoniju.

Ministarstvo magjarsko radilo je posvuda proti Jelačiću; ali osobito polje za agitaciju proti Jelačiću kao da je našlo u Slavoniji. Pri tome im je komisar Hrabovsky služio kao glavno orudje. Podpunoj pobjedi nadahu se Magjari od onoga nazovi-manifesta, kojim se Jelačić lišava svih služba i časti svojih. Dali su taj manifest otisnuti u 100.000 primjeraka, da ga onda mogu u što većoj mjeri razturiti medju narod. Sve su magjarske novine s nekim triumfalnim glasom pisale o svrgnuću bana Jelačića, kao da su sve predobili. To bijaše najbolji dokaz, koliko su se bojali Jelačića. Osobito su posebni najmljenici spomenuti manifest razširivali po Slavoniji, naročito u županiji virovitičkoj.

Kad se u Zagrebu sastao sabor, zaključila je županija virovitička, da ne će nikakovu skupštinu obdržavati ako dugo, dok se ne svrši sabor u Zagrebu. Ipak je drugi podžupan Sallopek sazvao sjednicu virovitičke

županije na dan 30. lipnja. Proti Jelačiću bunio je narod osobito Petar Mihajlović, barun Prandau, grof Ladislav Pejačević i župnik — sada kanonik — Eduardo Tallian. Ovaj potonji raširivao je medju narod manifeste o svrgnuću Jelačića, te ih je po virovitičkoj županiji bilo razturenо 7.000 primjeraka. Župnik Tallian dovede na skupštinu mnogobrojne seljake, koji su svi imali u ruci manifest i zakone magjarske. Već 29. lipnja — na Petrovo — išao je poslije podne u Osieku po gornjemu gradu senator Požonji sa bubnjarem, te je narodu čitao i tumačio manifest proti Jelačiću. Skupštinari — došavši u Osiek sa sela svojih — imali su tako prilike, da čuju, kako javni činovnik psuje i ruži „bivšega“ bana. Ta se stvar osobito dopade osječkim Švabama, koji su listom pristajali uz magjarsku stranku. „Slavonisch gesinnte deutsche Esseker Bürger“ vikali su i tulili po sokacima osječkim proti Jelačiću.

Drugi dan — 30. lipnja — u 8 sati prije podne držao se na gradskoj viećnici izbor. Birao se poslanik grada Osieka za magjarski sabor u Pešti. Rodoljubnim gradjanima bijaše javljeno, da će izbor početi poslije 9 sati. Ali Švabe — na broju ih do 400 — dodjoše korporativno u 8 sati, pa dadoše glasove svoje Freundu, koji se kao tudjinac tekar prošle jeseni nastanio u Osieku, te nije imao ondje ni kuće ni kućišta. Proti takovome izboru prosvjedovahu naročito doljnogradski rodoljubi. No Švabe bijahu zaneseni s pobjede svoje. Oni rasvietliše na večer prozore u tvrdji i u gornjem gradu na čast novoizabranog zastupnika, a pred Freundovim stanom svirala je glazba talijanske Zaniniove regimente. Da pak moralno zatru protivnike svoje, priredіše Švabe u isto vrieme demonstraciju proti rodoljubnome župniku u tvrdji, te su tom prilikom švabski derani pokazali osobito junačtvo, razbivši prozore na župnome dvoru.

Odmah poslije izbora poslanika na peštanski sabor započela je u 10 sati skupština županije virovitičke. Otvorio ju je sazivač — drugi podžupan Sallopek. Ovaj čovjek bijaše poslanik na prošlom zasjedanju sabora ugarskog, pa je — vrativši se sa njega — kazao: „Neka vrag ide na dietu ugarsku, ja više ne idem!“ Sallopek je pripoviedao, da je ministarstvo magjarsko silom i bez upliva našeg sastavljeno, kao što i sve ostalo. On je tvrdio, da na saboru ugarskom nije svatko mogao slobodno izreći mnienje svoje o jednoj ili drugoj stvari. Sallopekov je otac bio doduše stari magjaron, te je upravo on god. 1836. izdao Slavoniju i zatro joj ime; ali što je griešio otac, to htjede popraviti sin, te je prošle zime u jednoj javnoj skupštini opet uzkrisio ime Slavonije i podpuno dokazao njezin savez sa Hrvatskom. Sallopek je dapače postao i gorljivi patriota. On je na prošlim skupštinama virovitičke županije prodro sa zaključkom, da se ne proglase zakoni, što su stvoreni na saboru ugarskom. Po njegovoj uputi nije skupština htjela primiti pisma ministarstva magjarskog, palatinov standrecht i naimenovanje magjarskog ljubimca — prvoga podžupana Vladislava Jankovića — za velikog župana virovitičkog. Pa ipak sada upravo taj isti Sallopek ustaje proti narodnoj stvari.

Izjavio je naime u govoru svome, da sabor hrvatski smjera na odcjepljenje od Magjarske, na što on ne može pristati. Županijski da su poklisari posvema odstupili od naputka, koji im je dan, i od povjerenja, koje je stavljeno u njih. U Zagrebu da je postavljen nekakov saborski odbor, koji radi proti njegovom osvjedočenju, te županiji šalje zapovjedi i naredbe. Za to se on pokorava kr. komisaru Hrabovskomu, te po njegovoj zapovjedi predlaže, neka se čitaju i proglase zakoni, koji su stvoreni na prošlom saboru ugarskom, kao i manifest o svrgnuću

Jelačića, a podžupan Janković neka se prizna za velikog župana. Proti Sallopeku ustade Mato Grdjan, vicearhidjakon i župan piškorevački. Primietio je, kako je ban Jelačić bio vrlo liepo dočekan od kralja, pa se neka pričeka, dok nadvojvoda Ivan ne svrši posredovanje. U istom je smislu govorio Kršnjavi, Hercer, pjeneznik Janković i orahovački župnik. Ali ih nadglasa Eduardo Tallian s pijanim pristašama svojim, koje bijaše prije vodio po krčmama. U dvoranu županijsku nagrnuše oko 11 sati i osječki Niemci, koji nisu ni imali glasa. Buka postajala sve veća. Tada se pred županijskom kućom pokaže jedna satnija pješačke Zaninieve regimente. Protestirajući proti nasilju, ostaviše rodoljubni skupštinari županijsku kuću. Tada Sallopek odpusti i vojničtvo. Magjaroni dadoše pročitati zakone, stvorene na saboru ugarskom. Narediše, neka se županijski zastupnici pozovu kući sa sabora zagrebačkog. Treba popisati izbornike, da se uzmogu birati poslanici na sabor magjarski u Peštu. Dosadašnjega pseudo-župana Vladislava Jankovića pozvaše, neka zapremi svoju stolicu i čast. — U virovitičkoj županiji pobiedila je dakle magjaronska misao.

Kad su o tome nazadku narodne stvari stigle viesti u Zagreb, veoma se zabrinuše zastupnici naroda. U 14. saborskoj sjednici — 4. srpnja — uze o tome govoriti drugi podžupan požežki Josip Bunjik. „Dočim se mi borimo ovdje, te radimo o pacifikaciji, odpada od nas trećina Slavonije. Tamo (u virovitičkoj županiji) priznato je ministarstvo magjarsko, primljen je i sada inštaliran veliki župan — izdajica — Janković, puk je pobunjen i od nas otudjen. Sada nam valja opet na našu stranu okrenuti puk. Treba tamo poslati nekoliko hiljada vojske, da čini eksekuciju onoj gospodi, koja su kriva, a osobito onome magistratu, koji je svemu tomu kriv!“

I zastupnik Lipovčić nadje lieka za narodnu stvar. „Ako ikomu, a to Slavoncima treba spasitelja. Taj spasitelj ne može biti nitko drugi, nego svietli ban. Za to sam ja toga mnienja, neka se piše nadvojvodi Ivanu, da radi domaćih nereda ne može svietli ban, da sada ide u Beč, nego da će doći malo kasnije. Sada pak neka (Jelačić) ide u Slavoniju! Neka se samo pokaže puku barem na jedno pol sata! Neka prodje kroz regimente, da ga puk samo vidjeti može! Onda će dobro biti, jer će puk spoznati, da su lažne one viesti, koje se razprostiru o banu".

Zastupnik kanonik Mato Vuković reče: „Važan je to predmet, svietli bane! Ciela jedna županija, znameniti jedan grad u domovini našoj hoće, da se iznevjeri Preuzvišenosti Vašoj. Treba što prije učiniti korake, da se povrati stari savez. Ako se naime to ne učini sada, vjerujte mi, svietli bane i slavna gospodo, da će se to kasnije moći samo mačem dostići".

Zastupnik Maksim Piškorac spomene: „To sve spada na punovlast, koju smo podielili preuzv. banu. Ako medjutim hoće, svietli ban može tu stvar podnieti vieću našemu. Ja bih onda bio toga mnienja, da svietli ban svakako strogo kazni one, koji su se usudili, da diraju u stari naš savez, pa da prekrše naročiti zakon banski. Neka im se tamo pošalje 10.000 vojske, koja će stajati na eksekuciji, pa ju neka plaća krivac".

Tada ustade ban Jelačić, te reče: „Gospodo moja! Ja ću to i učiniti, samo mi dajte sredstva. Imam 30 do 40 hiljada pripravne vojske. Ali dajte novaca, s kojim ću uzdržavati vojsku! Dali ste mi punovlast. Ali što to koristi? Neka svatko dade i na oltar domovine prinese, koliko i što može! Ako onda bude od potrebe rat, ja ću ga — budite sigurni — i voditi!"

Iza tih rieči odigrao se u saboru prizor, koji je ovjekovječen popularnom slikom sabora hrvatskog od g. 1848. Što se tada dogodilo u saboru hrvatskom, to je bila slika čistog rodoljublja narodnih zastupnika i velikaša. Teško da je sabor hrvatski ikada doživio veći entuzijazam, nego li bijaše 4. srpnja god. 1848.

Iza Jelačićeve naime opomene, da za obranu domovine treba novčanih žrtava, prvi ustade prokušani rodoljub Herman Bužan. Iz žepa izvadi 300 forinti, položi ih pred Jelačića i zamoli rodoljube, neka sliede njegov primjer. Odmah iza njega uze rieč zastupnik zagr. kaptola Mato Vuković: „Svi smo mi ovdje sinovi jedne majke. Tko je medju nama, koji ne bi domovini pomogao u pogibelji? Za to ja dajem 200 for. srebra.“

Sada se otvori blagodatno srce vriednih zastupnika naroda. Svatko je dao, što je najviše mogao na oltar domovine. Jedan je primjer do suza ganuo cielo ono odlično obćinstvo. Arhimandrita Ilić — nemajući novaca — skine sa vrata zlatni lanac i krst, te ga predade banu Jelačiću uvjeravajući, da mu je sladko riešiti se i tog uresa za mili rod i dom. Ganut ovim činom, sadje ban Jelačić sa stolca svoga, te uze u ruke darovani krst. Obrativši se za tim prema zastupnicima, reče suznih očiju: „Ako ikada, a to je zaista sada ovaj prečastni gospodin pokazao, da je vriedan nositi sveti ovaj krst. Za to Vam ga evo, gospodine natrag vraćam, te mjesto Vas polažem 50 dukata, koje ćete mi povratiti onda, kad budete imali.“ Proplakao je sieđi starac arhimandrita Ilić, te reče: „Dosada sam ovaj sveti krst smatrao kao spomen svete dužnosti svoje, kao ostan i poticalo na svako dobro djelo. Ali odsada ću ga smatrati za najdragocjenije blago svoje, kao dar preuzvišenoga i ljubljenoga bana!“

Tko bi mogao opisati onaj entuziazam, što je iza toga sliedio u saboru? Ona skupina najodličnijih rodoljuba hrvatskih i srbskih imala je sada prilike, da pokaže vrlinu svoju, da odgali plemenito srce svoje. Gospoda su — u nestašici novca — pred bana donosila svoje satove i prstenje. Za njihovim primjerom povedoše se gospodje na galeriji. Vrle rodoljubke skidale su sa vrata zlatne lance, narukvice i naušnice, pa ih prinosile na žrtvenik drage domovine. Gotovoga novca sakupilo se toga dana u saboru 15.536 for. u srebru. Dragocjenosti pak u zlatnini i srebrnini bijaše sabrano u vriednosti od 5.230 for.

Valja spomenuti, da su krasni ovaj primjer požrtvovnosti odmah nasljedovala dva crkvena dostojanstvenika, koji ne bijahu toga dana u saborskoj sjednici. Biskup Haulik poslao je još isti dan banu Jelačiću 2.000 for. srebra za obranu domovine. Biskup Josip Schrott, žarki rodoljub hrvatski, upravio je pak na saborskog prabilježnika Franju Žigrovića ovo krasno pismo: „Čujem, da su jučer u sjednici sinovi domovine žrtvovali za nju, te žalim, što nisam bio polag. Hotio sam tamo doći danas, ali me je eto jučer na jedanput nešto presjeklo u prsima, da ne mogu ni tielo izravnati ni hodati bez boli. Za to Vas molim, dragi prijatelju, da Vi mjesto mene izjavite Njegovoj excelenciji — presvietlomu gospodinu banu — i slavnoj obćini saborskoj, da ja srdačno s ljubavlju i sa zahvalnošću na oltar drage domovine, koja je dosele bila uviek mila majka moja, polažem ono, što je popisano — u priklopljenom pismu. Moje duboko počitanje gospodinu banu, a iskreni pozdrav slavnim zastupnicima naroda: mojoj dragoj braći Srbima, Hrvatima i Slavoncima! Vas pako ljubim i štujem. U Zagrebu dana 5. srpnja. Biskup Josip Schrott.“

Na početku 15. saborske sjednice — 5. srpnja — ustade prabilježnik Žigrović i reče: „Imam Vam, gospodo, prije svega javiti radostnu viest. Dobio sam evo pismo od jednoga izmedju najvećih rodoljuba, koji nije ovdje nazočan tobože radi bolesti, a ja bih rekao: radi prevelike čednosti. Ne ću, da o tome trošim mnogo rieči. Velikodušni njegov čin najbolje će govoriti.“

Kad je na to Žigrović pročitao pismo biskupa Schrotta, svatko će razumiti, kakova radost obuze sakupljene zastupnike. Uzhićeno obćinstvo na galeriji natjecalo se s njima u radostnom podvikivanju i pljeskanju. Biskup Schrott zbilja je pokazao sjajni dokaz iskrene ljubavi prema domovini svojoj. Valja naime znati, da se po njemu na oltar domovine prineseni dar računao u vriednosti na 8.000 for. srebra. Biskup Schrott bijaše dakle dao dvaput i triput više, nego li ma koji drugi rodoljub. Za to predloži Mojsija Georgijević: „Neobični ovaj dar zaslužuje i neobičnu zahvalu. Za to sam ja toga mnienja, neka se k presvietlomu gospodinu biskupu iz naše sjednice pošalje nekoliko članova, koji će mu za toliku blagotvornost izjaviti našu privrženost, počitanje i zahvalnost.“ Ovaj predlog bijaše dakako jednodušno primljen.

Oduševljenje za narodnu stvar prešlo je iz saborнice u grad. Mnoge Zagrebčanke žalile su, što nisu bile prisutne u znamenitoj saborskoj sjednici od 4. srpnja, da bi i one mogle prinesti dragocienosti svoje na žrtvenik mile domovine svoje. Za to je ban Jelačić — saznavši za tu želju — odredio posebnu odborsku sjednicu za dan 6. srpnja u 4 sata poslije podne, da se uzmognu primati darovi za obranu domovine.

Kad je nastupilo odredjeno vrieme, otvorio je ban Jelačić sjednicu s ovim riečima: „Gospodo! S radošću otvaram u smislu jučerašnje odluke naše današnju

sjednicu, da iz plemenitih ruku vriednih i rodoljubnih gospodja naših primimo velikodušne darove, što ih na žrtvenik domovine položi žarko rodoljublje iskrenih domorodka. Ovom prilikom ne mogu na ino, nego da se iskreno i bratinski ponovno zahvalim plemenitim gospodjama zagrebačkim na velikoj ljubavi i prijaznosti, s kojom su me nedavno dočekale i primile, kad sam s puta dolazio u krilo ovoga mjesta — u Zagreb. Krasni i divni onaj čas neprestano će živjeti u pameti mojoj. S utjehom i radošću mogu opet kazati, da na čvrstom temelju počiva budućnost i sreća one domovine i onoga naroda, gdje ima tako vriednih i plemenitih gospodja, u čijim grudima plamti tolika ljubav prema rodu i otačbini svojoj".

Sada su se zapisivali prinesci, što ih na žrtvenik domovine postaviše krasne domorodke naše. Imamo popis svih tih dragocjenosti u „Osnovi za javno izigravanje", jer je financijalni državni odsjek odredio za 30. rujna 1848. lutriju ovih predmeta, pa u to ime razpačao 10.000 srećaka, da se namakne što više novaca za narodnu stvar. Tu bijaše jedan zlatni prsten sa briljantima, vriedan 600 for.; tri stolne nastavke od srebra, svaka u vriednosti od 400 for.; zlatni lanac sa križem (55 dukata težak) u vriednosti od 300 for.; 2 velika srebrna sviećnjaka, vriedna 290 for.; ciela stolna srebrnina (po 12 žlica, noževa, viljušaka, raštela i žličica za kavu) u vriednosti od 280 for.; dvie srebrene tase, vriedne 220 for.; 6 srebrenih sviećnjaka, 2 okresača i jedna tacica u vriednosti od 200 for.; srebreni lavoir i pehar u vriednosti od 130 for.; podpuna stolna srebrnina (t j. 12 žlica, 12 noževa, 12 viljušaka, 1 velika žlica za juhu, 2 manje za ragou, 12 raštela i 12 žličica za kavu) u vriednosti od 240 for.; jedna kanta za kavu, jedna velika kašika i 2 žlice za ragou, sve od srebra u vriednosti od 80 for.;

2 srebrne šećernice sa klieštima za šećer, svaka u vriednosti od 70 for.; 2 srebrne kante za kavu, svaka u vriednosti od 65 for.; jedan zlatni lanac (rokoko) sa 20 malih briljanta i sa 2 smaragda, vriedan 65 for.; jedan zlatni križ vriedan 65 for.; jedan zlatni lanac (11 dukata težak) u vriednosti od 55 for.; 12 srebrenih solenka s nutra pozlaćenih, vriednih 120 for.; 2 srebrne košarice za kruh, svaka vriedna po 60 for.

Osim toga bijaše mnogo darovanih zlatnih i srebrenih satova, zlatnih i srebrenih lanaca, zlatnih prstena, igla, narukvica i naušnica, srebrenih sviećnjaka i lanaca za ključeve, i raštela i klieščica, i žlica za juhu i žličica za kavu, i okresača i tacica itd. itd. Sve to navedosmo za to, da kćeri i unuke uzmognu vidjeti, bez čega su mogle biti njihove majke i bake u času, kad je trebalo prinesti žrtava za milu domovinu. Svatko zna, koliko krasni spol voli srebreninu i zlatninu. Tim bolje znat će sebi predstaviti žarko rodoljublje plemenitih Zagrebčanka od g. 1848., koje su se i nakita odrekle za narodnu stvar. Bez nakita se živjeti može, ali bez domovine — ne daj, Bože!

U istoj ovoj saborskoj sjednici — 6. srpnja — predložio je Ivan Kukuljević, neka se od strane sabora izda proglas na narod u povodu odpada virovitičke županije. Sabor je prihvatio proklamaciju, kako ju je sastavio Kukuljević. Evo je:

„Svemu narodu po Hrvatskoj i Slavoniji.

Mili narode! Od onoga vremena, odkada smo izabrani i poslani na veliki državni sabor u Zagreb, mislimo i staramo se, — kao zastupnici naroda hrvatskoga, slavonskog i srbskog, koji živi po krajini i provincialu, — da izliečimo stare tvoje rane, pa da tako pomognemo tebi i sebi, koliko se samo može.

Ove su rane stare. Ta već odavna nisi ti, mili rode, svoj, nego tudji; a znaš, da tudja ruka ne spori. Po tudjinstvu dopao si ti, mili narode, ljutih rana, koje strpljivo nosiš kroz duga stoljeća. No, hvala Bogu, već ti je dodijalo kusati ono, što ti je drobio tudjinac. Bog je htio, te je srce tvoje oživilo, um se tvoj razbistrio, a ti se podigao, da sam sebi pomogneš.

I tako eto nas — tvojih poslanika i zastupnika — na saboru u Zagrebu, oko svietlog bana našeg Josipa Jelačića. Mi smo izbrojali rane tvoje; brinuli smo se danju i noću, da za njih iznadjemo pravi i sigurni liek. I kad bijasmo već blizu do pomoći, kad smo se već spremali k tebi, da ti donesemo veselje i radost: nove slobode i nova prava, koja smo tu sačinili — začusmo s ove i s one strane tužnu vrisku tvoju, te opazismo, da se ljuta guja uvukla u njedra tvoja, pa da te ujela.

Znaš li, narode, tko je ta ljuta guja? Onaj tudjinac, koji te je mučio sve do danas, i koji nije mogao mirovati, kad je vidio, da ti se približuje sreća, da ti se otvara bolja budućnost. Razbio si ti silu njegovu, odkada si se odvažio, da sam sebi pomogneš. Zato nije smio, da na te udari prsa na prsa, nego ti namješta spletke, te u kući zavadja brata s bratom jedne krvi, jednog jezika, ne bi li barem u mutnom lovio ribe, kad već drugčije ne može. Čuvaj se, narode, takovog neprijatelja; ne vjeruj njegovim sladkim no otrovnim riečima. Pazi, da ti ne izpogani pošteno srce tvoje i čistu dušu tvoju, pa da te ne strovali pod prijašnji svoj jaram, kojega si sve dosada gorko osjećao na sebi.

I ti, narode, znaš, a i mi znamo, kako je ime tomu gadnomu neprijatelju našem, koji neprestano nasrće na tebe i na sreću tvoju. Znade se, tko je jednako kazivao, da ti nisi narod, nego sluga i rob njegov. Znade

sviet, da je tome kletomu dušmaninu našemu ime Magjar. Metnuvši obraz pod noge, hoće Magjar, da te zarobi. I za to psuje i laže na tebe, da je Bogu plakati. Laže na bana našega, koga obožava cieli narod; laže na najbolje domorodce i na vjerne sinove naroda, laže u ime slobode, laže u ime pravice, laže u ime istoga kralja našeg! I premda je u laži plitko dno, ipak je ona dotjerala dotle, da buni — osobito po ravnoj Slavoniji — naš puk, da slabe ubija, a zle ljude hrabri i podiže.

Ne vjeruj dakle, narode, kojekakvim ljudima, ne vjeruj laži! Ne vjeruj neprijateljima naroda s one strane Drave, već se drži onoga, što no se kaže: da zgoda naplaćuje dug i do sto godina. Naplatimo mi neprijateljima našim dug svoj time, što ćemo htjeti: da budemo narod; da budemo svoji, a nikada više tudji; da branimo slavu našu i pošteno naše hrvatsko-slavonsko i srbsko ime; da branimo pravice naše; da branimo starinske i nove — po nama, po kralju i po banu našemu stečene — slobode naše. Samo tako ćemo pomoći sebi; samo tako ćemo steći još veća prava, još veću slobodu, još veću slavu narodnu. Budimo složni, kad smo sinovi jedne majke! Ne treba nam tudjinca za pomoć i savjet. Uzdajmo se u sebe, u sabor naš i u svietloga bana našega, pa će nam onda pomoći Bog i sreća junačka.

Iz sabora trojedne kraljevine na 6. dan mjeseca srpnja 1848. Zastupnici naroda trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.“

Saborski zastupnici iz Slavonije nisu prestali nagovarati bana, da se zaputi osobno u Slavoniju. Već davno nije Slavonija vidjela u svom krilu nijednoga bana. A neprijatelji ovdje neumorno rade. Nedavno je brigadir vinkovački zakleo posadu u Brodu i u Staroj Gradiški na magjarski ustav. To bijaše učinjeno po zapovjedi Hrabovskoga, koji je svuda u Slavoniji rušio bansku vlast.

Napokon se ban Jelačić odluči, da posluša savjet zastupnika iz Slavonije.

Jelačić je 13. srpnja prije podne krenuo iz Zagreba put Slavonije. Putovao je veoma brzo, jer nije imao mnogo vremena, a ipak je želio, da prodje svu Slavoniju. Već 14. srpnja u 1 sat poslije podne stigao je ban Jelačić u Gradišku. Podpukovnik Musulin izašao je pred njega na granicu regimente. U svakom selu bijaše sakupljena množina naroda, koja je bana pozdravljala gromovitim: „Živio!“ Njegov prolazak bijaše pravi triumf. Kod Nove Gradiške pozdravio ga je trgovac Lacković u ime gradjana, a u Gradiški dočekalo ga je nebrojeno množtvo svieta u svetčanom odielu. Regimentski topovi i mužari su gruvali, narod je radostno klicao: „Zivio ban Jelačić!“, a gospodje su sa prozora bacale cviećе na ljubimca narodnog. Obćenita bijaše samo žalost, što je ban poslije kratke stanke krenuo dalje na put. U Cerniku je objedovao, pa su za to vrieme gradiške gospodje i gospodjice otišle do samostana cerničkog i ondje ponovno izkazale počast Jelačiću, obasuvši ga cviećem. Ban je na to odputovao prema Požegi.

Isti dan — 14. srpnja — oko 7 sati na večer stiže ban Jelačić pred Požegu. Gradjani mu izadjoše u susret do gradomedje na konjima i kolima. U početku varoši bijaše podignut slavoluk, od koga pa sve do preko nakićenog mosta stajahu u redu svi cehovi sa zastavama svojim. Uz jeku topova i svirku glasbe ulazio je ban Jelačić u Požegu. Kod stana dočekalo ga je do sto ljepotica požežkih, koje su mu put prekrivale cviećem, a r'ega obasule viencima; u ime drugarica svojih pozdravi g ı gospodjica Marija Martinićeva. Tu su bana dočekale t kodjer narodne garde iz Pakraca i Daruvara, a i više s oskih četa. Jelačić ih je pregledao i naredio, da def raju pred njime, a oni su ga burno pozdravljali. Na

Ja sam odlučio, da se ne samo nazivljem banom, nego da i budem banom, t. j. da prvi umrem — ako uztreba — na čelu slavnoga naroda moga za svietloga kralja, za domovinu i za slobodu njezinu. Odličnu moju čast ne smatram kao luku mira, već kao široko polje djelovanja, na kome ću — tako mi Boga! — neumorno raditi za korist i sreću mile otačbine svoje.

Ali nema moći bez pomoći. Ako vam je dakle stalo do blagostanja domovine vaše, budite i vi meni od pomoći. Radite, ne uklonite se trudovima i poslovima. Kažite svietu, da ste vriedni sinovi onih otaca, koji su složnim duhom svojim i junačkim srcem toliko puta pobjedno odbili napast dušmanina!

Ja sam želio, braćo moja, da se Vi danas ovdje sakupite, da se uzmognete savjetovati o potrebnim naredbama za naš narod. Znademo, da ne spavaju neprijatelji naši, da neprestano kuju varke protiv nas. Budimo na oprezu! Neka vidi čitav sviet, kako narod naš bdije za svetinju. Čim se ja udaljim, izvolite Vi u pretres uzeti poslove, koji Vam predleže.

Konačno se preporučam bratinskoj ljubavi Vašoj i nagnuću, ponavljajući krepku misao onih liepih rieči, što sam ih napisane na barjaku u Kutini čitao, te ih zabilježio u srce svoje: „Ja za Vas, Vi za mene!“

Ne treba tek tumačiti, kako je narod primio govor bana Jelačića. „Starci su plakali od radosti“ — piše Svetozar Kušević — a mladež nije znala prestati iz dubine srca klicati: „Živio naš ljubljeni ban!“ Poslije toga raztumačio je prvi podžupan Vatroslav Pejčić sreću, koju danas uživa Požega, gledajući prviput iza turskih vremena u svojoj sredini glavu naroda našeg: bana. Jelačić je iza toga otišao, a skupština narodna započela viećanje svoje o položaju domovine. U isto naime vrieme čekala je na bana Jelačića narodna garda u logoru svome na

Ciglani. Onamo dodje Jelačić oko podne i razgleda narodnu vojsku — preko 4.000 ljudi, oduševljenih za obranu domovine, ali još neizvježbanih. Radostnim klicanjem pozdravljala je vojska budućega vojvodu svoga na dolazku i odlazku. Grad i županija priredila je na to u čast bana Jelačića sjajni banket. Poslije podne posjetio je ban viećnicu gradsku, te podučio gradske otce o dužnosti njihovoj u sadanje vrieme. Pošao je i na t. zv. stari grad, odakle je mogao pregledati krasnu kotlinu požežku. Oduševljeni gradjani odlučiše, da se odsada ima taj brieg po Jelačiću zvati „Josipov brieg". Primio je ban ovoga dana i više deputacija iz virovitičke županije, te im dao potrebite naputke. Na večer opet priredišе gradjani Jelačiću bakljadu. Sutradan — 16. srpnja — pako u jutro ostavio je ban Požegu. Izpratile su ga: narodne garde iz Pakraca i Daruvara, topolovački šerežani, domaće gradjanstvo, te županijska i gradska deputacija uz glazbu i pucnjavu topova.

Ban Jelačić opet je nastavio brzi svoj put po Slavoniji. Iz Požege dodje u Pleternicu, pa u Brod i kroz Vrpolje u Vinkovce. Svagdje je ostao samo nekoliko sati, da uzmogne viditi narod, a i da narod njega vidi. Pa ipak, kudgod je pošao, svuda nadje oduševljenje naroda za sebe. Vidi se, kakvo je već tada poštovanje narod naš gojio prema Jelačiću, kao narodnomu banu. U Vinkovcima je dočuo ban, da je u Vukovaru zavladao veliki nered. Podje dakle u Vukovar i primiri stranke. Iz Vukovara je nastavio Jelačić put u Mitrovicu, želeć utažiti ondje zavladalu anarkiju. Tako je stigao Jelačić 19. srpnja u 9 sati na večer u Mitrovicu. Ondje se bijaše narod pobunio proti vojničkim oblastima. Neke častnike povezaše buntovnici, a drugi s pukovnikom Rastićem prebjegnu preko Save u srbsku Mitrovicu. Narod je to učinio za to, što ga častnici ne htjedoše predvoditi u

rat na Magjare. Iza toga zauzme narod barutanu, pograbi topove, municiju i oružje, te pohiti u velikoj masi u Karlovce svojoj braći na pomoć. Ban je prekasno stigao, te nije mogao ništa polučiti. Pošav prema Petrovaradinu, imao je ondje Jelačić dogovor sa kr. komisarom Hrabovskim.

Čudio se ban Jelačić živoj narodnoj sviesti, što ju nadje u županiji sriemskoj. Narod ga svuda liepo primao, te je i ovdje Jelačićev put bio nalik triumfu. Da saznade sveukupne želje i tegobe stanovničtva, objavio je ban po svim krajevima županije sriemske, neka se narod sastane na veliku skupštinu županije sriemske u Iloku. Ondje je ban Jelačić podučio narod, kako se ima vladati u nastalima teškim časovima, krasnim ovim govorom:

„Mili moj narode sriemski! To je prviput, što tebe u tvojem krugu pozdravlja ban trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. To je od stoljeća prviput, što imadeš bana, kojega je mati od roda tvojega rodila pod nebom tvojim; koji je sisao slavjansko mlieko, te je od djetinstva svoga pa sve dosada plamtio ljubavlju za domovinu svoju; kojemu je tvoj jezik i njegov, kojega razumiješ ti i koji tebe razumije.

I to je ono, što me je najvećma usrećilo, kada me je svietli naš kralj — uslišav želju naroda — postavio za bana ovih kraljevina. Poznavajući naime nepovoljni i dosada ugnjetavani položaj naroda moga, znajući za sve potrebe njegove — učini mi se podignuće moje na čast bansku kao sudbina, od Boga odredjena, koja ne će, da nevješta ruka tudjinca još većma ogorčava rane otačbine naše, već da joj jedared lieka donese domaće brižljivo srce, koje istinski osjeća dobro i zlo njezino. A u tome nije se prevarila, jer je u meni krepka volja, da se posvetim narodu mojemu. Ja ću živiti, neumorno se sta-

rajući za sreću i blagostanje njegovo. No znat ću i umrieti, ako bude valjalo umrieti za narod moj.

Nadahnut ovom odlučnom krepkom voljom — došao sam i u tvoju sredinu, mili moj narode sriemski! Došao sam, da te vidim, da se upoznam s tobom, koji si junačtvom, poštenjem i dobrotom svojom od uviek dična čest kraljevina ovih. Došao sam: da vidim krasni i blagoslovljeni zavičaj tvoj; da pozdravim tebe, ženu i djecu tvoju; da sve vas primim u zaštitu i u ljubav svoju; da ruzumijem želje tvoje i da čujem tegobe tvoje; da se napokon s tobom baš svojski porazgovorim o svemu, što ti je nuždno i potrebno.

Ovamo me je pratila iskrena i velika radost. Mislio sam u sredini tvojoj sprovesti sretne dane. A šta bih drugo i mogao bio pomisliti, čuvši i znajući i sam za nepokvarena srca tvoja, za čestita čuvstva tvoja? No mjesto radosti evo mi i suviše žalosti. Mjesto reda, poslušnosti i sloge — nadjoh ja u tebe, narode moj, nezakonitosti i razdora. Tu se više ne sluša poglavarstvo, ne izvršuju se zakonite zapovjedi, ne gleda se na obstojeće dužnosti. Zavladala je samovolja, a sa samovoljom gotova anarhija. Duboka me obuzima žalost, što ja moram izustiti ovu zlokobnu rieč — rieč o tugi i propasti — baš usred slavnoga naroda toga, usred perivoja cjelokupne domovine naše. Ali je već zadnje vrieme, da se doskoči tomu zlu. Upravo ljubav moja prema tebi nameće mi svetu dužnost, da te upozorim na svu pogibelj, koja ti prieti sa neizmjernom nesrećom, ako se ne osviestiš u vrieme. Znadem ja, da to zlo nije uzraslo iz srca tvoga, nego da su se samo izrodice u sadašnjim burnim danima pojavile i kod tebe. O tome uvjerava me još više to, što sam — putujući kroz Sriem — iz ustiju samoga naroda čuo vruću želju za red i zakonitost.

*

Sam puk osjećao je nevaljanost i pogibelj nereda, što je zavladao. Nego i ja hoću, da bude red. Bez reda nema ništa. Ako narod od mene potrebuje, da ga čuvam i branim; ako narod želi, da mu na čelu budem u zgodi i nezgodi, — onda treba da i narod mene sluša. To će pak činiti ponajbolje tako, da štuje i poslušnost izkazuje poglavarstvima svojim, koja upravljaju poslom naroda. Ja jubim meni povjereni narod, te ništa ne želim većma, nego da bude sretan i slobodan. — Za to — s druge strane — ne mogu mirnim okom gledati, da se svojevoljno prekine onaj savez, koji mora postojati medju pukom i poglavarstvima, ako ne ćemo, da sami sebi pripravimo grob budućnosti naše. A ja ću prije upotrebiti svu moć i vlast moju bansku, nego li da vidim, kako narušenjem reda strada onaj narod, kojemu sam ja glava i predstavnik.

U tu svrhu pozvao sam te, mili moj narode sriemski, na skupštinu. Ponajprije učini odredbe glede onih varmedjinskih častnika, koji su službu svoju stranom ostavili, stranom zanemarili. Treba da dobiješ onakove častnike, koji su vriedni pouzdanja tvoga, koji će pravedno postupati s tobom, te bditi nad mirom i poredkom u cieloj varmedjiji i meni biti odgovorni. Sazvao sam te na dalje, da te ozbiljno opomenem: da ti izkažeš dostojnu poslušnost poglavarstvu svojemu i pojedinim častnicima; da ih ne obustavljaš u izvršivanju zakonitih dužnosti; da se ne uklanjaš sudovima njihovim; da točno izplatiš porez, koji ti je u smislu zakona nametnut; napokon da poglavarstvo varmedjijsko pripoznaš onako, kako je ustanovljeno po zakonu i po svietlomu kralju.

Očekujem od dobre i poštene ćudi tvoje, od pouzdanja i privrženosti tvoje prema banu svome, da ćeš sve to rado učiniti; tim radje, što si kadar, da i sam uvidiš nuždu i potrebu naredaba mojih, medju kojima

nema nijedne, koja ne bi bila proiztekla iz čiste ljubavi prema tebi, mili narode!

Za koji čas morat ću se rastaviti s tobom, jer me važni poslovi zovu kući. Premda sjedim daleko od tebe, ipak oko moje bdije nad tobom, ipak si ti blizu srca moga. Ako ti je dakle do prave istine stalo sa rieči tvojom, da ćeš bana tvoga slušati i slieditи, onda neka ti budu i naredbe njegove svete, jerbo rieč bez čina jest sunce bez vrućine. Zadajem ti vjeru, da ću ja — vjeran kralju i domovini — krepko izpunjavati dužnosti svoje. Neka samo bude sloga medju nama, a red u nas, pa će onda s nama biti „Bog i sreća junačka". Stvar je naša poštena i pravedna. A što je pravo, to je Bogu i svietu drago!"

Narod je poslušao liepe opomene bana Jelačića. U ovoj skupštini županijskoj izabrani su bili neki činovnici županijski, a obavljeni i svi drugi poslovi. Time se učinilo sve, što je trebalo, da prestane na nekim mjestima zavladala — anarkija. Jelačić je medjutim nastavio svoj put. Iz Iloka se zaputio ravno prema županiji virovitičkoj. Nije se navratio u Osiek, jer je tamo već zavladao njemu protivni duh. Prošao je samo južnim dielom županije virovitičke, te je prigrlio sebi tamošnji narod.

Osobiti su dočck banu Jelačiću priredili rodoljubni stanovnici Djakova. Ondje su dobili viest, da će ban Jelačić u Djakovo stići 20. srpnja poslije podne. Narod se sakupio iz okolice, ali mjesto bana stiže viest, da će Jelačić doći 21. srpnja u 6 sati poslie podne. Čekali su ga Djakovčani do 11 sati na večer, ali je ban bio na mnogim mjestima zadržan, te nije stigao u vrieme. Istom 22. srpnja došao je ban Jelačić u Djakovo. Na granici ga dočekaše kanonici Josip Matić i Mato Mihaljević sa mnogobrojnim gradjanstvom. Oko $1^1/_2$ sata poslije podne

obznanila je puenjava topova i zvonjenje zvona dolazak Jelačića. Radostni Djakovčani staviše se pred biskupskim gradom, da svetčano dočekaju ljubimca svoga. Dok su ga ondje krasotice djakovačke obsipale cviećem i viencima uz veselo klikovanje naroda, pozdravi ga u ime Djakovčana kanonik Pavić. Iza toga su se banu redomice poklonili razni odbori i deputacije, očitujući mu vjernost svoju. Jelačić je svima odgovarao liepo, te je uzhitio veliko i malo. Za tim je pregledao gardu djakovačku, pa se onda povratio u biskupov grad na ručak. Poslie ručka pohitiše mnoge obćine: djakovačka, piškorevačka, čepinska itd. k banu Jelačiću, da poslušaju njegovu zapovied, pa da se stave pod štit i obranu njegovu. Oko 6 sati posjetio je ban bližnja sela, kamo se vratio seljački narod, ne mogav tako dugo dočekati Jelačićev dolazak u Djakovu. Kad se povratio, bijaše rasvietljeno njemu u čast cielo Djakovo. Drugi dan — u nedjelju 23. srpnja — otišao je ban dalje. Liepo ga primiše u Vučinu, Našicama i Virovitici. Na to se preko Bjelovara 25. srpnja u 5 sati s jutra vratio Jelačić u Zagreb. Ovim putovanjem predobio je za narodnu stvar cielu Slavoniju osim Osieka.

XV.

Uredjenje novih prilika u Hrvatskoj i Slavoniji.

Sabor hrvatski od god. 1848. imao je zaista mnogo posla. Trebalo je riešiti narodno pitanje, trebalo je obnoviti državno pravo hrvatsko, trebalo je napokon urediti i novi socijalni položaj, koji je nastao s ustavom i ukinućem kmetstva. Sreća bijaše za narod hrvatski, što je u sabor poslao najodličnije sinove svoje. Veliki pa-

triotizam njihov pomogao im je, da su u veoma kratkom vremenu dospjeli obaviti ogromni svoj posao.

Mi ne ćemo ovdje pratiti razpravu o novom položaju socijalnom, kako je to bilo potrebno kod razprave o narodnom i državopravnom pitanju, da se razjasne mnoga pitanja i da se vide nazori odličnih kasnijih političara. Priobćit ćemo gole zakonske članke, kojima je sabor uredio nove prilike.

Članak o ukinuću kmetstva i svega, što je odtuda izviralo, glasi ovako:

§ 1. Sve urbarske dosadašnje službe i daće prestaju za uviek. Isto tako izjavlja se i proglašuje nezavisnost tako pojedinih podanika (kmetova) kako i čitavih obćina od dosadašnje oblasti vlastelinske.

§ 2. Ovim se zakonom potvrdjuje krepost i valjanost banske povelje (diplome), kojom bijaše predbježno osigurano ukinuće urbarskih službа i daća i crkvene desetine.

§ 3. Svaki dosadašnji kmet jest neograničeni vlastnik urbarske zemlje svoje, te ju može u cielom ili na komade zamieniti, založiti ili prodati.

§ 4. Odsada ne će samo vlastela (zemaljska gospoda, spahije) uživati t. zv. manja kraljevska prava (jura regalia), naime: krčmarenje, lovina, ribarija, ptičarija i mesarenje. Za to se naredjuje ovo:

a) Dosadašnje pravo krčmarenja od Miholja do Gjurgjeva zadržat će i u buduće svaka obćina. Osim toga moći će svaka obćina i od Gjurgjeva do Miholja isto pravo uživati na jednome mjestu.

b) Pod pravom krčmarenja razumieva se točenje svake vrsti pića, naime: vina, piva i rakije. Ovo pravo pripada samo čitavoj obćini zajednički, a obćina će ga dati u najam (iz arende) na korist obćinske blagajne.

c) Ribarija, ptičarija i mesarija dozvoljuje se svakom na njegovoj zemlji ili gruntu.

d) Lovina (lov) je takodjer svakomu slobodna, samo ne u izključivo vlastelinskoj ili alodijalskoj šumi.

§ 5, Država jamči vlasteli, da će dobiti naknade za sve urbarske službe i daće, kao što i za štetu, koju imadu odatle, što se pravo krčmarenja proteglo na obćine. Posebni državni odbor opredielit će način i izvor ove naknade, te će svoje djelo podnieti bližnjemu saboru.

§ 6. Svaka obćina i svaki stanovnik njezin ima pravo, da na zemljištu svome bez svake daće peče rakiju, da pali opeke (cigle) i vapno (kreč), pa da gradi i posjeduje svakovrstne mlinove i žage (pile) u smislu obstojećih zakona. Ako bi se pronašlo, da je koji mlin na štetu bližnjim zemljama, to će ga moći ukinuti samo dotična oblast (jurisdictio), a ne vlastelin.

Članak o paši, drvarenju i žirovini.

§. 1. U onim mjestima, gdje se dosada jošte nije izvršilo urbarsko uredjenje i odieljenje paše, zadržava se i nadalje dosadašnji običaj glede paše i drvarenja.

§. 2. U mjestima, gdje je već i činom dovršeno odieljenje paše i urbarsko uredjenje (regulacija) medju vlastelinom i bivšim podanicima njegovim putem pogodbe ili urbarske parnice ne može se više razriešiti takovo odieljenje ili uredjenje.

§. 3. U onim mjestima, gdje je — radi uredjenja ili odieljenja paše medju vlastelinom i bivšim podanicima njegovim — postojeća parnica (pravda) pri proglašenju ovoga zakona zaglavljena konačnom osudom, a takova konačna osuda zavisi od pregleda pozivnog (apelacijonalnog) sudišta ili od sudbenog izvršenja (eksekucije): pregledat će takove parnice banski stol, a izrečenu osudu izvršiti dotični podžupan. — Ako bi se takova parnica dokončala putem mirnoga poravnanja medju strankama,

onda će podžupan morati izvršiti takodjer takovo poravnanje.

§. 4. Parnice radi urbarskog uredjenja i odieljenja paše, koje već teku u vrieme proglašenja ovoga zakona, ali nisu zaglavljene konačnom odsudom, ili koje bi tko htio započeti poslie proglašenja ovoga zakona — imaju se pred podžupanski sud prenesti ili dotično pred njim podići. No ovaj sud ima u svakom slučaju najprije pokušati, nebi li se stranke poravnale mirno.

§. 5. U onim mjestima, gdje dosadašnji podanici uživaju u vlastelinskim šumama — po naredbi urbarskog zakona — drvarenje, žirovinu, sabiranje šišaka (gubača) ili makar kakovu drugu korist, te u tom obziru nemaju odieljenu stranu šume, mogu za odieljenje uživanja drvarenja, žirovine, šišaka i drugih koristi osobitu parnicu podići vlastela ili pak bivši podanici njihovi pred sudištem podžupana, kojemu se strogo nalaže, da i u takovoj parnici najprije pokuša mirnim putem poravnati stranke.

§. 6. Pomenute u §§. 3. i 4. parnice imaju se prije izvršenja osude pregledati po sudištu varmegjinskom (sedrija) i banskom stolu.

§. 7. Sve ostale parnice, koje su u vrieme proglašenja ovoga zakona tekle radi urbarskih tužba, radi urbarske službe ili desetina, — ovim se ukidaju.

§. 8. U ostalom se ovime opet potvrdjuje 21. zakonski članak god. 1807., te se varmegjijama (županijama) i na dalje strogo nalaže, da nastoje o uzdržanju šuma u dobrom stanju.

§. 9. Upravljajući odbor ima bližnjemu državnomu saboru predložiti potanku saborsku osnovu glede uspješnijeg obradjivanja i uzdržavanja šuma.

10. Za Slavoniju — poimence za županije: požežku, virovitičku i sriemsku, koje su se od nekada ur-

barskom uredbom svojom razlikovale od Hrvatske — odredjuje se napose:

a) Gdje nije dovršena urbarska regulacija, ondje je slobodno pasti vlastelinu na zemljama podaničkim, a bivšim podanicima na zemljama i šumama vlastelinskim — u smislu poljskoga zakonskog članka 9. od g. 1840.

b) U mjestima, gdje je paša već po zakonu uredjena, zadržava se i u buduće dosadašnji običaj.

c) Dok se drvarenje konačno ne opredieli zakonom, dobivat će svaki bivši podložnik za domaću potrebu, za krov i za plotove drva na priličnom mjestu u šumama, u kojima je dosada uživao urbarske koristi; no za plotove dobivat će ležeća drva svake vrsti, a stojeća osim hrastovih i bukovih.

d) Gdje su bivši podložnici dosada imali žirovinu u vlastelinskim šumama, tu će ju i u napredak do buduće regulacije uživati, i to dovoljno — osam nedjelja dana — bez svake daće, ali nipošto za trgovinu i špekulaciju, već samo za domaću potrebu, koju će opredieliti dotični varmedjinski sudac.

Mnogo teže bijaše saboru hrvatskom uredjenje socijalnog pitanja u krajini. Veći dio današnje Hrvatske i Slavonije sačinjavala je krajina, gdje je već od tri stotine godina vladao kralj, a ne ban. Na velikom ovom teritoriju nije se kroz 300 godina znalo, što je ustav. U krajini su carevi od hrabrih graničara naših učinili živu vojarnu. Kako danas u vojarnama zapovieda sila, tako je kroz 300 godina nad cielom krajinom zapoviedala sila. Graničar se ipak onda rado pokoravao vojničkoj sili, jer je mogao na svoje oči viditi, kako je njegovoj braći u provincijalu još i gore radi kmetskog položaja. Ali godina 1848. vratila je ljudima njihova čovječja prava. Po načelu „sloboda, jednakost i bratinstvo'

palo je kmetstvo, prestadoše urbarski odnošaji. Po istom ovom načelu valjalo je i graničarima podati gradjanska i čovječja prava. To su oni zahtievali, a patriotički sabor hrvatski od g. 1848. odgovorio je očekivanju graničara.

„Od strane zastupnika krajiških na saboru trojedne kraljevine“ bijaše — u povodu zaključenih polaštica za krajinu — 10. srpnja 1848. upravljen graničarima ovaj proglas:

„Narodu krajiškom liepi i ljubezni pozdrav!

U starinstvu domovine naše bijahu sretna vremena, kad su stari banovi naši u sabore sazivali narod svoj, te se kao otci s djecom svojom ljubezno dogovarali o sreći domovine. Odavna bijaše već nestalo tih ljepših i čestitih vremena. Nastadoše naime zla vremena, kada smo imali takove banove, koji bijahu nemilostivi tudjinci, a ne nit od našeg roda i plemena, te koji nisu s nama znali ni govoriti u jeziku našem.

Raduj se, mili narode naš; jer kada smo iza tolikih zala opet stekli jedno dobro naše: bana Jelačića, ogranulo je žarko sunce domovini našoj, vraća nam se sreća i razvija krila starodavna slava naša.

Kad je i k vama, dični krajišnici, doletio veseli glas, da je carska milost svietloga bana Jelačića podigla na to visoko dostojanstvo, uzigrala su junačka srca vaša, jer je sirotna krajina znala, da je i njoj opet ogranulo sunce, da je i ona dobila otca, koji će se znati pobrinuti za nju.

I zaista se ti, vitežki narode krajiški, nisi prevario u toj nadi, jer prva je briga našega bana bila, da izliječi grdne rane tvoje. Sazvao je naime — kako sa svih strana domovine naše, tako i iz krajine — zastupnike i drugu glednu gospodu. Pretresavši molbe tvoje, učinio je u opisima vašim takove promjene, da će vam sa junačkih

ramena pasti sve poteškoće vaše, te ćete i vi moći napredovati u svakoj struci blagostanja. Nove ove propise primio je sabor jednodušno, te ih po priloženoj molbi šalje Njeg. Vel. mil. caru i kralju našemu na potvrdjenje, što će takodjer naskoro izraditi moćna zaštita naša: svietli ban.*

Polaštice novih propisa za krajinu uvidit ćete iz sliedećih točaka:

1. Stupit ćete i vi — kao dio naših kraljevina — na ustavno polje. Zakoni i propisi za vas ne će se kao dosada stvarati bez vas, nego ćete pošiljati i odsada svake godine zastupnike svoje na ovaj sabor, da se s ostalom braćom i sa svietlim banom svojim možemo posavjetovati o sreći i potrebi domovine naše. Ne će vam dakle moći svatko, komu na um pane, bez vašega znanja krojiti propise, da pod njima stenjete vi i potomstvo vaše.

2. Narodni jezik naš uvodi se u sve poslove službene. Za to ne će djeca vaša trebati učiti tudje jezike, nego će u školama, koje će se bolje urediti, na svome jeziku učiti sve, što će joj služiti na korist, pa će tako moći postignuti sve časti. Kod poglavarstva i sudišta ne ćete govoriti kroz tudja usta (putem tumača), koja nikada pravo ne tumače istinu.

3. Ne će vam se po vojničkom propisu (t. j. po „Tereziani“) suditi — izvan u vojničkoj službi.

4. Ukidaju se poteškoće, koje izticu iz reškripta (odpisa) bivšega „Hofkriegsratha“.

5. Zemlje vaše bit će podpuna vlastitost vaša, sa kojom možete baratati, kako vam je drago; samo tri rali moraju sačinjavati podkućnicu.

6. Obćinski pašnjaci su vlastnost obćina, te će obćine vladati nad njima.

7. Iz državnih šuma dobivat ćete i smjeti ćete svaki dan voziti od ležećeg drva, a bukovinu i ljeti sjeći

* Polaštice ove izdao je ban Jelačić 6. kolovoza.

8. Špekulacija sa šumama ne će se smjeti počimati bez privoljenja občina.

9. Gradnju i dasku dobivat ćete, što se bude lakše moglo.

10. Branjevine odredit će občine u šumi.

11. Imat ćete bezplatnu žirovinu i pašu po šumama i po proplancima.

12. Kod prodaje i promjene grunta (posjeda), moći će se ugovor učiniti i kod kumpanije bez regimenta.

13. Vinograde smije svatko na svojoj zemlji zasadjivati, kako komu drago.

14. Posljednji član jedne kuće može i zemljišta u oporuci ostaviti, komu god hoće.

15. Svatko se može bez uštrba vojničke službe podati trgovini i zanatu.

16. Mladež može bez zapreke učiti nauke.

17. Osim zemljišta može svaki krajišnik imati još sgrade i blago i sve drugo.

18. Dioba će se dopuštati i na tri rali zemlje, a da ne će trebati — kao dosada — da na svakoj strani budu najmanje tri čovjeka. Samo se mora svatko obvezati, da će odslužiti službu svoju, kad na njega dodje red.

19. Dioba ne će ići na regiment. „Subnumeri“ prestaju.

20. Čim prestane rat i mir se povrati, ne će se više krajiški vojnik upisivati u soldate na više, nego samo na četiri godine, jer se uvodi kapitulacija od četiri godine.

21. Svi vojnici vadit će se onda samo na kocke, da se ne bi komu učinila krivica.

22. Svatko može mjesto sebe u vojnike staviti i namjenika.

23. Krajiška vojska ne će se više umnožati bez dozvole sabora.

24. Krajina ne će odsada na vojnicu slati više vojnika, nego li druge pokrajine carstva, jer će se takodjer iz krajine po razmjeru duša uzimati toliko vojnika, od koliko se duša bude slao jedan vojnik iz drugih pokrajina.

25. Svaki vojnik dobit će mondur, a na straži i u drugoj službi plaću, kao i regulaš.

26. Krajiški će vojnici moći i na 15 dana ići na stražu, da onda budu mirniji kod kuće.

27. Carska r o b o t a ukida se posvema.

28. Obćinska robota ukida se takodjer. Obćine same morat će izvršivati poslove svoje.

29. Odsada će k r a j i n a zavisiti samo od Njeg. Veličanstva cara austrijskoga, pa od bana svoga, od regemente i kumpanije. Ne će dakle krajišnik morati, — osim ako traži samo milost kod cara, — da šalje prošnje u Beč od nemila do nedraga. Ako tko ima kada poteškoću kakovu, kojoj drugčije nije odoljeti, a on štap u šake, pa do bana svoga! Kod bana naime vodit će sve poslove krajiške jedno vrhovno — saboru odgovorno — poglavarstvo, kod koga će se za krajinu postaviti samo takove osobe, koje su u krajini služile, te podpunoma poznadu tamošnje prilike. Ne će vam tako — kao dosada — suditi onaj, koji vas ni zemlje vaše nikada nije ni vidio, nije dakle znao ni poteškoće vaše.

30. Kod regimenata vodit će poslove pod predsjedničtvom obrstara regimentsko vieće, odgovorno vrhovnomu državnomu vieću.

31. Kod kumpanija vodit će poslove pod predsjedničtvom kumpanijskoga kapetana praviteljsko vieće, u kome će sjediti i glasovati pet prisežnih starješina.

32. Ban imenuje sve **častnike** osim savjetnika kod državnoga vieća; ove posljednje imenuje Nj. Veličanstvo.

33. Sudišta uredit će se po načinu porota.

34. Predlozi za oficirske časti imat će se podpisivati od svih štopskih oficira.

35. Svi poslovi vaši kod poglavarstva i sudišta objavljat će se javno, jer svatko može uviditi, da ne treba kriti ono, što je pravo.

36, Daljnje polaštice priklopljene su u posebnim saborskim zaključcima od §. 1. do §. 32.

Osim svega toga nastavit će se viećanje o još nekim poteškoćama krajiškim: o školama, tridesetnicama, sudištima, svećeničkoj plaći, ženitbi oficirskoj bez kaucije itd., dok se samo obave drugi važni poslovi, dok dotični odbori izrade operate svoje, a sabor se opet sazove.

Iz ovoga svega, vidite vi, braćo krajišnici, na koliko se proteže brižljivost dobroga bana vašega i želja ovoga sabora, da vas vidi sretne i zadovoljne. Za to, mila braćo, čuvajte se onakovih ljudi, koji narod bune, da vodu navrate na magjarske mlinove, te razprostiru laži proti saboru i proti ljubljenom banu našem. Čuvajte se onih, koji vas nagovaraju na to, da se ne pokorite poglavarstvu svome. Mila braćo, poglavarstva nema samo medju gorskom zvjeradi, gdje je poglavar onaj, tko je jači, dakle lija zecu, vuk lisici, medvjed obadvjema.

Od ovih gore izbrojenih polaštica uvesti će se posebnom zapoviedi na poglavarstva vaša od strane svietloga bana odmah sve, što se može uvesti, a ostalo, čim od Nj. Veličanstva dodje potvrda. Ako bi vam jošte išto ležalo na srcu, to ćete moći svake godine odkriti na ob- em saboru, gdje ćemo se razgovarati i savjetovati kao raća s braćom, djeca jedne majke s otcem svojim: anom Jelačićem.

Iz priložene molbe na Nj. Veličanstvo uvidit ćete, kako se pred carskim priestoljem tužimo na nepravedne nasrtaje ljutih naših neprijatelja Magjara. Oni su bili tako obmamili milostivoga cara, da se na neprestano klevetanje njihovo bio već razhio glas, da je obće ljubljeni naš ban lišen časti svoje za to, što ne će da domovinu svoju izdade pod magjarski jaram, nego je vjeran caru i domovini svojoj. Premda se nije potvrdila ta viest, ipak se srce naše napunilo žalošću, što se toli vriedni muž i poglavar naš tako bezobrazno napada od neprijatelja naših. I za to izjavismo, da dok je u glasovitoj domovini našoj i jednomu junaku na ramenu glava, ne ćemo ostaviti onoga, koji je muževnom odvažnošću odlučio, da se žrtvuje — ako uztreba — dobru našemu; da mi ni u kakvoj biedi ne ćemo ostaviti onoga, koji nas nije ostavio u sreći svojoj.

Bog živi svietlog bana našeg, jedinu moćnu zaštitu našu, diku i otca domovine naše: bana Jelačića!"

XVI.

XVI. Zaključenje sabora hrvatskog.

U 21. saborskoj sjednici — 9. srpnja poslije podne — imenovao je ban Jelačić odbor, koji da će pod njegovim vodstvom doskora krenuti u Beč radi pacifikacije. Zaželio je takodjer ban, da bi i braća Srbi od svoje strane ovomu odboru priklopili osobiti odbor.

Poslije toga uze rieč pjesnik Antun Niemčić: „Dali smo polaštice ne samo granici, nego i provincijalu kako je bilo odredjeno. Za to mislim, da smo izvršil zadaću našu, pa da je nadošlo vrieme, da se razidjemo tim više, što neprijatelj na granicama od dana do dan umnožava vojsku svoju. Doznao sam iz vjerodostojno

izvora, da je tamo opet došlo 800 konjanika. Ne pravdajmo se dakle o praznim riečima, već hajdmo!"

Pošto je istoga mnienja bio ban i većina zastupnika saborskih, oprostio se Metel Ožegović u ime sabora s banom Jelačićem ovako: „Sabor se ovaj po Tvojoj Preuzvišenosti odgadja do onoga doba, koje Bože daj, da bude dobro, da bude liepo. Ti, o bane, jesi jedina nada naša! Ti si onaj, koga s udivljenjem gleda čitava Europa! Ti si jakost naša. Gledaj, da se izbavimo. Neka te višnji Bog čuva i blagoslovi. On vidi žrtve tvoje za čast domovine. A on, koji ljubi pravdu, on će dati, da nadvlada pravda i kriepost. Stvar pako naša — tako mi Boga! — jest pravedna, jest sveta!"

Saborski zastupnici burno povladjivahu krasnim ovim riečima, opraštajući se suznih očiju od ljubimca svoga. Tada ustane ban Jelačić, da se zahvali zastupnicima naroda na tolikoj ljubavi, što je tiekom saborovanja izkazaše njemu svakom prilikom. Od ganuća jedva je govorio. „Ja sám jesam slab. Ali ako meni pomognete vi, ako stanete svi kao jedan, ako u vas bude jedan duh, jedna duša i krepka volja, — onda tu nema pogibelji!" Gromovitim i neprestanim „Živio!" pratili su zastupnici svaku rieč banovu. A kad se digao Jelačić, da ostavi dvoranu saborsku, onda se na njega sasula sa galerija prava kiša cvieća. „Uz neprestani „Živio!" uzhićenoga množtva, udaljio se obožavani ban i svršio se za sada sabor, najznamenitiji od svih dosadašnjih" pišu saborski izvjestitelji: Vladislav Vežić i Josip Vrbančić.

Pri rastanku sabora hrvatskog izradiše i objelodaniše narodni zastupnici „manifest naroda hrvatsko-slavonskog", koji glasi ovako:

„Narod hrvatsko-slavonski sakupio se 5. lipnja t. g. u državnom saboru svome, te se dogovorio o budućem

postojanju svome i o obezbiedjenju narodne samostalnosti svoje. Sada osjeća, da mora pred cielim svietom djela i teženja svoja očitovati i u pravoj ih mjeri pokazati, da se i oni, koji su po samom opadanju neprijatelja naših osudjivali djela naša, uvjere, koliko o netemeljitosti i podlosti tih napadaja, toliko o pravom stanju i pravdi stvari naše, pa da po tome sude o činima našim.

Dva su gledišta, s kojih se mogu promatrati gibanja svih naroda. Jedno je gledište naravnog, a drugo historičkog prava.

Glavna je namjera naša, da budemo slobodni narod u slobodnome carstvu austrijanskom. Uzela se naša stvar ma s kojega od rečena dva gledišta, svakako se mora odobriti, jer je osnovana na temelju i prirodnog i historičkog prava, kao što takodjer i na novo izrečenim načelima ustava monarkije austrijanske.

P r i r o d n o p r a v o uviek ostaje najveće pravo, jer je u prirodi osnova i temelj svakoga prava. Ono je uviek jedno te isto; ali svatko nije kadar, da ga pojmi i shvati u pravom značenju njegovom. Ono je dosada bilo ograničeno samo na čovjeka. Tekar u najnovije vrieme počelo se razprostirati i na ciele narode, kao na osobe, koje u sebi imaju ograničenu svoju nezavisnu cielost. Teženje pojedinih politično razcieplienih udova talijanskoga i njemačkog naroda za sjedinjenjem u jedno tielo — očitovano u oči ove reforme — samo je tako rekavši slutilo, a duh najnovijeg vremena i obći pokreti naroda europejskih jasno su izkazali, da ima još neko pravo naroda, po kome svaki narod kao jedna cjelina ima pravo na slobodu i na savršenu jednakost medju ostalim narodima.

Tako su istom u ovom obćem pokretu europejskih naroda dobile pravo značenje svoje one velike rieči: sloboda i jednakost. I baš će taj pojam o pravom zna-

čenju tih rieči pokazati, koji su narodi za slobodu dozreli, a koji nisu. Sloboda i jednakost hoće prije svega pripoznanje tih prava u svih naroda, jer je u svim narodima jednako dostojanstvo narodne osobnosti. Za to su narodi, koji hoće da gospoduju, isto tako udaljeni od pravoga pojma slobode i jednakosti, kao što oni, koji hoće, da i nadalje ostanu podložni drugomu. Ni jedni ni drugi nisu dozreli za veliku ideju slobode i jednakosti.

To je pojam našega naroda o tima velikim riečima. Narod naš izjavljuje se za tu novu slobodu i jednakost svih naroda, što priznaje politiku, koja je jedina osnovana na pravdi, te na kojoj se jedinoj može osnovati dugotrajni mir. S toga želi, da svi narodi austrijanski — opredieliv̀ši se po jeziku — budu slobodni i medju sobom posve jednaki. Ovo je načelo jedini jamac mira u Austriji, dočim ono (načelo), po kojem sada u Austriji postoji hegemonija njemačkoga i magjarskog naroda, ne može biti nikomu na veću štetu, nego baš njima. Ako naime smije biti hegemonija jednoga naroda nad drugim, onda ta mora pripasti slavenskomu narodu, kao najvećemu i u Ugarskoj i u cielej Austriji. Ali se mi Slaveni, koje vi nazivljete robskim i tiranskim narodom, stidimo takovog načela, jer se to ne slaže sa dostojanstvom čovječanstva i sa duhom vremena. I za to ne ćemo nikada gospodstva, nego samo sloge i ljubavi. Za to i vas bratski i ozbiljno pozivamo, da — odrekavši se gospodovanja — prestanete gnjesti druge narode, jer smo mi pripravni prije pokušati sve, nego što bi se opet dali okovati u stare verige. Mi, koji smo se toliko bili za tudju stvar: mi, koji smo uviek najviše učinili za uzdržavanje obće otačbine naše i za prieotol vladalački; mi, kojih krv sada, gdje u isti mah stoji narod naš u najvećoj opasnosti, na hiljadu rana u Italiji teče jedino za uzdrža-

vanje cieloga carstva; — mi ćemo pokazati, da se umijemo boriti i za naš život, za našu narodnu čast i poštenje. Mi ne ćemo boja; ali budemo li pozvani na to, onda ćemo primiti poziv, kao što se pristoji junačkomu narodu. Počet ćemo u život uvoditi ideju čovječanstva, pa što kome dade — Bog i sreća!

Ludo su i na vlastitu svoju štetu i propast uviek radili narodi, koji su podjarmljivali i gnjeli druge narode. Najludje pak rade, koji misle, da se to još i sada može činiti. Kucnuo je čas naroda! Oni će se po jeziku opredieliti i medjusobnom pomoću osigurati proti nasilju neprijatelja svoga. Sliedeći taj poziv, mi smo primili sjedinjenje novo uzkrsnule vojvodine srbske sa našom trojednom kraljevinom. Očekujemo još pridruženje i ostalih užno-slavenskih pokrajina austrijanskih, da tako kaoj jedno tielo — u savezu s ostalima na isti način sastavljenim narodima — uzdržimo carstvo austrijansko, osnovano na temelju jednakosti. Drugim pak slavenskim narodima austrijanskim — kao našoj ne samo po jeziku, nego i po jednim tegobama najbližoj braći — obećali smo mi, da ćemo ih, priznavši njihove želje za svoje, pomagati i narodnosti svoje medjusobno braniti.

Mi znademo, da se narodi mogu i bez narodnosti svoje materijalno pomoći, trgovinu i industriju podići i obogatiti se i na glas doći, kao što se i pojedini ljudi mogu obogatiti, pribaviti sebi znanja i nauke, dapače se za neko vrieme i proslaviti i sretni biti, a da ipak nisu ljudi od karaktera i poštena srca. Ali ovdje se radi o časti i o poštenju, bez česa nema ni prave sreće, ni cilja bića našega, ni čovječnosti. Pa kakogod čovjek stalnoga karaktera voli poginuti, nego li pogaziti svoju čast, tako i cieli narodi, koji osjećaju narodno dostojanstvo svoje, koji su stalnoga karaktera, vole propasti, nego li dati, da se okalja narodna čast njihova. Tako su uviek

radili narodi tvrde volje, i tako su se spasli ili slavno poginuli. Tako je i naš narod odlučio da radi. On poprima inicijativu poštene prirodne politike, te će raditi, jer je odlučio, i jer mu je narodna čast vrh svega blaga zemaljskoga. — Neka je to rečeno onim boljim ljudima, koji vrh svega poštuju slobodu i jednakost, te koji znadu, da nikakvi traktati ne mogu narodima oduzeti slobodu, jer ona nije izvanjsko, što bi izvan njih postojalo, nego je njihova unutrašnjost i duša od njihova bića nerazlučena. Neka je to rečeno ljudima, koji se bore za slobodna načela sadanjega vieka, te koji će nadjačati, jer uza njih vojuje duh vremena, čija je sila neodoljiva, a moć nepobjediva. Neka je to rečeno ljudima sadašnjosti i budućnosti.

Sada se obraćamo na diplomate, t. j. na ljude. koji traže historički temelj za svako pravo. Mi ih uvjeravamo, da smo mi osigurani i s te strane. I tako prelazimo sada na drugo — historičko gledište.

Tko poznaje historiju našeg odnošenja prema Ugarskoj u svakom vieku, taj znade i ovo. Koloman je prvi skupni kralj Ugarske i Hrvatske, te se on — kao i mnogi nasljednici njegovi — krunio posebnom krunom našom. Narod je naš bez ičijeg upliva na saboru svomu u Zadru izabrao sebi za kralja Vladislava napuljskog i Tvrdka I. bosanskog. Mi smo u odlučno ono doba g. 1526., kad je kuća habsburžka počela tražiti pravo svoje na priestol ugarski, izabrali u Cetinu prije Ugra i Čeha za kralja svoga Ferdinanda I., te ovako postavili najprvi temelj sada vladajućoj kući. Mi smo — kao slobodan i od Ugarske nezavisan narod — primili i podpisali pragmatičku sankciju sami za sebe, i to koju godinu prije Ugarske, te prvi izmedju svih naroda austrijanskih. Narod je naš bez Ugara i bez sabora njihovog podpisao t. zv. pacifikaciju bečku. Sabori naši — još dan današnji zako-

nito postojeći — obdržavali su se do Ferdinanda I. pod predsjedničtvom kraljeva. Sabor je naš uviek imao zakonodavnu moć, što dovoljno svjedoči narav sabora obdržavanih pod predsjedničtvom kraljeva, kao što takodjer „constitutiones et articuli Slavoniae“ od godine 1492. i 1538., koje su u zakonik ugarski ušle u obširnosti svojoj, bez pretresivanja od strane Ugarske.

Naše su kraljevine — kao jedno posebno tielo — samo radi sporazumljenja obćih odnošenja naših pošiljale poklisare svoje na sabor ugarski, i to istom od 15. vieka, pa i to ne uviek. Na saboru ugarskom stvoreni zakoni imali su u kraljevinama našim silu samo u toliko, u koliko su se slagali sa samostalnošću našom. Vlast se banska — posve neodvisna od Ugarske, a nemajući nad sobom nikoga drugog osim kralja — uviek prostirala od Drave i Dunava do mora Jadranskog. Političko upravljanje ovih kraljevina — akoprem je mnogo prije uvedeno namjestničtvo za Ugarsku — ipak nikada nije zavisilo od Ugarske do ukinuća posebnog našeg zemaljskog vieća, t. j. do g. 1779., nego je u stara vremena izključivo stajalo u banskoj vlasti i u zemaljskim saborima našim. Kad je pako g. 1790.—1. pó članku 58. takodjer na ove kraljevine razprostrta vlast namjestničtva ugarskog, ostavljena su zemaljskomu saboru našem djela, koja spadaju na ove kraljevine. Time je — kao što i člankom 120. od god. 1715. — priznata narodna samostalnost naša.

Palatini i drugi zemaljski sudci Ugarske nikako nisu mogli suditi u ovim kraljevinama. Prigodom krunisanja zaklinju se kraljevi naši još i dan današnji, da će uzdržavati, zaštićivati i braniti ne samo prava Ugarske, nego i prava ovih kraljevina. — Tko to znade, tome će — ostavljajući još ostala nebrojena svjedočanstva samostalnosti naše — biti jasno, da su ove kraljevine

Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kao jedno posebno nezavisno tielo, naporedo s Ugarskom, a nipošto ovoj podčinjene, stajale pod krunom ugarskom, kao pod simbolom saveza, koji postoji izmedju nas. Tako mi ne ćemo, da u održanju narodne nezavisnosti naše tražimo išto nova, nego samo da zadržimo ono, što je od uviek bilo naše.

To ob odnošenju našemu prema Ugarskoj. Obazrimo se sada i na odnošenje prema cjelokupnom carstvu austrijanskom.

Po pragmatičkoj sankciji, koju su primile sve zemlje austrijske, pripadaju cjelokupnom carstvu austrijanskom sve zemlje bez razlike, dakle i Ugarska i naše kraljevine. Svaka je zemlja imala neko osebno upravljanje i neko kakvo takvo zakonodavstvo, samo s tom razlikom, da su jedne stajale na ustavnom, a druge na absolutističkom temelju; sve pak zemlje zajedno imale su jedno obće stočište, jednu obću vladu za djela, koja su se ticala u obće cieloga carstva. Kao vjerni sinovi otčinskoga vladaoca svoga i kao prijatelji postojanja carstva austrijanskog mi hoćemo, da i na dalje ostanemo u tom savezu, ali — kao što se i pristoji slobodnomu i nezavisnomu narodu — sa podpunom garancijom slobode naše i pod uvjetima, koji se po duhu vremena slažu sa dostojanstvom slobodnoga naroda.

Za djela, koja se tiču cieloga carstva, kao što su: izvanjska, vojena, financijalna i trgovačka, mi hoćemo u to ime jedan obći — iz svih država austrijanskih sastavljeni — sabor s obćim istomu saboru odgovornim ministarstvom, od koga bi svaka pojedina zemlja jednako zavisila samo u rečenim strukama. U ostalim pak djelima bit će svaki narod i zemlja nezavisna od istoga obćeg sabora i ministarstva, te će sama sobom upravljati i vladati, imajući vlastiti svoj zakonotvorni sabor sa vladom, koja će biti odgovorna istomu saboru.

Tako mi ne ćemo ništa nova ni glede saveza toga. Postojao je naime taj savez i prije, samo se sada mienja u formi, te prilagodjuje duhu vremena i načelima slobode.

Magjari pak učiniše kraljevsku vlast odvisnom od prebivanja njegovog u Ugarskoj. Namjesto kralja postaviše namjestnika s neograničenom kraljevskom vlašću. Pošto su još i u ministarstvu svome ustrojili odsjeke za rat i za vanjske poslove, ukinuli su taj savez, a da nisu prije pokušali, da u njemu ostanu sa podpunom garancijom unutrašnje nezavisnosti svoje, koju svaki narod može opravdano zahtievati. Odavle se vidi, da su se oni upravo odciepili od ostalih zemalja austrijanskih, te su namjeravali, da i nas odtrgnu od istih. Tako dakle upravo na njih padaju one osude zbog separatističkih teženja, što su ih oni podigli proti nama. Mi smo naime pripravni, da pod stavljenim uvjetima i nadalje ostajemo u savezu ne samo s ugarskim, nego i s ostalim narodima carstva austrijanskog.

Tko poznaje postupanje magjarskoga naroda prema drugim nemagjarskim — osobito prema slavenskim — narodima, morao bi odobriti teženje naše za slobodom, kad i ne bi bilo osnovano na tako zv. zakonitom historičkom temelju. Svakomu je naime narodu prva i najveća dužnost, da brani i uzdržava slobodu svoju, narodnost svoju, t. j. život svoj. Magjari su tiranskim postupanjem svojim učinili sebi neprijateljima sve druge narode. Oni su od sebe otudjili nas, koji smo kroz 7 i više stoljeća s njima bratski dielili sreću i nesreću, koji smo uza njih s ponosom uviek vojevali za slavu obće otačbine naše, ne hoteći nas priznati za sebi jednaku braću svoju. Oni su gnjeli i gonili sve narode, narivajuć im na silu Boga jezik svoj. Oni u Ugarskoj nisu priznavali nijednoga drugog naroda do magjarskog. Ime Slaven dobilo je u

njih značenje poruge, a ta je poruga padala na naš narod, koji je najzaslužniji za ukupnu otačbinu našu. Magjari su jednom rieči pripravljali propast i grob svima drugim narodima i narodnostima, nad kojima se u triumfu podiglo gospodujuće magjarstvo, kao jedino od Boga na to izabrano i pozvano. Tako je bilo do predposljednjega sabora ugarskog.

Ogorčenje svih naroda ugarskih došlo je već do najvišega stupnja; cieli je sviet javno osudio to tiraniziranje naroda. Kod samih Magjara pojavilo se nekoliko boljih razumnih ljudi, koji su opominjali na opreznost, te zaslieplјene odvraćali od nepravde, koju čine. Svi su se pametni nadali, da će Magjari uvažiti tu svojsku opomenu, te uvidjeti, da mora pasti što se na nepravdi zidje. I zaista su ponešto prestali od magjariziranja svoga. S toga su svi sa pouzdanjem očekivali, da će sabor ugarski boljim putem poći, te riešiti pitanje narodnosti na zadovoljstvo svih naroda. Ali se odmah u početku sabora vidjelo, da je glas opominjućih rodoljuba bio glas vapijućega u pustinji. Sabor je magjarski pokazao, da u sebi ima više sklonosti, da sluša pretjerane magjarone, nego li umjerene i praktične ljude, pa da se nikako ne će odreći čudnovate narodne politike svoje, koja je pogibeljna za sve ine narode.

Magjari su s najvećim ogorčenjem napadali na poslanike naše, te ih u svakoj prilici pakostno ujedali. Oni su Slavoniju izbrisali iz reda postojećih zemalja, a Sriem, Viroviticu i Požegu uzeli kao županije ugarske, te ih posvema stopili s Ugarskom i tako namjerili, da posvema utamane narodnost njihovu, tvrdeći, da „partes adnexae“ znače samo sadašnju Hrvatsku.

Oni su u predlogu zakona „o magjarskom jeziku i narodnosti“, koji je učinjen još u oči reforme, proglasili magjarski jezik za jedini jezik zakonotvorstva i javne

uprave, te za službeni jezik tako kod crkvenih, kako i kod gradjanskih oblasti. I tako poslije proglašenja toga zakona ne bi imalo nikakve vriednosti nijedno službeno ili svjedočbeno pismo, koje bi bilo sastavljeno u kojem drugom jeziku. Za Rieku, gdje se osim našeg (jezika) govori nešto i talijanski, te za hrvatsko — od njih nazvano „magjarsko“ — primorje, gdje se govori samo naš jezik, a ne može se kao ni u Rieci ni čuti magjarske riečce, opredielili su Magjari takodjer magjarski jezik za službeni, a osim toga — čujte neizkazane pakosti sproću naroda našeg! — samo još talijanski. Sriemu, Virovitici i Požegi dali su još kao iz milosti 6 godina života; poslije toga roka morali bi se — odrekavši se sladkoga jezika svoga — podvrći pod jaram magjarstva. Tako bi se i Slavonija i Rieka sa Primorjem „via facti“ odcjepila od Hrvatske i stopila se s Ugarskom. Tako bi nas sve komad po komad progutalo nesito magjarstvo. I u toj su namjeri već unapred počeli tvrditi, da oni ne pripoznaju nikakve hrvatske, kako god ni slavonske kraljevine.

To je postupanje Magjara od mieseca ožujka t. g. U to kucne čas reforme i novoga vieka. Veličanstvenost ideje o slobodi naroda, koja se iznovice porodila, a pred kojom treba da izčezavaju svi sebični interesi, dala nam je na novo nadu, da će se Magjari povratiti na pravi put, te ostale narode priznati kao sebi jednake. Ali smo se i opet ljuto prevarili. Vjerni staroj magjarizatornoj politici svojoj, Magjari su sada — poslije reforme — takodjer zakonima potvrdili, da hoće od Hrvatske odcjepiti Slavoniju i Rieku sa primorjem hrvatskim, te ovako utamaniti njezinu slobodu i narodnost, koja je dosada postojala. Oni su po §. 53. članka V. od god. 1848. ukinuli kraljevsku odluku od 14. rujna 1845. na poruzu slobode; tako su na najveću sramotu svih gibanja (po-

kreta) svojih naumili, da našemu svemkolikom plemstvu dadu posebni glas na saboru našem, i to sada, kad je razlika stališa prestala svuda, pa i u istoj Ugarskoj. Oni su htjeli, da i na našu zemlju razprostru vlast jednostavnog — bez privolenja našeg ustrojenog — izključivo magjarskog ministarstva. Kraljevine naše razdieliše u pojedine vlasti, koje bi u doljnoj komori sabora ugarskog bile predstavljene posebice, a ne ukupno kao kraljevine, te bi ovako bile posve sjedinjene s Ugarskom. Oni su naumili, da sasvim ukinu narodnu samostalnost našu, a kraljevine naše da izbrišu iz reda postojećih zemalja.

Radi toga nam kao kraljevinama po dosadašnjem zakonitom običaju nisu ni saobćili zakone od zadnjeg sabora ugarskog, nego su ih samo razaslali na pojedine vlasti. Oni saboru našem odriču svaku vriednost i silu, tvrdeći, da on nema druge vlasti, nego da bira samo poslanike za sabor ugarski i da proglašuje zakone ugarske. Oni su sveto ime vladaoca našeg zlorabili protiv našega svietlog i čestitog bana i protiv cieloga naroda našeg u ručnim — sa obmanom izmamljenim — biletima, na koje su oni kao tobožnji ustavni gradjani uviek vikali, a s kojima sbijaju sada javnu sprdnju. Na porugu naroda našeg namienilo mu je ministarstvo magjarsko za poglavice najomraženije i najpoznatije neprijatelje njegove. Magjari su poslali u kraljevine naše Hrabovskoga kao komisara, te ovako uvriedili dostojanstvo naroda našega i bana, koji — kao naš poglavica, postavljen od naroda i kralja — nema odgovarati nikomu više, nego li narodu i kralju hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom. Isti je komisar po nalogu ministarstva magjarskoga izdao na narod naš proglas, kojim se narod naš javno pred cielim svietom vara, da su zakonom osigurani najsvetiji njegovi interesi: njegov jezik i narodnost, za što da mu jamči zakletva kraljeva. Magjari u istom proglasu obećavaju,

da će sinovi naroda našeg moći dobiti svake službe, kao da bi se onaj mogao zvati sinom naroda svoga, koji bi mogao narodnost svoju prodati za službu. I na sve se to zloupotrebljuje posvećeno ime kralja, koji sve podanike svoje jednakom ljubavi ljubi, te koji ne poznaje vrućije želje i težnje od jednake sreće naroda svojih.

Ovo su samo nekolike — mi opetujemo: samo nekolike — od nebrojenih onih uvreda i rana, koje su Magjari nama učinili i zadali. Iz ovih neka se sude koraci naši. Po ovima neka slobodni narodi izreknu, jesu li rane naše takove, da bi ih mi mogli zaboraviti jednim mahom; spada li magjarski narod u red dozrelih za slobodu naroda; imamo li mi napokon pravo, da budemo slobodan narod u slobodnome carstvu austrijskom?

Iz sabora trojedne kraljevine Hrvatske Slavonije i Dalmacije, držanoga dana 5. lipnja i slied. g. 1848."

Sabor je ovdje jasno označio položaj svoj i prava Hrvatske. Mnoge od ovih i prijašnjih rieči danas nam zvuče kao fraze. Ali prije 50 godina proiztekle su iz iskrenih srdaca, iz pametnih glava. Ovaj manifest mogao bi i danas poslužiti na poduku političarima našim.

XVII.

Rat u Ugarskoj.

Sabor ugarski imao se otvoriti 4. srpnja. Da uzmognu otvorenju sabora prisustvovati i erdeljski poklisari, jer je već bila provedena unija Erdelja s Ugarskom, odgodilo se otvorenje do 10. srpnja. Priestolni govor prigodom otvorenja sabora držao je palatin nadvojvoda Stjepan. On je naglasio, da mu je kralj Ferdinad predao podpunu kraljevsku vlast radi teške bolesti svoje, jerbo ne može sam izvršivati kraljevsko zvanje. Tom prilikom

ponašao se nadvojvoda Stjepan zbilja kao pravi kralj, a državu Ugarsku kao da je smatrao posvema zasebnom od monarkije austrijske. Rekao je naime: „S inostranim vlastima stojimo u najboljem sporazumu, te se nadamo, da će ovo i uztrajati". Nadvojvoda Stjepan dakle mimoilazi Italiju, gdje je upravo u taj čas kralj Ferdinand za obstanak vlasti svoje vodio krvavu borbu i rat sa Sardinijom, Toskanom i papinskom državom.

Nego prava komedija u ovome novom saboru magjarskom odigrala se drugi dan — 11. srpnja 1848. Doljnja kuća — tako su sada Magjari po uzoru engleskom prozvali dosadašnji svoj „stališki stol" — birala je već predsjedničtvo svoje. Za predsjednika bje izabran Dionis Pazmándy, a za podpredsjednike: P. Almasy i Josip Palfy — Sikulac iz Erdelja. Velika uzbudjenost nastade u saboru, kad je rieč zatražio Ljudevit K o š u t, ministar financija. Rekao je u jezgri ovo:

„D o m o v i n a j e u p o g i b e l j i od Ilira! Pa jesmo li mi krivi tomu izdajstvu? Nismo li s njima bratinski dielili cielu slobodu? Garantirali smo im narodnost i municipalnost. Nije li to dosta? Dà, mi smo im i naredbe pošiljali u narodnom jeziku njihovu, pa ovi ljudi još nisu zadovoljni! Nismo nimalo oskvrnili čast i dostojanstvo banovo, pa se ipak ovaj stavio na čelo buntovnika. Hrvatska ima doduše tegoba, no ban je priečio, da ih nismo mogli ukloniti. Mi smo u Granici ukinuli nevoljničtvo (Leibeigenschaft), oprostili smo ju robote, povratili smo jednakost mjesto robstva, — pa graničari odgovoriše bunom. Iliri vole živjeti pod jarmom tirana, nego u slobodi. Odatle se jasno vidi, da je ova buna samo makinacija reakcionarne stranke. Vjernost i privrženost Ilira — samo je prazno licumjerstvo. Iliri se žele sdružiti s ostalim Slavenima austrijskim, da tako bude pretežniji elemenat slavenski. No varaju se! Na prvi pokušaj podići će se proti njima ciela Europa!

Kad ništa nije koristio manifest od 10. lipnja, (kojim se Jelačiću oduzimlju sve službe i časti), pokušali smo još jedanput mirno sporazumljenje po nadvojvodi Ivanu. Uvjeti bijahu: neka nadvojvoda Ivan otidje u Zagreb, da osudi sve dosadašnje postupanje Ilira, da nezakonitim proglasi conventicula njihova, pa da im naloži, neka pošalju poklisare svoje na ovaj narodni (ugarski) sabor, gdje će dobiti polaštica. No Hrvati ištu, neka Magjari obustave spremanje za rat. Ovo zahtievanje odrinuli smo od nas sa pravednim gnievom. Mi se spremamo i spremat ćemo, dok bude pogibelji. Osigurali smo već granicu hrvatsku, gdje stoji junački Csanyi s impozantnom vojskom, te će suzbiti buntovnike, ako požele magjarskoga kruha i vina.

Što se tiče srbskih stvari, pobuna Srba još je veća grjehota kod Boga i ljudi. Srbi nisu imali ni najmanjeg uzroka za tužbe. Sve su želje njihove izpunjena. No ovi ljudi govore, da su „narod", te su sebi izabrali Rajačića za patrijarku, a jednoga drugoga „buntovnika" za vojvodu".

Sada prelazi Košut, da pripoviesda o inostranim državama. Tu se vidi bahatost njegova. Najprije govori o Rusiji. „Ministarstvo magjarsko zapitalo je poslanika ruskoga, što će vojska ruska kod Pruta. Rusija je odgovorila, da onu vojsku skuplja samo za obranu granica svojih (radi bune u Moldavskoj i Vlaškoj). Sa Magjarima da Rusija želi živjeti u dobrom susjedstvu i sporazumku, doklegod se u sredini njihovoj ne budu prikupljale i oružale čete, koje bi njoj prietile. Mi smo odgovorili, da magjarski narod ne će trpiti, da bi tko uznemirivao mir susjedne države. Ugarska nije naumila, da se miei u nutarnje poslove koje države.

Što se tiče Austrije, prošlo nam je ministarst (predsjednik Pillersdorf) odkazalo neutralnost, ako bi

zaratili sa Hrvatskom. Bude li i ovo novo ministarstvo (predsjednik Doblhoff) udarilo istom politikom, provocirat će time Magjare, te će ovi odbaciti savez s Austrijom i potražiti drugoga saveznika.

U ostalom s Englezima živimo u najboljem sporazumu, kao što i sa Francezkom, s kojom medjutim ne bi rado sklopiti savez. Na njemački „Bund" poslasmo poklisare, da s Niemcima sklope savez, no dosada nisu opravili ništa.

Prieti nam dakle pogibelj iz Hrvatske, iz srbske vojvodine, iz Moldavske i Vlaške, te iz Austrije i Bosne. Za to, gospodo, dozvolite, da možemo sakupiti 200 hiljada vojnika i posuditi 42 milijuna forinti za ratne troškove. Za sada bit će doveljno 40.000 vojnika i 10 milijuna forinti, koje ćemo posuditi, a ne razporezati kao danak".

Time je Košut svršio sjajnu deklamaciju svoju. Ustade Nyáry Pál, podigne ruku i zavapi: „dajemo"! Po njegovom primjeru ustadoše svi zastupnici, pa takodjer vapiju: „dajemo!" Veliko uzhićenje. Tada se zahvali Košut: „Klanjam se tolikoj veličini naroda magjarskog! Niti paklena vrata ne će moći uzdrmati Magjarsku! Domovina je spašena!" Na to je „eljen!" i pljeskanje sliedilo bez kraja i konca. Predsjednik Pazmándy izreče odluku, te radi neizkazane radosti nad oslobodjenjem domovine odgodi sjednicu. Svi zastupnici lete k ministru financija Ljudevitu Košutu, pa mu stiskaju ruku i čestitaju, što je spasio domovinu.

Medjutim se podpunoma razvio rat izmedju Srba i Magjara. Narod je srbski organizaciju svoju proveo još 1. svibnja (po starom koledaru) na narodnom saboru u Karlovcima. Ondje su Srbi sebe proglasili za narod političnо slobodan i nezavisan pod austrijskom kućom, a pod obćom krunom ugarskom. pozivom na ugovore, što ih je narod srbski učinio

s domom austrijskim i sa krunom ugarskom, držali su Srbi, da se ne mogu bez narušenja istih ugovora ukinuti prava, što su dana narodu srbskom.“ Pošto je pak za postojanje i utvrdjenje vladalačkog priestolja najveći jamac ljubav i privrženost naroda, koja se može obdržavati samo izpunjenjem slobode u duhu vremena, želja je naroda srbskog, da se Sriem sa granicom, Baranja, Bačka sa bečejskim distriktom i šajkaškim bataillonom, te Banat sa granicom i distriktom kikindskim proglasi za vojvodinu srbsku“. Sabor srbski držao je takodjer za nuždno, da se po načelima izrečene slobode, nezavisnosti i državnoga saveza vojvodine srbske sa trojednom kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom oprediele pod krunom Ugarskom njihova medjusobna odnošenja. Za to je naimenovao jedan odbor, kojemu je dao vlast: da u ime naroda izradi i narodnom saboru za potvrdjenje predloži ustav spomenutih odnošenja; da razpolaže sa svime, što je nuždno i potrebno za postignuće toga cilja i namjere; da u svako doba prema potrebi i okolnostima vremena sazove narodni sabor; napokon da izmedju sebe izabere postojani odbor od nekoliko lica, koji će se neprestano baviti u Karlovcima, te primati želje i tegobe naroda i za narodni sabor u red dovoditi. „Predrečeni odbor — u suglasju s Njegovom Svetosti srbskim patrijarkom i s asistentima narodnoga fonda — ima vlast, da potrebitu svotu novaca digne iz narodne kase pod tim uvjetom, da se račun o izdanome novcu poslije predade saboru narodnome, pa da se novac upotrebi samo za najnuždnija djela, koja se tiču cieloga naroda srbskog“. Stalni izvršujući odbor sastojao se iz ovih članova. Predsjednik: Gjorgje Stratimirović, tajnik: Jovan Stanković, članovi: Petar Ninković, Vasa Vasiljević, Ilija Zaharijević, Svetozar S. Miletić, Gjorgje Varsan, Mihajlo Krestić, Dimitrije Matić, Petar Stojšić, Dimitrije Ilijević, Teofil Dimić, Alexa Stojačković i Steva Ristić.

Patrijarha Rajačić razdielio je odbor u 7 odsjeka: za diplomaciju, za policiju, za upravu, za financiju, za zdravstvo, za crkvu i tumačenje. Sam patrijarka preuzeo je kao samostalni narodni upravitelj neposredno u svoje ruke sve vojničke i diplomatičke poslove. Da se osigura srbska narodno-crkvena blagajna od ponovne onakove navale, kakovu je Hraborsky 12. lipnja izveo na Karlovce, prenesena je u Biograd. Spomenuti već junak srbski Gjorgje Stratimirović prvi se dosjetio, kako bi narod mogao doći do novaca u narodne svrhe svoje. On je naime upotrebio blagajnu tridesetnice (carinare) u Staroj Palanki, pa su se onda neka i druga mjesta graničarska ugledala u taj primjer. Osim toga darovahu mnogi privatnici i društva obilne prinose u novcu ili u živežu narodnoj vladi za ratne svrhe.

U Pešti su već od prvoga početka ovo srbsko gibanje smatrali veoma pogibeljnim. Za to su upotrebili sve stvari, da posvema uguše pokret srbski. Kad nije uspio srbski narodni kongres, što ga je za 27. svibnja sazvao tamiški veliki župan Petar Černoević kao vladin povjerenik, latiše se Magjari drugih sredstava. Feldmaršallajtnant Hrabovsky, vrhovni vojnički zapovjednik Slavonije i Sriema, primio je oštre instrukcije iz Pešte. Osim toga bio je Savo Vuković imenovan kr. komisarom za Banat, a Ladislav Csany u Hrvatskoj sa širokom punomoći.

Ipak nije ovaj potonji stekao ni traga auktoriteta, a Hrabovsky je svojom razbojničkom navalom na Karlovce samo razjario graničare u Sriemu, koji su provalili u erarske magazine, te se tako obskrbili oružjem na obranu od Magjara. Broj tabora srbskih rastao je svaki dan. Rimske obkope upotrebiše Srbi za obranu svoju, te urediše tabore kod Iloka, Kamenice, Čerevića, Szent-Tomaša, Perlasa i drugdje.

Magjari se nisu žacali od sada nijedne sile, lukavštine i laži, da uzmognu utišati pokret srbski ili da ga barem navrate u druge kolotočine. Rajačića pozvaše na odgovornost 2. kolovoza, te su upravu karlovačke metropolije povjerili peštanskomu biskupu Platonu Atanackoviću. Magjari navališe na Zombor i razoružaše ga. Mnogobrojne odlične Srbe baciše u tamnicu. Nisu više bili zadovoljni niti sa Černoevićem, komesarom svojim; njega je 24. srpnja zamienio Szent-Királyi, a ovoga već 4. kolovoza Beöthy. Htjeli su Magjari, da razdvoje i pobunjene Ilire, pa su u tu svrhu nastojali upotrebiti vjersku razliku. Peštanska je naime vlada rimokatolicima predočivala cieli taj pokret srbski, kao da je naperen proti katolicizmu. Govorili su podkupljeni ljudi, da se već i ban Jelačić sporazumio sa patrijarkom Rajačićem, kako će katoličke Hrvate prevesti u krilo grčko-iztočne crkve. Tomu rovarenju valja pripisati kao posljedicu onu borbu, koja se zbilja u nekim mjestima (n. pr. u Vukovaru) zametnula imedju rimokatolika i grčko-iztočnih. Ipak nije ta borba ni jedan čas smetala, da se nastavi rat proti Magjarima kao zajedničkim neprijateljima; samo su katolički Srjemci sačinjavali posebnu legiju pod kapetanom Turinom. Ono nešto vojske magjarske u krajevima srbskim nije bilo dostatno, da uništi ustanak. Za kratko vrieme zapoviedao je narodni odbor srbski u Karlovcima nad čitavim južnim dielom Bačke i Banata, nad okružjem petrovaradinske i njemačko-banatske regimente krajiške, kao što i nad regimentom srbsko-banatskom izuzev okolicu Biele crkve.

Što su odmah na početku rata opazili Srbi kao veliku nevolju, bijaše kod njih nestašica častnika. Magjarski ministar rata — prisvajujući sebi podpunu vlast nad kr. vojskom u Ugarskoj i u granici — izdade zabranu, po kojoj će svaki častnik izgubiti svoj čin, ako se bude družio s buntovnicima. Tako se dogodilo, da su graničai

listom pristajali uz narodni pokret, a njihovi ih častnici nisu niti iz daleka sliedili. To se opazilo u petrovaradinskoj regimenti, gdje je radi toga buknula i buna proti častnicima u Mitrovici. Kad se čajkaški bataljun pridružio pokretu srbskomu, sklonuo je njegov pukovnik Beller glavu svoju u sigurno zaklonište — u Petrovaradin, gdje je vladao Hrabovsky pomoću posade od pješačke pukovnije Don Miguel. Isto tako pobjegao je pukovnik Dreihann, kad se digla srbsko-banatska regimenta. Nije se pokretu srbskomu pridružio niti stari Rukavina, poznati neprijatelj Magjara, koji bi mogao iskustvom svojim znatno pomoći narodnoj stvari u nastalom ratu.

Tako se dogodilo, da vojska srbska nije prvih mjeseci u obće ni imala viših častnika. Vrhovnu vojničku komandu faktično je vršio siedi patrijarka Rajačić, komu se ipak mogla dati čast i prednost svagdje, samo ne u poslovima ratnim. Ratnu pak akciju započimao je kod Srba mladi rodoljub hrvatski grof Albert Nugent (rodjen g. 1816.) i još mladji gradjanin srbski iz Pančove — proslavljeni kasnije junak — Gjorgje Stratimirović (rodjen tek g. 1822.) Kad je tako bilo kod visokih vojničkih časti, lahko sebi možemo predstaviti ostalu sliku. Bivši krajiški narednici (Feldwebel) vodili su ciele satnije (kompagnie), a poručnici ciele bataljune. Ako se po nesreći dogodilo, da je i takav vodja u boju pao ili nesposoban postao za rat, onda je bio prisiljen desetnik (korporal), da preuzme vodstvo, kako se to dogodilo desetniku Vasi Čakovanu iz Margitice u boju kod Neusina. Kapetan pak Mihajlo Jovanović dobio je zapovjedničtvo nad 3, kasnije dapače i nad 4 bataljuna. Vrhovni zapovjednik u tvrdji Szent-Tamás bijaše iz početka jednostavni narednik Teodor Bosnić, dok nije 18. kolovoza došao nadporučnik Petar Biga sa drugim bataljunom pe-

*

trovaradinskim, te je onda preuzeo zapovjedničtvo nad 6000 ljudi.

Da se predusretne nestašici častnika, bijaše patrijarka Rajačić prinuždeu, da sposobne ljude imenuje „narodnim častnicima", a prave častnike da promakne u viši čin narodnoga častničkoga sbora. Ovo potonje često se dogadjalo upravo orijaškim skokom. Tako je n. pr. prije spomenuti narednik Bosnić na jedanput postao kapetanom, a poručnik Ivan Dragulić, koji je uredio tabor kod Perlasa, postade dapače pukovnikom. Gjorgje Stratimirović bijaše prije nekoliko godina poručnik u krajiškoj vojsci, dok se kasnije nije zahvalio na toj časti. Sada je Rajačić imenovao Stratimirovića generalom srbske vojske.

Kakovu li je pak sjajnu sliku prema toj sirotinji srbskoj pokazivala magjarska vojska! Magjari su obilovali sa pravim generalima, pukovnicima i častnicima svakoga stupnja. Koliko li se kod njih vidjelo zlatnih uresa, zelenih kita od perja i crno-zlatnih vrpca uz križeve i zviezde! Tamo bijaše magjarski ratni ministar Mészáros, tamo bijaše FML. Hrabovsky i FML. Bechtold, generalmajori Wohlnhofer i Eichenheim, pukovnici Kolovrat, Kiss, Castiglione, Blomberg itd. Dapače i carske regimente Aleksandra, Don Miguela i dr. režile su iz tvrdjava svojih na jedva izvježbane narodne bataljune i kumpanije Srba i Srbijanaca. Veliko obilje visokih častnika u magjarskoj vojsci, a podpuna nestašica njihova u vojsci srbskoj, zavelo je upravo mnoge strane regimente, da su zašle u neprijateljstvo prema Srbima, misleći, da magjarska vojska zastupa stvar cara i kralja Ferdinanda. Tako su naročito ulani Schwarzenbergovi pomagali Magjarima u ratu proti Srbima sve do sredine mjeseca srpnja, kad napokon uvidiše jasno, da su graničari ipak carske i kraljevske čete.

Rat medju Magjarima i Srbima, što se u polovici g. 1848. razvio u Podunavlju, može se u pravom smislu

rieči nazivati gradjanskim ratom. Manjkala je naime savršena organizacija i strategija, ali se ono množtvo naroda znalo do najvećega stepena oduševiti za obranu doma svoga. Pravi su doduše graničari poznavali vojnički red i razdiobu, pa su onda njihovi „narodni častnici“ nastojali, da to prenesu takodjer u ostalo množtvo naroda; ali je ipak to išlo teško ili nikako. Osim toga srbska narodna vojska sastojala se iz preraličitih žitelja po dobi. Zastupani su bili skoro svi dobni razredi: od dječačkog pak do staračkog. Mladi neki poručnik, koga je oduševljenje za narodnu stvar dovelo u tabor kod Perlasa, pripovieda, da su se u njegovoj četi nalazili kraj saučenika njegovih takodjer starci, koji su se uz oca njegovog borili u „bitci naroda“ kod Lipskoga (god. 1813.) I same Srbkinjice nisu trpile u svojoj sredini mužkarce, nego su ih tjerale u boj proti neprijatelju narodnome. K austrijskim Srbima dodjoše još i brojne čete njihovih suplemenika iz tadašnje kneževine Srbije. Od prvoga je naime početka vlada biogradska novcem i oružjem namirivala ratne potrebe srbskoga odbora u Karlovcima. Osim toga je dozvolila, da podložnici njezini smiju dobrovoljno pritećí u pomoć braći svojoj u Austriji. Tako su na ratno pozorište oko Dunava stigle tisuće Srbijanaca. Došli su pak pod vlastitim vodjama svojim.

Tu je medju inima bio vrstni Milevoj, hrabri Belić, oduševljeni kapetan Janča, a nad svima „nadvojvoda“ K n i ć a n i n, poštovanja vriedna osoba, koja je znala spojiti hrabrost sa mirom, oštrinu s uztrajnošću. Srbijanci su došli u narodnom odielu i sa narodnim oružjem svojim. Imali su iztočnu dugu pušku, dvie kubure i strašni jatagan ili handžar o pasu. S tim oružjem znali su izvrstno kretati, dočim su tjelesnom silom svojom, te oštrinom i lukavošću pokazali nešto divljega, pred čime

su drhtali i suplemenici njihovi u Austriji. Samo Knićanin znao je vladati nad njima; njegov pogled, podignuta ruka njegova — bijaše dosta, da Srbijanci pokažu pokornost.

Narodna vojska srbska slabo je bila i oružjem i zairom obskrbljena. Vodstvo pak vojske srbske bijaše iz početka sasvim primitivno. Neke noći početkom srpnja, kad su upravo najbolje spavali gradjani u Szent-Tamásu doveze se onamo na kolima nekoliko stotina Srba i čajkista. Odmah su se počeli ondje namještati i kopati nasipe, a da o tome nisu ni obaviestili ugarske oblasti u Szent-Tomásu. Tako je nastao jedan od najznamenitijih tabora srbskih, koji je opetovanim napadajima vojske magjarske uspješno odolievao. Dakako da vodje srbski nisu u naivnosti svojoj mogle vidjeti, kako taj tabor skupa s onim kod Tunja i skupa s utvrdama nasipa rimskih lebdi u zraku tako dugo, doklegod Magjari drže u njihovom zaledju Földvár. Na sreću Srba bijaše ratna vještina onih c. i kr. generala kod vojske magjarske još puno naivnija od one, koju su posjedovali narodni pukovnici, majori i kapetani. Srbi su naime upotrebili barem utvrde kod Szent-Tamása i kod nasipa rimskih, dočim su Magjari još uviek vojsku svoju držali na otvorenome polju kod O-Kéra, pa ju tekar mnogo kasnije smjestili u Verbász. Magjari bijahu dapače tako neoprezni, da su ih Srbi jednoga liepog jutra iznenadili i protjerali iz Földvara; pri tome nisu visoki častnici magjarski ni slutili, kakovo su važno mjesto izgubili. Odsada je u Földvaru postao znameniti tabor srbski, jer je onamo polovicom srpnja došao Stjepan Surdučki, kapetan čajkista i zapovjednik od Čunga. — S druge opet strane upravo su se u tome ratu iztaknuli naravni darovi pojedinaca osobito kod Srba. To bijaše lahko i radi toga, što je s vojskom srbskom čuvstvovao cieli narod. Obćine

su bezplatno dostavile na porabu konje i kola. Za to su u svakom taboru imali uviek u pripravi 80—100 kola, da u potrebiti čas uzmognu brzo doći u pomoć drugomu taboru srbskom, komu je zaprietila pogibelj. Ako bi neprijatelj napao na tabor srbski, onda su žene srbske priredjivale hranu, prigotavljale naboje i njegovale ranjenike. Djeca pak pobirala su zrna, što su u tabor doletila iz topova neprijateljskih, čim su postala neškodljivim; nosila su ih u skladišta ili u crkve, da ih Srbi mogu upotrebiti drugi dan proti neprijatelju, jer nisu imali dosta zaire, osobito ne za topove. Kud bi imali proći srbski vojnici, tu su svuda našli po kućama na stolovima pripravljena već jela, da ne gube vremena.

Valja nam sada u kratko nacrtati pregled ratovanja izmedju Magjara i Srba u ljetu god. 1848. Tu je sliedila brzo jedna bitka za drugom. Srbi navališe 10. srpnja iz tabora svoga kod Perlasa proti Ečki, glavnomu taboru magjarske vojske pod pukovnikom Kissom. Na 11. srpnja bijaše bitka kod Vršca, gdje je sudjelovao takodjer pukovnik Blomberg s ulanima Schwarzenbergovim. Magjari su na to 13. i 14. srpnja jurišali na tabor srbski kod Szent Tamása, ali nisu ni najmanje uspjeli, jer izgubiše uzalud do 300 ljudi. Nisu doduše uspjeli ni Srbi, kad je 17. srpnja njih oko 1000 jurišalo na Futak sa sriemske obale. No već drugi dan — 18. srpnja — moradoše predati Magjari tabor svoj kod Földvára, te se povući prema Staromu Bečeju. Malo kasnije napustiše Magjari i svoj tabor kod Staroga Kéra, te se povukoše dalje natrag do Verbásza. Napokon su 25. srpnja Srbi provalili iz tabora svoga kod Perlasa, te navalili i osvojili magjarsko mjesto Uszdin.

Poslije tih neuspjeha uvidiše Magjari u Pešti potrebu, da proti Srbima pošalju i više četa. Na dosadašnjem naime ratištu borilo se samo 12.000 Magjara proti

Srbima, kojih bijaše do 35.000 ljudi, te su dakako uviek pobiedjivali Srbi. I zbilja je već 1. kolovoza iz Pešte krenuo Dunavom prema jugu parobrod Mészáros sa 12 topova, da bude na pomoć vojsci magjarskoj kod operacija njezinih. Srbi se ipak ne prestrašiše time, a ni onda kad su vidjeli, da je neprijatelj njihov dobio pojačanja. Neustrašivo provališe Srbi iz utvrda svojih kod nasipa rimskih, te 2. kolovoza navališe na Neusinu i Bobu, 10. kolovoza na Jarek, a 13. kolovoza na Verbász. Na svim tim točkama bio se ljuti boj, te su Srbi bili prinudjeni, da uzmaknu natrag u utvrde svoje. Nego se time ne okoristiše Magjari.

U tabor magjarski kod Verbásza došao je doduše 12. kolovoza osobno i Mészáros, magjarski ministar rata, da osokoli vojsku, ali uspjeha ne postigne nikakvoga. Kad su naime na to 19. kolovoza Magjari navalili na srbski tabor kod Szent-Tamása i Turja, bijahu suzbijeni na očigled ministra svoga. Isto je tako bez uspjeha vojevao od 28. do 30. kolovoza major Asboth proti Srbima graničarima u predjelu kod Moldave. S druge pak strane navalio je srbski narodni general i junak Gjorgje Stratimirović u noći od 29. kolovoza na Temerin, veliko trgovište magjarsko sa 8.000 stanovnika, te ga obratio u pepeo, a onda 30. kolovoza osvojio njemačko mjesto Jarek. Nasuprot opet nije uspjela navala, što ju je 28. kolovoza Petar Bobalić sa Srbima poduzeo proti Bieloj Crkvi. Dapače je magjarska vojska pod Kissom i Vetterom 2. rujna raztjerala tabor srbski kod Perlasza. Na to su doduše Srbi 8. rujna spalili magjarsko mjesto Debelah, ali im je već drugi dan — 9. rujna — vratio Vetter žao za sramotu, spalivši njihovo mjesto Perlasz kod ponovne navale. U taj čas — na izmaku ljeta god. 1848. — jošte se nije ni iz daleka moglo znati, tko će u tim stranama održati pobjedu: Srbi ili Magjari. Naj-

više su stradali mirni stanovnici, jer su njihove kuće i zgrade postajale plienom požara, podmetnuli ga Magjari ili Srbi.

XVIII.

Neuspjelo posredovanje nadvojvode Ivana.

Vidjesmo, uz koje uvjete bijahu Hrvati pripravni, da se pomire sa Magjarima. U to ime i poslaše Hrvati reprezentaciju iz sabora svoga na nadvojvodu Ivana, kao na kr. posrednika u tom izmirenju. Nisu ni Magjari odbili poziv nadvojvode Ivana. I Magjari stavljaju uvjete pomirenju sa Hrvatima; ali im je više stalo do toga, da nadvojvodu Ivana uvjere, kako oni nisu ni najmanje krivi nezadovoljstvu Hrvata. U tome je smislu Košut sastavio, a ministarstvo magjarsko prihvatilo r e p r e z e n t a c i j u, koja je upravljena palatinu nadvojvodi Stjepanu, da ju stavi do znanja p o s r e d n i k u n a d v o j v o d i I v a n u. Moramo biti objektivni, pa ćemo donesti i tu reprezentaciju, u kojoj Magjari brane sami sebe. Bit će nam ipak dozvoljeno, da opazkama popratimo ona mjesta u reprezentaciji, koja niti iz daleka ne odgovarahu istini. Evo r e p r e z e n t a c i j e:

„Prejasni nadvojvodo nadvorniče (palatin Stjepan), kraljevski namjestniče, milostivi gospodaru!

Vaša c. kr. Visost izvolila nam je priobćiti pismo nadvojvode Ivana od 27. lipnja u poslu izravnanja smetnja h r v a t s k e b u n e. O tome izjavlja ministarstvo s podložničkim štovanjem ponizno mnienje svoje ovako:

Prije svega držimo za našu dužnost, da umolimo Vašu c. kr. Visost, neka bi dostojala izjaviti nadvojvodi Ivanu poniznu našu zahvalnost za njegovu pripravnost, s kojom je izvolio ponuditi [1] dobrostivno sudjelovanje

[1] Ovo je prva neistina. Ručno naime pismo kralja Ferdinanda nadvojvodi Ivanu od 19. srpnja naročito veli:

svoje za povraćenje poremećenoga zakonitog reda i mira u pridruženima našoj domovini kraljevinama.

Magjarski narod nikada nije bio nepravedan prema kraljevinama („kapcsolt országok"), koje su 800-godišnjom kopčom sdružene s domovinom našom, niti je prema njima gojio kakve namjere podjarmljenja. Tako je i sada svesrdno sklon, da im podieli sve pravične, pravedne i prilične koncesije. Dobrostivnu dakle ovu pripravnost Vaše Visosti primamo s to većom zahvalom, što smo bolje uvjereni, da će krepko sudjelovanje Visosti Vaše — razjasniviši Vam način postupanja u tome poslu, koji nam nalaže vjernost prema kralju i gospodaru našemu — uroditi oko povraćenja mira i reda sigurnim uspjehom, kakav uspjeh u postojećim okolnostima silno traži takodjer interes vladajuće kuće.

Poznato je Vašoj Visosti, da su stanovnici pridruženih kraljevina od 800 godina do najnovijega vremena bili ne samo kao braća učestnici i dionici svih sloboština i pravica naroda magjarskog, nego su osim ovih općih prava bili nadareni takodjer osobitim povlasticama i preimućtvima.

Poznato je Visosti Vašoj, da se ni u najnovijim dogodjajima nije učinilo ništa, što bi bilo na uštrb ovomu odnošenju.[2] Učinilo se dapače mnogo toga, što sadržava

---

„Pošto je moj kr. namjestnik (nadv. Stjepan) u Ugarskoj i u pridruženim stranama, kano i moje ministarstvo ugarsko, zahtievao posredovanje Vaše za mirno razpravljanje razdora izmedju Ugarske i Hrvatske."

[2] To nije istina. Do g. 1848. bijahu Hrvati i Magjari coordinati i zajedno pod ministarstvom austrijskim. Od ožujka pako g. 1848. imaju Magjari posebno svoje ministarstvo, pod koje željahu spremiti i Hrvate. Nije li to na uštrb pridruženih kraljevina Hrvatske i Slavonije?

sva dobročinstva po Njeg. Veličanstvu potvrdjenog ustava, izvršenje novijih želja pridruženih kraljevina, kao što i priznanje pravičnosti zahtievanja njihovih.[3]

Činilo se, da se boje za narodnost svoju, ako-prem nije narod magjarski nikada niti namjeravao, da nasrne na nju.[4] Zakonodavstvo (sabor) je svetčano priznalo, da imaju podpuno pravo, da u obćinskim poslovima svo-jim upotrebljavaju materinski jezik svoj onako, kako su to i sami opredielili štatutima svojima.[5] Ministarstvo pak primilo je pod odgovornost svoju naravne posljedice toga, što je priznao sabor. Ministarstvo je s pridruženim kra-ljevinama postupalo, kao da imadu samostalnu narodnost, te je u obćenje sa vladom (hrvatskom) uvelo porabu hr-vatskog i slavonskog jezika uz magjarski jezik.[6] Ovakovo priznanje u tolikoj prostranosti nije nikada austrijska vlada pokazala prama ostalim pokrajinama monarkije do današ-

---

[3] Koliko su Magjari od toga zbilja izvršili, vidjet ćemo odmah.

[4] Sada eto ovako govori isti onaj Košut, koji je nekoliko mjeseci prije toga uz pohvalu sabora magjarskog niekao istu eksistenciju narodnosti hrvatske, kao što i kraljestvo hrvatsko!

[5] Ni to ne odgovara istini. Nije se sabor magjarski izjavio za porabu jezika našeg u obće, nego samo za municipalne poslove, a za primorje hrvatsko nije dozvolio ni toliko. Porabu pak ovu nije upravio na hrvatske šta-tute, već je dapače zaniekao i valjanost onoga hrv. sa-bora, na kojemu bijaše stvoren ovaj štatut. Napokon i ono, što je sabor magjarski (ne sadašnji, nego pokojni konzervativni) izjavio, nije nikada prošlo u zakon, već je ostalo samo puko izjavljenje.

[6] Ovim jezikom „hrvatsko-slavonskim“ dalo je mi-nistarstvo magjarsko štampati samo one pogrdne pam-flete proti Jelačiću, da laglje pobuni narod hrvatski. Vi-djeli smo pak, da Slavoniju niti ne priznaje za kraljevinu, jer da su to „tri magjarske varmedjije.“

njega dana.[7] U tome nije vladu magjarsku predusrela ni jedna država na svietu, koja ima narode raznoga jezika.[8]

Pridružene kraljevine potrebovale[9] su pod ugarskom krunom posebnu municipalnu samostalnost. To je prošasti sabor (ugarski) ne samo priznao, već ju je i preko dosadašnjega zakona i običaja razprostranio na toliko, da je provincijalnoj skupštini njihovoj prepustio takodjer razdieljenje i uredjenje vrhovnoga ustavnog prava uz pravo pošiljanja poslanika.[10] Time je na novo učvrstio municipalnu samostalnost njihovu i ono pravo, da mogu u smislu zakona sami uredjivati nutarnje poslove svoje.[11]

---

[7] Nije istina! Još pod Metternichom zaklinjao se kralj u Pragu češki, u Lombardiji talijanski, a zakoni su uviek bili prevodjeni na sve jezike. Novi pak ustav austrijanski (od g. 1848.) i tadanje ministarstvo austrijsko zajamčilo je podpunu jednakost svih narodnosti monarkije.

[8] Eto opet primjera magjarske oholosti i umišljenog velikodušja. Godine 1848. viećalo se na saboru danskom u jezicima: danskom i njemačkom, a i zapisnici su se vodili u oba jezika; na švajcarskom saboru viećalo se njemački i francezki; u Sardiniji vladalo je talijanski i francezki jezik itd.

[9] Nisu ju stopram potrebovale, jer su ju od vjekova imale; nego su sada morale samostalnost svoju braniti proti napadaju magjarskom.

[10] Kolika je opet ovo mistifikacija! Uzporedivši hrvatsku kraljevinu s ostalim županijama magjarskim, odredio je za nju sabor magjarski 17 poslanika! Pa to da je još nekakva čast i koncesija! Laž je i to, da je ovo tobožnje pravo podieljeno „pridruženim kraljevinama“, jer su ga Magjari podielili samo „Hrvatskoj“. Za Slavoniju pak, za granicu i primorje odredili su Magjari svakomu okružju napose broj poslanika, kao da ove strane niti ne spadaju na „pridružene kraljevine“.

[11] To je ironija poslije onoga, što je prije rečeno.

Bansku vlast, do koje one osobito mnogo drže, ne samo što je (narod magjarski) uzdržao u neoskvrnjenoj cielosti,[12] nego je bana pozvao[13] i u državno vieće, te mu tako podielio i pravo, da bude krepki učestnik vladanja obće-državnog. Ministarstvo je (magjarsko) ovo stanje njegovo nastojalo obistiniti na toliko, da je odmah poslije nastupljenja zvanja svoga brojilo medju glavne brige svoje, da dva puta pozove od Njeg. Veličanstva naimenovanoga bana, neka dodje u vieće Visosti Vaše, da uzmogne podati priliku naredbama, koje bi služile na umirenje naroda hrvatskog. Poznato je Visosti Vašoj, da je ban oporno odbacio ove opetovane zapovjedi Vaše; da je naprečac odrekao pokornost zakonu; da je upravo stupio na polje očite bune, pa da je na ovoj s teritorizmom nastupljenoj — stazi dopro do odcieplienja od krune ugarske.

I mi priznajemo, da pridružene kraljevine imaju mnogo partikularnih poteškoća (gravamina), koje proizlaze iz prijašnjih vremena, te su ostale bez polaštica sve do danas. No ove poteškoće nije im zadao magjarski narod niti ministarstvo magjarsko. One su nesretna baština prijašnje vlade.[14] Sabori (ugarski) uviek su tražili

[12] Za to su valjda Magjari podielili Hrabovskomu vlast, da 7. kolovoza drži u Varaždinu feudalno-aristokratički sabor hrvatski!

[13] Ta Košut je radio baš protivno! Kad se na saboru magjarskom razpravljalo o tome državnom vieću, Košut je izjavio, da „bana ne treba u Budimu, neka sjedi u Zagrebu!“

[14] To govore magjarski ministri, koji su — kao članovi sabora — hrvatske dopise pošiljali neotvorene natrag i narivavali jezik magjarski, a kao ministri od Hrvatske trgali Slavoniju i primorje hrvatsko, proglašivali sabor hrvatski nezakonitim, u Hrvatsku pošiljali kojekakve komisare, niekali municipalna prava i samostalnost Hrvatske itd.

ukinuće ovih poteškoća. Ministarstvo pak bi to po zakonitom zvanju svome odmah izradilo, da nije od Njeg. Veličanstva naimenovani ban silovito prekinuo svako obćenje. Time je (ban) učinio, da nismo Vašoj Visosti mogli — glede želja, što su Njeg. Veličanstvu podnešene iz sabora pridruženih kraljevina od g. 1845. — predložiti naredbe, koje bi smjerale na umirenje pridruženih kraljevina.[15]

Nismo medjutim niti u tim okolnostima popustili, da uzradimo oko izvršenja njihovih želja, u koliko su nam došle do znanja.

Hrvatska i slavonska granica nije dosada uživala dobročinstva ustava. Najnoviji zakoni podieliše joj ista dobročinstva i pravo zastupanja, čega nije imala granica od obstanka svoga. A medju prve brige naše postavismo, da Visosti Vašoj što prije predložimo, neka se učine uspješne naredbe za umnoženje graničarskih sloboština i za unapredjenje blagostanja njihova. Uslied toga je FML. Hrabovsky — kao naimenovani od Njeg. Veličanstva kr. komisar — već od davna napućen, da graničarima podieli pravo vjekovitog posjedovanja imanja njihovog i slobodno tjeranje industrije, trgovine i umjetnosti; da olakša slobodnu seobu; da ukine spahijsku (vlastelinsku) tlaku,[16] da u život uvede slobodni izbor poglavarstva u slobodnim obćinama; da se pobrine, kako bi graničari slobodno izjavili i ostale želje svoje, pa da

[15] Ove rieči odkrivaju himbenost ministarstva magjarskog. Isti ovi ljudi (ministri Košut, Batthyány, Deák itd.), koji su prije u saboru ugarskom upotrebili svu sofistiku, da dokažu nezakonitost hrv. sabora od g. 1845., sada se eto grade, kao da su pitome ovce, i da su htjeli izvršiti želje istoga sabora.

[16] Ministarstvo magjarsko eto ne zna ni to, da kod graničara nije bilo spahija (vlastele), pa ni tlake spahijske!

nam ovako — izviestivši nas o željama svojim — pruže priliku za njihovo umirenje i usrećenja.

Ista nas je namjera umjerenja ravnala i kod svih ostalih naredaba. Narodnost pridruženih kraljevina uz porabu jezika njihovog u občinskim poslovima — kao što je već spomenuto — mi smo se samo priznali, nego smo ju protegnuli i na občenje sa vladom. Cienu morske soli, koja se upotrebljava sve do Save, obalili smo i dopustili uvoženje sicilijanske soli, kako se to već davno želilo.[17] U službu vlade namjestili smo bez razlike stranke mnogobrojne Hrvate i Slavonce.[18] Za njih smo odlučili, da kod više ministarstva uredimo posebne odsjeke; ovi dosada nisu uredjeni samo zato, što su (Hrvati) proti nama podigli očitu bunu,[19] zakonima činom odrekli poslušnost, a ljudi ilirske stranke primiše sa prezirom i pogrdom imenovanje svoje za više častnike vlade.

Ako sve ovo prejasni nadvojvoda Ivan dostojno uvaži, te ako još izvoli na um uzeti, da prava i sloboština pridruženih kraljevina ni u čem nije osakatio budi magjarski narod budi mi sami, već smo ih dapače umnožavali, te smo ih nadalje pripravni umnožavati po pravdi i pravici, — onda nije moguće, da se Njegova c. kr.

---

[17] Magjari se gore hvale, kao da su izdali Bog zna koliko spasonosnih naredaba, a u podkrepu toga spominju samo tu naredbu o soli. Pa ni ta nije nikada stupila u život. Sol bijaše skupa, kao što i prije, dok joj nije cienu obalio sabor hrvatski u 16. sjednici svojoj 5. srpnja.

[18] Kao n. pr. Zerpaka, Jankovića, Kuševića, Josipovića i Žitvaja! Kolike li nepristranosti!

[19] Ministarstvo je magjarsko, da ublaži Hrvate, odredilo za njih ove odsjeke istom onda, pošto su se oprli ministarstvu. Sada se pak izpričavaju ministri, da te odsjeke nisu mogli urediti za to, što su im se oprli Hrvati!

Visost ne bi uvjerila, kako ilirskoj buni, koja je poremetila mir domovine naše i na kocku stavila budućnost dinastije,[20] nije povodom ni magjarski narod ni mi, te joj dapače nismo dali ni najmanje izlike. I u tom obziru možemo se podignutom glavom pozivati na sud Boga i svega svieta.

I zaista dosta je čitati zahtievanja, što su u Insbrucku predana od poslanika Hrvatske,[21] da se Vaša Visost sasvim osvjedoči o tome. Ta ne tuže se, da imaju malo prava i sloboština. Čini im se dapače, da imaju i suviše. Ištu pak odciepljenje od krune ugarske, buduć hoće, da se pridruže austrijskim pokrajinama, pa da njihovim novčanim i vojničkim poslovima upravlja ministarstvo bečko.[22]

Ovo je uloga nekadašnje Venecije. No nije joj povod terorizam s naše strane[23]. Vjernost pak prema vladaocu služi joj samo za koprenu reakcijonarnoga pravca njezinog[24] i namjere njezine, da sruši priestolje. Ili zar

[20] Vidi opazku 22.

[21] Ministri magjarski zaboraviše, da su ono bili i poslanici iz Slavonije!

[22] Iz toga dakle, što se Hrvati žele podvrgnuti obćemu ministarstvu austrijskom, izvode Magjari, da hoće odcieplienje od krune ugarske. Ali je po tome mudrovanju i ciela Ugarska prije god. 1848. bila odcieplienа od krune ugarske, pošto je slušala ministarstvo bečko! U ostalom upravo to zahtievanje najbolje pokazuje, da li Hrvati stavljaju na kocku budućnost dinastije, i da li su od njih vjerniji stup dinastije Magjari, kako se hvastaju.

[23] A što je onda bilo haranje Karlovaca, Hrabrovskijev prieki sud, hvatanje Slovaka, vješanje Srba?

[24] Da li su Hrvati za reakciju (t. j. za ugušenje slobode), najbolje svjedoče sloboštine, što ih je sabor hrvatski podielio puku u provincijalu i granici, s koje su kud i kamo veće od onih, što ih podieliše Magjari.

je to znamenje vjernosti: ne spadati pod krunu ugarsku, koja je sada najsilniji stup dinastije? Je li to znamenje vjernosti, kad se razkinućem 800-godišnje kopče voli zavisiti od ministarstva bečkoga, koje nema za obranu vladaoca toliko snage, da bi milostivi naš kralj bio mogao bez uvriede ostati u carskome gradu svome; koje sada — naprama saboru, izabranomu po načelu „suffragii universalis“ (obće izborno pravo), — ni samo ne zna, kakav će ustav imati monarkija; koje ni samo ne zna, na koliko će se carska vlast paralizirati; koje naprama frankfurtskoj narodnoj skupštini ne zna ni samo, hoće li zapovjedi primati od nezavisnog cara austrijskog ili od još nepostojeće centralne oblasti njemačkoga bunda.

A zar nije čistiji[25] znak vjernosti: ne buniti se proti kruni magjarskoj, koja i ovaj čas nepomično leži na glavi našega gospodara i kralja? Nije li čistija vjernost: ne buniti se proti kralju ugarskomu, komu je narod magjarski sinovskom vjernošću ponudio neporušivu vjernost svoju, kad bijaše prisiljen, da se ukloni iz Beča, čiji pako kr. namjestnik (nadvojvoda Stjepan) ne želi ništa vruće, nego da kralj — došav u Budim — sam preuzme kormilo države, što ga je za izbivanja svoga po zakonu izručio Visosti Vašoj.

Ako prejasni nadvojvoda Ivan sve ovo brižljivo uvaži, nije moguće, da se ne bi uvjerio, kako se ilirska buna pod izlikom vjernosti prema vladaocu na uvriedljivi način za Veličanstvo hvasta. Ponudjeno pak od nje pridruženje Austriji samo je umjetna izlika, kako bi se elementu slavenskom u Austriji pribavila tolika pretežnost, da se time sasvim paralizira elemenat germanski, da

[25] Kruna je ugarska u Budimu, kraljevska su prava kod nadvojvode Stjepana, a kralju Ferdinandu preostade samo naslov kraljevski. Pa to zovu Magjari „čišćom“ vjernošću!

priestolje austrijsko izgubi naravni svoj temelj, da se razpadne na samostalne države slavenske, pa da ovim razpadanjem zakopa i visoku dinastiju austrijsku.

Pa ipak je narodima, što živu pod krunom ugarskom, tako srcu prirasla vjernost i privrženost prema kralju, da ilirski buntovnici dobro znadu, kako u stranci svojoj ne će naći simpatije, kad bi na vidjelo iznesli namjere svoje. Za to su se u reakcionarnom duhu nametnuli za nazovi-junake dostojanstva kraljevskoga. Nametnuše se pak proti narodu magjarskom, koji nije napao na vlast kraljevsku; za koji nije novi dar zakonita samostalnost, ustavna vlada, nego je samo staro pravo, posvećeno nebrojenim prisegama kraljevskim; koji je narod — i u sadašnjim gibanjima, gdje no se svaki priestol klamiče — najnepomičniji, dapače jedini nepomični stup priestolja kuće austrijske. Ovo čuvstvo i ovo iskustvo privolilo nas je na to, da zamolimo za dobrostivno posredovanje prejasnoga nadvojvode Ivana u buni ilirskoj.[26]

Mi bijasmo a i jesmo uvjereni, da će se svi stanovnici (pridruženih kraljevina) listom povratiti k vjernosti prema kruni[27] i k poslušnosti zakona, ako budu točno obaviešteni, da vladar osudjuje bunu njihovu, te ako se uvjere, kako je puka kleveta ono laskanje, kao da je ova buna draga nekim visokim članovima dinastije. Tako će nama i narodu magjarskom prištediti žalostnu potrebu, da budemo prisiljeni sa prolievanjem krvi gradjanske povratiti cjelokupnost krune ugarske uz dostojanstvo priestolja kraljevskoga i zakona.

Ako nas na to prisile, ne bismo to mogli propustiti bez ljage vjekovite pogrde, jer smo to dužni domo-

[26] Naprvo pak vele ti ministri, da je nadvojvoda Ivan sam ponudio posredovanje svoje. Čudna dosljednost!

[27] Ovu vjernost nisu Hrvati nikada trebali učiti od Magjara, pa ni god. 1848. i 1849.

vini, kralju i poštenju narodnome. Ako je Vaša Visost (nadv. Stjepan) pridruženim stranama[28] zapoviedala po zakonu; ako smo mi naredbe činili po zakonu, — buntovnici su narodu trojedne kraljevine zavaravali oči, da to nije bivalo po volji kraljevoj. Potvarali sa Vašu Visost, da radi o uštrbu vlasti kraljevske, dočim je Visost Vaša više puta odpremila u Insbruck prošnje, neka Njeg. Veličanstvo dodje u Budim, da glavom preuzme kormilo države. I ovo je lažljivo tumačenje dotjeralo do toga, da je u slici i osobi Visosti Vaše pogodjena i obezčašćena ciela dinastija. Pa ipak se ovi uvreditelji Veličanstva hvastaju, da su podpora vladajuće kuće.

Mi smo s ubavieštenjem zasliepljenoga puka zamolili Njeg. Veličanstvo, neka izvoli previšnjim pismom[29] svojim obznaniti puku, da osudjuje ovu bunu i da je odlučilo, da prema svetčanoj zakletvi bez uštrba uzdrži cjelokupnost krune i kriepost zakona. Tada su opet čelovodje bune obmamili puk, da to nije prava volja Njeg. Veličanstva, već da je to od njega silom izmamilo ministarstvo magjarsko. Za to smo scienili, da se ovo obmanjivanje — koje će moći u pogibelj staviti mir zemlje i budućnost vladajuće kuće — bez prolievanja gradjanske krvi najlakše može zapriečiti i bunom poremećeni mir povratiti, ako u Zagreb otidje koji štovani član vladajuće kuće, kojega ne će ni najgora volja moći potvarati, da želi osakatiti vlast kraljevu. U Zagrebu neka (dotični nadvojvoda) sakupljenu granicu i poslanike puka živom riečju obaviesti: da Njeg Veličanstvo osudjuje ovu bunu; da zapovieda, neka se uzdrži neoskvrnjena

[28] Ovdje kao da se Košut kaje, što je prije govorio o pridruženim „kraljevinama“.

[29] Kao n. pr. manifest, kojim se ban svrgava, a u isto se vrieme kao ban prima u svetčanoj audienciji.

*

kopča s Ugarskom, a zakonitoj vlasti Visosti Vaše i ministarstva ugarskog neka se izkaže dostojna pokornost; da se napokon u tome članovi dinastije sasvim slažu sa Njeg. Veličanstvom, te za uvreditelja Veličanstva proglašuju onoga, koji bi štogod protivna tvrdio o kojemu članu dinastije[80]. Uvjereni smo, da bi buna — ovakovim živim obavještenjem na licu mjesta — jednim mahom već prije a i sada izgubila žalac svoj.

To smo očekivali od posredovanja prejasnoga nadvojvode Ivana. Želimo ujedno, da se — kad bi na taj način buna izgubila silu svoju — ne bi nikomu imalo činiti, kao da mi zahtievajući pokornost zakonu nismo skloni, da izpunimo sve moguće pravedne želje pridruženih kraljevina. Za to smo umolili Njegovu Visost, da se — obznanjujući pravu volju vladaoca — ujedno obaviesti o željama Hrvata i Slavonaca, pa da izjavi, kako je Nj. Veličanstvo i vlada magjarska sasvim pripravna, da izpuni ove želje, na koliko su pravedne; neka napokon za bolji uspjeh ove sklonosti ponudi (nadvojvoda Ivan) dobrostivo posredovanje svoje.

Ovo se gledište kod izravnanja tih stvari nesmije ni minuti ni promašiti, ako želimo, da se uklonimo gradjanskome ratu. Ne tajimo, da valja dvojiti i o uspjehu poravnanja, ako se propusti izviestiti Hrvate o milostivoj volji Njegovog Veličanstva. Ne možemo tajiti ni to, da od onoga zavisi i uspjeh; da je ono pravo gledište, s kojega treba da se krene posredovanje, osnovano na cjelokupnosti krune magjarske. Inače bismo ostavili polje pravice, što nesmijemo učiniti, te bismo ponješto legalizirali (uzakonili) bunu, što nam jednako zabranjuje vjernost prema kralju i dužnost prema zakonu.

Kada će dakle Vaša Visost prejasnom nadvojvodi Ivanu izjaviti poniznu zahvalu našu, neka ujedno izvoli

[80] Kako se vidi, Magjari ne traže baš mnogo!

pozornost Njeg. Visosti osobito obratiti na to, da pobunjeni Hrvati teže za odcijepljenjem od krune ugarske i za sjedinjenjem s Austrijom, pa da za to mirno poravnanje u tom poslu ne će moći napredovati, ako Njegovo Veličanstvo i vladajuća kuća krepko ne osude ovo nastojanje. Izvolite pozornost Njeg. Visosti (nadv. Ivana) obratiti i na to, da smo baš mi molili Njeg. Visost, neka bi izvolio o tome živom r i e č j u obaviestiti Hrvate. Ne dade se naime tajiti, da će se sumnjati o svemu, štogod bude na pismu; i obćenje sa četovodjama bune ne će nipošto voditi k cilju. O tome imamo jasan dokaz u izopačenom tumačenju dočeka baruna Jelačića i njegovih drugova u Insbrucku, kao što i primljenog posredovanja nadvojvode Ivana u Hrvatskoj. Onaj doček u Insbrucku još je bolje povladio uzdanje buntovnika, te je znamenito otegotio poravnanje.

Sada pak sliedi drugo gledište, za koje molimo, da ga osobito preporučite prejasnomu nadvojvodi Ivanu. Nj. Veličanstvo ne priznaje ni baruna Jelačića ni poslanike skupštine, koja se u Zagrebu držala od 5. lipnja, kao zastupnike naroda, koji bi mogli prave želje naroda hrvatskog očitovati, kako treba. Prvo ne (priznaje), jer je Njeg. Veličanstvo baruna Jelačića — kao čovjeka, koji je obtužen radi bune — lišilo svih gradjanskih i vojničkih časti i dostojanstva. Drugo ne, jer je Njeg. Veličanstvo nezakonitom proglasilo zagrebačku skupštinu od 5. lipnja, te ne može niti Njeg. c. kr. Visost poslanike njezine smatrati kao zakonite zastupnike pridruženih kraljevina bez kompromisije zakonite kr. odluke.

I u tom obziru ne tajimo, da smo se našli u čudu, što Njegova Visost u pismu svome još uviek o barunu J e l a č i ć u govori kao o b a n u. To mi ne umijemo složiti sa zakonitom naredbom Njeg. Veličanstva. U obće ne možemo stupiti na polje, na kojem se podložnik na-

šega gospodara i kralja, koji se pobunio proti kruni Njeg. Veličanstva, priznaje kao samostalna vlast naprama kralju ugarskome.

Po tvrdom uvjerenju našem ovdje se radi od strane gospodara i kralja našega ob oproštenju i zaboravi, a od strane baruna Jelačića o povratku k vjernosti i posluhu zakona, nipošto pak o paritativnoj pogodbi. Isto tako ne može od strane pridruženih kraljevina biti govora ob odcienpljenju, nego o jedinstvu krune ugarske, te o izjavljenju pravičnih želja na temelju ovoga jedinstva i ob odobrenju istih želja od strane naroda magjarskog.

Da bi dakle Njeg. Visost u primljenom posredovanju mogla uspješno djelovati, molimo, da se pozornost njegova obrati na to: Neka pridružene kraljevine drže zakoniti pokrajinski sabor, da se na njemu dozvoli i osigura očitovanje svakoga mnienja. Neka se odredi izbor saborskih poslanika, po kojima će se želje podnieti državnomu (ugarskom) saboru, a odluke pokrajinskoga sabora Njeg. Veličanstvu. Ako Njeg. c. kr. Visost izvoli izraditi izvršenje ovoga, a pored toga zaželi od nas, da ga obaviestimo i glede onih specijalnosti, koje ministarstvo magjarsko — makar i kao uvjet obstanka svoga — namjerava, da na temelju jedinstva krune ugarske podnese saboru za izvršenje: ne ćemo oklievati, da Njeg. Visost po zapovjedi izviestimo o tome preko osobe predsjednika ministarstva.

Pored ove ponizne reprezentacije bit će dosta, ako izjavimo, da će nota, što je u tome poslu izručena Njegovoj c. kr. Visosti po vanjskome ministru (knez Eszterházy), moći orientirati Njegovu Visost glede mnienja cieloga ministarstva, jer ju mi svi odobravamo.

Niti ne dvojimo, da će ova reprezentacija prejasnoga nadvojvodu sasvim uvjeriti, kako od naše strane ne ima nikakve namjere ugnjetavanja; kako smo dapače

svesrdno pripravni, da pridružene kraljevine uzdržimo u narodnosti njihovoj, te u njihovim pravicama i slobošti-nama, pa da i umnožamo ta prava svakom pravednom i pristojnom koncesijom. No cjelokupnost ugarske krune, kralja našeg i zakonitu samostalnost domovine naše — smatramo za neoskvrnivo blago. Na njegovu obranu, kad bi to zahtievala tužna potreba, pripravni smo dati i najveće žrtve. Uvjereni smo pak, da ovim očitovanjem izjavljujemo želju cieloga naroda.

Buduć pak je već planula oružana buna u pridruženim stranama; buduć da domovini našoj svaki dan prieti navala od strane Hrvata; buduć da se proti nama bune graničari, a iz Slavonije se s oružjem napalo na istu domovinu našu (tu se misli na rat sa Srbima), te navalu ovu podupiru razbojničke čete iz bližnje Turske; buduć se kordun ukida, radi čega osim biesnila domaćega rata prieti domovini našoj — dapače i cieloj Evropi — takodjer iztočna kuga: odatle će Njegova c. kr. Visost mudro razabrati, da ne možemo obustaviti oružanje domovine niti oklievati s razbijanjem buntovnih četa u podunavskim stranama domovine naše.

Glede ovoga zadnjega odlučit će rezultat 9 dnevnoga primirja, koje je danas dospjelo. Naprama Hrvatima pak želimo, da ostanemo u stališu obranbenom, dokle god oni ne navale na nas ili dok se ne budemo morali odreći svake nade poravnanja. Za dužnost našu smatramo, da se za to vrieme svom snagom oružamo. Vjernost naime prema kralju i poštenje naroda ne dopušta, da još dulje hladnokrvno gledamo silovito otrgnuće pridruženih kraljevina. A svakako nam valja biti na oprezu, da nam čekanjem ne naraste pogibelj.

I mi sasvim uvidjamo, da će za cielu monarkiju proizteći zle posljedice, ako se u Ugarskoj zametne domaći rat. No uvjereni smo, da će Vaša Visost više uva-

žavati podporu, koju Ugarska može pružiti visokoj vladajućoj kući, ako (Ugarska) uživa mir, cjelokupnost i jedinstvo, te za to ne će (Vaša Visost) zapriečenje rata s buntovnicima hrvatskim odkupiti razkomadanjem krune ugarske uz žrtvovanje prava i poštenja naroda našeg.

Neka nas izvoli Njegova c. kr. Visost podupirati u povraćanju zakonitoga reda itd. U Budimpešti 4. srpnja 1848."

Svatko može sada sebi predstaviti teški položaj nadvojvode Ivana, kao miritelja Hrvata sa Magjarima. Iz ove naime reprezentacije ministarstva magjarskog jasno se vidi megalomanija jake jedne stanke, koja je sada u Ugarskoj dobila svu vlast u ruke. Hrvati bi morali prema toj reprezentaciji priznati, da su griešnici i buntovnici, da priznaju sve manifeste i gospodstvo Magjara. A može li im se što gorega dogoditi, ako zametnu sa Magjarima rat, te budu pobiedjeni? Nadvojvoda Ivan mogao je dakle unapried znati, da Hrvati ne će pristati na pacifikaciju uz uvjete, što ih je postavilo magjarsko ministarstvo. Isto je tako mogao biti uvjeren, da se Magjari ne će primiriti, ako prihvati načela reprezentacije sabora hrvatskog, jer se eto Magjari priete ratom za slučaj, da im tko dirne u cjelokupnost krune ugarske.

Nije pak to bila jedina briga nadvojvode Ivana. Vidjesmo već, da ga je kralj Ferdinand imenovao svojim zamjenikom u zapletenim poslovima austrijskim. Kao „alter ego" cara Ferdinanda zaputio se nadvojvoda Ivan 24. lipnja u Beč. Ondje ga liepo primiše stanovnici prieštolnice carske, koji su već dosta straha prepatili radi izbivanja cara Ferdinanda. Dok je medjutim nadvojvoda u Beču pripravljao puteve za povratak carev, izabraše ga 29. lipnja njemački poslanici — njih 436 — na saboru u Frankfurtu za upravitelja države njemačke (Reichs-

verweser).[81] Malo za tim — 4. srpnja — stiže u Beč deputacija sabora frankfurtskog, da predobi za sebe nadvojvodu Ivana. Velikim prošnjama njihovim nije mogao nadvojvoda odolievati. Izdade dakle 5.—7. srpnja proklamacije na Bečane, gdje im javlja, da je primio ponudjenu mu čast. Time je nadvojvoda dobio samo mnogo novoga posla s neizvjestnim pogledom u budućnost. Morao se ipak već 8. srpnja zaputiti iz Beča u Frankfurt, gdje ga poslanici za izradbu velike ujedinjene Njemačke svetčano dočekaše 11. srpnja. Drugi dan — 12. srpnja — predstavio se nadvojvoda Ivan kao upravitelj države njemačke u crkvi sv. Pavla, te je odmah i zaključio zasjedanje sabora saveza njemačkoga u Frankfurtu, dok ne uredi u svemu najnuždnije poslove.

U Beču su se naime odmah po odlazku nadvojvode Ivana dogodile znatne promjene. Ministarstvo, kojemu bijaše na čelu Pillersdorff, predade 8. srpnja ostavku. Na to je barun Doblhoff dobio zadaću, da sastavi novo ministarstvo, što je on takodjer i učinio polovicom srpnja. Doblhoff preuzme ministarstvo nutarnjih posala, koji su tako zamršeni bili; predsjedničtvo i ministarstvo vanjskih posala predade barunu Wessenbergu, rat grofu Latouru, pravosudje dru. Aleksandru Bachu, financije barunu Krausu, javne gradnje Schwarzeru a trgovinu Hornbostelu.

Neprilika bijaše i sa velikim saborom austrijskim. Sabor bi se po obećanju imao sastati 24. lipnja. Nije se ipak sastao radi velikih smutnja u državi, naročito

[81] Njemački parlamenat u Frankfurtu zaključio je 27. lipnja, da se izabere neodgovorni vladar (Reichsverweser), dok se ne izradi točni ustav. Taj upravitelj Njemačke bit će kao izvršujuća vlast za „Bundesstaat“, a ujedno i vrhovna glava vojske njegove. On će imenovati vojvode, konzule i legate, navještivati rat i činiti mir u sporazumu s narodnim saborom njemačkim.

u Českoj. Mislili su Niemci, da će kod izbora u Českoj moći proturati samo svoje ljude, a zapostaviti Čehe. Ali se prevariše ljuto. Ne samo da su bili izabrani svi slavni rodoljubi českí, kao n. pr. Šafařik, Palacky, Hanka, Rieger, Strobach, Wanka, Veit itd., nego su bili izabrani i na više mjesta; tako je n. pr. Havliček, urednik „Narodnih Novina“ bio izabran na pet mjesta. Prva posljedica tih izbora bijaše ta, da je novo ministarstvo kušalo izliečiti rane, što ih je Česima zadala buna u Pragu. Najprije dignuše obsadno stanje u Pragu. Političke sužnje (medju inima i grofa Deyma) pustiše na slobodu s naročitom dozvolom, da im sudi porota pražka. Kad je već bilo teško iz Praga maknuti Windischgrätza, a to je ministarstvo pokušalo umiriti Čehe time, što je grofa Lava Thuna lišilo časti gubernijalnoga predsjednika českog, pa je tu čast podielilo grofu Karlu Rothkirchu, okružnomu kapetanu u Plznju. Napokon je Doblhoff nakanio, da jednomu Čehu — Palackomu ili Šafařiku — podieli ministarstvo nastave; ali Česi to odbiše, te je privremeno Doblhoff sam preuzeo i tu stolicu.

Medjutim je sabor austrijski 20. srpnja držao prvu sjednicu, da se konstituira. Tu se prviput zajedno sa Niemcima nadjoše na viećanju Slaveni. Hrvatski je sabor onamo poslao — kako je već raztumačeno — posebne poklisare svoje: Ivana Kukuljevića, Josipa Žuvića, Ljudevita Vukotinovića i Mojsiju Georgijevića. Od strane Dalmacije bijahu medju ostalima izabrani: Ivičević, Petrović, Andrić i Petranović. Slavena bijaše na saboru austrijskom toliko, da ih nisu mogli Niemci zametavati. Moradoše s njima paktirati i glede izbora predsjedničtva. Po uspjelom dogovoru izabran bijaše zajedničkim glasovima bečki poslanik Schmidt za predsjednika, a českí rodoljub Strobach za podpredsjednika. Dva dana iza toga — 22. srpnja — bijaše sabor austrijski svetčano otvoren u

prisutnosti nadvojvode Ivana, koji se u Beč povratio na kratko vrieme.

Prisutnost svoju u Beču upotrebio je nadvojvoda Ivan, da poradi oko pomirenja Hrvata sa Magjarima. Pozove dakle u Beč bana Jelačića i zastupnike ugarske vlade. Jelačić se 25. srpnja poslije podne zaputio preko Varaždina u Beč, kamo stiže 27. srpnja u jutro, te odsjedne kod „divljega čovjeka“ u Kärnthnerstrasse. Za kratko vrieme saznao je cieli Beč o dolazku bana hrvatskog. Odmah se stadoše dogovarat, gradjani i častnici, da Jelačiću izkažu što ljepšu počast, jer su za njega bile velike simpatije, premda je žurnalistika bečka — većinom u rukama židovskim — pisala proti njemu. Drugi dan — 28. srpnja — primao je od 10 sati prije podne Jelačić deputacije. Najprije mu se pokloni deputacija českih, a onda poljskih zastupnika. Za tim je sliedio odbor narodne garde bečke, a onda velika deputacija od strane vojničke posade bečke. U posljednjoj bijaše častnika svih vrsti: generalstäblera, oklopnika, dragonera, grenadira, lovaca, topnika i pješaka. Predvodio ih je bečki platz-general Mataušek, koji je bana Jelačića liepo pozdravio. Ban je odgovorio poznatom vatrom i srdačnošću svojom tako, da su nazočni častnici bili ganuti do suza. Uzhićeni klicali su na posljedku: „Živio die braven Gränzer, živio die Kroaten!“ Rekao im je pak Jelačić: „Vi me pitate, dragi drugovi, da ste radi znati, hoće li se prepiranje izmedju Magjara i naroda našeg riešiti u miru, bez krvi. Bože daj, da bi tako bilo! Ali na žalost ne će toga biti. Neki naime ljudi, koji su se tamo u Ugarskoj dokučili vlasti i moći, biesne tako, da za to biesnilo ima lieka evo samo ovdje (pokaže na sablju). Naš narod vodi barjak istine. Pod ovim barjakom ćemo napried — makar i do propasti. Nama su svete pomisli: jednakost naroda, kralj naš i cjelo-

kupnost Austrije. No kažite nam, hoćete li vi na nas udariti, kad nam bude valjalo trgnuti mač, kad se Hrvati i Srbi jednodušno dignu za svetinje svoje?“ Častnici su na taj upit oduševljeno povikali: „Ne, ne; vaše su svetinje i naše svetinje!“ Na rastanku pak čuli su prisutni hrvatski poklisari pripoviedati od častnika bečkih: „Das ist ein tüchtiger Mann!“

Pred stanom bana Jelačića stražila je počastna straža narodne garde. Da izkaže Jelačiću počast, prijavio se u tu stražu i ministar Doblhoff kao narodni gardista. Dakako da je Jelačić — saznavši za tu neočekivanu počast — odveo ministra k sebi u sobu, gdje se već odlično društvo sastalo na zabavu. Medjutim se Bečani cieli dan spremali, kako će na večer prirediti Jelačiću sjajnu bakljadu. Sudionika kod bakljade prijavilo se toliko, da ih je trebalo sabirati na tri mjesta. Narodna garda sakupljala se na Kreutzerhofu, vojska pred kućom ratnoga ministarstva, a u Beču prisutni Slaveni pred kavanom slavenskom. Oko 9 i pol sati počeli su bakljonoše prolaziti izpred stana Jelačićevog. Prednjačila je četa narodnih konjanika, a iza nje su stupali častnici, vojnici, gardiste, gradjani i gospodje — sve oduševljeno, ali u najboljem redu. Četiri glazbe sudjelovahu u tom svetčanom provodu, svirajući narodne pjesme slavenske. U sredini vijahu se tri barjaka: hrvatski, bečki i bieli. Odasvuda pozdravljahu bana Jelačića burnim poklicima: „Živio ban! Hoch banus! At' žije ban! Niech żyje ban!“ Za cielo bijaše u nepreglednoj ovoj povorci do 40.000 ljudi, jer su izpred prozora bana Jelačića prolazili čitava dva sata. Sami Bečani priznavahu, da tako veličanstvena bakljada nije još nikoga dopala u Beču. Na koncu prohoda bijaše Jelačić pozdravljen od naroda burnim uzklicima i govorom, a govorio je i sam Jelači

sakupljenim odličnicima u čistom jeziku njemačkom ovako:

„Častni, dragi Bečani! Živo se sjećam onoga vremena, kad sam se desio u ovome gradu medju vama, jer mi je zdravo na umu pošteno srce vaše i gostoljubivost vaša. Premale su do sada zasluge moje, a da bi ja za moju osobu mogao primiti veliku ovu narodnu svetčanost, što mi ju učiniste večeras. Ipak ju primam kao liepi znak prijateljstva i bratinstva za onaj narod, kome imam čast i sreću da budem poglavar. Ova me naklonost raduje tim većma, što znadem, da mi — narodi austrijanski — samo složnom dobrom voljom možemo uživati slobodu, koju nam je mjeseca ožujka podielio milostivi naš car. Sloboda valja da nam prodje u krv, da ju blago osjete i naša duša i srce naše. Zašto da ne budemo sretni u ovoj krasnoj carevini? Zašto da ne živimo mi — narodi austrijanski — u slobodi, jednakosti i u bratinstvu, kad nam to može biti, ako samo hoćemo? Budimo iskrena braća, pa ćemo onda imati liepu, ponosnu, dragu Austriju. Narod moj dokazao je dosta puta, a dokazuje i sada, kako je pripravan, da ova očitovanja posvjedoči i krvi svojom. Vjerujte mi, da je gotov: listom poginuti za slobodu i za narodno poštenje svoje. Živio milostivi naš car Ferdinand! Živila Austrija! Živilo bratinstvo i jednakost naroda austrijskih!“

Nadvojvoda Ivan započeo je medjutim pregovaranja o miru izmedju Hrvata i Magjara. Iz Pešte stigoše u Beč poslanici vlade magjarske: Batthyány, Zedenyi i Pulszky. U Beču se nadje i magjarski ministar vanjskih posala knez Eszterházy, a 29. srpnja stiže onamo i palatin nadvojvoda Stjepan. Pregovaranja ne dovedoše ni do kakovoga cilja, jer ne htjede popustiti ni jedna stranka. O tome neuspjehu posredovanja nadvojvode Ivana izdao je ban Jelačić ovaj proglas:

„Po želji i nalogu Njegove ces. i kr. Visosti nadvojvode Ivana, kao namjestnika cara i kralja našeg, bio sam opet — i to po treći put — kod dvora, starajući se o tome, kako da se želje i zahtievanja naša, t. j. sloboda i samostalnost milog otačastva našeg, izjednače i stope sa željama i poštenjem susjeda naših u Ugarskoj, kao što i s interesima vladajuće kuće, pod kojom imamo kao vjerni sinovi ostati i mi i narodi ugarski, kao jednaki u svemu i uživajući jednaka prava.

Od ovoga — premda trnjem posutoga — puta i poslanstva ne bijaše me kadra odvratiti niti osobna pogibelj niti uvrieda, što mi je nanesena onim jošte neporečenim proglasom od 10. lipnja t. g. Radilo se naime o tome, da milomu rodu mome u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i vojvodini Srbskoj stečem i ojačim najveće blago na ovome svietu: slobodu i mir; da se nijednoj strani dulje ne uzkrati ono, što je pravo i pravično; da se napokon sačuva i sahrani jedinstvo zemalja, pokrajina i naroda, što spadaju k apoštolskoj kruni i medju sobom i sa čitavom ostalom monarkijom, s kojom bijasmo skopčani po starim ugovorima, po iskrenoj — u zgodi i u nezgodi neoskvrnutoj — vjernosti i ljubavi prema vladaocu našem, kao što i radi osobite koristi naroda našeg i svih drugih naroda austrijskih, a želimo, da i nadalje budemo najuže skopčani.

Od Nj. c. kr. Visosti nadvojvode Ivana, posrednika i miritelja našeg, moradoh — kao odabrani zastupnik ovoga naroda — po odluci državnoga sabora našeg u poslu umirenja i posredovanja predložiti kao temelj ove pogodbe: 1. Ministarstvo rata, financija i vanjskih posala neka se sjedini i stopi sa vladom cjelokupne monarkije u Beču. 2. Narodnosti i jeziku našem neka bude podpuna jednakost i poručanstvo tako u domaćem upraviteljstvu, kao što i na općem saboru ugarskom. 3. Nek

se izpune želje i zahtievanja srbskoga naroda u Ugarskoj. — Od ovih uvjeta i načela nije mi niti vlastita moja savjest i uvjerenje niti očita volja naroda dozvoljavala, da odstupim makar i za dlaku.

No niti Njeg. c. kr. Visost nadvojvoda i palatin Stjepan, koji me je inače primio sa najvrućim učešćem, želeći mi sretan uspjeh ugovora i umirenja, niti predsjednik ministarstva magjarskoga g. Batthyány, s kojim sam iste pogodbe ugovarao, ne bijaše u stanju, da prema saboru ugarskom i stranci svojoj zadovolji zahtievanju i pogodbama mojim. Pošto je 30. srpnja nadvojvoda Ivan otišao u Frankfurt, bijaše konac i tome zadnjemu pokušaju mirnoga dogovora s Ugarskom. Ne mogu pak ovdje izjaviti, da se u tome poslu imamo nadati sretnom uspjehu.

S većim zadovoljstvom spominjem onu ljubav, prijateljstvo i oduševljenje, s kojim me primiše i pozdraviše vojnici, gradjani i narodne straže, iz Beča, Brna i Gradca, dá i po istim manjim varošima. Javne ove pozdrave naime ne pripisujem svojoj osobi, koju nikada nisam ničemu predpostavljao, nego pravednome našem teženju i nastojanju, što se time javno priznalo za korak, važan i spasonosan za čitavu monarkiju austrijsku, za slobodni ustav i razvitak narodnoga duha i svih narodnosti. To mi isto tako, kao što i preporodjenje narodnosti naše, pozdravljamo iskreno i radostno.

Nama sada ne preostaje drugo, već da pričekamo odluku sadašnjega sabora ugarskog u Pešti u poslu toga ugovora našeg, koji je svakako ministar magjarski predložio saboru. Onda pak neka bude snaga i sloga naša u pomoći stvari našoj, koja ne će ostati bez simpatije slobodnih naroda Austrije i Europe, niti bez odobrenja

Njeg. Veličanstva kralja našega, niti bez pomoći božje, u koju se mi tvrdo uzdajemo!“

U Zagrebu dana 6. kolovoza 1848.

Jelačić, ban v. r.

XIX.

Ratne priprave u Hrvatskoj i Slavoniji.

Kad nije uspjelo posredovanje nadvojvode Ivana, da se mirnim putem rieši spor izmedju Hrvata i Magjara, onda se i kod najmiroljubivijih ljudi rodilo uvjerenje, da će taj razdor uroditi ratom. Samo mač kadar je, da odluči, na čijoj je strani pravo. Hrvati stadoše se dakle spremati za rat.

U „Narodnim Novinama“ od 5. kolovoza 1848. izašla je u tom smislu ova prva službena viest:

„Upravljajući odbor, opunovlašten od sabora trojedne kraljevine hrvatske, slavonske i dalmatinske, videći goleme i velike poteškoće, koje iziskuje sigurnost, mir i poredak domovine, te uzdajući se u domoljublje domorodaca, zaključio je dana 23. lipnja: da se za potreboće i izbavljenje domovine otvori podpisivanje dobrovoljnih prinesaka, koji se na oltar domovine mogu položiti ne samo u gotovome novcu, u zlatu ili srebru, nego i u svačem drugom, što je potrebno obrani domovine, kao u oružju ili hrani za ljude i konje.

Braćo domorodci! Sveto je ime domovine. Ona je naša obćenita mati. Ona je sveta ona zemlja, na kojoj su živili otci naši, na kojoj i za koju su oni prolievali znoj svoj i krv svoju, te u kojoj nadjoše i hladan grob. Ona je kolievka mladosti naše; ona je polje veselja i trudi muževne dobe naše; ona je štap i podpora starosti naše ona je najposlije mirno počivalište za umorne kosti naš

Braćo domorodci! Ova naša domovina, ova ljubljena mati naša, ova sveta zemlja naša — u velikoj je i strašnoj pogibelji! Sa više strana kupe se oko nje čete oboružanih neprijatelja. One mogu svaki dan u našu zemlju provaliti, te mačem i ognjem opustošiti sve, što im dodje pod ruke: i ljude i marvu, i kuće i polja. Potrebito je dakle, da se domovina naša osigura, koliko je moguće, pa da jakom rukom dočeka svakoga nepozvanoga gosta. Ali k tomu je potrebita novčana snaga, bez koje je uzalud i najveća fizična snaga.

Braćo domorodci! Komu je dakle domovina mila; komu je na srcu narodno poštenje; komu je stalo do sačuvanja velikog imetka i vlastite sigurnosti, — neka meće na oltar domovine veselo i radostno dar svoj! A genij slavjanskoga naroda našeg računat će po veličini darova vaših takodjer i rodoljublje vaše i vjerojatnost bližnje budućnosti naše."

Na oltar domovine stadoše dolaziti prilozi. Nisu ih darovali velikaši i kapitaliste hrvatski, jer se oni ne mogu tako lako oduševiti za domovinu, u kojoj riedko kada i živu. Prinose za obranu domovine donašao je narod, koji živi od grude i na grudi zemlje svoje. Podravina hrvatska — prva na udaru provali Magjara — prva je i pokazala svietli primjer. Malena ferdinandovačka občina u regimenti gjurgjevačkoj obrekla je na predlog župnika svoga Ivana Južaka novaca uz polovicu svoje proje i kukuruza, što joj pripada iz magazina gjurgjevačkog. Obćina pak Sesvete takodjer u regimenti gjurgjevačkoj obećala je u istu svrhu 2000 for. "otovoga novca, jer je prošle godine prodala magazinsko ito svoje. Osim toga obrekla je svaka kuća obadvih vih obćina po nekoliko centi siena. Isto tako izjaviše ə pripravnima takodjer obćine: pitomačka, kozarovačka, loštranska i ciela satnija gjurgjevačka. Gjurgjevačka re-

gimenta darovala je u ratne svrhe ukupno 1537 vagana raži, 2985 vagana kukuruza, 734 vagana prose i 466 vagana heljde. Za njom se liepo povela regimenta križevačka, poklonivši 5011 vagana prose, 256 vagana heljde i 21 vagan ječma. Osim toga ponudila je regimenta križevačka na prodaju uz običnu cienu, koju će država isplatiti tek na godinu, 618 vagana prose, a gjurgjevačka regimenta 3081 vagan kukuruze, 620 vagana raži, 1196 vagana prose i 464 vagana heljde.

I drugdje je narod prinašao darove, većinom u naravi. Neka sela izjaviše se pripravnima, da dadu podvoze. Ali malo — veoma malo — stizalo je novčanih darova. Narod je onda u obće imao veoma malo novaca. Nestašica kovanoga novca osjećala se tako, da je banski namjestnik Mirko Lentulaj bio prisiljen, da 28. srpnja 1848. izdade ovaj proglas upravljajućeg odbora:

„Doznalo se, da posebni ljudi potajno i uz neobične kamate po zemlji prekupljuju dukate, srebrne cvancige i talire, te sada na obću štetu iz Hrvatske i Slavonije iznašaju srebrne novce. Buduć je ovo prekupljenje dukata, srebrnih cvanciga i talira upravo gadno lihvarstvo, za to korist domovine naše iziskuje, da se ono ukine, pa da se strogo kazni svatko, tko bi se usudio, da na rečeni način od ljudi izmamljuje dukate, cvancige i talire. Za to se nalaže svim oblastima hrvatsko-slavonskim, da marljivo paze i dadu paziti, kako ne bi pojedini ljudi i na dalje uz neobične kamate prekupljivali dukate, cvancige i talire, te ih potajno iznašali iz naše zemlje. Osobito pak oštro imadu paziti one tridesetnice, gdje putnici prelaze u druge zemlje, da nijedan putnik ne bi sa sobom iznosio više od sto forinti u zlatu, cvancigama ili talirima. Ako se nadje, da jedan ili drugi takav putnik imade kod sebe više od sto forinti nova a

takove vrsti, neka mu se kroz dotičnu tridesetnicu u banknote izmiene oni zlatni i srebrni novci, koji budu pretekli svotu od sto forinti; za tim se pak može slobodno odpustiti dotični putnik.

Svrha ove naredbe jest obće koristna. Prieči naime potajno iznašanje dukata, cvanciga i talira, kojih od dana u dan sve većma nestaje. Za to se imamo nadati, da će se ona (naredba) podpuno poslušati. Ako bi se ipak dogodilo, da bi pojedini ljudi obilazili narod po gradovima i selima, pa od njega izmamljivali zlatne i srebrne novce, obećavajući kamate ili kakvegod procente za srebro i zlato, — imadu se takovi ljudi smatrati za lihvare, te staviti pred ratni sud, gdje će im se izreći zaslužena kazna.

U ostalom stavlja se do znanja obćinstva takodjer ovo. Od nekog su se vremena pojavile i nove t. zv. magjarske banknote (poznate Košutove banke). Ima pojedinih ljudi, koji se usudjuju, da iste banknote razprostranjuju po narodu. Buduć da u hrvatsko-slavonskoj zemlji podpunu valjanost imadu samo bečke banknote i drugi kreditivni i cesarsko-kraljevski državni papiri, ne mogu t. zv. magjarske banknote podnipošto u našoj zemlji steći vriednost ili cienu kakvu. Za to se svatko opominje, da se dobro čuva magjarskih banknota i drugih papira, što ih je izaslalo peštansko-budimsko popečiteljstvo ili t. zv. ministarstvo magjarsko. Neka ih od sebe odbaci upravo kano takove papire, kojima nije visoka vlada naša podielila ni kakovu nutarnju vriednost".

Da pak ne ode u Ugarsku carina od trgovačke robe, što je opredieljena za Hrvatsku i Slavoniju, bio je prisiljen banski namjestnik Mirko Lentulaj, da izdade ovaj oglas:

„Stavlja se do obćega znanja, da će se odsada sva trgovačka roba za Hrvatsku i Slavoniju, koja bi amo do-

lazila kroz ugarsku zemlju, te bi bila podvržena plaćanju uvozne tridesetničke daće, moći harmičiti jedino kod hrvatsko-slavonskih tridesetnica, nipošto pako kod ikakove ugarske glavne ili srednje tridesetnice. Ova naredba ima svrhu, da se ne bi dohodci hrvatsko-slavonskih tridesetnica pobirali kroz pojedine ugarske tridesetnice, te se ondje zadržali na štetu državne pjeneznice (blagajne) naše. Neka dakle gg. trgovci izvole sa robom svojom upravljati tako, da na nju spadajuću harmicu (uvoznicu) nastoje platiti jedino kod dotičnih tridesetnica hrvatsko-slavonskih, koje imadu na to pravo. U protivnom naime slučaju morala bi se ista roba, koja bi u Ugarskoj bila jednostrano harmičena, na novo harmičiti kod prelazka u Hrvatsku i Slavoniju."

Sve preuzete mjere nisu ipak mogle izravnati financijalnu nepriliku, s kojom se morala boriti Hrvatska, da se emancipira od Ugarske. Banu Jelačiću zadavala je financijalna nemoć Hrvatske mnogo briga u borbi s Ugarskom. U tom ga jedino moglo tješiti oduševljenje Hrvata i pripravnost naroda, da sa svom silom odbije neprijatelja. Jelačić je za to i uložio odsada sve nastojanje svoje u to, kako bi što veću silu naroda hrvatskoga digao na Magjare.

U Zagrebu dade Jelačić popisati sve muškarce, koji mogu nositi oružje. Oko Zagreba pak dade sastaviti od seljaka narodne čete, koje su izvježbani vojnici poducavali u oružju. U nedjelju 13. kolovoza bijaše na to u Zagrebu na ciglani vojnička misa. Prisustvovao joj je ban Jelačić, generalitet i mnogobrojni narod. Ondje je prisutna gradjanska i narodna vojska položila zakletvu za slobodu i narodnost hrvatsku pod novima veom liepim zastavama, koje su tom prilikom bile posvećene predane vojsci. — Odmah iza toga dade se Jelačić na put u **Banovinu**, t. j. u prvu i drugu banovačk

regimentu krajišku. Već u Lekeniku bijaše ban svetčano pozdravljen. General Kempen podje mu u susret do t. zv. hajdučke krčme, pa ga onda 14. kolovoza dovede u Petrinju. Zvonovi su zvonili, mužari pucali, a glazba svirala, kad je petrinjska gradska deputacija na mostu dočekala bana Jelačića. U samom pako gradu bijaše Jelačić burno pozdravljan i veoma liepo primljen od svećenstva, činovničtva, vojničtva i gradjanstva.

Isti dan — 14. kolovoza — poslije podne zaputio se ban Jelačić iz Petrinje u prvu banovačku regimentu, kojoj bijaše obrstar prije, nego li postade banom. Na medji ga dočeka major Roknić, privremeni zapovjednik te regimente uz pozdravni govor prote Slavnića. Preko Gora, gdje bijaše liepo dočekan, stiže Jelačić u Glinu. Tu se sve natjecalo, kako da učini ljubljenomu banu što ugodnijim boravak u starom sjedištu njegovom. Nije dakako uzmanjkalo ovacije, a ni rasvjete mjesta na večer. Posjetio je ban Jelačić drugi dan — 15. kolovoza — još i druga neka mjesta prve banovačke regimente. Svagdje je s velikim pouzdanjem govorio o narodnoj stvari, videći oduševljenje naroda. Stari junaci njegovi obećaše mu da će se listom dići na Magjare.

Kao što prije na putu po Slavoniji, tako i sada nije imao Jelačić vremena, da u pojedinim mjestima ostane dulje vremena. Svagdje se zadržao samo koji čas, da ga vidi narod i da on pripravi narod na borbu, koja ga čeka. Tako je još isti dan — 15. kolovoza — prije podne stigao Jelačić na medju prve banovačke i slunjske regimente. Na medji kumpanije Vališselske dočekao ga Gjuro Bach, poručnik upraviteljstva, sa više od 100 oružanih krajišnika na konjima. U Maljevcu izadju pred Jelačića mnogobrojni svećenici, častnici i činovnici od vodstvom generala K. Todorovića. Ban je sišao

sa kola, stupio medju narod, pa se dulje vremena razgovarao sa krajišnicima svojim, koji se ne mogoše dosta nagledati bana — dobročinitelja svoga, jer im je navedene već polaštice podielio službenom banskom zapovjedi od 6. kolovoza. „Ako bude treba, svi ćemo na vojsku!“ klicahu oduševljeni graničari, kad je ban sjeo u kola s generalom Todorovićem, pa se s njima oprostio. Objedovao je ban Jelačić u Vališselu, gdje je više od pol sata razgovarao sa graničarima, kao sa sinovima svojim. Iza toga zaputio se Jelačić prema Rakovici. Kad je prolazio kraj Slunja, liepo ga ondje dočekao narod pod vodstvom župnika Luke Pleše. Mogao se ondje uvjeriti ban, kako ciela regimenta slunjska diše samo narodnim duhom. Satnija ladjevačka poklonila se Jelačiću i službeno ga izviestila o stanju svome. U Italiji vojuje 213 junaka od ove kumpanije. Kod kuće pak ima rezerve 148 ljudi, od landvera 53, od šerežana 54, od upraviteljstva 13, od puka s oružjem carskim 120. Sada na novo popisanih sa domaćim oružjem ima 122. Čim ih dakle ban pozove proti neprijatelju, izaći će ladjevačka satnija sa 510 junaka a sa barutom za 22.960 naboja.

Ban Jelačić nastavio je brzi svoj put po Lici i Krbavi. Već 17. kolovoza vidimo ga u Gospiću. Graničari su se gotovo pomamili od radosti, što su vidjeli „krunu svoju“. Posvuda su mu izjavljivali, da će svi poginuti za njega, bio on u kakovojgod nuždi. Ondje je u ličkoj regimenti našao ban takodjer liepe utjehe. Bez četvrtoga bataljuna, koji broji 1300 junaka, dići će se iz Like na noge još 6000 dobro oboružanih, ponajviše izsluženih ljudi. Sve Boga moli, da samo dodje do rata. Jelačić je 18. kolovoza u 3 sata zorom na brzim kolima svojim krenuo iz Gospića prema Ogulinu; tako je zakasnila velika deputacija iz Obrovca u Dalmaciji, koj-

stiže u 8 sati u jutro, da se pokloni banu. Jelačića liepo primiše u ogulinskoj regimenti, a ponajljepše u Ogulinu. Kad je ondje tražio konje, koji će ga voziti dalje (Jelačić mienjao je konje na svakoj štaciji), dodje medju graničarima do prave bitke ; svatko htjede voziti obožavanoga bana, da se uzmogne kasnije ponositi pred drugima. Jelačić se iz Ogulina zaputi u Karlovac. Rodoljubni ovaj grad krasno je dočekao bana svoga. Jednako srdačno primljen bijaše Jelačić u Jaski. Napokon se ban Jelačić u nedjelju 20. kolovoza oko 10 sati na večer sretno vratio u Zagreb. Putovao je dakle iz Gospića u Zagreb samo tri dana ! U obće nam se ciela slika bana Jelačića na putu, gdje osvaja srce svakoga čovjeka, prikazuje čarobnom. Kao da ga vile nose, a prati andjeo sreće! Odatle se i moglo roditi ono tvrdo uvjerenje naroda, da ga uz Jelačića ne može zadesiti nesreća, jer je on miljenik božji.

Odmah iza odlazka Jelačićevog stadoše se spremati junački graničari za rat na Magjare. Poletiše preko Zagreba k Dravi s oružjem u ruci, no bez potrebitog odiela. Bijahu naime samo u košulji i gaćama, jer hlača vojničkih nisu imali. Ban Jelačić primao ih radostnim srcem u Zagrebu, a gospodje zagrebačke pogostile bi ih na Ciglani s vinom i pečenim ovnovima. Ali se dalo Jelačiću veoma na žalost, što mu financijalne prilike ne dopuštaju, da te ljude obskrbi barem potrebnim odielom, naročito hlačama. To začuje rodoljubivi biskup Juraj Haulik, koji je iz početka slušao ministarstvo magjarsko, a poslie mu se ogadila megalomanija Magjara. Haulik je naručio kod zagrebačkih krojača 1000 hlača na svoj trošak. Brzo su radili vriedni majstori zagrebački, te je Haulik mogao već 25. kolovoza predati gotovu robu general-komandi u Zagrebu, da obuče tisuću junačkih graničara.

Priprave Hrvata preplašiše ministarstvo magjarsko. Po novinama magjarskim nalaze se svakojake čudnovate i bojazljive viesti. Već su novinari magjarski vidjeli, kako je do 100.000 graničara prešlo Dravu, te juri prema Pešti. Nije bilo tako. Ali je za to ipak predsjednik ministarstva magjarskog poslao na sve oblasti „izmedju Dunava i Drave“ ovu naredbu:

„Na obzorju domovine naše oluja sve više raste. Malena jedna stranka, koja se Jelačićem kao sliepim oružjem služi, diže na novo glavu. Barun Jelačić obećao mi je u nazočnosti prejasnog gospodina nadvojvode Ivana, da će i on povući vojsku od granice hrvatske, ako ju povuče magjarska vlada. Sada pak (Jelačić) skuplja znamenitu vojničku silu u Hrvatskoj osobito oko Varaždina, akoprem smo mi održali rieč, te smo veliki dio vojske naše povukli od granice hrvatske i prevezli preko Dunava. Pored svega toga valja nam se bojati, da se zbilja ne napadne na granice naše. Za to pozivam sve oblasti izmedju Dunava i Drave, da u ovaj — za našu domovinu od najveće važnosti — čas upotrebe svoje toliko puta posvjedočeno plemenito domorodno uzhićenje. Neka prikupe što veći broj narodne straže, koja bi se dobrovoljno ponudila za boj. Neka ju obskrbe najboljim oružjem. Neka ju sakupe na jednome mjestu, pa neka to po glasniku jave ovamo, da se ove čete mogu podčiniti naredbama vojvode, koji će zapoviedati u prekodunavskom okružju, pa će se ovih dana imenovati. Narodni stražari, koji će ostati kod kuće, neka upotrebe svako sredstvo za uzdržavanje mira, reda i spokojstva. Poglavito neka što strože postupaju sa narušiteljima mira i neka čine sve priprave, da prema potrebi uzmognu na prvi poziv odavle obćenitim ustankom (insurrectio) naroda od granica naših odbiti Hrvate, ako bi slučajno navalili. Na ljude od reakcije valja osobito paziti. Mi ne ćemo ni na kog

napasti, no pripravni smo, da do zadnjega čovjeka branimo svoju slobodu, nezavisnost i prava svoja. U Pešti 15. kolovoza 1848. Grof Batthyány Lajoš."

Na to je ban Jelačić 22. kolovova 1848. dao „protivno izjavljenje" :

„U novom „Ofner-Pester-Zeitungu" od 19. t. mj. izadje grofom Ludvikom Batthyanyem podpisana naredba s tim dodatkom, da ju sve domaće novine imaju staviti u prvi svoj list. Ova naredba treba da se raztumači. — U istoj naredbi čita se u izrazima, — koji barem zaslužuju, da se prozovu vrlo neministerijalnima, a koje ja ne ću da ovdje opetujem iz štovanja prema čitateljima, — da neka stranka Jelačića upotrebljava kao sliepo oružje, a malo dalje : da ban hrvatski nije držao rieč svoju.

Ne podnosi mi značaj, da bi se dao upotrebiti ma od koje stranke. Što namjeravam, što hoću, to sam već jasno i razgovjetno izjavio u svome očitovanju od 6. t. mj., na koje se na prečac pozivljem. Isto ponavljam i ovdje : da sam odlučio sve učiniti i na kocku staviti za ovo uvjerenje. Stranka, koje se držim, jest stranka naroda, krepkoga i junačkog, do sada ugnjetenog i zlopoznatog naroda. Jesam li ja čovjek od nazadka ili napredka, to pokazuje sav moj život, pa i sadašnje nastojanje. Trsim se naime, da domovini svojoj uzdržim ravnopravnost i slobodu, kao što ju potrebuje duh vremena, te kako ju je svim narodima austrijskim garantiralo Nj. c. kr. Veličanstvo : premilostivi naš car i kralj, a dan danas prieti joj neprijateljski neka susjedna zemlja. Pozivam se na sva djela svoja za opravdanje svojih više puta objavljenih namjera. Neka ih sviet vidi i presudi. Ako se pak reakcijom zove nastojanje, da se suzbije svakovrstno ugnjetavanje, svako tiransko gospodstvo i svaka despocija, — makar se ukazala i u slici mini-

starstva peštanskog — onda ja jesam i ostat ću reakcionarac.

Ostalo, što tvrdi g. grof Batthyány, kao da nisam održao rieč, treba ovdje samo malo razjasniti, pa će se dokazati netemeljitost toga. Ja sam dakako napomenuo, da se svačija vojska mora natrag povući, ako se mir ozbiljno namjerava, pa da ću i ja to takodjer učiniti, čim se to od strane ugarske izvrši na našoj, a ne samo na hrvatskoj granici. No dosada mi nije ništa sličnoga obznanjeno. Javljeno mi je dapače službeno, da se preko Drave namještene čete nisu natrag povukle — radi česa bi se onda morali odmaknuti i graničari — već da su još i umnožane. Od ministarstva pak peštanskoga naimenovani komisar Zsitvay uznemiruje sriemsku, a Janković virovitičku županiju. Onaj (Žitvaj) proglasio je 14. t. mj. činom ukinutim ukaz od 10. lipnja t. g., a ovaj (Janković) pošilja na eksekuciju vojsku, da ljude prisili na izabiranje poslanika za peštanski sabor. Kupljen je brod i oruža se, da[1] prieti Bakru i Senju, a u Banatu neprestano teče krvca. Ovo bogme nisu umirujuće priprave k pacifikaciji. Za to će i u samoj Budimpešti morati uvidjeti, da sam dužan domovini ostati spreman, kao što valja, doklegod ondješnje ministarstvo ne učini iskrenijeg i ozbiljnijega koraka za razpravljanje razpra, koje obstoje izmedju njega i trojedne kraljevine.

I ja molim sve domaće učrednike (urednike), da ovo protivno izjavljenje moje stave u svoj list".

Medjutim je velika nesreća zadesila narod hrvatski usred priprava ratnih. Bijaše 9 i pol sati na večer 21. kolovoza, kad se u Glini porodi vika: „Eno Maja i Vlaović u vatri. Turci sve popališe, sve sieku, more i dave!" Za malo vremena oživiše sve ulice oružanim ljud-

[1] Pod zapovjedničtvom Gašpara Matkovića na Rieci.

stvom. Na sve strane šalju se čete u brda, odkuda bi imao doći neprijatelj. Ali se čete naskoro vratiše, donesavši utješnu viest, da Turčinu ne ima ni traga ni glasa. Ovu bunu prouzrokovaše skakavci, koji dodjoše iz Turske. Skakavci su porod žarkoga podneblja azijskog i afričkog. Ondje ima tih krilatih kukaca toliko, da više puta prikriju čitave pokrajine, te za kratko vrieme opustoše i požderu sve na polju. Kad im na iztoku nestane hrane, onda lete u Europu. Imajući četiri krila, mogu skakavci lahko i daleko letjeti, osobito ako im pomaže vjetar. Pogibeljni su i za to, što ne ostaju dugo na istome mjestu, nego lete dalje gotovo svaki dan, ponajviše oko podneva. I tako mogu, ako im se ne stane na put — naskoro čitavu zemlju opustošiti, da je kao obrijana.

Sada je eto veliko jedno jato skakavaca iz Azije doletilo u evropsku Tursku, te iz Bosne u Hrvatsku. Kad su se skakavci nadvili nad Kostajnicom, stade narod pucati iz lumbarda, te paliti slamu i vitiljače, da poplaše te nepozvane goste. Pošto su pak lumbarde i vitilj kroz stoljeća na kordunu služili kao znak, da su Turci provalili u naše krajeve, uzbunila se sada ciela prva regimenta banovačka. Skakavci se spustiše najprije 21. kolovoza nad satnijom jabukovačkom, a onda 22. kolovoza nad satnijom glinskom. Odanle su se opet digli u vis, te letili prema Savi. Ljuto su 23. kolovoza opustošili sva polja u području sela Oborovo, Trebovac, Ježevo i Osterna. Tako se — leteći prema sjeveru — 24. kolovoza primakoše skakavci Božjakovini. Oko 11 sati prije podne opazio se iznenada veliki žutkasti oblak, da je narod stao vikati „eto kaštige božje!“ Sunce je potamnilo pred tolikim jatom skakavaca. Zauzimali su širinu od 50—60 hvati, ali se za to protegoše u dužinu tako, da su čitava dva sata letili nad Božjakovinom. Jedan dio te gamadi odletio je dalje prema sv. Ivanu Zelini u Zagorje, a

drugi dio spustio se malo iza Božjakovine. Preko 80 rali zemlje pokriše skakavci na pol stope visoko tako, da za 3—4 minute nije bilo nijednoga zelenoga vlata. Prosa kao da je pokošena sve do crne zemlje, a od kukuruza ostade samo golo stablo. Narod stade pucati, vikati i udarati, pa se napokon gamad digla i odletjela dalje.

Sada su razdieljeni letili skakavci na dvie strane. Jedan je dio harao po Zagorju, a drugi po Bilogori i Podravini. Kamogod sjedoše, svagdje se čuo jauk ubogoga naroda uz pucnjavu pušaka i mužara. U Podravini spustiše se skakavci nad Koprivnicom, gdje ih je sjeverni vjetar 29. kolovoza vratio natrag prema Jagnjedovcu, Draganovcu i Starom gradu. Ondje nanieše mnogo štete na heldi i prosi, dočim su na kukuruzi pojeli samo lišće. Isto tako spustiše se skakavci nad Šemovcem kod Virja. Narod je u Podravini — čuvši pucnjavu i viku — mislio, da su Magjari provalili preko Drave. Isto tako puče glas na večer 27. kolovoza u Krapini, da se Magjari nalaze već kod Klanjca, te je onamo narod potekao u pomoć sa puškama i sjekirama. U istinu pak palio je ondje i u Tuhlju narod po noći vatru, da preplaši skakavce, koji su onuda letili. Nad Belom i Varaždinom letili su skakavci 28. kolovoza od $^1/_2$11 sati prije podne do 5 sati poslie podne.

Hrvati su pretrpjeli mnogo štete od skakavaca. Sretni bijahu ipak, što se kod njih usred priprava ratnih nije pojavio i drugi azijatski gost. Mjeseca svibnja naime pojavila se azijatska kolera u Moskvi s velikom žestinom. Koncem lipnja biesnila je kolera u Petrogradu, gdje je postigla vrhunac svoj sredinom srpnja, kad je popriečno na dan obolilo 700, a umrlo 400 ljudi. U isto vrieme prešla je kolera u baltičke pokrajine ruske, gdje je osobito harala u Rigi. Ruske čete prenesoše koleru u turske provincije, došavši u Podunavlje. U prvoj

polovici srpnja pogibalo je u Jašu danomice 150 osoba, a u Moldavskoj u obće preko 8000 na dan. I u Carigradu našla je kolera nebrojene žrtve svoje. Mjeseca kolovoza pak pojavila se kolera u austrijskoj monarkiji. Mnoga mjesta u Bukovini i Galiciji postradaše od kolere. Na sreću našu nije u monarkiji kolera napredovala prema jugu. Uzela je naime opet pravac prema sjeverozapadu. Iz Austrije priedje u prusku Šlesku i Poznanj, pa u Berlin i Stettin. Odanle se kolera razširila još dalje na zapad u Rotterdam i Amsterdam, pa u Englezku. Tekar na atlantskom oceanu svršila je haranje svoje strašna ova azijatska pošast.

Skakavci nisu mogli zapriečiti daljnje ratne priprave. U Zagreb redomice stizahu krajiške čete, da se odmore, pa da onda nastave put prema Varaždinu. Osobito krasan prizor vidješe Zagrebčani 4. rujna. Poslije podne toga dana dodjoše u Zagreb slavni junaci Banovci. Silna vojska junačkih ovih krajišnika prekrila je cieli put od Savskoga mosta do Strielačke ulice. Iz prve i druge banovačke regimente pošlo je naime u rat na Magjare 10.000 ratobornih junaka, koji se boju raduju kao diete igri, a gladan hljebu. Kudgod prolaze, gruvaju puške, a junaci pjevaju. Kod ovih ljudi vladao je osobiti duh, osobita privrženost, ljubav, pače obožavanje Jelačića. Svi imadu jednu želju: neka ih ban glavom vodi u samu Peštu!

U Zagrebu su Banovci već našli braću svoju iz gradiške regimente. Tako bijaše toga dana pun Zagreb vrlih krajišnika i ratobornoga duha, kakvomu ne bijaše pametara. Drugi dan — 5. rujna — zorom odoše Banovci prema Dravi, jer su oko podneva već došli najavljeni junaci iz ogulinske i slunjske regimente. Iz ogulinske regimente dodje 5736 ljudi, a iz slunjske do 7000. I Gradišćani ostaviše Zagreb 6. rujna, da dadu mjesta braći

svojoj: Ličanima i Otočanima. Osim toga su već k Dravi otišli graničari iz brodske regimente. Sama babinogredska kumpanija stavila je pod oružje 1500 ljudi. — Gledajući te junake, nisu ni Zagrebčani zaostajali za njima u oduševljenju za narodnu stvar. Zagrebački gradjani stupiše 31. kolovoza pred bana Jelačića. Predadoše mu u znak dubokog poštovanja stari barjak gradjanski, pod kojim su dosada branili gradjanska prava svoja. Rekoše mu i pokazaše posve novi i u istinu krasni barjak narodni, što su ga narodnoj gardi poklonile domorodke zagrebačke. Pod ovim novim barjakom čuvat će i s novom se snagom boriti za narod i narodnost svoju. Ban Jelačić primio je s velikim veseljem ovo odlikovanje. Uvažavajući neumornost, kojom je satnik Kamenjak nastojao oko ustrojivanja i vježbanja svojih konjanika, imenovao ga je ban Jelačić četnikom (majorom) istoga konjaništva. Satnicima prve vrsti postadoše: Dragutin Zengeval, Josip Cernolatec, Ivan Martinović i Lacko Gjurković, a poručnicima Edmund Kušman, Bazil Šimrak i Šandor Jelačić.

XX.

Ban Jelačić naviešta Magjarima rat.

Koncem kolovoza dovršiše napokon Hrvati priprave svoje za rat sa Magjarima. Kod Varaždina stajalo je do 30.000 graničara, pripravnih za boj. Iz provincijala hrvatskoga takodjer pridolaze narodne garde, većinom slobodnjaci i šeležani na konjima. Zavladalo je obće oduševljenje za rat pod vodstvom bana Jelačića.

Tri su stvari ipak jošte kao kamen tištile srce junačkoga bana. Pogrdni onaj manifest od 10. lipnja, kojim se Jelačić lišava svih časti i službe, još ne bijaše opozvan Ipak je to bilo potrebno, jer je na onome manifestu im

kralja Ferdinanda, kojemu ga podmetnuše Magjari na podpis. Podje li prije opoziva toga manifesta Jelačić u rat na Magjare, pružit će neprijateljima svojim najbolje oružje. Osim toga još je imao Jelačić posla i kod kuće. Spomenuto je već, kako je magjaronska stranka zavladala nad sjevernim dielom županije virovitičke. Ondje je dominirao magjarski povjerenik — veliki župan Janković. Podje li dakle Jelačić preko Drave kod Varaždina s vojskom hrvatskom, može preko otvorene županije virovitičke vojska magjarska provaliti u Hrvatsku i Slavoniju, gdje ne će onda naći dostatne odporne snage. Valjalo je dakle da Jelačić zavlada i nad županijom virovitičkom. — Napokon je neka pogibao prietila Hrvatskoj — barem primorju hrvatskom — takodjer iz Rieke. Magjari su za sebe predobili Riečane, obećavajući im željeznicu uz poboljšanje luke i trgovine. Jelačić je uvidio, da mora i Rieku dobiti pod svoju vlast, jer su patriciji riečki spadali pod županiju zagrebačku, vojničtvo je riečko dobivalo zapovjedi od zagrebačke general-komande, harmice i solare riečke podpadale su pod zagrebačku glavnu tridesetnicu, škole je nadzirao zagrebački vrhovni ravnatelj školski itd.

Najprije dodje pod bansku vlast R i e k a. Neki rodoljubi hrvatski stadoše pozivati gradsko vieće riečko, neka odstupi od ministarstva magjarskoga, pak se neka pokloni banskoj vlasti. Ovo nije pomoglo; valjalo je dakle upotriebiti silu. U noći od 30. na 31. kolovoz stiže iznenada u Bakar glas, neka se sutradan u jutro narodna garda bakarska nadje na Sušaku. Odmah je o tome — u 2 sata noću — bubanj obaviestio gradjane bakarske, pa se njih 150 sa puškama i nabojima zaputi prema Rieci. Na putu im se pridruži 50 Dražana, a na Sušaku nadjoše već 70 ogulinskih graničara, 200 graničarskih lovaca, pa do 500 šerežana sa glazbom čabarsko-fužinskom.

Na čelo ove vojske stade Jelačićev izaslanik vriedni Josip Bunjevac, podžupan županije zagrebačke. Bunjevac zatraži u ime županije zagrebačke, kao što i u ime kotara bakarskoga i vinodolskog, neka se poglavarstvo riečko dobrovoljno podvrgne banskoj vlasti. Riečka gospoda predlagala su na to svakojake uvjete, medju ostalima i „terra libera“, prema čemu bi na Rieci priznali bansku vlast samo privremeno. Ugovaranje trajalo je cieli dan 31. kolovoza. Drugi dan u jutro — iza kako pobjegoše iz Rieke Magjaroni s gubernatorom Erdödy-em i s kapetanom Privitzerom — predade se Rieka. Uz svirku glazbe uljegoše Hrvati u najboljem redu u grad, zauzeše sva mjesta i postaviše posvuda straže svoje. Svi inostrani konzuli na Rieci razviše barjake svoje, te „in pleno ornatu“ posjetiše podžupana Bunjevca, preporučujući mu obću sigurnost. Pošto je grad priznao vlast bansku, izdade Bunjevac za umirenje stanovnika u hrvatskom i talijanskom jeziku ovaj p r o g l a s:

„Puku i stanovnicima slobodnoga grada i okružja riečkoga bratinski pozdrav!

Braćo! Okolnosti mile domovine naše, kao što i razlozi uzkolebane sigurnosti vaše prinudiše me, da sa vojničkom silom danas unidjem u vaš grad ne kao tudjin i dušmanin, već kao vaš pravi brat i prijatelj. Ja vam jamčim za podpunu sigurnost osoba vaših i vašeg imetka. Municipalna sloboda vaša u smislu zakona domovine uz ostale sve zavode gradjanske i na dalje će se u biću svome ostaviti i uzdržati. Uvažavajuć pak položaj vaš, sačuvat će vam se dosadašnja poraba jezika talijanskog, kao što će se počitovati i svaka narodnost. Uvjeravajući vas o tome, pozivam vas uljudno u ime milostivoga našega kralja i svietloga bana trojedne kraljevine, koji će vam — kao suplemenik vaš — biti blagi otac, moguć zaštitnik slobode vaše, te promicatelj vaših interesa, po morstva i trgovine: da i u buduće — kao dosada –

živite i ostanete u miru i dobrom redu, te u pokornosti prema gradskom poglavarstvu svojem, koje sam ja u taj čas potvrdio posebnim dopisom.

Izgledaim ponašanjem vašim povratite se navadnim poslovima svojim, te nemojte zanemariti probitak vaš. Nikada se ne uzkratite, da naklonost, nepokolebivu ljubav i pouzdanost izkažete narodu svome, te zakonitim poglavarima njegovim: milostivomu kralju i svietlomu banu našemu. To od vas tražim i zahtievam ja i ciela domovina. Primite bratinski pozdrav od mene i cieloga hrvatsko-slavonskog naroda. U Rieci dne 31. kolovoza 1848. Josip Bunyevacz, podžupan slavne županije zagrebačke."

Ovaj proglas dobro je djelovao. Na Rieci zavladao je podpuni mir. Vojničko zapovjedničtvo povjerio je na to ondje ban Jelačić vriednomu ganeralu Viktoru; za gradjansko pak uredjenje pošalje onamo Jelačić dvorskoga savjetnika Hermana Bužana kao povjerenika banskog sa shodnim naputkom. Osim toga izdade i sam Jelačić na Riečane proglas, u kojem im obećaje svu moguću zaštitu i sigurnost.

Promjena pak u županiji virovitičkoj nastade u osobnoj prisutnosti bana Jelačića. Da bude sigurnosti od sile neprijateljske, smjestila se u Viroviticu vojska iz regimente gradiške. Osim toga zaputio se onamo 29. kolovoza takodjer treći bataljun regimente gjurgjevačke sa tri topa. Iz Virovitice pobjegoše k Magjarima svi magjareni zajedno sa velikim županom Jankovićem, a gradjani srdačno primiše i pogostiše graničare. Po odredbi Jelačića sazvana bijaše u Viroviticu za 3. rujna skupština županije virovitičke, da se provede obnova županijskoga činovničtva. Dan prije dodje u Viroviticu mnogo naroda, da uzmogne ondje pozdraviti bana Jelačića, koj je najavio dolazak svoj. Našlo se tamo 300 narednih

gardista iz Daruvara, 300 iz Vučina, pa još od Djakova, Našica, Čadjavice itd. Pred bana Jelačića odjašila su do Bukovice 24 konjanika, da ga doprate u Viroviticu. U samome trgovištu pak napraviše gradjani špalir od početka pa do viećnice. Dakako da nije manjkalo ni slavoluka ni drugih stvari, kako je to i svagdje drugdje narod dočekivao Jelačića. Došavši 3. rujna poslije podne u Viroviticu, zapovjedi ban Jelačić, neka pokraj njega defiliraju graničari: Gjuroci i Gradiščani. Kod ove za Viroviticu riedke slave prisustvovalo je do 10.000 ljudi. Na večer bijaše Virovitica rasvietljena. Drugi dan započela je reštauracija županijska u 11 sati prije podne. Vršila se u liepom obnovljenom Pejačevićevom gradu, gdje se nastanio i Jelačić. Skupština je bana pozdravila urnebesnim „Živio!“ Na to je počeo Jelačić govoriti. Kao što uviek, imao je govor njegov i sada velik uspjeh. Jelačić govori od srca, pa za to i dopire do srdaca slušatelja, te ih osvaja.

Ovom je prilikom bilo vidjeti više starih griešnika (magjarona), koji su sa suzama u očima oplakivali prošle griehe svoje. Kod izbora prodjoše dakako Jelačićevi kandidati, jer je u skupštini vladao narodni duh. Zabačene su bile i sve naredbe, koje su do tada bile učinjene u interesu magjarskom. Mjesto župana imenovao je ban Jelačić u virovitičkoj županiji požežkoga podžupana Josipa Bunjika za povjerenika svoga. Bunjik je na to zabranio svako dopisivanje s ministarstvom magjarskim, te je zapovjedio, neka se magjarska pisma jednostavno neotvorena bacaju u arkiv. Za podžupane izabrani bijahu: dosadašnji veliki pjeneznik (blagajnik) Josip Jankovi' i dosadašnji veliki bilježnik Ladislav Delimanić. Velikim bilježnikom postade poznati parlamentarac Mojsija Gergijević, podbilježnikom Mirko Kršnjavi, a velikim pjeneznikom Franjo Gludovac. Ban Jelačić ostavio je V o-

viticu već u 2 sata poslije podne. Kod odlazka gruvali su topovi i prangije, kao i kod dolazka.

I ovaj put nije ban Jelačić išao u Osiek. Po svoj prilici saznao je već za očitovanje posade osječke. Magjarski je naime ratni ministar pozvao posadu osječku, neka se očituje, hoće li poslušati vojničko poglavarstvo magjarsko. Uzput pošalje ministar magjarski u isto vrieme 10 satnija dobrovoljaca magjarskih, da se namjeste u tvrdju osječku. Častnici posade osječke držali su na to skupštinu svoju, te poslaše na zapovjednika tvrdjave osječke general-majora baruna Jovića ovo „očitovanje svega častničtva posade u tvrdji osječkoj“ :

„Na poziv g. zapovjedniku tvrdjave osječke i general-majoru barunu Joviću, — uslied visoke kr. zapovjedi magjarskoga bojnog ministra dd. Verbas 30. kolovoza t. g. — kao što i na objavljenje, da se u prekodravski t. zv. „Kronenwerte“ umjesti 8. bataljun narodne vojske magjarske, očituje ovim vaskoliko častničtvo ovdašnje c. kr. vojničke posade javno i otvoreno : da tvrdjavu osječku drži za carsku svojinu, dakle za svojinu ukupne monarkije, radi čega valja da ju u ovome boju medju Ugarskom i Hrvatskom obadvie stranke smatraju kao neutralno zemljište. U tome se slaže vaskolika posada. U najvjernijoj privrženosti k ustavnom i najmilostivijem caru i kralju svome posada će ostati s najvećom postojanošću, te će svima mogućim sredstvima suzbijati svaku navalu, došla ona od Magjara ili Hrvata, doklegod ne bude Njeg. Veličanstvo zapoviedilo, da se podade ovoj ili onoj stranci.

Uslied ove naše misli, koja nam jedino služi za] avilo, držimo svi jednodušno, da bi bila povreda ı eutraliteta, kad bi se u osječki „Kronenwerk“ namjestio ı agjarski narodni bataljun, a ne c. i kr. vojska. To bi l ı navještenje rata Hrvatskoj i graničarskoj vojsci, proti

kojoj mi nikada ne ćemo vojevati kao proti braći našoj, koja s nama pod istim stiegom biju boj, te koja su neoskvrnjivo vjerna i privržena k našoj kući carskoj, — što mi time jednodušno očitujemo. No u slučaju, ako Hrvatska bez povoda povriedi ovaj neutralitet, držat ćemo to za neprijateljski čin prema Njeg. carskomu Veličanstvu i ukupnoj monarkiji. Tada ćemo to neprijateljstvo vratiti Hrvatima, te ćemo u tu svrhu amo povući rečene narodne bataljune.

Na zaglavku jošte učtivo molimo slavno c. kr. zapovjedničtvo tvrdjave, neka ovo naše pokorno očitovanje po glasniku stavi do znanja i c. kr. austrijanskomu ministarstvu u Beču i ministarstvu magjarskome u Pešti. U Osieku 31. kolovoza 1848." (Sliede podpisi častnika.)

Napokon je stiglo banu Jelačiću i previšnje ručno pismo, kojim kralj Ferdinand opoziva zlo glasni manifest od 10. lipnja. Ovaj dokaz eklatantne satisfakcije za pretrpljenu bez krivnje pogrdu glasi ovako:

„Dragi moj barune Jelačiću!

Nedvojbeni dokazi Vaše vjernosti i privrženosti k Mojoj dinastiji i k interesima ukupne monarkije, što ih Vi opetovano pokazaste, odkada ste naimenovani za bana Hrvatske; isto tako i pripravnost, kojom ste se trsili, da poslušate Moje naredbe, što su bile izdane za povraćenje medjusobnog sporazuma s magjarskim ministarstvom Mojim, — osvjedočava Me: da nikada niste mogli namjeravati, kako biste se kao izdajica Veličanstva oprli previšnjim naredbama Mojim, ili raditi o tome, da se razrieši sveza, koja pridružene kraljevine Ugarske od stoljeća skapča s ugarskom krunom Mojom, te koja i u napredak ima služiti za učvršćenje i promicanje obćenitoga blagostanja.

Za to Mojemu otčinskomu srcu osobito godi, što mogu odstupiti od Svoje odluke, izrečene u Mojem manifestu od 10. lipnja t. g. glede iztraživanja, koje se proti Vama ima započeti, kao što i glede privremenoga svrgnuća sa banske časti i svih dostojanstva vojničkih. Mene je na to bilo privolilo podmetanje (Unterstellungen), koje ste Vi sasvim oprovrgli svojom — djelima zasvjedočenom — privrženošću.

U pogledu toga naredjujem i Momu g. stričeviću nadvojvodi (Stjepanu) palatinu ugarskomu, što je shodno. Od Vaše pak sdušnosti u izvršivanju dužnosti i od lojalnoga Vašeg načina mišljenja očekujem i nadalje, da ćete u dostojanstvu, na koje Vas je popelo pouzdanje Moje, uviek raditi samo za sreću ukupne monarkije, za uzdržanje cjelokupnosti krune ugarske, te za koristan razvitak odnošaja u pridruženim stranama Ugarske.

U Schönbrunnu, 4. rujna 1848.

Ferdinand m. p.“

Imajuć u ruci previšnje ručno pismo, nije ban Jelačić više oklievao niti jedan čas. Već 7. rujna o podne zaputio se iz Zagreba k vojsci svojoj u Varaždin, da uredi, što je nuždno za provalu preko Drave. Prije odlazka svoga upravio je 7. rujna ovu službenu viest:

„Svim duhovnim i svjetskim poglavarima i častnicima, kao što i svemu ostalomu narodu po Hrvatskoj i Slavoniji.

Čast naroda moga neobhodno zahtieva, da se na neko vrieme udaljim iz domovine svoje. Zahtieva naime, da mome narodu mačem pribavim ono, što on liepim načinom i mirnim putem — premda nije iskao ništa, nego što je pravedno — nipošto nije mogao dobiti, jer

se tomu protivila stranka Magjara, koji sada gospoduju u Ugarskoj, te se usudjuju nasrtati na čast i na vjernost moju prema kralju, akoprem je sam milostivi kralj naš previšnjim dopisom svojim od 4. rujna ov. god. priznao vjernost moju, te odobrio sve korake moje.

Za vrieme, dok ću se ja na korist domovine i cieloga velikoga carstva našeg baviti izvan granice ovih kraljevina, učinio sam shodne naredbe, da sve poslove moje opravljaju muževi, koji su narodu poznati po svojoj mudrosti, revnosti i domoljublju. Prema ovima muževima preporučam vam svu ljubav i pokornost, kao prema istomu meni. Ujedno vam nalažem, da za odsutnosti moje krepko i stalno uzdržite red, mir i slogu. To je naime domovini našoj od najveće potrebe, ako hoćemo, da dokučimo željni naš cilj.

Osobitu skrb preporučam vama, svećenici jedne i druge crkve! Vaša se vlast proteže na srca i na duše. Vi imate ravnati puk i podučavati ga. Ravnajte ga na korist domovine! Uništujte u njemu bratsku mržnju poradi raznog zakona, te ga podučavajte o potrebama ovog vremena.

Za svećeničtvom imate najljepšu zadaću i najveći krug djelovanja vi, častnici županija i gradova u domovini našoj. Preporučam vama te svima poglavarima i častnicima ostalih oblasti državnih, da u ovo burno vrieme podvostručite prijašnju marljivost svoju. Uviek imajte pred očima poštenje svoje, sigurnost obćinsku i zakonitu pravdu. Ja ću pozorno gledati na vas, te strogo kazniti one, koji ne odgovaraju zvanju svome. Radi uzdržavanja rečene sigurnosti obćinske osobito vam preporučam, da pazite na takove strane i domaće ljude, ko bi pokušali, da poremete mir i red postojeći. Prema t kovima postupajte sa svom strogošću, kako to zahtiev ozbiljnost vremena.

Vi, ravnatelji i učitelji mladeži, vodite ovu nadu budućnosti naše putem prave prosvjete k poznavanju prave čovječnosti i prave slobode, a ponajbolje k izobraženju srca.

Ti pako, sav ostali mili moj narode po gradovima i selima, imaj pred očima one blagodati, koje si dobio već sada. Mirno i uredno obavljaj poslove svoje, te strpljivo čekaj povratak bana svoga i vojske tvoje. Tako se tvrdo nadaj, da će sva pravedna — po državnom saboru izrečena — zahtievanja tvoja biti izpunjena prije, nego li se ja opet k tebi vratim. Bog poživi našega cara i kralja Ferdinanda! Bog poživi tebe, narode moj dragi!"

Istoga dana — 7. rujna — objavio je ban Jelačić ovu bansku naredbu na sve oblasti o domaćoj vladi:

„Gospodo! Buduć da se poradi najsvetije dužnosti prema domovini i Njeg. Veličanstvu na neko vrieme moram iz kruga vašega udaljiti na čelu narodne vojske naše, nalazim za neobhodno potrebito, da u ovo toliko uzkolebano vrieme učinim shodne naredbe, kako bi se u tim kraljevinama neporemećeno uzdržao ne samo žudjeni mir i dobar poredak, nego i tečaj javnog upravljanja istim načinom, kao da se ja nalazim ovdje. Radi toga vam preporučam, koliko najviše mogu, strogo bdienje na obći mir, red i sigurnost, točno rukovodjenje svih javnih poslova, bezpristrano uklonjenje svake nepravde, revnu brižljivost za prosvjetu i ćudorednost naroda, neprestano nadziranje na sve struke državnih prihoda, unapredjenje obćega blagostanja, napokon krepko sudjelovanje za obranu domovine.

Obće štovanoga g. Mirka Lentulaja, vrhovnog upravitelja slavne županije varaždinske, potvrdjujem i nadalje u dosada već obnašanoj časti namjestnika banskog. Na njega se imaju sve oblasti i pojedini

činovnici obratiti u svim predmetima, što pripadaju vlasti banskoj, a naredbe njegove moraju obdržavati isto tako, kao da su izdane po meni. Ja sam njemu pridružio više iskusnih i revnih domorodaca za savjetnike. Ovi će, kao načelnici raznih odsjeka, sa svojima — jur prije po meni imenovanim — drugovima i pomoćnicima u svim predmetima priugotavljati potrebite predloge. Oni će — koliko to bude moguće — za budući državni sabor izradjivati svrsi shodne osnove s obzirom na djela, što su ih izradili izaslani odbori. Sve to podnašat će se za previdjenje i potvrdjenje mojemu namjestniku, koji me vrhu znamenitih stvari imade obaviestiti od vremena do vremena, i to najmanje jedanput svake nedjelje. Načelnici pak dotičnih odsjeka jesu ovi:

1. U odsjeku nutarnjih političkih posala načelnik je g. Metel Ožegović, za njegove odsutnosti g. Franjo Novak.

2. U odsjeku pravosudja načelnik je g. Janko Kuković, za njegove odsutnosti g. Benko Lentulaj.

3. U odsjeku svećenstva i prosvjete načelnik je g. kanonik Stjepan Mojses, za njegove odsutnosti g. Ivan Kukuljević.

4. U odsjeku financijalnom, kamo spadaju takodjer poslovi trgovine i poljodjelstva, načelnik je g. Ambroz Vranicanji, a za odsutnosti njegove Maksim Piškorac.

5. U odsjeku bojnih poslova, koji će — osim ostalih djela, što traju u ratno vrieme — osobitu brigu protezati na ustrojenje konjaničkih, slobodnjačkih, kao što i ostalih raznovrstnih četa narodnih, načelnik je g. Oto Sermage, a za odsutnosti njegove g. Aleksa Kukuljević.

U prilogu vam eto priobćujem proglas na sav moj narod, koji se proglas imade razaslati na sva duhovna

svjetska poglavarstva, ter od onih (duhovnih) kroz tri nedjelje pročitati puku u crkvi ... Uzdajući se u ostalom u domoljublje vaše, tvrdo se nadam, da ćete bez zatezanja izvršiti naloge moje, te ne ćete oklievati, da sve trudove vaše iz čistoga domoljublja prinosite na žrtvenik domovine u ovo burno doba, kad je sveta dužnost svakoga domoljuba, da podvostručenom silom bdije za milu idomovinu i da za nju podnaša sve moguće žrtve, dok se uzmogne u budućem saboru državno vieće zakonom ustrojiti i plaćom providiti.

Primite pozdrav moj! U Zagrebu, 7. rujna 1848. Jelačić ban v. r."

Napokon je ban Jelačić naviestio rat s ovim proglasom:

„Kad se mjeseca ožujka podiže silan glas naroda za oslobodjenjem od 300-godišnjega jarma, uslišao je milostivi naš vladar ovaj glas, te je svim narodima velike i silne carevine svoje podielio slobodu i jednakost.

Time se činilo, kao da nam je dana i zajamčena krasna i sretna budućnost. No žalibože skoro podje sve naopako za nas Hrvate, Slavonce i Srblje, te za braću našu: slovensku, vlašku (rumunjsku) i njemačku (erdeljski Sasi). Objestna neka sebična stranka u Ugarskoj upotrebila je burno doba prevrata i pobune, te je od milostivoga vladara našeg iztisnula takova prava i povlastice, koje samo njima i jedinomu plemenu magjarskom donesoše najsvetije svih nas blago: slobodu, a ostalim narodima, koji živu pod sv. krunom ugarskom, kao takovim: robstvo. Oni dapače ustrojenjem posebnoga praviteljstva (ministarstva) djelom uništiše jedinstvo, osnovano na pragmatičkoj sankciji, te savez ugarskih zemalja i pokrajina sa velikom carevinom.

Kraljevina Slavonija bude proglašena varmedjijama (županijama) magjarskim; Hrvatska zatajena, niti naj-

manje priznata; uvedenje magjarskoga jezika naredjeno i kod nas, kako bijaše već prije zaveden po svim županijama ugarskim, pa i po južnima, gdje obitavaju skoro sami Srblji, što je vrlo ogorčilo ovaj za otačbinu veoma zaslužni narod, dapače ga ogorčilo do sdvojenja, kad je pravitelstvo magjarsko silom počelo izvoditi djelo nepravde i krivice.

To su za nas bili plodovi novo stečene slobode. To bijaše jednakost narodnosti, koju zahtievaju zakoni prirode, a koju nam obreče sveta rieč dobroga našega vladara. To je bila nagrada za tisućostručne zasluge, što ih je kroz vjekove narod naš stekao za Ugarsku i za čitavu carevinu. To bijaše nagrada za rieke krvi, što ju za obranu domovine prolio narod, koji je i u najnovije doba u Italiju poslao 35.000 vrlih sinova svojih, a od kojih desetina pogibe na bojnome polju, boreći se za čast.

Ne ću da govorim: o nebrojenim kojekakvim napadajima na hrvatsko-slavonski i srbski narod; o nebrojenim klevetama i pogrdama; o nebrojenim progonstvima, koja me kao bana trojedne kraljevine postigoše u raznoj slici, dovodeći mi u pogibelj život i čast. Ja ih spominjem samo za to, što u njima nisam bio toliko opadan ja, koliko u meni život i pravo naroda moga.

Mnoga poslanstva naroda našeg, odpravljena k previšnjemu priestolju, molila su više puta u milostivoga našeg vladara zaštite, pomoći i pravde. No nesretna sudbina vladaše nad nama, te bijahu uzalud molbe naše.

Obazrievši se milostivo na ovo jadno stanje, odredilo je napokon Njeg. c. kr. Veličanstvo prejasnoga nadvojvodu Ivana za posrednika i miritelja izmedju ministarstva magjarskog, te Hrvatske i Slavonije.

Po višoj zapovjedi odoh u Beč, dragovoljno pru žajući ruku k miru i pomirenju. No i taj korak bi jaše bez uspjeha. Ja sam u ime naroda hrvatsko-slavor

skog zahtievao, neka se u cielosti svojoj uzdrži pragmatička sankcija, koju je sabor hrvatsko-slavonsko-dalmatinski — držan u Zagrebu dne 9. i slied. mjeseca ožujka god. 1712. — s odobrenjem cara Karla VI. primio pod tom pogodbom, da kraljevi naši budu ujedno gospodari u pokrajinama: Austriji, Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj, pa da prebivaju u Austriji. Uslied toga sam zahtievao, neka bude jedno sredotočno ministarstvo rata, financija i vanjskih posala; narodnosti našoj neka bude podpuna jednakost po pravu i po svetoj rieči Nj. Veličanstva; neka se napokon izpune želje i zahtievanja srbskoga naroda u Ugarskoj.

Predsjednik ministarstva magjarskog ne htjede pristati na sve ove pogodbe pomirenja. Zato mi ne preostade ništa drugo, nego da pričekam, što će u tome poslu reći i odlučiti sabor ugarski. Nu eto do sada još ni rieči ne povede isti sabor (premda se sastao još 10. srpnja) o tome velevažnom poslu, o kome visi ne samo blago Ugarske i svih naroda, što živu pod krunom ugarskom, nego i obstanak cjelokupne monarkije. Ministarstvo magjarsko dapače sve neprestano napada na nas. Zaslieplјeni sinovi domovine naše — pod štitom ove stranke magjarske — neprestano rade o tome, da poruše mir u Hrvatskoj. U Slavoniji povjerenici ministarski pomoću oružane vojske sile narod na izabiranje poklisara za sabor peštanski. U Trstu se oruža brod, koji će uznemirivati hrvatsko primorje. Druga oružana ladja (Meszáros) plovi po Dunavu, rušeć i razorivajuć bez cilja sela i kuće. Pokretne čete narodne straže magjarske prelaze preko granice, te dolaze u zemlju, što podleži oblasti banskoj. Dà, najžešći rat bukti u Banatu. A da se i skrajnje pokuša, šalju se poslanici (emissari) magjarski u Bosnu, te bune i podižu tamošnji narod, neka sa divljim četama svojim poplavi i pohara zemlju, čiji su žitelji

vjerno i pošteno toliko vjekova svojom krvi čuvali granice carevine, a i sada čuvaju, za da Ugarska, Austrija i čitava Europa bude prosta od zala, barbarstva i kuge.

Ja sam čovjek naroda, čovjek slobode, čovjek Austrije, vjeran ustavnome caru i kralju svome. Za to mirnom sviešću i odriešito od sebe odbijam sve klevete, kakve mu drago bile: nazadak (reakcija) ili panslavizam. Očitujem pak javno pred svima narodima austrijanskim, da uslied saborske odluke naroda hrvatsko-slavonskog i po vlastitom uvjerenju mojem — ne mogu niti nesmijem odstupiti od uvjeta, koji su označeni kao temelj pacifikacije.

Mi hoćemo jednu, silnu i slobodnu Austriju. Za to — kao neobhodnu pogodbu i sredstvo k tomu — ištemo, da bude jedno centralno ministarstvo rata, financija i vanjskih posala. — Mi hoćemo jednakost i ravnopravnost svih naroda i narodnosti, što živu pod krunom ugarskom. Ona je obrečena mjeseca ožujka svima narodima svetom rieči vladara našeg. — Po zaključku pako, koji je svetčano izrečen na istom hrv.-slav.-dalm. saboru, mi ne ćemo, da našu stvar lučimo od stvari naše jednokrvne i po jeziku srodne braće srbske u Ugarskoj. Narodi imadu poput pojedinih ljudi svoju čast i poštenje svoje, što im valja da bude pretežnije od samoga života. Srblji hoće isto, što i mi hoćemo: braneći svoje pravo i narodnost svoju — vjerno se i čvrsto držati cara i kralja našeg, te velike carevine austrijanske.

Pošto dakle ministarstvo magjarsko misli, da ne može pristati na te pogodbe; pošto ostaje kod jednostranog i stranputnoga pravca svoga, te ovako hoće propast krasne ove carevine: za to nam nalaže čast i dužnost, da pokušamo zadnje, pa da se latimo oružja pripravni žrtvovati imetak i život za pravo našega cara i kralja Ferdinanda!“

Odmah s navještenjem rata upravio je ban Jelačić i ovaj proglas na vojsku hrvatsku:

„Junaci! Neprijateljska jedna stranka, koja stoji na čelu vladanja u Ugarskoj, hoće, da naš narod pogazi i da nas učini robovima svojim, ne bi li postigla slavoljubive namjere svoje. Ona je raztrgla vez, koji Ugarsku već od nekada veže s ostalim pokrajinama carstva austrijanskog, pa hoće, da i mi Hrvati i Slavonci budemo dionici tog izdajstva na caru i gospodaru našemu: na otačbini našoj. Ali mi — uviek vjerni ljubljenomu vladaocu i miloj ukupnoj domovini našoj — nikada ne ćemo, da slavu našu okaljamo s tom sramotom, da glave naše sagnemo pod robski taj jaram. Sva mirna pokušenja, da sačuvamo narodnost našu, prava naša i korist ukupne carevine, bijahu uzalud. I tako nema drugoga spasenja, 'nego: na oružje!

Ako je ikoji rat bio pravedan, zaista je ovaj, koga smo prisiljeni voditi, jer moramo braniti najsvetije blago naše To će osvjedočenje podići prirodjenu vam hrabrost. Vi ćete — što se čvrsto nadam — u tome boju vojevati tako junački, kao braća naša u Italiji. Izviše uzdajem se i nadam, da ćete se ponašati ne samo kao hrvatski i slavonski hrabri, nego takodjer i kao najplemenitiji sinovi ovih kraljevina; da ćete se odlikovati vojničkom urednošću i pokornošću, te poštediti život svakog neoružanog i slabog, kao što i tudji imetak. Mi naime ne vodimo rat proti čitavome vrlomu narodu magjarskom, s kojim smo toliko vjekova živili u bratinskom savezu; nego vojujemo proti zaslieplјenoj jednoj stranci kraljevstva toga, s kojom ne drži ni jedan Ugrin, koji pošteno misli sa raljem svojim i sa carstvom austrijskim, te koji štuje rava i zakone bratinskog naroda.

Za to još jedanput: Junaci! Hrabro se borite proti ima, koji vam se suprotstave s oboružanom rukom, ali

pružite bratinsku desnicu svakomu, koji se mirno vlada. Samo tako moći ćemo veselim srcem i ponosno uzkliknuti: Bože živi ustavnoga našega cara i kralja! Bože živi ukupnu domovinu našu!"

Uredivši tako sve, što je potrebno, krenuo je ban Jelačić u rat na Magjare. Glavni stan vojske hrvatske bijaše u Varaždinu. Ondje je cieli grad izgledao kao vojnički tabor. Kud pogledaš, svagdje vidiš samo vojnike: pješake, konjanike, topnike i gardiste narodne. U Varaždin stiže napokon 9. rujna i ban Jelačić. Bio je dočekan s neizkazanim veseljem, jer sada više nitko nije dvojio, da će Jelačić izvesti ono, što je rekao. Drugi dan 10. rujna bijaše vojsci hrvatskoj svetčano obznanjeno navještenje rata sa Magjarima. Vojska je to jedva i dočekala, prateći čitanje s neprestanim uzklicima: „Živio kralj Ferdinand! Živio ban Jelačić! Živio naš narod!" Sve kuva i vrije junačka krvca hrabrih graničara. Teško su izgledali, kad će bojna trublja naviestiti polazak u rat. To se i dogodilo — 11. rujna. Ali pustimo, neka o tome važnomu dogodjaju govori očevidac, koji ga je opisao u „Nar. Novinama" od godine 1848.

„Prešli smo preko našega Rubikona! Prešli smo preko Drave!

Već prije zore prikupljala se vojska. Kad se sakupila, doleti na konju svietli ban i nagovori ju još jedanput. Preporučio joj je hrabrost i čovječnost, junačtvo i poštenje, smjelost i čednost. — Sad udari kobni čas: vojska krene na put. Oko 4 i ½ sata dodju do mosta dravskoga, koji je dosada dielio Ugarsku od Hrvatske. Magjari su bili opremili jedno 50 momaka, da čuvaju dravski most s ugarske strane. Videć ovi, kako je Varaždinu sve ustalo na oružje, razbjegoše se koje kud

Najprije su na most stupila do dva hrvatska h sara. Porazdaleko od njih išlo je nekoliko strielaca gra

čarskih. To bijaše t. zv. „vorpošta“. Za njima je koracala prednja straža (avantgarde), poimence jedan odsjek Otočana, junaka od Peschiere. Sada jaši junak od junaka: Jelačiću bane, a prati ga do 30 častnika svake vrste, što no zovu „generalstab“. Sliedom sliede opet Otočani, a iza njih se vije dugački pramen magle. Nije to pramen magle, već je povorka hrabrih junaka bez kraja i konca. Tolika je bila vojska, da je preko dravskoga mosta neprestano prelazila od 4 i pol do 8 sati, koliko je god širok most. Kažu, da je bilo vojske do 40.000.

Liepo ti je to bilo pogledanje. Sad su išli viteški graničari, veselo pjevajući, sad su na čilim konjima svojim kasali konjanici hrvatski, sad je opet most praštio pod teškim bremenom topova i tarnica. Ostali vojnici, koji ostadoše u Varaždinu, željno su gledali za njima. A mi smo se molili Bogu, da spusti blagoslov na braću našu. — Sad zaori prviput poslije vjekova sladki naš „oj!“ po zaladskoj gradomedji i razliegao se po koršanskom lugu. Jošte samo naziremo braću našu; sad su sasvim izniknuli. Sretan vam put do Pešte!“

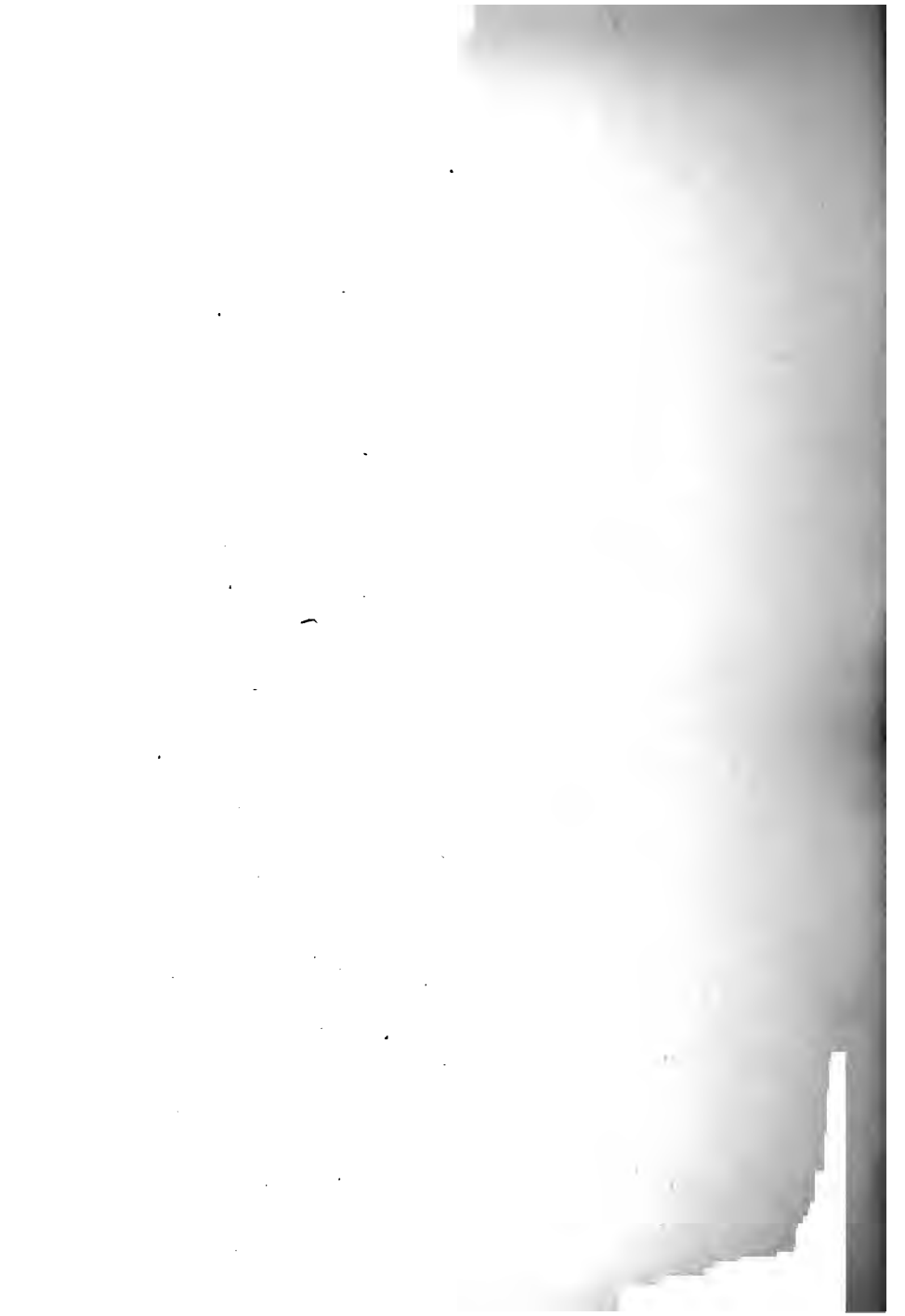

Slav. 8 365 I.

Hrvatski pokret

u zimi

1848.

Dio IV. — Ciena 45 nč.

1899.

Dionička tiskara u Zagrebu.

NARODNA KNJIŽNICA
ZAGREB

Hrvatski pokret

u zimi godine 1848.

Preštampano iz „Obzora“.

KNJIZARA J. MAROHNIC,
605 EAST OHIO ST.,
N. S., PITTSBURGH, PA.

U ZAGREBU.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

1899.

I.

Gradjanski rat u Erdelju.

Početkom listopada bijaše već ciela Sedmogradska razdieljena u dva tabora. U predjelima, gdje stanuju Rumunji, čuo se poklik: „Da živi narodna sloboda!“, pa se u znak vjernosti prema kralju izvješavala zastava carska na crkvama i kućama. Magjarska pak i sikulska mjesta orila su se od klicanja: „Éljen az unio“, t. j. da živi unija Erdelja s Ugarskom, a sa tornjeva i krovova lepršala je zastava magjarska. — Već je nekoliko puta još mjeseca rujna došlo do sukoba izmedju Rumunja i Magjara, pa je tekla krv, pa je harala vatra. I ovdje su se dakako Magjari odlikovali divljačtvom svojim. Grof Haller dade zapaliti bogato rumunjsko trgovište Bielu crkvu. Tu je Rumunje mučio na svakojake načine. Mnogi Rumunji bijahu živi spaljeni, a u crkvama njihovim počiniše Magjari svakojakih sablazni. Barun pak Apor stavi se na čelo nekoliko stotina Sikulaca, pa uzme s njima četovati uz rieku Maroš. Mnoga sela i zaseoci bijahu obraćeni u prah i pepeo, a 26 uhvaćenih Rumunja dade objesiti u Radosotu. Dakako da su nato stali i Rumunji biesniti. Napadoše na dvorce velikaša magjarskih, pogubiše im stanovnike, a na krovove iztaknuše orla i zastave carske.

U sredini takovog pokolja stajahu Sasi. Oni su i bili od srca odani caru; njihovi zastupnici ostaviše bor peštanski, čim su vidjeli, da stupa nezakonitim tem. No ipak pristajahu Sasi gdjegdje barem izvana magjarski pokret, prisiljeni na to od okolice svoje.

*

U njihovim selima bilo je kadkada vidjeti i magjarskog i carskog barjaka, samo da se nikomu ne zamjere. No gdje stanovahu Sasi u neprekidnoj cjelini; — kao n. pr. južno od pravca, povučenog sa banatske granice do Háromszéka, — tu su Sasi slušali samo carske zapovjedi. Ovdje Sasi popraviše mnogobrojne tvrdjice svoje, stavivši u njih naoružane mobilne čete, dočim se kod Sibinja (Hermannstadt) vježbala narodna garda njihova.

Da preprieče zulum magjarski, organizirahu Rumunji narodni ustanak (Landsturm) u svojim predjelima. Urediše se pak posve na starorimski način. Manjim četama zapoviedahu centurioni ili podtribuni, većima tribuni, a legijama prefekti. Osim toga imali su Rumunji i narodne garde svoje, a živili su u sporazumu i sa regularnom vojskom. Sada se zastava carska vijala i u sjeveroiztočnom dielu Erdelja — u rumunjskom kotaru Nászod i u saskoj Bistrici. Vrhovno pak zapovjedničtvo nad sveukupnom vojskom svojom podieliše Rumunji obrstaru Urbanu. To bijaše energični čovjek; Rumunji su ga obožavali i nazivali „alpinskim* kraljem".

Središte magjarskog pokreta u Erdelju bijaše Kološvar (Klausenburg). Tu stanovaše barun Vay, koga je još nadvojvoda Stjepan kao palatin ugarski poslao u Erdelj s najširom punomoću. Osim Vaya nalazio se u Kološvaru i barun Baldacci, koga je vlada peštanska imenovala generalom, pa mu povjerila vrhovno zapovjedničtvo nad svim četama u Erdelju. Koliko se tiče odstranjenja anarkije, slagao se s obojicom i FML. Puchner, zapovjednik sve regularne vojske u Erdelju. No ta se sloga poremetila u onaj čas, kad je Košut odkrio namjere svoje.

Medju Sikulcima u Erdelju rovario je Be

---

* U južnom se Erdelju Karpati zovu „Alpe".

zenczei, povjerenik vlade peštanske. Berzenczei sazove Sikulce za 16. listopada u narodnu skupštinu na pustaru Agyafalva. Barun Vay iz opreznosti povjeri grofu Emeriku Miko-u ravnanje nad skupštinom, na koju nitko ne će smjeti doći s oružjem. Silna se agitacija sada povela medju Sikulcima, da ih predobe za magjarsku stvar. Košutu bijaše očevidno mnogo stalo do Sikulaca, koji su caru davali dvie graničarske pješačke (I. i II.) regimente i jednu husarsku pukovniju.

U Máros-Vásárhelyu, glavnom gradu Sikulaca najviše je korteširala grofica Lazar. Ona se okitila trobojnicom magjarskom i opasala sabljom, pa se ovakova uzpne na zdenac na trgu, da govorom razpali narod. Kad je za to saznao Puchner, izdade graničarima sikulskim proglas, neka ne dodju u „skupštinu, koja će biti revolucijonarna i naperena proti pravdoljubivome caru i kralju". Primjerke ovoga proglasa poslao je Puchner u obliku omota (Packet) različitim vojničkim zapovjednicima u zemlji Sikulaca, da ih razture medju narod. No Berzenczei odašalje agente svoje, koji su navalili na pošte, dapače i na postiljone, te oteli i uništili sve primjerke Puchnerova proglasa. Još veće nasilje doživio je Sepsi-Szent-György, sjedište husarske pukovnije sikulske. Puchner je naime ovamo po glasonoši (štafeta) poslao obrstaru Sombori-u nekoliko primjeraka proglasa svoga. No agitatori magjarski provališe 10. listopada u stan obrstarev, te prisiliše Sombori-a, da im predade sve primjerke proglasa.

Gotovo u isto doba stiže u Kološvar poznata Kova poruka od 8. listopada. Pozivaju se dakle i zajednici svih tvrdja u Erdelju, da u tvrdjavama izse zastavu magjarsku, da polože prisegu vjernosti arskoj i sdruženim zemljama, pa da odsele slušaju zaiedi magjarskog „odbora za zemaljsku obranu". Poslije

takove poruke posvema se FML. Puchner razkrstio sa barunom Vayem i sa barunom Baldacijem.

Spomenuto je već, da su se Magjari pobrinuli, kako se u Ugarskoj ne bi razširili dekreti cara i kralja Ferdinanda, po kojima FZM. Récsey postaje ministrom predsjednikom ugarskim, a ban Jelačić namjestnikom kraljevskim. No ta imenovanja donesla je „Wiener Zeitung“ od 5. listopada. Čitajući te novine bečke, priložio ih je neki poštarski činovnik u Budimu službenomu omotu, koji bijaše upravljen ravnateljstvu erdeljske pošte u Sibinju. Tako je ta viest doprla iz „Wiener Zeitunga“ u sibinjske novine od 13. listopada, pa su vojničke oblasti u Erdelju doznale za ogorčeno razpoloženje kralja Ferdinanda prema Košutu i buntovnim Magjarima, za koje se do tada mislilo, da su svemožni na dvoru.

Medjutim su Vay i Baldacci odmah poslije Košutove poruke od 8. listopada stali raditi otvoreno i silovito. Oko sebe prikupiše magjarske dobrovoljce, — „Önkétes“ zvane, — te ih šiljahu u okolicu kološvarsku, da razoružaju rumunjske seljake. Pri tom su poslani dobrovoljci magjarski počinili nebrojena zla nad seljacima rumunjskim. Gornji i doljnji Zoku, Vajda-Kamaras i druga sela rumunjska u okolici kološvarskoj bijahu poplienjena, a stanovnici njihovi zlostavljani, mnogi dapače pogubljeni A novine magjarske poticahu te divljake, da valja jednostavno ubiti svakoga, tko ne će htjeti da se priključi pokretu magjarskom.

Nego poglavito bijaše Magjarima stalo, da za svoju stvar predobe regularnu vojsku u Erdelju. Pri tom su se služili darovima, gostbama i svakojakim ol ćanjima, samo da zavedu vojnike. Gdjegdje su i uspj napastovanjem svojim. Tako je n. pr. medju honv prešla ciela jedna kumpanija od regimente Turszky, k bijaše nastanjena u Szilágy-Somlyo-u. Nedaleko pak

Zillaha nalazi se mjesto Szilágy-Cseh, gdje su bile dvie kumpanije od iste regimente. Uslied nagovaranja prešli su vojnici većim dielom na stranu magjarsku; samo častnici i nešto momčadi ostadoše vjerni caru svome, te su se pod zaštitom dviju kumpanija od regimente Karla Ferdinanda mogli spasiti u Kološvar.

Magjari su naime običavali, da s oružjem navale na manje odjele vojničke, ako im se ne bi htjeli pridružiti, pa je bilo dosta mrtvih i ranjenih vojnika u to nekoliko dana od 8. do 14. listopada. Dakako da su Magjari pokazali snagu svoju i onda, ako bi se sukobili sa manjim odjelima ustaša rumunjskih. Zarobivši dva mlada „tribuna“ rumunjska: Betraniona i Simonisa, objesiše ih 12. listopada u Kološvaru zajedno s nekim popom rumunjskim. Istoga dana počiniše u Máros Vásárhelyu nečuveno okrutno djelo nad ulovljenim tribunom Vasilijem Papinjem. Najprije mu odrezahu noge i uši, onda mu izkopahu oči, a tada još preostalo truplo objesiše uz izraze divlje naslade. Uzprkos svega toga sastavio se 16. listopada u Sibinju odbor Rumunja za pomirenje s Magjarima. No proglas njihov ostade bez uspjeha. Magjari su trebali rat.

Uz takove priprave došao je i 16. listopada, kad se kod Agyagfalve imala obdržavati narodna skupština Sikulaca. Da se narod oduševi za stvar magjarsku, zaokupiše honvedi i önkéntesi sve putove i staze, koje vode k odredjenome za skupštinu mjesto. Imajući uza se izobila hrane i žestokoga pića, nagovarahu ujedno Magjari polaznike, da na skupštini uzrade za stvar njihovu. Sve je teklo liepo i gladko; pobjeda Košutova bijaše sigurna. Pijani Sikulci sakupljahu se kod podignute govornice, koja bijaše okićena trobojnicama magjarskim. Zatreni govori sa govornice djelovahu oduševljeno na narod. Sikulci doduše izriču „kralju Ferdinadu V. pri-

segu vjernosti", ali to ih ne prieči, da posluže i Košutovim namjerama. Sikulci ukinuše dotadanju razliku izmedju njihove granice i provincijala, pa će se svi organizirati kao honvedi. Zato mora tudja vojska odmah ostaviti zemlju njihovu, a u tvrdje će doći sikulske posade.

Poslije svršene skupštine razidjoše se naoružane čete na tri strane: prema Blasendorfu, Sáss-Régenu i Maros-Vásárhely-u. Plamen rumunjskih sela i jauk mučenoga naroda pokazivao je, kuda idu Magjari. U Sáss-Regenu pribiše Magjari gradjanina Luscha na kućna vrata njegova tako, da su mu čavlima proboli uši i zaboli čavle u vrata. U Nagy-Bunu izčupahu krvoloci rumunjskomu popu sve vlasi iz brade, a onda ga formalno zaklaše. Tisuće seljačkih bjegunaca iz doline rieke Kokela donesoše strašne glase u Mediaš.

Poslije svega toga dakako da je morao nastati pravi rat izmedju magjarskih oblasti u Kološvaru i carske vojske u Sibinju, kamo se na poziv FML. Puchnera sletiše sve čete regularne vojske u Erdelju. Kad je barun Vay zatražio, da se sve zemaljske blagajne prenesu u Kološvar, izdade Puchner 17. listopada „proklamaciju na sve oblasti i stanovnike u Erdelju". Ne mogući dalje podnašati zavladalu anarhiju, očituje FML. Puchner, da „u ime Njeg. Veličanstva preuzima vladu, dok traje pogibelj i dok se opet ne povrati zakonito stanje". Zato opominje sve oblasti i svakovrstne čete u Erdelju, da odsada slušaju samo njegove zapovjedi. Onim pako povjerenicima, koji su u Erdelj pozvani od vlade peštanske, zabranjuje Puchner svaku daljnju djelatnost „u protivnom slučaju smatrat će ih za buntovnike, će kao takovi biti predani ratnomu sudu". — Poslije tog proglasa digoše se Sasi erdeljski na noge proti Magjarima, te pružiše bratsku ruku rodoljubima rumunjski

Po osnovi Puchnerovoj imao je veliki Kokel do Karlsburga (Erdeljski Biograd) služiti kao operaciona točka, odakle bi se moglo s jedne strane braniti proti navali Sikulaca sa sjevera, a s druge strane proti provali Magjara iz Banata. Na rieci Kokelu bijahu pako gradovi Mediš i Schässburg stjecišta vojske rumunjsko-saske. Veći tabor postavljen bi takodjer na rieci Aluti blizu Fogaraša, odakle su utvrdili i Kronstadt (Brašov), obskrbivši ga svim obranbenim sredstvima. Da se pak uzmogne gospodovati i nad jednim dielom Banata, gdje prebivahu Rumunji, preudesiše gorsku tvrdju Đeva.

Puchner je u Sibinju sastavio 22. listopada odbor za zemaljsku obranu. Taj odbor sastojao se iz 6 članova: 2 Rumunja, 2 Sasa, jedan častnik i jedan izaslanik vrhovnoga zemaljskoga suda. Odbor je popunjavao čete novacima, organizirao narodni ustanak i uredjivao mobilni bataljun narodne garde saske. — No već drugi dan — 23. listopada — izadje proglas baruna Vaya. „Sve carske čete pobuniše se, te nastoje, da kralja svrgnu s priestolja, a Erdelj da prometnu u tudju provinciju!“ Vidi se, što sve nisu bili Magjari kadri izlagati. No time je ujedno naviešten i rat, koji će Erdelju donesti velikih nevolja.

Prve udarce moradoše dakako i opet podnesti Rumunji. Narodna garda magjarska iz Nagy-Enyeda navali 23. listopada pod vodstvom Stjepana Keménya na rumunjskoga vojvodu Produ-a, koji se bio utaborio kod Muzsine, te ga natjera u bieg. Istoga dana povede of Grgur Bethlen s honvedskim majorom Bánffyjem koliko stotina Sikulaca na rumunjskoga vojvodu Baica, koji se bijaše utaborio kod Nagy-Láka. Po magjarskim podatcima pade u bitci 100 Rumunja, a samo jan Sikulac, te su Rumunji morali pobjeći u gore. No

kad su drugi dan — 24. listopada — Sikulci iz Nagy-Enyeda htjeli da navale na selo Bogacz, izadje im neočekivano u susret c. kr. major Kleisser sa 3 kumpanije pješaka, sa 408 narodnih gardista iz Mediaša i sa 2 topa. Sikulcima doduše podje za rukom, te sretno uzmaknuše u Magyar-Sáros. No sutradan stiže i onamo major Kleisser, te navali na Sikulce, koji su se branili iz kuća. Poslije kratkog odpora udariše Sikulci u bieg, koliko ih još preostade, jer je palo njih do 100 mrtvih i ranjenih, a 23 zarobljenika odvedoše vojnici sa sobom uz sav ostali ratni plien.

Zanimiva bitka bila se izmedju Rumunja i Magjara 28. listopada kod Kricanu-a (Krakó). Major Banffy navalio je na tabor rumunjskoga podprefekta Blasiu-a. Pošto bijaše toga dana magla, a znalo se unapried za navalu magjarsku, priredio je neki rumunjski djak iz Blasendorfa veoma uspjelu ratnu varku. Uze naime submanu, t. j. jednu vrst gornjeg odjela rumunjskih seljaka, pa ga stane puniti slamom. S drugovima svojim načinio je tako mnogo slamnatih ljudi, pa ih pričvrstio uz ogradu s one strane, odkuda su imali doći Magjari. Honvedi stupahu radi magle veoma polako i oprezno, a kad spaziše pred ogradom ljude, udariše iz pušaka na njih. Puške su doduše pucale, zrna letila, ali bez uspjeha, jer eto Rumunji niču kao iz zemlje. Dok su se medjutim kod ove ograde neko vrieme zadržali Magjari, zadje Blasiu s Rumunjima naokolo, pa udari na honvede sa strane. Prestrašeni potražiše Magjari spas u biegu, a Rumunji su ih uspješno progonili dosta daleko.

Nekako u isto vrieme zaprietila je Sikulcima pogibelj sa sjeverne strane. Ondje je u Naszodu sabrao oko sebe obrstar Urban dva bataljuna rumunjskih graničara i jednu eskadronu Maksimilijanovih brzih konjanika (chevauxleger) sa 2 topa. Došav u Szäss-Régen, pri-

žile su se Urbanu 25. listopada 3 kumpanije graničara iz Borgo-Prunda. Kad su mu nato u susret pošli Sikulci iz Vaýda-Szent Ivány-a i Sárpataka, potukao ih je Urban hametom 29. listopada. Sad se Urban primaknuo i samomu Maros-Vásárhely-u.

U Maros Vásárhely-u bijaše sakupljena glavna sila magjarska. Osim Sikulaca bilo je tu c. kr. pješaka, husara, dobrovoljaca (önkéntes), honveda i narodnih gardista. Nad cielom tom silom — oko 12.000 ljudi — zapoviedao je „izabrani zemaljski general“ Aleksander Lombori. Nasuprot velikoj ovoj vojsci imao je Urban samo 1100 do 1200 ljudi u Szász-Régenu, njemačkom trgovištu. Sombori pošalje proti Urbanu podpukovnika Dorsnera sa 4000 Magjara. Proti toj sili nije se dakako mogao Urban održati. Znajući pak, da sa sjevera proti Maros-Vásarhelyu ide general Wardener iz Bukovine, a s juga će naskoro stići sasko-rumunjska vojska pod generalom Gedeonom, uzmakne Urban iz trgovišta 1. studenoga.

Odmah zatim provale u Szász-Régen čete magjarske i počiniše velika zla. Porobiše crkve i kuće, dućane i pivnice, ali se ne zadovoljiše time, cielo trgovište moralo je izgoriti, a saski stanovnici njegovi platiti životom svojim. Bez razlike dobe i spola poklahu Magjari uboge žitelje, koliko im se svidilo. U vojničkoj bolnici nadjoše 70 bolestnika i ranjenika, pa su im krvoločni Magjari najprije izkopali oči, a onda ih tek zaklali. Duga povorka kola dovezla je 3. studenoga bogati plien magjarski u Maros-Vásárhely.

Nisu ipak Magjari dugo uživali zločinački taj plien. Prema Maros-Vásárhely-u naime vodio je general Gedeon liepu vojsku: 20 kumpanija pješaka, 4 i pol estadrone konjanika, 2 baterije topova i nešto pučkih staša. Već 3. studenoga stiže Gedeon sa glavnom četom

u Gálfalon .Njemu s lieve strane išao je konjanički satnik Armin Kalchberg preko Oláh-Kocsarda prema Radnotu, a s desne strane major Klokočan cestom prema Balavásaru. S jugo-zapadne strane pak zaposjeo je konjanički satnik barun Heydte trgovište Székely-Keresztur, iza kako je potukao magjarske husare, dočim je kapetan Steinburg vodio 700 ustaša saskih preko sv. Petra na Udvarhely.

Glavna četa s generalom Gedeonom doprla je 5. studenoga do Maros-Vasárhely-a. Gedeon pošalje u grad jednoga dragonerskog poručnika kao parlamentaira, da pozove Sikulce, neka se pridruže carskoj vojsci proti buntovnicima. No Sombori mu odgovori, neka o tome odluči oružje. I brzo je oružje odlučilo. Jedva otvoriše topovi carski vatru, već se poremetiše redovi Sikulaca. Önkentesi, junaci na govoru, prvi začeše kolebati. Major Gál poduze doduše sa 12. honvedskim bataljunom i s dielom husara žestoku navalu na topove carske, ali morade uzmaknuti uz velike gubitke. „Mátyás-husari", u koje su se Magjari toliko pouzdavali, prvi udariše u divlji bieg, jureći u najbržem kasu sve do Paraida. Za njima je bježala ciela vojska magjarska i sikulska. Vladin povjerenik Berzenczei jedva je dospio, da pograbi najnuždnije stvari, te onda sa sikulskim plemićima i gospodjama ostavi Maros-Vásárhely i odjuri u doline Esika i Háromszéka. Malo iza toga dade general Gedeon bombardovati Maros-Vásárhely. Već iza nekoliko granata planula je u gradu vatra, a pred Gedeona dodje deputacija gradjanstva s bielom zastavom, te mu predade grad na milost i nemilost.

Gotovo u isto vrieme navalio je konjanički satnik Armin Kahlberg na sikulski tabor kod Radaota. Poslije kratkoga boja razštrkaše se Sikulci, a 120 njih s 3 častnika padoše u Kahlbergove ruke. — Drugi p

dan — 6. studenoga nalazio se kapetan Steinburg sa 700 ustaša saskih kod Bikafalve nedaleko od Udvarhelya. U susret mu dodje do 300 narodnih gardista iz Udvarhelya. Kapetan Steinburg izadje na dogovor s vodjom gardista. Već su se sporazumili, kad li na jedanput pane zrno medju ustaše saske. Nenaučeni na boj, tako se prestrašiše Sasi, da su — premda dvostruko jači — udarili u bieg pred gardistima. Kapetan Steinburg jedva se nekako spasio, ali 36 njegovih ljudi dopade robstva. Magjari ih pogubiše sve osim četvorice. O toj sgodi saznade i kapetan Heydte, te podje s vojskom proti Bikafalvi, a kad je zauzeo to mjesto, udje 9. studenoga pobjedonosno i u Udvarhely.

Istoga dana osvojio je kapetan Gratze s rumunjskim i saskim ustašama Nagy-Enyed, glavno mjesto erdeljskih kalvina. Tu su se doduše nalazili önkentesi, honvedi i „Mátyas-husari“, ali pobjegoše prema Thordi i Kološvaru. Rumunji bijahu razjareni na Nagy-Enyed, gdje su Magjari pogubili više njihovih rodoljuba; zato oplieniše mjesto. Još gore prodje Felvincz. Tu su naime Rumunji našli nakažene lešine rodoljuba svojih. Ogorčeni ljudi oplieniše selo, a onda ga još obratiše i u pepeo. Drugi dan — 10. studenoga — unišao je kapetan Gratze u grad Thordu, ali bez ustaša, da i tu ne počine zla, pošto se Thorda predala na miłost i nemilost, te je obećala, da će živežem obskrbljivati ustaše rumunjske i saske.

Svaka ova pobjeda pobudila je pojmljivo veselje u Sibinju. Ondje doduše nije ni bilo stajaće vojske; ali oduševljeni gradjani vršili su kao gardiste i teže službe veseljem. Morila ih je samo neizvjestnost. Kako je ime zapeo svaki promet, nisu mogli ništa doznati o ogodjajima u svietu. Za primjer navodimo, da su gradjani sibinjski istom 15. studenoga doznali, da se 1. stu-

denoga predao Beč. Ova naime viest morala je iz Beča prolaziti kroz Štajersku, Hrvatsku, Slavoniju i Banat u Erdelj. Ipak će svatko razumjeti radost Sibinjaca, kad su doznali, da će sada poslije pada buntovnoga Beča moći vojska austrijska uzpostaviti red i mir u Ugarskoj. Od veselja razsvietliše toga dana Sibinjci kuće svoje.

Medjutim se Erdelj gotovo sasvim otresao gospodstva magjarskoga. Jošte samo treba da i Kološvar padne u rumunjske ili saske ruke, pa je odzvonilo unionistima u Erdelju. No upravo Kološvar bijaše glavno sielo Magjara u Erdelju. Zato su se i spremali Magjari u Ugarskoj, da podju u pomoć Kološvaru. Grof Šandor Teleki, „general“ Mikloš Katona i Josip pl. Jeney sabirahu u sjevero-iztočnoj Ugarskoj vojsku, s kojom će Kološvaru donesti pojačanja. Pod zastavu njihovu stupio je 4. honvedski bataljun, divizija husara Koburgovih, narodne garde iz Szathmára, Bihara, Szabolcza i Marmaroša sa nekoliko stotina legionaraca bečkih. Sabravši tako do 10.000 ljudi, provališe spomenuta gospoda u Erdelj.

No Kološvar je pao već prije dolazka njihova. General Wardener priedje naime 5. studenoga iz Bukovine u Erdelj, pa se u Borgoprundu združi s Urbanovom vojskom. U isto je vrieme general Josip Schurtter preuzeo zapovjedničtvo u Maros-Vásárhelyu. Vardener je iz Bistrice ugovarao sa Schurtterom glede zajedničke navale na Kološvar. Dogovoriše se, da će Wardener prema Kološvaru napredovati sa sjevera, a Schurtter cestom uz rieku Maroš. Prednju četu Wardenerovu vodit će obrstar Urban, a prednju četu Schurtterovu podpukovnik Losenar

Sa 2 bataljuna rumunjskih graničara, s jednoi eskadronom konjanika i sa dva topa stiže Urban ! studenoga pred mjesto Dées. Nije trebao nego da n koliko puta dade izpaliti top, pa se Dées već preda(

Trebajući novaca za čete svoje, zatraži Urban od Magjara toga mjesta ratnu kontribuciju od 10.000 forinti srebra. U Déésu ostavi Urban obrstara Lilienberga sa 2 kumpanije i nešto ustaša rumunjskih. S ostalom pak vojskom navali Urban drugi dan — 10. studenoga — na grad Szamos-Ujvár. Armenski žitelji toga grada bijahu fanatični privrženici unije Erdelja s Ugarskom. Zato im Urban nametne ratnu kontribuciju od 40.000 for. u srebru, što su bogati trgovci odmah izplatili. Predstraže svoje odašalje Urban do Dengelega, a on sam ostade u Szanos-Ujváru, da pričeka vojsku generala Wardenera.

Saznavši medjutim „general" Baldacci, da se Urban primiče Kološvaru, podje mu 12. studenoga u susret sa 5000 ljudi, 300 konja i 6 topova. Urban nije očekivao navalu neprijateljsku, pa se povuče iz grada, da potraži sgodno mjesto proti peterostruko jačemu neprijatelju. Na sreću njegovu dodje mu još u pravi čas prva četa Wardenerova u pomoć. „Eljen, a Magjar!" vikahu Kološvarci, videći, da je Urban otišao iz grada. No čim su prošli kroz Szamos-Ujvár, pozdraviše ih obadva topa Urbanova. Narodna garda kološvarska kao da se sastojala iz samih zecova. Na prvi hitac iz topa okrene ledja i dotrča sve do Kološvara s povicima „Urban jön" — Urban dolazi. Bolje se nisu ponesli ni honvedi ni husari ni topnici magjarski. Videć, da je sve propalo, sjede i Baldacci u kola, pa odjuri u Kološvar.

Dva dana iza toga — 14. studenoga — držahu Kološvarci ratno vieće. Baldacci ne htjede ni čuti o daljnjem ratovanju, jer on „ne će vojničku svoju čast okaljati s tako jadnim četama, koje bježe na prvi hitac i topa". No Czetz, Mikes, Bethlen, Bánffy i Zeyk stadoše ga zaklinjati, neka ih ne ostavi na cjedilu; gradski sudac izjavio je u ime gradjanstva, da će se braniti do

posljednje kapi krvi. Napokon popusti Baldacci, te odašalje predstraže svoje do Apahide. No kad je ovamo 16. studenoga dopro Urban, dobježaše Magjari opet poslije prvih hitaca u Kološvar uz povike „Urban jön!“

U Kološvaru sve je izgubilo glavu. Bubnjevi udarahu alarm, zvona su zvonila na juriš, naoružani se narod tiskao po ulicama; ali sve prevlada strah pred Urbanom i rumunjskom vojskom. Pod večer ipak poslaše predstraže do Szamosfalve, a na ulaz u Kološvar postavila se narodna garda. Po noći stiže Urban u selo Szamosfalva i prodje kroz njega dalje drumom, jer je za njim išla vojska pod generalom Wardenerom. Tad opale Magjari iz graba uz cestu puške svoje. Urban morade radi tmine i nesigurnosti zamaknuti u selo, ne znajući, da su se Magjari sami prestrašili pušaka svojih, te odmah iza toga junačkog dočeka pobjegli natrag u Kološvar. General Wardener nije nato ni mislio ići u Kološvar. Stiže mu naime iz Maros-Vásárhelya pismo, po kojemu se general Schurtter još 15. studenoga nalazio ondje, te ne će pred Kološvar moći stići prije 21. studenoga. Sam pak Wardener nije se usudio poći na Kološvar.

Drugčije bi dakako mislio Wardener, da mu bijaše poznato stanje u Kološvaru. Kad su naime onamo stigle izaslane predstraže, javljajući, da se Urban već nalazi u Szamosfalvi na putu prema Kološvaru, držalo se još u noći od 16. na 17. studenoga ratno vieće u viećnici gradskoj. Zaključeno bi, da se grad ima predati, pošto nema junaka, koji bi ga branili. Ovaj zaključak imala je generalu Wardeneru odnesti deputacija, u kojoi se nalazio grof Mikó, kapetan Fakler i gradski sudi Groiss. Generala Wardenera ne nadjoše u Szamosfalv jer je s glavnom vojskom uzmaknuo još po noći u V laszút, a u Szamosfalvi ostade sam Urban. Dakako da

Wardener 17. studenoga radostno prihvatio zaključak o predaji Kološvara. Odmah drugi dan udje Urban s prednjom četom u Kološvar uz sviranje carevke. General Wardener nije se znao ni kao pobjednik dostojno ponieti. Da ne bantuje velikaše magjarske, nije se usudio ni ozeblu vojsku svoju nastaniti u kućama njihovim. Ali Urban stade odmah provadjati razoružanje, a činovnici moradoše priznati Puchnerovu proklamaciju od 18. listopada. Gradu Kološvaru nametnuta bi ratna kontribucija od 2 milijuna forinti, što su lahko mogli platiti mnogobrojni velikaši, koji u njem prebivahu. Napokon je 21. studenoga i general Schurtter s vojskom svojom stigao preko Thorde u Kološvar.

Dok se to dogadjalo, provališe medjutim T e l e k i i K a t o n a s vojskom od 10.000 Magjara u Erdelj kod Magyar-Láposa i Nagy-Ilonde. Kako su banuli upravo u onaj kraj rumunjski, gdje ne bijaše vojske, lahko su mogli paliti (do 20) sela rumunjska i ubijati (na stotine) siromašne žitelje. S groznim viestima dotrčaše seljaci rumunjski iz doline Láposa u Dées k vojsci carskoj. No obrstar Lilienberg, imajući samo nekoliko stotina ljudi, nije mogao ni misliti na odpor proti velikoj vojsci magjarskoj. Zato se povuče u Szamos-Ujvár, te Magjari slavodobitno udju 21. studenoga u Dées.

Saznavši za to, brzo je uvidio Urban, da ga čeka još težka zadaća. Zato uze 20 kumpanija pješaka, 2 eskadrone konjanika i 5 topa, te osvane 24. studenoga u 9 sati prije podne pred Déésom. Više sati trajala je tu borba s Magjarima. Napokon stadoše Magjari bježati preko mosta i smrznute rieke Szamosa, a Urban osvoji Dées.

Urban ne ostade u Déésu, nego se dade u potjeru za Magjarima. Dugo ih je proganjao, a put mu pokazivahu razorena sela i izmrcvarene lešine seljaka rumunj-

skih po drveću uz cestu. Ipak nije mogao stići Magjare, premda je prošao i preko granice erdeljske u Nagy-Somkút, gdje mu 30. studenoga u susret izadje deputacija iz Nagybánye, da mu predade grad. Dobiv medjutim poziv od generala Wardenera, stiže Urban u brzim marševima već 3. prosinca u Kološvar. U 12 dana provalio je u to zimsko doba 36 milja, a potukao triput jačeg neprijatelja u 6-satnom boju. Ime Urbanovo nije bez razloga postalo Magjarima strašnim, dočim je Rumunje napunjavalo ponosom.

II.

Hrvati uzmiču iz Medjumurja.

Kad je ban Jelačić 11. rujna 1848. prešao kod Varaždina s vojskom hrvatskom preko Drave, nisu se Magjari usudili, da brane Medjumurje. Odmah drugi dan zapremila je vojska hrvatska sva sela izmedju Drave i Mure. Tako se Hrvatska povećala za 17 četvornih milja plodne zemlje, a narod hrvatski za 70 hiljada suplemenika svojih — kajkavskih Medjumuraca. Svatko će sebi lahko predstaviti ono veselje, što je obuzelo srca svih ondašnjih rodoljuba hrvatskih, kad su čitali, da je Medjumurje „in perpetua tempora“ utjelovljeno županiji varaždinskoj.

Pa ipak bijaše preuranjena ova viest. Ta ne da se baš tako lahko od cjelovitosti koje države odcjepiti znameniti jedan dio. Isto tako težko je u rodoljube hrvatske pretvoriti stanovnike medjumurske, koje su Magjari već kroz 50 godina odgajali u neprijateljskom duhu, te koji osim toga imaju i mnogo posjeda svoga (vinograde šume i polja) u Ugarskoj preko Mure. Za ovo ne dostaje puki prolaz vojske hrvatske ili jednostavni potepera.

Jelačić s vojskom kroz Medjumurje prodje i ode dalje prema Budimpešti. Samo u Velikoj Kaniži s onu stranu Mure ostavio je posadu hrvatsku od 1.300 ljudi, da mu čuva zaledje. Inače bijaše prekinut savez izmedju Jelačića i Hrvatske. Ministarstvo je pak magjarsko na sve načine nastojalo, kako bi na oružje podiglo narod magjarski izmedju Drave i Dunava, da provali u Hrvatsku, kako su eto Hrvati provalili u Ugarsku.

Već u drugoj polovici mjeseca rujna sakupljahu se pojedine slabo oružane čete magjarske izmedju Kaniže i Márezaly-a. Kad bi im se desila sgoda, navalili bi ti Magjari na hrvatske transporte, koji su iz Hrvatske neprestano vozili živež i odielo za vojskom Jelačićevom. Ovako bi se ti razbojnici magjarski opremili odielom i zairom ratnom, te bi onda znala porasti i smjelost njihova. Naročito su pazili na vojničke glasnike, koje bi Jelačić u Hrvatsku slao s viestima o napredovanju svome. Tako se desilo, te u Hrvatskoj nitko nije po više dana mogao doznati, gdje se nalazi Jelačić, pa su se kod nas širile i najnevjerojatnije viesti.

Čete magjarske — dakako narodna garda, a ne redovita vojska — stadoše se sve većma približavati Velikoj Kaniži. Ovdje nadjoše neumorne saveznike u židovima, koji su potajno rovarili proti hrvatskoj posadi i dielili oružje medju narod. Napokon su se Hrvati osjećali nesigurnim u Kaniži, te zatražiše topove od general-majora Benka, zapovjednika ciele pogranične vojne sile u Varaždinu. Barun Benko pošalje u Kanižu topove; ali se naskoro topnici vratiše, jer su čete magjarske ugrožavale put. Tad pošalje general-major u Kanižu s topovima podpukovnika grofa Alberta Nugenta i 500 vojnika, da na putu štite bateriju. Grof Nugent dobio je od baruna Benka punomoć, da u Kaniži radi, kako najbolje znade.

*

Premda se tako znatno ojačala posada hrvatska u Velikoj Kaniži, ne prestrašiše se Magjari. Kad je dapače grof Nugent 2. listopada zatražio meso i krmu, ne htjede veliki sudac kanižki izvršivati zapovjedi. Zato grof Nugent izadje iz Kaniže na poviše mjesto izvan grada, — s lieve strane puta legradskog, — odakle bude mogao bombardovati Kanižu.

Istom sada popustiše Kanižanci, pa donieše zahtievanu hranu i krmu. Medjutim počne padati silna kiša, pa se Nugent na večer utaboric na židovskom groblju, razredivši topove i momke tako, da bi se mogli braniti proti kakovoj navali. Čitavu noć prala je kiša hrvatske junake. No ta kiša i odsutnost Hrvata dala je Magjarima priliku, da u gradu kradomice smjeste čete svoje.

Drugi dan — 3. listopada — pošalje opet grof Nugent na gradsko poglavarstvo kanižko častnika svoga, da zahtieva potrebnu količinu mesa, siena i zobi. Varoški sudac govorio je još drzovitije, nego li dan prije; ali ipak podade mesa za jedan dan, a siena i zobi za dva dana. No poslije podne oko 2½ sata udariše Magjari u Kaniži na bolnicu, gdje je do 60 vojnika hrvatskih čuvalo ranjenike i bolestnike iz vojske Jelačićeve. Naoružani puškama, pikima i kosama stadoše Magjari klati i ubijati bolestnike hrvatske. Zazvoniše u Kaniži zvona, udariše bubnjevi, a čete magjarske primicahu se po dogovoru sa svih strana k taboru hrvatskom na groblju židovskom. Grof Nugent uvidio je, da bi borba bila uzaludna, jer Kaniže više ne će moći osvojiti. Bojao se pak za prievoz na Dravi kod Legrada, kuda bi sada eto Magjari mogli provaliti u nebranjenu Podravinu. Zato odluči, da će se protući do Legrada, pa ondje braniti Hrvatsku od daljn provala magjarskih .

Na putu se dakako morao ogledati s vojskom n gjarskom. No junaci njegovi ponieše se dično, te dopr

do sela St. Mikloša. Iz neke kuće pred selom izpališe Magjari puške svoje na Hrvate. Grof Nugent dade na kuću izpaliti 3 hitca iz topa, a u selo 2 rakete, te se kuća porušila, a selo izgorilo. Došav pak u selo Šund, podje neki graničar iz slunjske regimente u jednu kuću, da bocu napuni mliekom. No Magjar ga ubije iz puške, radi čega Hrvati iz osvete zapališe selo. Napokon su Hrvati zapalili i selo Žakanj, pošto su stanovnici njegovi bili u vojsci magjarskoj kod Kaniže, a 28. rujna obustaviše jedan transport hrvatski. Iz tih sela dotjeraše Hrvati u Legrad zarobljeni ratni plien 60 volova i 12 konja.

Ali eto nam se sačuvao dopis očevidca o tom uzmaku Hrvata iz Kaniže u Legrad.

„Jučer poslije podne bijaše vojska hrvatska od 2000 momaka sa svih strana obkoljena u taboru svome, kog je imala na čivutskom groblju u Kaniži. U 2 sata poslije podne navališe u Kaniži magjarski bećari i dobrovoljci na neke graničare naše, koji su se mirno vraćali u tabor s novim kabanicama, te ih pogubiše petoricu, što mi znamo, a ne znamo, je li jošte i više. Zvona udarahu na uzbunu, bubnjevi tutnje na znak magjarskim insurgentima i dobrovoljcima, koji bijahu sakriti po lugovima naokolo Kaniže. I eto se sa svih strana kupe, te dolaze u Kanižu.

Mi se u taboru najprije spremismo, da ih dočekamo na čivutskom groblju, gdje nam bijaše tabor. No videći, da se giblju sa svih strana, odlučismo, da ćemo se protući put Legrada, jer je i onako trebalo tamo poći, da s osigura prievoz preko Drave. I tako se podigosmo i z putismo pod zapovjedničtvom podpukovnika grofa Nug nta. Slavna divizija slunjska (Otočani) od Peškiere činila j prednje straže, a ostali bijahu pridieljeni topovima i n niciji, neki pak odredjeni za zadnje straže (zalaznica).

Jedva što se ganusmo iza tabora, te dodjosmo na neki brežuljak, opali se iznenada u vrlu diviziju slunjsku do 200 pušaka iz kukuruznoga polja, gdje se posakrilo oko 600 insurgenata magjarskih. No odmah iza te pucnjave opališe neki Hrvati puške svoje, te povikahu kao obično: „Hajd na njih, s bajonetom, s bajonetom!“ A da vam je bilo vidjeti bieg tih junaka magjarskih! Nekoji su pobacali puške, neki koplje i kose. Zovu ih častnici njihovi na konjima, ali ih nitko ne suzdrži. Ipak ih se nekoliko sakupi za drugim brežuljkom, gdje su se opet pridružili drugim dvjema kolonama insurgenata magjarskih. Nu to su opet raztjerali topovi naši, pa do 100 konjanika njihovih odleti kao Ture, kad ga protjera Kraljević Marko, kako to pjeva sliepac.

Mi smo iza toga nastavili naš put do Legrada. Tu su Hrvati popalili sela St. Mikloš, Šurd i Žakanj, jer su se stanovnici njihovi nalazili medju onim insurgentima magjarskim, a Žakanjci ne htjedoše propustiti jedan transport hrvatski. Tom prilikom uzeše Hrvati 60 volova i 12 konja“.

Kad je ovako bila vojska hrvatska ostavila Kanižu, dodje zadadska županija opet pod vlast magjarsku. Zaprietila je dapače i pogibelj, da bi Magjari mogli provaliti preko Mure u Medjumurje, a preko Drave u Podravinu. Uzbrinula se banska vlada radi nesigurnosti, u koju bi mogla Hrvatska doći za odsutnosti Jelačićeve. Da se makar kako zaustave Magjari na medji uz Muru i Dravu, odaslala je vlada onamo neuredjene čete narodne garde.

Banska je naime vlada na priedlog bojnog odsj[illegible]a svoga odredila, da se ima narod naoružati. U tu je sv[illegible]u imalo gradjanstvo u gradovima ustrojiti narodnu str[illegible]u, a svaka je županija morala podići mobilnu narodnu ga[illegible]u prema veličini svojoj. Odmah se poduzelo i novač[illegible]e,

koje se obavljalo istim načinom, kao što se vršilo za c. kr. redovitu vojsku. No revniji su neki veliki sudci već i prije odredbe vladine u kotarima svojim sazivali mladi sviet na vježbanje u oružju. Vježbali su pak oni ljudi, koji su prije služili u c. kr. vojsci.

Kad je bilo novačenje obavljeno, onda su županije birale zapovjednike za pojedine čete svoje. Županije su takodjer imenovale kapetana, poručnike i niže podčastnike. Oduševljenje bijaše veliko i općenito. Sva mladež upravo je radostno hrlila pod oružje. U Zagrebu je skoro cielo mužko stanovničtvo stupilo u narodnu gardu. Cieli dan moglo se čuti bubnjanje i vidjeti vježbanje na Ciglani. Osim toga često je garda marširala prema Savi, Sesvetama i Stenjevcu, da se priuči na potežkoće, koje su već skopčane s osbiljnom ratnom igrom. Još za prve polovice mjeseca listopada pošle su u Medjumurje i na Dravu razne čete narodne garde hrvatske, da sustave Magjare na novome kordunu hrvatskom.

Sveobći ustanak (Landšturm) bio je dakle proveden. No time je samo na medju bilo odpravljeno mnogo svjetine, nipošto pak vojske. Ljudi su naime pošli prema Dravi prekukavno oboružani. Gdjetko je doduše imao kakvu staru pušku; no većinom bijahu ti novi kordunaši oboružani sjekirama i kosama; mnogi dapače bijahu i bez oružja. Ove hrpe ljudi nisu imale ni častnika ni podčastnika, ni reda ni pravog pojma o vojevanju. Iz početka se naime mislilo, da je dostatno vatreno srce, veliko rodoljublje i još koja uznešena davorija, te će se protjerati dušmanin, ako bi pokušao, da prekorači sveti prag mile domovine naše.

Nešto je ovoj lahkoumnosti doprinjeo i bojni odsjek banske vlade. On je naime odviše prepuštao županijama, da se lahkoumno igraju s gardama svojim. Bojni je odsjek bio toga uvjerenja, da će i onako pravu i osbiljnu borbu

s Magjarima uzdržati one čete graničarske, koje ostadoše kao posade u većim mjestima izmedju Zagreba i Drave.

Sve ostalo samo je igračka, za koju će biti dovoljne i ovako slabo oboružane čete narodne garde.

Prvih dana poslije uzmaka Hrvata iz Kaniže očekivala se provala Magjara kod prievoza legradskoga, gdje Mura utiče u Dravu. U L e g r a d u bijaše tada pukovnik Mirković s jednom satnijom graničara, a malo dalje kod sela Dubrave na Dravi kapetan Glavaš sa dvjema satnijama prvoga bataljuna regimente otočke. Ovaj bataljun predao se prošloga ljeta radi gladi u tvrdjavi Peschieri, izišav iz nje s oružjem i podpunom čašću vojničkom uz jedinu obvezu, da više ne će ratovati proti Talijanima. Zato su junaci pošli u rat proti Magjarima.

Čim je rujna zora 7. listopada počela dizati s lica zemlje tamnu koprenu noći, odkrije ujedno kordundžijama našim, koji su kod legradskoga brda stražu stražili, na brdu iznad Drave Magjare, koje je tamo u sebi sakrivala mrka noć. Jedva se naime ponešto stanu razprostirati traci zorne svjetlosti, eto ti se uzbuni brdo. I stane se dolje prema brodu spuštati jato Magjara. Tek što dobiše Magjari na oko stražu hrvatsku, prosiplju silnu vatru iz pušaka, te jednog momka iz gjurgjevačke regimente pogode upravo u junačko srce, a drugoga udare u desnicu ruku. Ali eto ti za Magjare jada! Na jek puške razlegne se glas po čitavoj okolici, te se na noge digne, štogod bijaše živo. Svatko se laća oružja, sve hrli i teče, odkuda dolazi glas. I za trenutak nadje se veliki broj junaka na mjestu, gdje već zazrieše zemlju orošenu krvlju palog druga. Spazivši Hrvati, što im iz potaje učiniše Magjar uzplamte osvetom: pritegnu puške, te ih izpale. Začu se jauk i vika s one strane Drave, a brda odasvuda z ječe strašnim žamorom. Ali sada da vidiš, brate, tko

junak, tko li kukavica! Čim uvidiše Magjari, da u Hrvata ima i valjanog olova i sigurne ruke, da se tu valja ogledati upravo s junacima, — okrenuše ledja, te podbruse pete. Što su bolje mogli, nagnu Magjari bježati natrag u brda, da se sakriju, pa da ih više ne vidi i ne nišani oko junakovo.

Upravo toga dana, — 7. listopada 1848. — dok je jošte trajala pucnjava kod Legrada, stupala je prema kordunu dravskome prva četa narodne garde hrvatske. Bio je to onaj bataljun županije križevačke, koji se sakupio u Koprivnici. Oko sastava i vježbe toga bataljuna najviše je zasluga stekao moslavački veliki sudac Ljudevit Vukotinović, koji se nazivao kapetanom moslavačke satnije. Zato ga je banski namjestnik Mirko Lentulaj promaknuo na čast majora, te ga uputio, neka se radi službovanja vojničkog najavi generalu barunu Benku u Varaždinu ili siedomu 72-godišnjem generalu Bogoviću u Legradu. Da ostane na teritoriju županije križevačke, zaputio se major Vukotinović s bataljunom svojim (preko 1000 ljudi) 7. listopada južno od Legrada prema Dravi, te zaposjedne svu okolicu od Velikog Otoka do Velikog Bukovca.* Drugi dan najavio je major Vukotinović službeno dolazak svoj generalu Bogoviću u Legrad, zamolivši ujedno od c. kr. zapovjedničtva vojničke puške, pošto ih je bilo vrlo malo u njegovoj četi.

Jedva je prošlo nekoliko dana, a general Bogović već dade gardi križevačkoj posla i prilike, da se izškola za rat, t. j. da se priuči mirišati barut i slušati pucnjavu pušaka i topova. Na lievoj naime obali rieke Mure — pravcem od Kotoribe spram Legrada — nalazila se K a k o n j a. Nije to bilo selo, nego samo krčma s jednom

---

* Ovamo dovedoše i stari neki top, što ga nadjoše u zvoniku župne crkve u Miholjcu kod Križevaca.

zidanom i s nekoliko gospodarskih sgrada vlastelinstva grofa Festetića. Tu bijaše leglo ustaša magjarskih. Iz Kakonje pucali su gotovo svaku uru preko Mure na našu stranu. Bilo se pak jošte i bojati, da bi se Magjari mogli tu prevesti i preko Mure, pošto je upravo kod Kakonje bio prielaz.

Da raztjera Magjare iz Kakonje, pripravi se general Bogović na malo četovanje. Mora se naime odmah sada pripomenuti, da je siedi taj general bio vatren i hrabar vojnik. On je prije služio na kordunu, gdje bijaše strah i trepet razbojnicima turskim, te je upravo ljubio t. zv. mali rat. Taj dakle starac dovede u jutro 12. listopada pred Vukotinovićev stan u Otoku pol kumpanije krajišnika s jednim topom, s jednom raketom i sa nekoliko topnika. Dozvav pred sebe majora Vukotinovića, zapovjedi mu Bogović, neka odmah bližnju svoju satniju izvede pod oružje. Odkrio mu je i namjeru svoju: da će ići na Kakonju, te ondje raztjerati ustaše magjarske, koji odanle neprestano napadaju na Medjumurce, te plaše cielu okolicu. Nije prošla ni ciela jedna ura, a Vukotinovićeva satnija od 160 ljudi stajaše spremna, da podje u prvi boj. „Podiže se četa mala sred Otoka sela podravskoga", te se preko Drave zaputi prema prievozu nasuprot Kakonje. Naprvo se u kolima vozio general Bogović s pobočnikom svojim Kneževićem i s majorom Vukotinovićem. Pješice su pak uz četu pošli gardin poručnik Lendvaj i Vukotinovićev pobočnik Šomogji. Bubnjar nije smio bubnjati.

I stiže četa pred Kakonju, koja se nalazila na omalenu brežuljku s one strane Mure. Naši se junaci raztegnuše u čarkarski lanac, a general stane sa častnicima svojim razmišljavati, što da poduzme. Kod Kakonje bijaše doduše prievoz preko Mure, kako je već spomenuto; no sada je netko presjekao uže, te bi se moglo preko Mur

prevesti samo napornim veslanjem. Lahko se predvidjala pogibelj za ljude, koji bi na brodu pošli preko Mure, izvrženi dvostrukoj borbi: s nabujalom riekom i s Magjarima, koji će bez dvojbe pucati iz bližih sgrada. I dok je još trajao taj razgovor, udariše Magjari pucati iz pušaka s one strane Drave. Taneta su doduše veoma zviždala, ali padahu malo podalje iza glava naših junaka. Na jedanput udari tane tik glave generalove u stup, na koji bijaše omotano prevozno uže. Vukotinović prišaptne generalu Bogoviću: „Snimite svoj šešir, jer Magjari nišane na njega". Bogović je naime imao na glavi generalski šešir — pikač sa zelenom perjanicom. „Pravo imate!" reče general i uze od kaprala „Holzmütze", a njemu dade svoj šešir. Topčiji pak zavikne: „Feuer! Pucajte na ono gniezdo i razorite ga! Nišanite mirno, polagano, ali dobro. Neka lopovi znadu, da je ovdje bio general Bogović!"

I puče top. Tane udari u pročelje zidane sgrade. Zid se strese, a okolica se zadimi od pieska i vapna. Po drugiput zavikne general Bogović: „Ladet! Feuer!" Tane probije prozor. Razbito staklo zazvoni, a krika se oglasi u kući. Za malo udari i treće tane u hodnik, te raztrga vrata. Sad se ponovi strašan jauk i krika u sgradi. Da nije osbiljno i krvavo, bilo bi smiešno gledati, kako ljudi počeše četveronožke bježati iz sgrade. Samo neki imali su barem toliko odvažnosti, da skokom potrče iz sgrade, da se sakriju za druge sgrade ili za bližnju šikaru. General dade doduše za njima izbaciti nekoliko hitaca iz topa, no da li je tkogod i pao, to se nije moglo razabrati s ove strane Mure.

Pobjegoše magjarski junaci! Ali još obstoji Kakonja, to gniezdo njihovo. General Bogović zapovjedi topnicima, neka sada pucaju iz rakete. Prvi hitac poleti u visokom polukrugu i pade upravo pred stajom, gdje se razpukne. Drugi hitac bio je bolje upravljen: pade

na krov, koji se dakako u tren zapali. Naskoro je gorjela ciela Kakonja!

Dok je to bivalo kod Mure, skupljala se hrpa seljaka magjarskih na obližnjem brežuljku. Naoružani bijahu kosama i sjekirama, a vidjelo se, kako razgovaraju o tomu nenadanom prizoru. General Bogović htjede se malko našaliti, pa reče feuerwerkeru: „Pozdravite ih sa kojom raketom!“ Topčija nanišani i pusti raketu. Ova poleti opet u polukrugu veoma visoko. Magjari su dizali glave i zvjedljivim očima pratili polet rakete. Ali eto u drugom dielu velikoga polukruga leti raketa upravo prema njima! I pade raketa uz neugodni svoj zvuk upravo pred seljacima, te se razprsne ondje. Pa da je udario grom, ne bi ih preplašio većma! Razleti se ciela hrpa seljaka. Za čas nije bilo vidjeti ondje ništa drugo, nego li šešire, čohe, sjekire i kose — sve same znakove brzog uzmaka. Nasmješio se general Bogović, te zapovjedi običnim oštrim svojim glasom: „Junaci! Sada na brod! Pretražite kuću, pa što nadjete ondje, bit će vaše. Za pol sata da ste natrag!“

Slavodobitno se eto svršila ekspedicija Bogovićeva. Malena ta igra ipak se nekim gardistima činila znamenitom. Kad su se vraćali iz „boja“, mnogi narodni gardiste Vukotinovićevi naheriše kape, dižuć ponosito glave svoje, kano da su izašli iz najveće vatre! Dakako da je sada bilo i pjesme i bubnjanja, neka svi znadu, da se vraćaju junaci. A pala je putem i mnoga šaljiva rieč o junacima magjarskim od Kakonje, te o biegu čohoša, koje je raketa pozdravila tako neočekivanim načinom.

Jedva je medjutim prošlo nekoliko dana, pa i naše gardiste stiže sudbina magjarskih kolega njihovih. Kad su naime ono početkom listopada Magjari obkolili kod Ozore nekoliko tisuća slavonskih graničara naših pod generalima Filipovićem i Rothom, moradoše graničari

predati oružje svoje, pa se vratiti kući. Tako je narodna garda magjarska, što ju je s one strane Drave sabirao general Perczel, dobila dosta oružja,* te se ojunačila. Sva je pak želja bila u Magjara, da što prije posvoje Medjumurje. Odkada je naime Jelačić (8. listopada) otišao iz Ugarske pod Beč, da uguši buntovnu priestolnicu, mogli su Magjari jedan dio narodne garde svoje izmedju Drave i Dunava poslati prema Muri i Dravi, da kuša provaliti u Hrvatsku i Slavoniju.

Upravo u to vrieme stizahu u Medjumurje pojedine čete narodne garde hrvatske, da čuvaju kordun uz rieku Muru. Major Vukotinović dobio je zapovied, da s križevačkim bataljunom priedje iz Otoka preko Drave u Kotoribu. Zagrebačka županija poslala je u Medjumurje dva bataljuna narodne garde. S prvim bataljunom smjestio se major Rubido u Čakovcu, a drugi bataljun poveo je obrstar (inače veliki sudac) Gjuro Bornemissa u Vidovec.

Nevješti častnici narodne garde hrvatske odviše se pouzdavahu u Medjimurce, držeći ih sklonima hrvatskoj stvari. Garda se nastanila po kućama, ne postavivši potrebne sigurnostne straže. Nitko nije ni pazio, što rade Medjumurci; svatko se bezbrižno podao novome životu. No zato su bolje radili popovi, bilježnici i vlastelinski činovnici u Medjumurju. Svake su noći držali sastanke i na sve načine mamili Medjimurce za osnove svoje. Kao po dogovoru nesta na jedanput u jutro 17. listopada mnogo seoskih mladih ljudi iz Medjumurja To su opazili neki gardiste, ali bezbrižni majori-juratoši ne uzeše na to nikakav obzir.

---

* Spomenutom izdajom naših generala (Rotha i Filipovića) dobiše Magjari 12 topova, 18 kola municije i oružje od 9000 graničara.

Iznenada udariše Magjari 17. listopada oko 10 sati prije podne iz topova prema brodu kod Kotoribe. Suzbivši ondje slabo oboružanu stražu hrvatsku, zagaziše husari magjarski u Muru, da preplivaju prieko, pa da zauzmu prievozni brod. Narodna garda ne bijaše pripravna, da izdrži ma i najmanju navalu neprijateljsku. Na vikanje „Magjari idu!“ izgubiše primitivni častnici prisutnost duha. Mjesto da postave čete svoje u red, pa da dočekaju neprijatelja, svjetovahu častnici ljudim svojima, neka u biegu potraže svoj spas. Nato dakako nastade obćenito bježanje. Svatko je nastojao, da se što prije dočepa Drave, naročito prievoza kod Dubrave i Preloga. Sad se vidjelo, u koga su lagane noge. Obrstar Bornemissa valjda je bio najlaganiji, jer se on prvi dočepao cilja. Ostali častnici, koji bijahu pod njegovom komandom, takodjer su četi svojoj prednjačili u biegu. Samo poručnik Popović odupro se neprijatelju sa četom svojom; no ranjen pade s konja svoga, na što ga sasjekoše husari magjarski. Jelak iz Brdovca takodjer je uzmaknuo, no kasnije ga uhvatiše Magjari. Od Bornemissine čete ostade ih na bojištu (?) do 200 koje ranjenih, koje zarobljenih; osim toga mnogi se potopiše u nabujaloj Dravi, jer se nisu dospjeli svi prevesti na brodu.

Cieli bataljun Bornemissin razidje sa na sve strane. Nije puno bolje prošao ni križevački bataljun. Neizkazan neki strah prevladao je gardiste, te bacahu oružje i stadoše bježati prema prievozu dubravskom. Bježao je i major Vukotinović. No u tom bataljunu bijahu i dva graničarska častnika: Radanović i Rapljan. Ovi suzdržahu narodne častnike: Jakova Hadrovića, Andriju Zidarića, Lazara Somodjija i Hugu Antolkovića, te su ovi nastojali, da se sa četama svojim opru navali husara. No sve bijaše uzalud: garda je bježala. Spomenuti pak

častnici bijahu razoružani i zarobljeni.* U Kotoribi je bio i kapetan Carević s jednom slabom kumpanijom od trećeg bataljuna krajiške regimente križevačke. I njega je prevladao ovaj tajinstveni strah. Čim je spazio husare magjarske, zapovjedi „Versorgt das Bajonett!“ (nastavak u tok) i preda se Magjarima. Vidjevši to stražmeštar, opre se zapoviedi kapetana svoga i zavikne: „Pflanzt das Bajonett: Fällt das Bajonett!“ (natakni bod, nastavak suprot!) Graničari rado poslušaše komandu stražmeštra svoga, te uzmicahu po malo do broda i svi se izbaviše.

Imamo pred sobom opravdanje, što ga je u povodu uzmaka svoga pisao major Vukotinović „u logoru kod dubrovačkog broda 21. listopada 1848.“ Iz tog pisma iznjet ćemo važnije podatke, koji razsvietljuju ovu za nas toli strašnu retiradu iz Medjumurja.

„.... Ja sam Kotoribčanima često govorio, da mi njima dobro hoćemo, da su oni kao Hrvati prava naša braća itd. Nato su mi davali sladke rieči i psovali Magjare, a medjusobno očima namigivali tako, te je bilo moći opaziti, da oni ne govore istinu. Ja sam bio u velikoj brizi. Svi smo naime bili poslani tamo, kao u kakovu mesnicu: u velikom selu (Kotoriba), bez dobro izvježbane čete, bez bajuneta i skoro bez municije. Mojih bijaše do 1175 ljudi, medju tima možebiti 100 mušketa, a 400 do 500 sa kopljem. Patrona ne bijaše nigdje dobrih, nego su ih izradjivali moji momci Moslavčani, a ja sam onda te patrone dielio ostalim (gardistima) ne samo mojim, nego i istim Zagrebčanima.

Bilo je 17. listopada oko 10 sati, kad su Magjari počeli s topovima udarati na naše. Na nesreću bijahu

---

* Dakako da je prigodom tog uzmaka Magjarima u ruke pao onaj top, što ga je križevačka garda dovukla iz Miholjca.

kod broda (kotoribskoga) baš najslabije oružani i najmanje uvježbani ljudi, naime ljudi iz kotara križevačkog: pol kumpanije s kopljem, a pol kumpanije s puškama. Veći dio Moslavčana bijaše u logoru Novomarovčana, gdje su pravili patrone. Ja i svi moji oficiri bili smo u mojoj sobi, gdje smo pregledavali račune vrhu kruha i mesa, te raporte pisali, kad eto začusmo ručanje topova, koji silovito udarahu jedan za drugim. U selu je nastala velika buka i nered. Ja sam trčao i tamburu (bubnjaru) zapovjedio bubnjati. Imao sam skrb za barjak i za druge stvari, koje su bile u mojoj sobi, imenito pak za ordonanca, koji bi odletio do generala u Legrad po pomoć. Medjutim su naši ljudi — slušajući silan glas topova i čuvši, da husari (magjarski) plivaju preko Mure, koja nije jako duboka — počeli bježati. Takovu smješariju i takav strah nije moći opisati. I ja sam se poplašio, pa tražio, da odnesem cielu glavu. Najvećma me bijaše strah Drave, gdje nema mosta, nego je samo brod, na koji ne može stati više od sto ljudi.

Istina je, ja se ne dičim kakovim viteštvom. Ali to je sveto, da nije za pametnog čovjeka: ići u boj sa tako neučenom i neoružanom vojskom, kao što je naša garda. Drugo: ja ipak nisam pobjegao kao što nekoja gospoda — leteći odmah preko Koprivnice i Križevaca u Zagreb, sipljući s najvećim strahom glas, da su Magjari već probili i prešli preko Drave. Ja sam ostao kod prevoza dubravskog i ostat ću tamo, braneći medju domovine svoje.* Ako bude moguće, i ja ću s graničarima malo pohoditi Medjumurje, ono hunevutsko gniezdo. Medjumurci su naime tukli bježeće naše gardiste i natjerali ih u Dravu, gdje se potopilo mnogo ljudi osobito (od čete) g. obr-

* Vukotinović je održao rieč. Njegov se bataljun dobro uredio i ojunačio te bez straha ostao na kordunu dravskom do konca (mjeseca siečnja 1849.).

stara Bornemisse. Iza toga su ovi fini Medjumurci držali lov na dvie kumpanije od (bataljuna) g. Rubida i na nekoliko šerežana i graničara. Pucali su na nje preko 4 sata, ali ih nisu ubili, dočim su ih naši nekoliko srušili, dok im nisu na čamcima u pomoć došli Slunjani s jednim topom, te ovako oslobodili braću našu.

Dobro su se držali gg. poručnici: Hergović od Gjuroka, a Janda od zagrebačke garde. Uhvaćeno je oko 400 ljudi, a medju njima i moji oficiri: Rapljan, Radanović, Lendvaj, Zidarić, Hadrović, Antolković i moj adjutant Lazo Šomogji. Ja ih od srca žalim. Znam, da bi mi (Magjari) imali liepo veselje, da su ulovili mene; liepa bi mi načinili vješala. Spasio sam barjak, pisma i robu od više oficira. Ja sam u logoru kod broda dubrovačkoga, gdje svaki dan imamo bataliju. Nu pogibelji nema za domovinu na ovoj strani, samo ako se održi Varaždin".

O toj retiradi narodne garde od Kotoribe i Vidovca sačuvalo se nam napokon i autentično službeno „Izvješće g. general-majora B o g o v i ć a g. županu slavne županije križevačke".

„Dne 17. listopada u 12 sati o podne prispio mi je glas, da su Magjari provalili preko Mure kod Kotoribe, te suzbili ondješnju stražu našu. Uslied neugodne ove viesti zapovjedim posadi, neka izadje, te s jednim odjelom pohitim k brodu dubrovačkom. Došav onamo, našao sam već ondje sama samcata pukovnika Bornemissu, koji je na cjedilu ostavio vojsku svoju od 1000 momaka u Vidovcu. I major Vukotinović, koji je stajao u Kotoribi, dobjegao je još prije mene u razpuštenom biegu k brodu dubrovačkom, a da nije ni vidio neprijatelja. Istom sada navali na brod narodna straža naša. Ja sam odmah prebacio dvie satnije Slunjana, da primim bjegunce. Kad je veća strana vojske naše prebrodila Dravu, ukaže se

neprijatelj, sastojeći se iz nekoliko katana i urednih pješaka.

Budući da su bjegunci govorili, da neprijatelj sa sobom vozi više topova funtaša, dopustih Slunjanima, da se takodjer prevezu natrag preko Drave, pa sam izgledao, što Magjari namjeravaju. Medjutim je sve ostalo mirno. Katane i pješaci magjarski povukoše se natrag u Dubravu. Ja sam pak uz kapetana Molnera i uz poručnika od garde — Rauta — ostao kod broda s krajišnicima mojim.

Noću je neprijatelj presjekao uže na brodu, što se nije moglo opaziti radi velike tmine. U jutro pak 18. listopada primih viest, da kod Žakanja jošte stoji jedan častnik od regimente gjurgjevačke sa graničarima, šerežanima i s nekima gardistima, pa da su na njega navalili seljaci iz Kotoribe, Dubrave i Vidovca. Po mojoj odredbi poslana bijaše odmah pomoć onim ljudima. Momci bijahu spašeni, a kasnije nam je častnik njihov pripoviedao, da ga je odmah kod prve vike ostavilo do 200 gardista, a da su pobjegli sa častnicima svojim.

Konačno nam je jošte pridodati, da je za ovo nekoliko Hrvata nečuvena sramota, što su pobjegli i prije, nego li vidješe neprijatelja, te su dapače častnici ostavili ljude svoje, mjesto da bi pristojno dočekali one, koji su bili sprieda tiskani. Šteta tolikoga troška, šteta tolike mladosti, koja bi bila koristila uz bolje častnike. No ufam se u Boga, da će prispjeti čas od plaće".

Pa ipak nisu Magjari ni namjeravali, da s većom silom provale preko Mure kod prievoza kotoribskog. Navala je njihova kod Kotoribe bila samo izlična. Osbiljno su mislili provaliti i provališe u Medjumurje kod L e t i n j e. Tu je od Čakovca imala braniti prielaz preko Mure takodjer narodna garda zagrebačke županije, i to onaj bataljun, kojemu je zapoviedao major Rubido. Upravo toga

dana otišao je Rubido po novce u Varaždin, pa je komandu nad bataljunom preuzeo kapetan Rauer. Ta se narodna garda junački oprla Magjarima, jer joj prednjačiše častnici njezini. Na žalost brzo je uzmanjkalo municije, a vidjelo se, da je neprijatelj sve do tri puta jači. Zato je kapetan Rauer stao uzmicati prema Dravi. Cieli taj uzmak bio je proveden u podpunom redu, kako se i pristoji, te su sve četiri kumpanije sretno stigle preko Drave u Varaždin.

Dakako da je svatko osjećao uz strah takodjer gotovu činjenicu: Medjumurje pade poslije mjesec dana opet pod magjarsku vlast. U povodu žalostnog ovog dogodjaja izdao je banski namjestnik ovu bansku naredbu:

„Stiglo mi je službeno izvješće, da su se nekoje čete narodne naše vojske, kojoj bijaše povjereno čuvanje granica mile naše domovine, u onaj čas razsule i u biegu potražile spasenje svoje, kad se neprijatelj usudio, da sa oružanom silom napane iste granice.

Poradi prirodjenoga narodu našemu junačtva ne može se ružnomu ovomu i nevaljanomu činu pronaći drugi uzrok, nego neustroj i nered, koji je zavladao u istim četama. Vidim se dakle prinudjenim, da — silom vlasti, koju mi je povjerio preuzvišeni gospodin ban — takodjer narodnoj vojsci županija hrvatskih i slavonskih proglasim valjanost svih za c. i kr. vojsku propisanih uredaba i zakona vojničkih. Svu pako gospodu generale i druge vojničke poglavare osobito prosim, da kod svih naših četa privedu u život rečene uredbe i vojničke zakone.

Osobito valja da se u pamet momčadi naše uciepi ovaj zakon vojnički: „Tkogod se uzteže, da vojuje proti neprijatelju; tkogod u mejdanu bojazljivo zaostaje; a još većma, tko pobjegne: — ima se objesiti. Svaki je častnik

u ime poštenja svoga dužan, da takovoga vojnika-nevjeru posječe odmah, kad bi sramotno bjegunstvo moglo biti opasno za vojsku".

Gospodu vojničke častnike dostojno pozivam, da s onima, koji bi se iole protivili najstrožijemu redu, — ako je za nevolju, — sami postupaju, kao što valja; inače pak da ih imenito najave ovamo, gdje će im se suditi po sudu, kako već bude potrebno. Usuprot pak da meni na potvrdjenje predlože za potrebno pronadjena imenovanja, uzvišenje u časti, ili koje mu drago odlikovanje onih, koji u svetom zvanju svojem nadkriljuju druge.

Sva gospoda vodje pojedinih četa imadu ovu naredbu moju na vojnički način proglasiti sebi podloženim četama, te meni odmah pismeno objaviti, jesu li to učinili. Osobito neka momčad svoju upute na uvjerenje, da u neredu nema slobode, ele da i spasa ne valja tražiti u biegu. Osbiljna naime namjera oružja može se postići samo u strogoj podložnosti i u posve točnom izvršivanju dužnosti. Od dobre volje i domorodnoga duha svih častnika za cielo naš narod očekuje, da će oni — pitajući nauku, koju bi im možebiti samima trebalo — rado, pače i marljivo pružati podložnicima svojim primjer u izvršivanju vojničke dužnosti, pa to tim većma, što se tu radi o vlastitom blagu i o sigurnosti prave njihove kuće i kućišta.

U Zagrebu 20. dan listopada 1848. Mirko Lentulaj."

III.

Borbe na Dravi.

Banska vlada u Zagrebu poprimila je nove mjere, kako da po drugiput Magjarima preotme Medjumurje. No istodobno je i magjarski „odbor za zemaljsku obranu"

radio na sve moguće načine, da Hrvate odvrati od daljnjega neprijateljstva proti Magjarima. Dva čovjeka bijahu iz Budimpešte odposlana prema Dravi s osobitom misijom. General Perczel ima da na uzdi drži Hrvatsku, a grof Kazimir Batthyány slavonsku Podravinu. Dakako da je grof K. Batthyány svom silom i poglavito nastojao oko toga, da u tvrdju osječku stavi posadu magjarsku, pa da mu onda Osiek bude izhodištem za ratne opozicije u Slavoniji. Ali je istodobno proti Jelačiću intriguirao po cieloj našoj domovini. Kao dokaz tomu služi nam ovaj njegov proglas* „na Hrvate i na Graničare!"

„Istina je, da Jelačić z horvackim taborom na magjarsku zemlju prestupil je. Ako kakti prijatelj došel je, zakaj potrebuje armadu? Ako pako kakti nepriatelj došel je, komu i kada naglasil je tabora, kak poštenomu nepriatelju pristojalo bi se?

Mi držimo od Jelačića, da nije človek slobošćine. Od horvatskih pako soldatih ne bojimo se, kajti Horvat i Magjar ljubiju se; od 700 let skupa vojuvali su na granici proti Turčinom, i još sada skupa vojuju vu taljanski zemlji.

Zakaj anda oni, koji doma ostali su, bi sebe morili?

Je li smo mi oborili vaše hiže i vaše grunte? Jesmo li mi vredili vašu rodbinu? Je li smo mi oružje proti vam izponesli? Nismo; kajti smo pod jednem kraljom jedne domovine sini, kajti zemlja iz ove strani i prek Drave pod jednu korunu spada. Mi proti prekodravcima ravno tak vojuvati ne moremo, kakti Šomogjianci (stanovnici županije šomogjske) ne mogu proti Baranyancima (t. j. proti stanovnicima županije baranjske).

* Proglas je pisan u kajkavskom narječju, a magjarskim pravopisom. Mi ćemo ga transkribirati hrvatskim ismom, ali zadržati kajkavštinu.

Ako bi to včinili, pravicu bi skrnili i pred svetom bi sami se obšanili.

Kaj iščete anda vi brati Horvati na magjarski zemlji? Prijatelj, koj dober i istinit je, k rodbini, koju ljubi, ne dojde z oružjem i s kanoni; tak samo neprijatelj dojde.

Koj je izmed vas, koj se vredjenoga ćuti? Denite ruku na srdce i odgovorite. — Kaj je magjarski narod vu zajdni dieti (saboru) vu Požunu obavil? Odpustil je desetinu, klaku (tlaku) i popovsku desetinu polodelaveem. Odpustil nju je vu horvacki i vu slavonski zemlji takajše. Pod štibru del je takajše (takodjer) plemenitaše, koji do sada občinske terhe nosili nisu. Dokončal je, da od sada i plemenitaš soldat biti mora; dokončal, da priklopleni orsagi (sdružene države) svoje cimere takajše hasnuvati i sebe vu svojem narodnom jeziku ravnati mogu; dokončal, da graničari polehčice dobiju; dokončal, da se magjarski i horvacki orsag iz Beča po Nemcih ravnal ne bude, nego ravnali se budu Horvati i Magjari po kralju, koj tak Magjare, kak Horvate za svoje ministere imenuval bude.

Ove pravice odredila je magjarska dieta skupa s horvackemi oblegati. Ove pravice podpisal i zapečatil je kralj, koje poslane jesu horvackem i slavonskem varmegjiam (županijama) i varošom.

Vu tom dekretu stoji Jelačić kakti ban. Jelačić sada hoće te pravice pokvariti, — one pravice, koje polodelavcu gospodsku i popovsku desetinu i klaku (tlaku) odpušćaju; one pravice hoće pokvariti, koje odredjuju, da Magjare i Horvate naj ravnaju Magjari i Horvati, ne pako Niemci; one pravice, koje sam svetli kralj svojom rukom podpisal i zapečatil je. To proti kralju včiniti ja nigdo se ni podufal.

I vi date se voditi proti onoj dieti, koja siromaške

človeka slobodnoga i gruntov vlastitela včinila je! Kaj ne predvidjevate vi, da ako vi ove pravice poterete, staro robstvo nazad dojde? — Siromaški graničari, kojem ministerium iz Pešte te vse slobošćine poslal je, pred vami pako vu skromnom (tajne) ostale jesu!

Magjarsku zemlju oni ravnali jesu, koji iz puka izabrani su bili, koji puka poznali jesu i na pomoć puku bili su. Od sada pak takva gospoda nazad dojdu, koja samo po zvezdah glediju, puka pako odurjavaju, kakti zločestoga praha od zemlje.

Horvati i Graničari! Od starine naši rodjaki! Povrnite se nazad, koji krivo upućeni jeste! Iz ove strane slobošćina puka cvesti je počela, z vami to potepsti hoćeju predi, nego prek Drave slobošćina bi bila dospela. Ako proti slobošćini oružje vodite, još vnuki vaši vas proklinjali budu.

Mi nismo prek Drave prešli. Ako prek bi bili prešli, izpeljali bi van slobošćinu, prepala bi klaka (tlaka) gospodska i popovska desetina, prestalo bi bilo pri vas vekivečno soldačtvo. Pošilali bi vi graničari već sada po vami zebrane ablegate, koji vu orsački dieti (državnom saboru) skupa z nami na vašu hasen i vašu korist pravice krajali bi. Poleg vas robstvo hoćeju k nam donesti, vu našu zemlju zasaditi, da žuhkoga sada i vi na skoro kušali budete.

Horvat šetuje (ratuje) proti Magjaru! Šetuje proti magjarski zemlji, proti magjarski domovini, proti magjarskom puku! Šetuje proti svoji rodbini, šetuje proti onem, koji s pogibeljum krvi i glave svoje Horvatom slobošćinu preskrbeli jesu!

Vaša slobošćina je naš greh. Zato hoćete sada vi Horvati, da mi to naj ćutimo; zato onda vi jeste sredstvo proti nami?

Skoznuvajte! Vaša pamet i vaše poštenje je na

kocki. Spomenite se, da sam Bog svrhu pukov skoznuje. Skoznuje vrhu magjarskoga puka, kojemu sada za greh drži se, da svoju slobošćinu z brati Horvati deliti hoće.

I horvacki narod sada protivu sebi harč voditi vidi! Vu historiji spodobne pelde tomu nije. Nigdar ni bilo puka, koga tak zaslepili jesu, kak Horvata. Nigdar ni bilo puka, koj tak prodan bi bil, kak magjarski. Ufali se jesmo, da horvacki puk dobro misleći stalen i pošten je, i zato sebe napeljati dal ne bude, da vu magjarsku zemlju predere. Kajti drugač 40.000 ljudi sada na nogih bi bilo!

Mi pako vendar vojuvali budemo, ako biti mora; neg ne proti vama, nego za slobošćinu proti onem, koji robstvo donesti želiju".

Što da reknemo na taj proglas grofa Kazimira Batthyánya, velikog župana baranjskog i povjerenika Košutove vlade?

Prostomu je čovjeku lasno štogod kazati, jer ovaj siromah ne zna laž lučiti od istine. Ali kako se ipak usudjuje Batthyány tvrditi, da je državni sabor ugarski, koji se u proljeću god. 1848. držao u Požunu, zaključio, da se u Hrvatskoj i Slavoniji uvede narodni jezik mjesto tudjega u javne poslove, kad medju zakonskim člancima toga sabora, koji su od rieči do rieči pisani na magjarskom jeziku, nema ni spomena o hrvatskom jeziku? Baš ovaj zadnji sabor, kojim se Magjari toliko hvale, pokazao je skrajnju oholost i pašovanje Magjara. Opojeni revolucijom bečkom (mjeseca ožujka), Magjari su izbrisali jednim potezom pera sve druge narode ugarske iz broja živih naroda, pa su na prečac — upravo po turski — i kod nas uveli magjarski

jezik. Zato i jesu prva pisma magjarskog ministra predsjednika — grofa Ljudevita Batthyánya — na oblasti hrvatske bila pisana magjarskim jezikom. Istom kasnije, kad su Magjari uvidjeli, da su Hrvati bacali neotvorena pisma njihova u zapećak, počeše opet pisati latinskim jezikom.

Grof Kazimir Batthyány veli dalje u svom proglasu seljacima našim, da je na posljednjem saboru magjarskom ukinuta tlaka i desetina, i da su graničarima dane polakšice. I to je bačeno u vjetar! Graničari su polakšice svoje dobili istom na hrvatskom saboru mjeseca srpnja 1848. Provincijalnim pako kmetovima nije sloboda došla iz Pešte, nego od bana Jelačića iz Zagreba. Ban Jelačić ukinuo je naime posebnom naredbom sve urbarne daće, a sabor je hrvatski početkom mjeseca lipnja 1848. potvrdio ovaj čin bana svoga. Eto dapače i one naredbe, kojom ban Jelačić ukida kmetstvo:

„Mi barun Josip Jelačić od Bužima, ban hrvatski, slavonski i dalmatinski, Njeg. apoštolskog Veličanstva Ferdinanda I., cesara austrijanskoga, kralja ugarskoga itd. pravi tajni državni savjetnik, feldmaršal-lajtnant i u kraljevstvu hrvatskom nad cielom vojskom i vojnom krajinom zapoviedajući general, svemu hrvatskomu i slavonskomu narodu i puku od Boga pomoć i pozdrav!

Akoprem je već u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji proglašeno, da je dotrgnuta svaka urbarijalna daća, tlaka i crkvena desetina, ipak bi vi mogli sumnjati i bojati se radi ove vaše novo zadobljene pravice. Iz toga uzroka — jer vrhu toga još nemate nikakvog pisma u rukama vašim — zato Mi ban hrvatski, slavonski i dalmatinski, kano vaš od svietloga kralja naimenovani i postavljeni vrhovni poglavar i branitelj pravica vaših, želeći vas umiriti i osigurati, dajemo svim vama od naroda hrvatsko-slavonskoga, koji ste dosada bili kmeti i gospod-

ski podbornici, ovo Naše otvoreno bansko pismo, s kojim vam po jakosti i kreposti banske naše časti i oblasti osiguramo novo zadobljene vaše pravice i slobošćine, po kojima vi skupa sa svim vašim pokoljenjem jeste za sve vieke oslobodjeni od tlake gospodske, od svake daće urbarijalske i od desetine crkvene. Obećajem vam, da vam nitko više nikada do viek vjekova ne može i nesmije uzeti ove vaše sada zakonom dane i od premilostivoga kralja potvrdjene pravice i slobošćine.

Vrhu česa vam i vašem obojega spola odvjetku ovo Naše vlastitom rukom podpisano, velikim banskim pečatom potvrdjeno odprto pismo dajemo i podieljujemo u Zagrebu na dan sv. Marka, t. j. dvadeset petoga travnja godine hiljadu osam sto četrdeset i osme. Barun Jelačić, v. r.“

Poslije svetčane ove diplome, koja nam je valjda posljednji izraz prave i starinske one vlasti banske, nisu kmetovi više morali bezplatno robotati svojoj gospodi zemaljskoj, nego samo uz plaću polag pogodbe. Kako pak se ima konačno razriešiti odnošaj kmetova prema bivšemu vlastelinstvu, to će se tekar kasnije zakonom odrediti (zemaljske razteretnice). Dok medjutim ne bude o tom utanačen novi način, morat će kmetovi i nadalje davati „gornju“ desetinu, gornicu i ostale neurbarske davke.

Kad su dakle agitatori magjarski po hrvatskim selima širili proglas grofa Kazimira Batthyánya, računali su na smutnje, koje bi se kod naših seljaka mogle roditi u povodu nerazumievanja ove naredbe banove. Seljaci su naši — osobito u županiji zagrebačkoj, gdje bijaše dosta magjarona, koji su u mutnom lovili ribe, — mislili, da po zaključku sabora ugarskog u Požunu prestaju u obće sva dosadašnja podavanja njihova. Zato prestadoše podavati i gornicu. Kad su ih pak na to silila gospoda ni-

hova, onda su se neuki seljaci oprli takovom silom, da je prietila opasnost bune.

Spomenut ćemo jedan takav slučaj iz okolice zagrebačke. Seljaci u selima pod gorom zagrebačkom — naročito u Granešini — pobuniše se radi podavanja gornice. Izaslani županijski panduri nisu mogli odoljeti odporu seljačkom. Seljaci im dapače oteše oružje, te su se osramoćeni morali vratiti u Zagreb. To je bilo mjeseca studenoga 1848. Kad već nije ništa pomoglo, ode u Granešinu 27. studenoga 1848. jedna kumpanija od pješačke regimente Hess, koja bijaše smještena kao vojnička posada u Zagrebu, s odjelom šerežana, da provede eksekuciju. U noći od 27. na 28. studenoga stiže u Zagreb glas, da se izmedju seljaka i vojske zametnulo kreševo u Granešini. U Zagrebu se porodi zabrinutost, da seljaci ne dodju u grad, pa da ga ne popliene i da ne počine zločinstva. Radi toga dobila je odmah u jutro 28. studenoga narodna garda zagrebačka zapovied, da skoči na oružje, pa da bude spremna za svaki takav nepovoljni slučaj. Nu još prije podne istoga dana stiže u Zagreb viest, da je vojska raztjerala čete seljačke, te pohvatala vodje seljaka. Neki šerežan ubio je jednoga seljaka, koji je zvonio na juriš; ranjeno pak bijaše više seljaka.

Da se ukloni svaki nesporazumak, koji bi medju neukim seljacima mogao nastati radi novih prava njihovih, izdade Jelačić ovaj „proglas na seljake naroda hrvatsko-slavonskog“:

„Čujem s velikom žalošću, kako se narod u hrvatskoj našoj domovini — osobito pak u zagrebačkoj varmedji (županiji) — poradi gornih i činženih daća i obćinskih šuma buni, suprotstavlja, dapače i silu upotrebljava, te ovako daje povod velikomu zlu i neredu.

Poznajući narod hrvatski kao dobri i poslušni, ne vjerujem, da bi ta opornost izišla iz njegove glave. Tu mora

biti drugih ljudi, koji ga na zlo nagovaraju i krivo ga savjetuju, želeći u općoj smutnji steći vlastitu svoju hasan i korist.

Da ne bi narod hrvatski, — kojega ja preko svega na svietu želim učiniti sretna i zadovoljna, te zaradi kojega ja evo stojim pripravan, da i život svoj žrtvujem, — poradi krivih proroka i lažljivih savjetnika morao trpiti kakovo veće zlo, hoću: da čuje rieč bana svoga, koji — akoprem daleko od domovine, vojuje za kralja, narod i slobodu — ipak u duhu neprestance za nju bdije i otčinsku brigu ima.

Kad sam ja tebe, narode moj, otvorenim mojim banskim listom osigurao, da su ti za nauvieke odpuštene sve daće urbarske, t. j. one, koje su se davale od selišta urbarskog, pa da si slobodan ti i potomstvo tvoje, — onda sam mislio, da ćeš sretan i zadovoljan uživati liepi taj dar, te u miru blagoslivljati vrieme, koje ti je doneslo toliko dobra. Nikada ne bih bio pomislio, da će se razumievati tebi podieljena sloboda, kao da je tebi sada slobodno uzimati i tudje. No žalibože došlo je do toga! Ljudi, nezadovoljni s oslobodjenjem od urbarskih tereta, zahtievaju, pače silom uzkraćuju gornicu, gornu desetinu; hoće da sebi samima prisvoje obćinske šume, da u gospodske šume badava upuštaju krmke, da drva sieku itd. I premda im se od strane poglavarstva daje nauk, te se svaka sila i svojevoljstvo oštro zabranjuje i prepovieda, ipak oni ne će ništa manje odustati od krive svoje misli.

Svim ovim zlo upućenim ljudima hoću da još jedanput kažem, da su za sva vremena ukinute samo i jedino urbarske daće, t. j. one daće, — zvale se one tlaka ili deveto ili deseto, — koje su se davale od urbarskog zemljišta, kako takodjer crkvena desetina,

od koje se ipak imade razlučiti ona desetina, koja se dava duhovniku kao gorskomu gospodinu.

Daće pak od gornjih ili gospodskih zemalja, — trsja, kolosjeka itd. — koje seljaci samo uživaju, a ne posjeduju kao vlastitost, te koje stoje stranom u gornici, u gornoj desetini, u krmcima i u drugim daćama, a stranom u gotovome novcu, moraju se i nadalje davati prema naredbi državnog sabora hrvatsko-slavonskog. Nitko naime ne može pravedno zahtievati, da gospoština komu za badava dade uživati zemljišta svoja.

I kako sam ja s jedne strane zadao seljacima tvrdu rieč, da ću podieljena im prava braniti, čuvati i uzdržati, tako sam i od druge strane dužan, da gospoštinama čuvam i branim njihovo, jer Bog i pravica hoće, da bude svakomu svoje.

Slušaj dakle, narode moj, rieč bana svoga, u koga ti imaš zaufanje (pouzdanje), i koji bi prije pretrpio sve muke svieta toga, nego li te u nepravdi ostavio ili zanemario. Začepi uho svoje pred svakim, koji te uz sladke rieči želi samo zasliepiti i na zlo navesti. Drži se rieči mojih i poglavarstva tvoga, komu se možeš potužiti, ako ti se što krivo vidi.

I onda vjeruj, da ćeš biti sretan i slobodan sa ženom, sa djecom i potomstvom svojim; dočim najvećoj nesreći izvrgavaš tebe i sve svoje, kad slušaš varalice i buntovnike, koji zaslužuju, da je svezane predadeš u ruke poglavarstvu. Znadeš naime zapovied moju, da se priekim ili kratkim sudom imade postupati proti svima, koji napadaju tudji imetak.

Nadajući se od naravne dobrote tvoje, da ćeš postupati putem poštenja i pravičnosti, da ne ćeš nemirom i neredom otegotiti sveti i težki posao bana svoga, nego da ćeš dokazati, da si vriedan slobode i sreće, koju će

ti on jednoć donieti s pomoću božjom, — pozdravljam te iz svega srca moga, pa te izručam svemogućemu Bogu.

U Beču dne 20. studenoga 1848. Jelačić, ban v. r.“

Medjutim su se Hrvati sretno borili s Magjarima uz Dravu. Istina: Moricz Perczel, vojvoda magjarski u Medjumurju, smatrao je sebe za najboljega generala magjarske vojske, a vlastelinski činovnik Ivan Bangya pisao je u peštanskim novinama upravo ditirambske viesti o velikim djelima i osnovama Perczelovim; — ali u svemu tomu ne bijaše ništa istinita.

Za tamne noći 8. studenoga provali Perczel s polovicom vojske svoje i sa 12 topova iz Medjumurja preko granice u Doljnju Štajersku. Ondje je s divizijom svojom u Velikoj Nedjelji stanovao feldzeugmeister Laval grof Nugent-Westmeath, otac podpukovnika Alberta grofa Nugenta. Perczel potisne straže carske vojske preko Polstraua do Ormuža. Nekoliko mrtvih i ranjenih bijaše s obje strane. U vojsci Perczelovoj bijahu ustaše magjarski i bjegunci bečki, koji su se tek nedavno — poslije pada Beča — sklonuli u Ugarsku. Magjarska ova vojska bijaše tako drzovita, da je provalila u Ormuž i ondje sve poplienila. Perczel dade ondje jošte namjestiti dvostruku svoju bateriju (12 topova), te su odanle Magjari pr. ma Velikoj Nedjelji štropotali toli žestoko koli nespretno.

Ljutit sbog toga zapovjedi grof Nugent generalmajoru barunu Buriću, neka potjera te magjarske razbijače. Burić sabere 18 kumpanija pješaka, 2 eskadrone konjanika i 2 topa, te se zaputi prema Ormužu. Pred generalom Burićem udariše Magjari zajedno s Perczelom bježati. Burić ih stade progoniti. Za njima dade izbaciti do 100 zrna topovskih, ali već bijahu tako daleko, da im zrna nisu naškodila. Samo jedna kartača dospjela je jošte, da razprši redove bjegunaca. Ovom prigodom uhva-

tila je naša vojska osmoricu od tih „magjarskih“ junaka, pa se izpostavilo, da je ta čeljad bila unovačena u bečkoj auli. Isto tako kukavni vojnici, kao što djaci!

General Burić nije s vojskom svojom prešao granicu štajersko-ugarsku, jer ne bijaše ni opunovlašten na takovo poduzeće. No zato se ofenziva poduzela s hrvatske strane. Kod nas je FML. Dahlen bio namjestnik zapoviedajućega generala (bana Jelačića). Svima je poznata stvar, da je ban Jelačić bio osobito sretan u izboru vrstnih ljudi, koje stavljaše na važna mjesta. I kod FML. Dahlena nije se prevario, kad mu je povjerio vrhovnu komandu nad cielom vojskom u Hrvatskoj za odsutnosti svoje. Da je naime FML. Dahlen dobro shvaćao položaj svoj i dužnosti,* koje bijahu s time skopčane, najbolje pokazuje ova pouzdanica, što ju je 11. studenoga 1848. primio od vrlo radinog upravljajućeg odbora županije zagrebačke:

„Vaš u svakom pogledu odlični život vojnički broji jamačno dosta dokaza priznanja i uvažavanja, koji Vam posvuda u dio padoše. Premda dakle u ovom obziru ne treba daljnjeg svjedočanstva, ipak mi držimo za neobhodnu dužnost svoju, da Vam izim toga javno priznamo i ona radostna čuvstva, koja je onomadno djelovanje Vaše probudilo u svima nama bez iznimke. Vi ste sbilja u branjenju slobode i domovine naše, koja je najuže skopčana s interesom priestolja i ukupne monarkije, pokazali odvažnost i djelatnost, koja već uživa jednoglasnu pohvalu svih dobro mislećih, te kojoj nesmije uzmanjkati najvruća zahvalnost domovine. Dopustite dakle, da ovime izjavimo povjerenje svoje prema mišljenju i

---

* FML. Dahlen je naredbama svojim spriečio provalu Magjara kod Varaždina poslije one žalostne naše retirade iz Medjumurja.

naredbama Vašim, koje nas privoljuju, da velecienjeno Vaše ime pravim poštovanjem izgovaramo ne samo u sadašnjosti, već da ga takodjer i slavljeno predamo uspomeni potomstva".

FML. Dahlenu bijaše osobito stalo do toga, da što prije osvoji Medjumurje. Nu nije za tu svrhu razpolagao s dovoljnim sredstvima. Imao je doduše nekoliko satnija graničarskih u Legradu i u Varaždinu, ali to nije dostajalo. Od narodne pako garde slaba mu korist, premda se ona znatno preuredila poslije sramotnog uzmaka iz Medjumurja.

Čete naime narodne garde bijahu uredjene po vojničkom sustavu. Bojni odsjek banske vlade zagrebačke imenovao je četnike i častnike; pojedini bataljuni dobiše i nekoliko c. i kr. častnika, a pridieljeni im bijahu i neki podčastnici, koji su se izvježbali u krajiškim pukovnijama. No uza sve to bijaše premalo pravih vojnika kraj tolikoga broja gardista. Tako se n. pr. Vukotinović tužio, da on sa svojih 1460 momaka čuva kordun kod Velikog Bukovca, a nema nego 5 častnika. „Veliko je pomanjkanje oficira u mojoj gardi. Ako bi tko hotio doći, ja bih ga rado primio, samo ako je pošten i poznat domorodac; plaću ima 20 for. srebra na mjesec uz meso i kruh". Osim toga pretrpila je garda mnogo, stojeći na straži uz Dravu mjeseca listopada, kad je često padala kiša, a rana se zima javljala oštrim vjetrovima. Gardiste pak nisu imali toplog odiela. Tako je n. pr. bataljun križevačke županije imao doduše vojničke kabanice, koje su morali pribaviti kuće gospodari; imao je i jednakih kapa (t. z. Holtzmützen), što ih je major na svoj trošak nabavio od jednoga krojača u Belovaru; — ali nije u mnogih gardista bilo hlača. Posljedica je dakako bila, da su se mnogi gardiste razbolili uslied zime.

Na sreću našu upravo je u najsgodniji čas 23. li

stopada u Zagreb stigao general Todorović, koga je ban Jelačić jošte iz Altenburga odpravio u Hrvatsku sa 13.000 slabije opremljenih graničara, da budu na obranu domovine. FML. Dahlen odmah odredi, da dva bataljuna odu u Varaždin, a iza njih će stići još druga dva bataljuna, kad se malo odmore od dalekoga 40-dnevnoga puta.

Tako je FML. Dahlen dobio sredstva, da se lati ofenzive, pa da na radost ciele Hrvatske ponovno osvoji Medjumurje.

Dne 12. studenoga oko 4 sata poslije podne spremio se u Varaždinu general Todorović, da rekognoscira Medjumurje. „Momci! Tko će u avantgardu (prednju četu)?“ zapitao je častnik dobrovoljce graničarske. Dolete graničari, kao sokoli živi, vičući: „Mi ćemo, mi! Živio ban!“ Iza njih poredaju se jošte tri kumpanije redovite krajiške vojske, zatim 2 topa, a najposlije jedan odsjek dragonera. Ostali će prema potrebi kasnije doći.

Čim su Hrvati na radost svega naroda u Varaždinu prešli preko mosta dravskoga, ostaviše u strahu Magjari cielo Medjumurje, te se kod Letenja povukoše iza Mure. Već dne 13. studenoga stiže FML. Dahlen s vojskom svojom u Čakovac.

Veseo javlja Rusan iz Legrada 14. studenoga viest o ponovnom osvojenju Medjumurja. „Najznamenitije, što bi vam imao objaviti, jest to, da su divlji naši Magjari ostavili Medjumurje, dočuvši za onu kod Ormuža dne 8. o. mj. grmljavinu, u kojoj njih do 120 sretno zaglavi. Sada opet tumaraju (Magjari) oko Mure, kao i drugi zabludjenici. Da vam je čuti, kako ih blagoslivlju stanovnici medjumurski!“ Magjari su naime pri odlazku svome nanesli mnogo zla Medjumurcima.

Nije ipak s time jošte bilo osigurano Medjumurje od provale magjarske. Vukotinović piše 22. studenoga

iz Velikog Bukovca: „Gibanja naša na Dravi — nesigurna su i nečvrsta. Sad su naši u Medjumurju, sad opet izlaze. Nekoliko svećenika* — osobitih puntara (bunitelja) proti nama — odvedeno je u Zagreb. Ne znam, jesu li predani biskupu ili konzistoriumu. Nu što će tamo? Tamo nije sud za griešnike, koji su uvriedili zakon naravi, kad su puk bunili i vodili proti zemljacima svojim; koji su slomili vjeru proti kralju; koji su zatajali vjeru svoju, kad kroz mjesec dana nisu dali zvoniti, a u crkvama su spravljali oružje. Naši se odviše dobrim ukazuju Medjumurcima; ali valja paziti, da ne bi strašno platili. Sviet govori, da u Medjumurju ima puno konjanika (husara magjarskih), koji su umiešani medju žitelje, jednako s njima obučeni; da imadu sakritog oružja, pa da kažu, kako čekaju na dolazak Hrvata, da se goste s njima. Da li je istina ili nije, to mi ne znamo, jer nitko nije ništa iztraživao, što bi se ipak moralo učiniti".

Medjutim se magjarski general Perczel spremao, da kod Legrada provali u Hrvatsku. Navalu svoju poduzeo je 20. studenoga. Imamo o tom izvješće mladog rodoljuba hrvatskog — liečnika dra. Kuhera.

„Oko 400 Križevčana odilazilo je 20. studenoga od Legrada u Virje, da kao 6. uredjeni bataljun polože zakletvu i da dobiju oružje. Pjevajući i klikujući izpališe jogunasti ovi ljudi na odlazku domaće puške svoje. Magjari su na protivnoj obali dravskoj kod prievoza legradskog mislili, da u Legradu nema više nikakve vojske. Zato napere 21. studenoga jedan 6 funtaški top i gubicu jednu, pak udri pucati na našu stranu. Tom su prilikom ubili jednoga Hrvata. No topnici hrvatski ne ostadoše

* Eto imena njihovih: Jelenić, župnik u Dubravi, Katanec, župnik u Kotoribi i Fridecki, kapelan u Prelogu.

im dužni, jer su im demontirali (t. j. porušili) gubicu, a šestoricu od ljudi njihovih poubijali.

Malo iza toga pokažu se na protivnoj obali dravskoj kola, na kojima bijahu čamci. Nema dakle dvojbe, da su Magjari namjeravali prevezti se na hrvatsku obalu Drave. No topdžije naši pokvariše im volju; zrna iz topova hrvatskih polamaše kola, a Magjare raztjeraše. Tom su se prilikom Hrvati mogli osvjedočiti o junačtvu Magjara. Čim su topovi naši počeli pucati, udariše Magjari u bieg".

Nije se time general Perczel okanio provale u Hrvatsku. Eto, što o tome javlja Ferdo Rusan, koji je onda kao poručnik služio s graničarima (Gjuroci) u Legradu.

„Magjari pokušaše 26. studenoga ponovno sreću svoju. Puškarali su na prievoz legradski, gdje im i rastu zazubice. No strielci naši od regimente otočke pristojno ih podvoriše. Ovaj naime pokus platilo je smrću 11 Magjara, premda imahu povoljni položaj iza obkopa svojih. Na hrvatskoj pak strani nastrada samo jedan, dopanuvši lahke rane na ruci.

Drugi dan 27. studenoga poslužili su se Magjari gustom maglom, koja je bila cieli dan, te sagradiše na lievoj obali Drave obkope svoje, na koje posadiše 4 lumbarde i 9 topova šestfuntaša. Hrvatska je straža mogla to opaziti istom na večer, kad je magla malo već spala. Već se unapried slutilo, da će Magjari naskoro navaliti. Major Mirković, vješti zapovjednik vojske kod Legrada, učinio je sve moguće naredbe, da suzbije neprijatelja, ako bi navalio.

Noć je mirno prošla. No drugi dan — 28. studenoga — udariše Magjari oko 9 sati prije podne pucati iz topova svojih na našu stranu. Razlieže se užasno urlikanje topova. Kanonada se čula u Koprivnicu i još mnogo dalje, te je narod mislio, da su sada Magjari si-

gurno provalili preko Drave. Nekoliko sati trajala je ta lomljava topova, te je neprijatelj sbilja namjeravao, da kod Legrada pod zaštitom topova svojih provali na našu stranu. Hrvati mu uzvraćahu počevši od 12 sati pucnjavom iz topova, pri čem se osobito odlikovao nadporučnik Fačimović. S naše strane ubijen je jedan topnik, a ranjen zapovjednik baterija s još nekoliko topnika. No nisu ni Magjari prošli bez štete. Izgubiše naime četvoricu mrtvih, a razorena su im bila dva topa od naših taneta. Poslije toga prošla im je volja, da ponovno navaljuju".

Mnogo gore bijaše na dravskom kordunu u Slavoniji. Ovdje ćemo spomenuti važnije sgode.

Polovica prve čete požežke narodne gibive straže zauzela je 29. listopada pod zapovjedničtvom satnika Baloka kordun uz Dravu od krajine varaždinske (gjurgjevačke) do Predrieva. Magjari pucaju noću preko Drave, a Hrvati im dovikuju: „Deder dodjite nam na po Drave, ako ste momci, da vidite, je li znamo pucati; ali odviše nemamo ni olova ni praha, da bismo pucali uzalud preko široke Drave!" I Virovitičani postaviše na kordun gradjansku četu svoju, koja se izmienjuje, te svaki tjedan stražari drugih 50 ljudi.

Najveća je pogibao prietila okolici osječkoj, iza kako je vojska magjarska pod grofom Batthyányjem unišla u Osiek. Zato general-major Trebersburg postavi u Kravice (blizu Osieka) 50 momaka s jednim častnikom. U Petrijevce smjesti 200 šerežana s majorom Karoljijem i do 400 gardista iz županije požežke, da krepko uzbrane nasip, koji vodi iza Petrijevaca k Valpovu, ako bude kakova navala. Na kraju nasipa bijaše most, koji su uredili tako, da se može odmah srušiti, ako uztreba. Pozicija za vojsku hrvatsku bijaše tu tako sgodna, da bi 200 momaka moglo suzbiti i 3000

ljudi. No 10. studenoga u 3 sata poslije podne stiže ovamo preko Drave po prilici 60—70 naoružanih Magjara. Jedva što Magjari opališe puške svoje, kad li udari u bieg ciela vojska hrvatska osim Karoljija, koji ostade sa 60 šerežana. Bjegunci pobacaše puške, pa se sakriše po šumama. Strah prevlada u okolici, te pobjegne i vojska hrvatska iz Kravica. Noću dapače razidje se i rezerva (300 gardista požežkih i 64 graničara gradiških), koju bijaše general Trebersburg postavio u Valpovo. Nisu ipak ni Magjari bili veći junaci. Čim spaziše majora Karoljija sa šerežanima, koji ostadoše na nasipu, pobjegoše natrag. A general Trebersburg imao je svu noć posla, da pokupi bjegunce, jer su neki dobježali do Miholjca, dapače i (njih 200) do Čadjavice. Momci se izpričavahu, da su morali bježati, kad ih kukavno napustiše častnici njihovi. To bijaše žalibože istina, jer se još treći dan poslije toga nije moglo naći ni jednoga častnika.

„Fama volat lapidens", veli se latinski, a bome se to i sada obistinilo u punoj mjeri. Generalmajor Trebersburg postavio je naime 1. studenoga Markovića, pukovnika narodne garde požežke, sa 2 kumpanije uz Dravu, da čuva predjel od Virovitice do gornjega Miholjca. No Marković ostavi na prvu viest o navali Magjara kod Petrijevaca mjesto svoje, te pobježe u Našice, da tobože bude sigurno desno krilo.

Dne 10. prosinca pokušaše opet Magjari sreću kod sela Kravice nedaleko od Osieka. Mislili su, da još i sada tamo straže požežki gardiste, koji će uzmicati, čim ih opaze. No se ljuto prevariše, jer tu nadjoše Banovane, po izbor junake, koji ne znaju natrag stupati, a žko čekaju, kad će im se dopustiti, da navale na Osiek. ada su već mislili, da su dobili priliku, te će se moći gledati s Magjarima, pa se osvjedočiti o junačtvu njivome i unapried već saznati, s kime će imati posla,

kad u Osiek dodju. Ali kad Magjari opaziše, da Banovci naši — premda brojem mnogo manji — ne uzmiču, odoše glavom bez obzira iza kratkog puškaranja.

Isti dan se na zapovied generala Trebersburga preselila četa šerežanska županije zagrebačke u Bizovac. „Ova je četa već dobro uvježbana u oružju, što se ima u zaslugu pripisati vrlim častnicima njezinim, osobito pak satniku Ivanu Rušnovu".

Kod Sarvaša pak dodje do bitke izmedju Magjara i carsko-narodne vojske. Sarvaš leži 1 sat hoda iztočno od Osieka. Ovamo provali iz Osieka grof Kazimir Batthyány sa 1000 ljudi i 5 topova. Protiv njih izadje jedna kumpanija graničara Varadinaca sa 100 Srbijanaca pod Tomom Jokićem. Neprilika bijaše za naše, što su imali samo jedan top. Zato se postave uz šumu, da se lakše brane. Nije trajalo dugo i Magjari udariše u bieg. Sam Batthyány jašući na bielomu konju dopade rane na ruci, a mnogo Magjara bijaše mrtvih i ranjenih. Na našoj strani imali su tri mrtvaca (1 graničar i 2 Srbijanaca), te 5 ranjenih graničara i 1 Srbijanca, — čestitog junaka Luku Stefanovića, — koji je poslije umro od rane.

Primivši FML. Dahlen prve viesti o provali Magjara iz Osieka prema Petrijevcima, pobrinuo se za obranu okolice osječke. Onamo je naime već 15. studenoga poslao generala Todorovića sa dosta jakom vojskom. Imao je Todorović 4 bataljuna pješaka, 800 oklopnika i 600 šerežana, koji se vratiše iz Beča u Varaždin 14. studenoga. Ove čete smjestio je general Todorović po okolici osječkoj: u Bizovac, u Čepin, u Vuku, u Široko polje itd. Imao je uza se i 6 topova. U Vuki su više dana stotine ljudi radili na obkopima, jer se na onu stranu očekivala provala Magjara iz Osieka. Pod upravom kapetana Turine od regimente petrovaradinske učiniše radnici čitavi grad od obkopa. No 9. prosinca

stiže onamo zapovied od generala, da se valja pomaknuti prema Čepinu. Osam satnija pošlo je na put. Kapetan Turković vodio je Križoke, kapetan Veis crvenkape šerežane, a kapetan Turina svoje Petrovaradince. Malo dana iza toga dogodila se kod Čepina bitka, koju nam prisutni častnik ovako opisuje:

„Dana 19. prosinca oko 11½ udarili su Magjari iz Osieka na Čepin. Naše je vojske bilo oko 2000. Hrvati su bili opomenuti od varadinskoga kapetana Turine, koji je odavle sa svojih 700 momaka bio odaslan dan prije u Tenje, da je tu noć bio oko 1 sat u Osieku bubnjan Vergatterung, pa da su dan prije 3 magjarska oficira rekognoscirala predjel izmedju Čepina i Tenja. Čepin leži jugo-zapadno od Osieka za 2 sata hoda. Duž sela ima šumu na blizu s desne strane; s lieve pak pri početku blizu, a otraga malo dalje. Naprvo na drumu načinili smo mi velike i grdne obkope u tri komada: jedan preko druma sa tri topa, zatim desni do vrha spomenute šume s desne strane sela, a na prednji lievi do šume s lieve strane. K tomu su jošte s obje strane na nekoliko hvati širine oborene šume.

Tako su Hrvati s prednje strane bili dobro osigurani. Ali medjutim ima iznad desne šume put, koji vodi sa druma osječkog kroz salaše osječke na maleno selo Držanicu. Tu je dobio dan prije kapetan Turina zapovied, da ostavi jednu kumpaniju, da ne bi Magjari neopaženo došli Hrvatima iza ledja. Ali Turina dojavi, da toga učinio nije, jerbo bi ondje — veli — bili svi izgubljeni. I upravo na toj strani — poduboko u šumi začulo se pucanje oko 10 sati prije podne. S ove strane dodje glavna sila magjarska. Neopažena na jednom izadje iz šume sa desne strane, te provali s traga od djakovačkog druma kod slovačkih kuća.

Čim se neprijatelj pokazao straga iza slovačkih

kuća, uzme kapetan Rosenzweig 2 topa sprieda, te se smjesti izpred onih kuća nasuprot šume, da suzbije Magjare. Tu se živo tuklo s hrvatske i magjarske strane. Hrvatima bude jedan top demontiran, jedan konj ubijen, a dva ranjena; drugomu topu bijaše nadrta laveta. Na to Magjari silom navale sa topovima svojim iz šume. Rosenzweig bijaše prisiljen, da se s topovima svojim povuče k šancevima i jedva spasi onaj demontirani top.

Medjutim udare Magjari i sprieda iz šume. Tu su se s njima tukli šerežani naši pod kapetanom Weisom u slozi s kapetanom Baršićem, koji je odvažnošću svojom pokazao, da je vriedan član junačke regimente Leopoldove. Ali Hrvati su svi bili na čistini, a Magjari u šumi, te su im oborena stabla služila kao barikade.

Magjari navale i sprieda od osječkog druma na srednji lievi šanac, gdje se osobito dobro držao kapetan Turković. Od onih pako, koji su prodrli iz desne šume otraga s djakovačkog druma, te su za ledjima desnoga našega šanca, postavili topove svoje i odanle počeli pucati na Hrvate, zadje jedan dio napried za ledja Hrvatima srednjega šanca, gdje su topovi bili. Onaj dio Magjara, koji je protiv desnoga šanca operirao sa strane iz šume i od straga iza groblja, suzbije Hrvate, iztjera ih iz desnoga šanca i zauzme ga. Hrvati nato povukoše topove svoje u lievi šanac, koji stoji u ključ. Sa tri strane u vatri — s prieda, s desna i straga — suzbijeni iz desnoga i iz prednjega šanca, smatrahu se Hrvati izgubljenima. Osim Gradiščana uzmaknu i Križevčani, a za njima se povukoše i Banovci. Razidjoše se svi osim kapetana Rosenzweiga, koji ostade sa 90—100 momaka svojih, a uz njega ostade u lievome šancu neki poručnik sa 80 Banovaca.

Tada zadje kapetan Rosenzweig s jednim topom za lievu stranu sela, te vatrom iz pušaka i kartačama na

vali kroz otvoreni sokak na Magjare, koji su Hrvatima iza ledja ušli u selo. Naskoro suzbije Rosenzweig neprijatelje, pa se onda povuče k lievoj strani šume, gdje skupi još nekoliko Hrvata. S radostnim uzklicima i sa „Živio!“ stanu Hrvati navaljivati iz šume na Magjare, koji su udarili na lievi šanac hrvatski. Misleći, da je Hrvatima stigla pomoć, počnu Magjari na vrat na nos bježati. Rosenzweig ih potjera iz šume, ali se ne usudi izaći iz nje, da ne bi neprijatelj uvidio slaboću njegovu.

Poslije se opet Rosenzweig povrati k Hrvatima u lievi šanac, te istom ovdje pravo primjeti, kako ih je malo proti tolikoj sili magjarskoj. Ipak se ojunače, videći jedni druge, pošto su već Banalci držali sebe izgubljenima. Radostni uzklici i burni „Živio!“ ohrabri Hrvate, a ustraši Magjare, koji su čvrsto držali, da je sada Hrvatima stigla pomoć. Kad su dakle Hrvati počeli operirati iz toga lievoga šanca, podje im za rukom, te poslije dvosatnoga boja iztjeraju Magjare iz desnoga šanca. Tu je nešto pomogla i majstorija kapetana Rosenzweiga, koji je komandirao „Bataillon vor!“, premda je imao svega skupa samo 200 momaka.

Na veliku sramotu svoju moradoše sada evo Magjari uzmaknuti pred Hrvatima iza skoro dobljenoga boja, premda je tu stajalo njih 2000 proti 200 Hrvata. Ovim je postupanjem kapetan Rosenzwieg — zapovjednik sveukupne vojske hrvatske — razvio osobitu radinost i umjetnost vojničku. Tom se prilikom odlikovao i kapetan Baršić, zatim poručnik Šimunić, pa i onaj prije spomenuti poručnik od banovačke regimente“.

Nije ni Vukovar bio poštedjen od navale majarske. Poslije podne 16. listopada 1848. stanu Magjari prieko Dunava topovima udarati na Vukovar. Zrna su topova sizala preko Dunava i padala u samo trgovište.

No u Vukovaru bijahu graničari iz petrovaradinske regimente, pa se oni brzo spreme na obranu. Kod obale namjeste topove svoje i počnu uzvraćati vatru. Tako se grmilo s jedne i s druge strane na užas Vukovaraca i ciele okolice vukovarske sve do 5 sati pod večer. Nekolikim kućama u Vukovaru bijahu povaljeni krovovi i još gdjekoja šteta učinjena; no poginuo nije nitko na našoj strani. Kad je dapače graničarima dosadila ta lomljava, priedje jedna četa Varadinaca na skeli preko Dunava. Jedva je ondje navalila na Magjare, ali eto oni bez obzirce udariše u bieg.

Pripadom spominjemo, da su ovi isti graničari — Varadinci — digli 26. listopada 1848. bunu proti majoru svomu Ćoriću i okovana ga poslali na sud u Karlovce, jer da ih je hotimice odveo iz Osieka, doljnji grad, gdje su poslije toga prevladali Magjari iz tvrdje osiečke. Tom prilikom oklevetao je netko i grofa Hugu Eltza, da stoji u sporazumu sa grofom Kazimirom Battyányjem u Osieku. Razjareni graničari ubiše grofa Hugu Eltza. U dvoru njegovome zaplieniše doduše neke spise, koji bi ga imali teretiti. No krivnja grofova nije se mogla dokazati do dana današnjega.

IV.

Magjarska revolucija.

U saboru bečkom stavio je poslanik Sturm 8. kolovoza 1848. na ministra unutarnjih posala — Doblhofa — ove interpelacije: 1. Kakovo će stanje imati ministarstvo zauzeti prema Ugarskoj i Hrvatskoj? 2. Kakav je uspjeh imala pacifikacija nadvojvode Ivana izmedju Hrvatske i Ugarske?

Ministar Doblhof odgovorio je, da je nadvojvoda Ivan preuzeo dužnost, da mirnim putem poravna razpr

koje vladaju medju Ugarskom i Hrvatskom. U tu su svrhu u Beč došli ban Jelačić i grof Batthyány, te započeli pred nadvojvodom Ivanom dotične pregovore. Ministarstvo austrijsko nije bilo obavješteno o uspjehu tih dogovora. No pri odlazku svome ostavio je ministar predsjednik ugarski — grof Batthyány — na ministarstvo austrijsko upravljenu notu, u kojoj ovomu stavlja ova pitanja: 1. Hoće li ministarsvo austrijsko podpunoma izpuniti pragmatičku sankciju glede cjelokupnosti u njoj sadržanih zemalja? 2. Da li će ministarstvo austrijsko, imajući obzir na pragmatičku sankciju, braniti prava krune ugarske u sadanjim smutnjama, koja obstoje medju Ugarskom i Hrvatskom?

Na ovo pismo odgovorilo je ministarstvo austrijsko na kratko ovako:

Ministarstvo austrijsko ne će nikada posumnjati o pragmatičkoj sankciji u svoj prostranosti njezinoj, već je tvrdo odlučilo, da će ju uzdržati u svakom pravcu. Glede drugoga pitanja moralo se ministarstvo austrijsko ograničiti na neke primjetbe. Što se tiče zahtievanja hrvatskih, ministarstvo austrijsko tvrdi, da se Hrvati — na koliko su poznata zahtievanja njihova — ne će odcjepiti od krune ugarske, pa da se upravo Hrvati glede zahtievanja svojih pozivaju na pragmatičku sankciju ne manje, nego li i ministarstvo ugarsko. Osvjedočenje: koja li od obih stranaka bolje pojmi pragmatičku sankciju, iziskuje temeljito izpitivanje državopravnih odnošenja i čina, koji glede razpra već sada leže pred nama. Ministarstvo austrijsko nije do sada bilo u stanju, da na to odgovori onom izvjestnošću, koja se ovdje ište.

U takovim okolnostima ne može ministarstvo austrijsko ino, nego li željeti, da se te smutnje poravnaju mirnim putem: da se upotrebi sve, što bi bilo kadro, da preprieči gradjanski rat; osobito pak, da se preprieče ta-

kovi koraci, koji bi mogli ukupnu carevinu dovesti u opasnost. U obće se ministarstvo austrijsko drži toga načela, da valja težiti za uzdržanjem nutarnjega mira, za sjedinjenjem srdaca pod zaštitom pragmatičke sankcije i napokon, za jednakošću svih narodnosti.

Na ovu izjavu nije ministarstvo austrijsko dobilo nikakav odgovor, osim ako se za odgovor imadu smatrati govori, što ih je magjarski ministar financija (Košut) onomadne 3. kolovoza držao u komori poslanika.

„Ne očekujte, gospodo, da ćemo mi primiti poziv na mejdan, kog je na nas upravio budimpeštanski ministar financija. Mi u tome ne vidimo poziv na vitežki boj. Košut hoće, da nam u ruke dade dvooštri mač, kojim bi imali, da sebe smrtno ranimo prije, nego li smaknemo protivnika svoga. Nu treba da se ogradimo proti tužbama i sumnjičenju, koje nam namienjuju oni govori.

Tu nam se najprije predbacuje reakcija, kao da mi želimo narode austrijske dovesti u naručaj samovoljnog vladanja, u naručaj absolutizma. Gospodo! Ako medju vama ima ikoga, tko bi se u tom pogledu i najmanje zabrinuo, onda smo mi pripravni, da odmah odstupimo od ovoga mjesta. (Velika pohvala. Glasovi: „ne, ne!“) Predbacivali su nam nadalje, da radimo bez osnove, da postupamo bezznačajno i bez politike. Ne ću da govorim o protuslovlju, u kojem je to s prvim pitanjem. Kad bih ja hotio, da se puštam u protuslovlja, koja se nalaze u tim govorima, onda ne bih danas mogao svršiti. Nu ipak moram da izjavim uvjerenje naše; ovo pako jest: da se u naše vrieme politika ne pravi na ministarskoj klupi niti na govornici. Politika je zauzela više gledište: duh svieta naznačuje politiku. (Odobravanje) On viče narodima: slobodni ste; opet ste zadobili prirodna vaša prava, treba da ih sačuvate, ako ne ćete da propadnete! (Odobravanje.)

Politika, koja se pravi, ne će daleko voditi, osobito pak takova, koja u daljini traži savjetnike, a najbliže — naravne — ostavlja. Jednostrana, sebična i nezahvalna politika nema postojanosti (veliko odobravanje), jer već u sebi nosi klicu smrti. Htjeli su, da nas stave u sumnju, kao da mi izdajemo njemačku stvar . . . No mi smo samo pravedni, jer štujemo prirodna prava svakoga naroda, jer ne ćemo da bude ikakve prednosti — ikakve supremacije — jednoga nad drugim. (Odobravanje.) Svrha je naša: sjedinjenje svih naroda austrijskih. Mi ne težimo za nasilnom jednakošću, već težimo za jednakošću, koju nam pruža historija, potreba i čuvstvo bratinstva. (Obće odobravanje.) Dok će u toj kući biti takova bratinstva, dok će poslanik iz gornje Galicije ruku pružati poslaniku iz obala Jadranskoga mora, dotle nas, gospodo, ne će nitko ustrašiti, i dotle se ne ćemo bojati oblačina, koje se podižu na iztoku i na zapadu, niti munja, koje na nas sievaju. U ovom duhu mislimo, da ćemo najbolju uslugu učiniti i njemačkoj stvari. Dopustite gospodo, da vam napokon jošte javim, kako ministarstvo austrijsko sastavlja državno pismo, koje će temeljito pretresati pitanja, što obstoje izmedju Austrije i Ugarske, te koje će se predložiti, da se ova stvar podpunoma uredi". (Veliko odobravanje.)

Što je tada obećao Doblhof, to je zaista i učinjeno. Mjeseca rujna 1848. predano je javnosti ovo „državno pismo ministarstva austrijskog o savezu Ugarske s Austrijom".

„Sudbina ugarske kraljevine bila je kroz viekove najtjesnije spojena sa državama, koje spadaju na austrijsku kuću. Ovo spojenje, što je s ovom kućom skopčalo različne krune, još je većma vezao unutarnji život naroda, koji živu na Dunavu. Težko je odlučiti, koga od ovih poraćenih naroda ide pohvala ili prednost predvodioca u

pojedinom opredieljenom poslu državnoga ili družtvenog razvitka. Bojni poslovi, rudokoplje, brodarstvo na Dunavu, uvadjanje zanata u podunavske gradove, zatim mjera i način trgovine, — jedno drugomu su se upodobili. I dočim se austrijsko-njemačka radinost vladala onako, kako su trebale zemlje ugarske, Magjari su bogatoj zemlji svojoj podielili takav pravac, koji im se činjaše, da će nositi najviše dobitka polag prodaje marhe, vune, duhana i ostalih proizvoda ugarskih u Austriji.

Poslije pobjede (princa) Eugena bilo je uz oslobodjenje i državno uredjenje južnih predjela Ugarske za posljednjeg potomka (Karla VI.) kuće habsburžke najvažnije, da onomu savezu, kog je izrekla narav i genij naroda, položi, koliko je moguće, tvrdji temelj državnoga prava. Ugarski državni sabor, pismo spojenja (Adhaesionsurkunde) stališa erdeljskih od 30. ožujka 1722., koje je god. 1744. uvršteno u zakonik na državnom saboru, kao i svi zemaljski sabori austrijanskih pokrajina — imenito stare austrijske zemlje: Češka i Tirolska — ne samo da su sredstvom pragmatičke sankcije izbjegle pogibelji nasljednoga rata, nego su i osnovale savez zemalja (indivisibiliter ac inseparabiliter). Taj pak savez tako je tvrd, da se više od jednog stoljeća svagda moglo govoriti samo o jednoj monarkiji, o jednoj vladalačkoj obitelji i o jednom gospodaru. Ostala je bila samo još mutna historička uspomena prijašnjih nesretnih vremena, kada su se još u Carigradu ili u Verselju kratko vrieme bavili posrednici nezadovoljnika ugarskih.

Da je Ugarska znamenito procvala za vrieme sdruženja svog, pa da je sačuvala narodnost svoju, te političku i municipalnu slobodu, to pokazuje postupno preobraženje u vladi ove kraljevine za posljednjih 30 godina. Što se pak nije politička sloboda prije razvila u onoj mjeri, kao što se sada zahtieva, tomu su krivci mnogi

ratovi i opustošenja zemalja ugarskih, koje su se tekar kasno oslobodile od Turaka.

Najglavnija opredieljenja pragmatičke sankcije o savezu različnih država monarkije izmedju sebe nalaze se u pojedinim zaključcima državnoga sabora i u zakonima, koje ćemo ovdje naznačiti. Izrazi pragmatičke sankcije bili su smatrani za tako jasne i savršene, da o tom nikada nitko nije ni posumnjao.

Jedinstvo u vrhovnom rukovodstvu države, u vodjenju ukupnih financija, u upravljanju i rukovodjenju vojničtva — bijaše vrhovni i osnovni zakon države o nerazdielivosti monarkije. Ugarska nije nikada od Austrije bila razstavljena glede izvanjskih državnih odnošenja; nikada se nije mislilo, da može biti razstavljena, a nikad nije kao razstavljena bila posebno zastupana. Da pod imenom „Austrije“ nije nikada kod velikih sila (velevlasti) bila zastupana sama vojvodina austrijska već i Ugarska, dokazuju zakoni: od god. 1723. čl. 101., od g. 1741. čl. 11., od god. 1790. čl. 10., 11. i 17., i od god. 1792. čl. 8. i 9., koji ujedno potvrdjuju ono, što sadržavaju ljetopisi povjestnice. Svi izvanjski ratovi zajedno su vodjeni. Ako je kakovo zlo napalo na Ugarsku, odmah joj je poslana pomoć od prve državne oblasti i od drugih provincija, kao što to spominje i peštanski potop. Ako je u zemlji bila pobuna, odmah je došla pomoć iz drugih provincija, te je brzo opet povratila red.

Krvlju njemačkih i slavenskih naroda izbavljena je Ugarska od neprijatelja kršćanstva (od Turaka); a jedino žrtvovanje zapadnih česti monarkije moglo je na iztoku ležeću Ugarsku izbaviti od napadaja silnog Napoleona. No i Magjar je junački vojevao u podpunoj slozi s vojničtvom njemačkih i slavenskih naroda. — Isto se tako nije Ugarska nikada izključivala od tereta,

koji su u monarkiji bili nuždni uslied ratnih dogadjaja i za obće potrebe; premda je pomoć, koju je Ugarska davala u novcu i u dobru za naknadu obćeg troška, svagda bila manja, nego što bi trebalo da daje po broju duša i po izvorima dohodaka svojih, što ih je narav dala ovoj bogato plodnoj zemlji.

U djelima posljednjega vrlo burnog državnog sabora požunskog nalazi se razmatranje pragmatičke sankcije o tiesnom savezu država, koje sačinjavaju monarkiju austrijsku. U tim je djelima prevagu podržala ona stranka, koja je poslije stupila na kormilo državne vlade, pa ga još i sada drži. Predlog o zadatku državnog sabora, koji je u pretres uzet prvih dana mjeseca ožujka, te bijaše primljen od velikaške kuće, jasno sadržava izmedju predloženja mirne reforme takodjer zahtievanje, neka bi Nj. Veličanstvo kralj izvolio, da Ugarskoj podade ne samo javno računovodstvo i odgovorno ministarstvo, već da takodjer — uz uvjet, ako se ustav uvede i u druge zemlje monarkije — osigura s ovima jaki savez i bratsku slogu. Žalibože odstupili su članovi ugarske stališke deputacije, čim su s tim predloženjem došli u Beč, od duha toplog bratinstva. Zahtievajući naime nezavisno odgovorno ministarstvo, tražili su takodjer odieljenje ministarstva za trgovinu i javne poslove, za rat i za financiju, a da pri tom nisu gledali na odnošenja k drugim zemljama monarkije, koje su ustav dobile već jedan dan prije, nego li je u Beč stigla ugarska stališka deputacija, t. j. patentom od 15. ožujka 1848.

Djelovanje stališke deputacije ugarske uspjelo je najprije toliko, da je grof Ljudevit Batthyány bio pozvan da sastavi ministarstvo. Grof Ljudevit Batthyány je zvan svoje istina započeo opravljati time, što je 17. ožujk 1848. poslao okružno pismo svim jurisdikcijama ugarskin No ministarstvo je definitivno bilo sklopljeno tek dne

travnja 1848., kad je sliedovalo imenovanje pojedinih ministara.

Visokim riešenjem bilo je već prije toga — t. j. 17. ožujka 1848. — naredjeno, da se u Beču sklopi pododgovorno ministarstvo, pa su visokim riešenjem od 20. ožujka 1848. bili imenovani pododgovorni ministri za pojedina odieljenja ministarstva, kao što i za ministarstvo izvanjskih posala, trgovine, rata i financije. Ovo ministarstvo, koje se nalazilo u Beču, bilo bi samo onda moglo imati opredieljeni svoj upliv u onom položenju, u koje su savjetnici krune ugarske tražili, da dovedu ovu prema neugarskim zemljama, — kad bi pri sklapanju posebnog pododgovornog ministarstva bili gledali na ona odnošenja, koja bi bila kadra, da ošiguraju jedinstvo česti monarkije.

Ono malo zakonskih opredieljenja rečenoga državnog zakona ne naznačuje, hoće li financijalni i ratni ministar ugarske vlade opravljati cielo polje obično tako zvanog upraviteljstvenog posla ili samo one predmete, koji se tiču jedinstvene kraljevine Ugarske, te hoće li se ostali — sa drugim zemljama monarkije obći — interesi posebice opravljati od sredotočne sile u Beču. Podvrgnuće vojničke granice pod ugarsko ministarstvo za zemaljsku obranu (hon védelem) nije izrečeno ni u kakvom zakonu. No poslije se više — nego što je zahtievao državni zakon i proti prediducim zapovjestima kraljevskim — radilo o moguće savršenom odciepljenju od sredotočne sile monarkije. Priegled onoga, što je poduzimalo ministarstvo ugarsko, od kako je izašao državni zakon od 11. travnja 1848., pokazuje već opasnost, u koju je monarkija uvučena po tiesnom ograničenju organa u djelovanju za čuvanje sredotočnih interesa.

Kako u vojničkom tako i u financijalnom upravljanju nalazimo čitav red djela, koja svjedoče o odciep-

ljenju i s početka protivnom — a po tom i o neprijateljskom — pravcu ministarstva ugarskog. Mjesto da ono začepi izvor zla, koje je ležalo u novo zauzetom položenju nadvojvode Stjepana i u postavljanju ugarskoga bojnog i financijalnog ministra sa neopredieljenim svojstvima (atributima), činilo je (ministarstvo) takove naredbe, koje doduše laskaju malotrajnim mnienjima stranaka, no ni najmanje ne odgovaraju stalnim interesima naroda ugarskih, a kamo li da bi mogle odgovoriti velikomu cilju, koji hoće da se ujemča pragmatičkom sankcijom.

Još u početku mjeseca svibnja predstavilo je ministarstvo ugarsko Njeg. Veličanstvu, neka na četiri general-komande u Ugarskoj i na s ovom sjedinjene kraljevine izda zapoviest, da se III. članak zakona §. 6., 8. od g. 1848. razumije tako, da vojničtvo, koje se nalazi u Ugarskoj, prima samo putem ugarskoga ministarstva sve zapovjedi i naredbe, a to se mora izvršavati takodjer i u vojničkoj granici. Ugarski ministar predsjednik izdao je 19. svibnja 1848. poziv na komandirendera (zapoviedajućega generala) u Erdelju, neka se pokori naredbama ministarstva ugarskog, premda još nije ni bilo učinjeno sjedinjenje Erdelja s Ugarskom, nego se tek imalo u viećanje uzeti na zemaljskom saboru u Kološvaru. Proti kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji učinjena je naredba, neka se razidje njihov zakonitim putem 5. lipnja 1848. sazvani zemaljski sabor, neka sam ban odlazi na lični dogovor u Innsbruck, pa se neka sa svog dostojanstva sbaci posredstvom obnarodovanja generala baruna od Hrabovskog 3. lipnja 1848.

Tek što se u Beču počelo ustrojavati bojno ministarstvo po ustavnom načelu, kao što je Njeg. Veličanstvo svetčano obećalo, i tek što se u tom došlo do toga

da se pridvorni bojni savjet mogao preinačiti, već je ugarsko ministarstvo taj korak nuždnog preobraženja predjašnjeg bojnog savjeta u pododgovorno ministarstvo tumačilo tako, kao da je djelatnost bojne vlade ograničena u sredotočju monarkije, a imenito kao da je prestao upliv u vojničku granicu. To je pak sasvim u protuslovlju s naredbom Njeg. Veličanstva od 10. travnja 1848., gdje je rečeno, da ugarsko ministarstvo ima ustrojenje vojničke granice ostaviti nepromienjeno u osnovnim uredbama njezinim.

Ugarsko je ministarstvo dalje objavilo, kako je Njegovo Veličanstvo 10. i 15. lipnja 1848. zapovjedilo, da se u ugarskim četama izpražnjena mjesta štabskih častnika i generala mogu podjeljivati pod kontrasignaturom bojnoga ministra ugarskog, i da ovo može u zemlji razpolagati sa četama ugarskim. No time se znameniti uštrb nanosi jedinstvu svega vojničtva i razpoloženju njegovome, a gubi se vojnička snaga.

Nepovoljni znaci odciepljenja u rukovodjenju vojničke sile pokazali su se na žalost u tome, što je ministarstvo ugarsko za vrieme posljednjeg rata sa Sardinijom i s drugim silama talijanskim govorilo, neka se ugarske čete natrag pozovu, te je kazalo i uvjete, pod kojima da se u pomoć dadu novaci ili vojnici. I zaista se od dana do dana umanjivaju regimente ugarske, pa je očekivati, da će godine 1850. — kada se navršuje deset-godišnja služba onih, koji su godine 1840. stali u vojnike — nestati ili se sasvim umanjiti regimente ugarske.

No još su opasniji novi postupci ministarstva ugarskoga i u Pešti sakupljenog zakonotvornog tiela za jedinstvo i bratinstvo naroda i država, koje su svezane pragmatičkom sankcijom. Ministarstvo je od državnog sabora izradilo autorizaciju za sebe, da podigne v o j s k u o d 200.000 v o j n i k a, koja sila daleko prelazi mjeru

zemljobraniteljstva ili braniteljnog sredstva, da se uduše unutrašnji nemiri.

Ovaj korak ministarstva je tim opasniji, ako se sravni s onim, što se o njemu govori u zakonotvornom tielu o pravcu politike, koga se namjerava držati ministarstvo ugarsko prema parlamentu frankfurtskom i prema ministarstvu bečkom. Tako su takodjer opasni i dugo vrieme škodljivi zaključci državnog sabora u Pešti o načinu obrazovanja novog vojničtva ugarskog, koji (zaključci) potresaju jedinstvo monarkije. Mnoga zakonska opredieljenja, kao: magjarska komanda, zastave zakletva, — a da se ne spomene carski naslov, koji pripada kralju — postavljaju takov zid izmedju vojničkih naroda, koji su do sada sreću i nesreću dielili u pravom blagotvornom bratinstvu, da se bez svakoga povoda i protivno samom oduševljenju vojničtva medju ovim napravio razdor, te ga razstavio s njegovom od toliko stoljeća slavnom prošlošću.

Bez suglasa u vojničkom ustroju i u zakonima vojničkim, bez do sada tvrdo obdržavanog spojenja različnih odieljenja vojničkih, gdje se prilično gledalo na svojstvo koljena ugarskog, ne može kraj takovih zaključaka i težnja ni govora biti o austrijsko-carskom i s njim skopčanom kraljevsko-ugarskom vojničtvu. Zato i ne stoji u posljednjem državnom zakonu, da bojni ministar ugarski ima što više, nego li zemaljsku obranu. Nigdje se u zakonu ne nalazi mjesto, da izčezava krug djelovanja bojnoga savjeta bečkog, i da na njegovo mjesto dolazi bojni ministar bečki.

Djela, koja je ugarsko financijalno ministarstvo preduzimalo od 11. travnja 1848., kao o vremena sankcije posljednjega državnog sabora požun skog, daju mnogo povoda tužbama, smetnjama i sva

djama izmedju austrijskoga i ugarskog ministarstva. Ovdje ćemo navesti neka od tih djela:

1. Novci, koji su se nalazili u blagajnama Ugarske, oduzeti su bez dogovora sa sredotočnom vladom bečkom i bez obzira na obveze takvih blagajna prema privatnim ljudima, kao što i bez obzira na medjusobni račun općeg blaga državnog. I ovim se novcima upravljalo, kao da je vlastnost financijalnog ministarstva ugarskog. Financijalni ministar ugarski zadržao je takodjer sav dug, što ga je imala tražiti prijašnja vlada, čije su troškove podmirivale obće financije.

2. Kod solare peštanske bijaše 120.000 for. opredieljeno, da se kupi duhan; no te novce zadrža za sebe financijalni ministar ugarski tako, da poslije nije financijalna vlada bečka znala, kako će izplatiti pogodjeni duhan. Isto tako zadržano je u Budimu kod glavne izplatiteljne blagajne (Hauptzahlamt) 200.000 for., koji su pretekli od mjeseca ožujka, te bijahu opredieljeni, da se odnesu u sredotočnu blagajnu bečku. Isto tako zadržano je u Budimu 150.000 for., koje su sredotočne financije imale u srebru primiti za poslane novce.

3. Nisu plaćeni novci, koje su sredotočne financije anticipirale pojedinim rudokopnjam, te koji bi se imali vratiti ili proizvodima rudokopnje ili u gotovu. Zadržano je 94.000 for. u bakru, koji su za sredotočnu blagajnu bili skovani i plaćeni. Isto tako je zadržano 3. lipnja 1848. — dakle još prije sjedinjenja Erdelja — 20.000 dukata, koje je trebalo bilo poslati u Beč.

4. Zabranjeno je prodavanje austrijskog duhana, te naredjeno, da se ukine tvornica duhana u Temešvaru, buduć je ova radila o trošku države. Još je naredjeno, da se od 1. lipnja 1848. ima od jedne cente austrijske tvornice duhana pri uvozu u Ugarsku platiti sporco 15 for., t. j. toliko, da je uvoz učinio nemogućim.

5. Bez svakog dogovora sa bečkom financijalnom vladom nametnuo je financijalni ministar ugarski na rafinate, proizvedene u austrijskim rafinerijama iz kolonijalnog (prekomorskog) šećera uvozni mito (carinu) od 4 for. za centu netto, a od sirupa 1 for. za centu sporco.

6. Ne manje je smeteno i brodarenje na riekama. Dunavsko parobrodarstvo nije nikakve naknade dobilo za brodove, koji su mu oduzeti. Ono je izgubilo svezu na Dunavu, a na Dravi zadržani su privatni brodovi pod izlikom pregleda tovara. Tek na osobite molbe — poslije dužega zakašnivanja — bijahu uslišane molbe trgovaca, a roba oslobodjena, da može ići dalje.

7. Još su gorje bile uredbe, koje su se ticale javne vjeresije, novaca i banke.

Proti privilegijama narodne banke austrijske izdao je financijalni ministar ugarski $12^1/_2$ milijuna forinti u papirima. Da se pak primi jedan dio obćeg duga državnoga, nije ni najmanje preduzeto, premda je on bio na to pozvan 7. travnja 1848. i premda se protiv toga može slabo što osnovano kazati.

Nedavno je izrečena nova zapreka medjusobnoga obćenja izmedju Ugarske i njemačko-austrijskih zemalja, da se naime u austrijsko-njemačke zemlje nesmije na jedanput izvesti više od 500 for. u srebru.

Pri jednakosti novaca i kraj tiesnog saveza austrijske narodne banke sa svima saveznim kreditnim poduzećima u Ugarskoj pogubniji je taj korak — kao što se može predvidjati — za Ugarsku, nego li za austrijsko-njemačke zemlje.

No sažaljenja je vriedan onaj pravac, koga se drži financijalni ministar ugarski, što — pustivši uzdu momentanom nagibu — ništa ne drži do prijateljskog susjednog odnošenja k Austriji.

Na posljedku se ne može prećutiti konfisciran

privatnih novaca, koji su izručeni javnim zavedenjima transporta, kao što je slučaj s novcima Diamantidinim, jer se takovi samosilni i neredni postupci moraju ukoriti, pošto se njima samo slabi javno povjerenje i trgovačko obećanje.

Težko da bi se ministarstvo ugarsko kraj takovih — škodljivih — postupaka moglo obraniti od ukora, da u njima ne leži samosilno, dapače prema sdruženim državama neprijateljsko postupanje.

Nepovjerenje napokon podiže pokušenja, koja su od ministarstva ugarskog proizašla sasvim proti naredbama posljednjeg sabora državnog. Hoće naime, da iz ministra za odnošenje Ugarske k ostalim zemljama austrijskim (külügy-minister) načini ministra izvanjskih posala. To se htjelo predugotoviti i u djelo privesti najpače poslanjem dviju osoba u Frankfurt i ministarskom izjavom u domu predstavnika u Budimpešti.

Ovi su koraci — kad se sravne s onima, što ih je ministarstvo ugarsko poduzimalo u pojedinim granama unutarnje uprave — odcjepljenje Ugarske od ostalih država austrijskih daleko potjerali preko one granice, u kojoj jedino može pragmatička sankcija primiti blagoslovljene plodove, kao što se to htjelo. Pa ipak je ona (pragmatička sankcija) jedini — od samog ugarskog ministarstva pripoznati — obći temelj prava za medjusobne odnošaje obih državnih česti.

Poslije onoga, što je do sada rečeno, stalo je do riešenja ovih triju pitanja :

a) Da li one promjene, što ih je preuzimala državna vlada ugarska od mjeseca ožujka godine 1848., stoje u suglasju ili u protivorječju sa pragmatičkom sankcijom ?

b) Jesu li one promjene koristne cjelokupnoj državi ili pojedinim čestima njezinim ?

c) Je li car imao pravo, kad je jednoj česti cjelokupne države dozvolio, što je tražila?

Što se tiče prvoga pitanja, jasno se vidi, da se odluke državnog zakona ne slažu sa pragmatičkom sankcijom u dvjema točkama. Rieči sankcija „indivisibiliter et inseparabiliter" povriedjene su onim okrugom djelovanja, koji je podan nadvojvodi Stjepanu. Ovaj naime krug djelovanja, koji je naznačen na vrieme odsutnosti kraljeve iz zemlje, prisvaja sebi atribute (svojstva) kraljevske sile, postavlja pokraj samoga kralja drugu neodgovornu osobu, a naredbe ove osobe mogu vrlo lahko doći u protivorječje sa samim kraljem. Time je povriedjen „indivisibile imperium" pragmatičke sankcije, radi čega ne može obstati ovo opredieljenje državno-saborskog zaključka.

Isto tako moraju svezu monarkije razriešiti ona opredieljenja državno-sabornog zakona, koja postavljaju posebnog ministra trgovine, financije i rata bez opredieljenog odnošaja k cjelokupnoj državi. Već je uvedeno razstavljanje vojničtva, javnoga kredita i k tomu spadajućih javnih uredaba A ono „imperium inseparabile" bilo bi do malo vremena neistinito i u samim izvanjskim odnošajima, kad bi se izvršili izrazi, koji su se čuli na državnom saboru ugarskom, a koji su govorili o vlastitoj izvanjskoj politici krune ugarske.

Od duha i cilja pragmatičke sankcije udaljene su — kao što je prije rečeno — sve one naredbe, što ih je u pogledu vrhovnog zapovjedničtva nad vojskom Njeg. Veličanstva izposlovalo ministarstvo ugarsko bez svakog znanja austrijsko-njemačkog ministarstva. Jošte su dostojnije sažaljenja one — od ministarstva ugarskog jednostrano izabrane — naredbe vojničke, financijalne trgovačke uprave, koje odstupaju od onoga puta, što ga prepisuje pragmatička sankcija. Videći sadašnje stanj

Ugarske, jedva će se naći tko, da ne bi znao odgovoriti na pitanje: „Je li postupanje ministarstva ugarskog od mjeseca ožujka 1848. što koristilo ili nije?“

Njemačke zemlje austrijske mogle bi se samo radovati, kad bi Ugarska — imajući vlastito svoje odgovorno ministarstvo — brže nego do sada procvjetala i zadobila sve ono, što se odtuda nadala zadobiti. No odtiskivajući se od pragmatičke sankcije i smisla njezinog, nije novo ministarstvo ugarsko postiglo ništa drugo, nego li najveće zabune u vlastitoj kraljevini. Ono je time učinilo, da je trgovina stala, da su novci izgubili povjerenja, čime je ušao strah u ljude, koji posjeduju i dobro misle, pa da je najposlije buknuo gradjanski rat, kao što pokazuju žalostni dogadjaji na doljnjoj Tisi i Dunavu. Jednu te istu zastavu nose u boj čete ministarstva ugarskog i čete protivnika njegovih.

S ove i s one strane tuku se vojnici, koji bi po zakletvi svojoj trebali da se sjedine; to se napose govori i za one, koji spadaju k jednoj te istoj regimenti, kao n. pr. topnici od 5. regimente topničtva. Što da se u napredak očekuje od vojničkog duha tako razdieljenog vojničtva? Mogu li se trpiti i opravdati takova gnjusna djela i takove anarhističke smutnje?

Neprijatelji carevine očekuju pobjedu na taj način, da se sila njezina razkomada, da se gradjanski rat razprostrani, a javni i privatni kredit da se dovede u zabunu. Na tom od ministarstva ugarskog preduzetom — putu odcienljenja ne može ni Ugarska ni s njom pobraćene susjedne države imati spasenja. Ako ne izvanjski neprijatelj, a to će nas unutrašnji ratovi krvavo naučiti, da pragmatička sankcija nije samo na pergamenu upisana rieč, koja se može po volji tumačiti i gotovo do ništa dovesti, već da je zakon, koji je upisan u srcima naroda, te koji sadržava osnovna uslovlja njihovoga bla-

gostanja: mir i zadovoljstvo, a proti komu nitko ne smije da nekažnjen digne ruku svoju.

Ograničeno mnienje ministarstva ugarskog pri pojmu i upotrebljavanju pragmatičke sankcije, koje se vidi da ima, ne može nikako obstati niti se za blagotno smatrati. U tom svetom uvjetu starih stališa i zastupnika ne leži samo jamstvo, da krune Ugarske, Austrije, Češke itd. stoje na jednoj glavi, pa da ujedno pobraćeni narodi i države jedno drugo brani proti izvanjskomu i unutarnjemu neprijatelju, te sebi medjusobno s vojničtvom priteknu u pomoć, — nego se savez mora i u starom smislu i dalje tako tumačiti i visoko počitati, da jedan narod pomogne drugomu razvijati materijalno i duševno dobro, da dosadašnja pomoćna sredstva na to ne razorava već izobražava, pa da od sebe udalji svaki razdor i klicu kavge.

Što se tiče najznamenitijeg pitanja o pravednoj osnovi onih promjena, koje su od mjeseca marta 1848. proizvedene u ministarstvu ugarskom, o tome može austrijsko-njemačko ministarstvo navesti samo neke glavne momente. Promjenu u glavnim odnošajima, u koje su austrijsko-njemačke zemlje pragmatičkom sankcijom postavljene prema Ugarskoj, nije ni prije dogodjaja u ožujku 1848. mogao preduzeti car od Austrije sam za sebe i bez svakoga pitanja stališa pojedinih provincija. Predjašnja sila carska nije nikada bila tolika, da bi se svetčani ugovori i stališki zaključci mogli sami za sebe promieniti ili ukinuti. K najvažnijim javnim pravima pripadalo je opredieljenje reda nasljedstva. Pragmatička je sankcija onaj temeljni zakon, kojim je monarh dobio priestolje cjelokupne monarkije. Dužnost je vrhovnog poglavara državnog, da takav zakon obdrži nepovriedjeno, i da ga ne mienja prema vlastitom uvjerenju svome. U toliko više treba da se to izvršava od 15. ožujka 1848

Patentom od 15. ožujka 1848. obećalo je Njegovo Veličanstvo ustav svim njemačkim, slavenskim i talijanskim provincijama. Zakonodavna sila nije od toga vremena bila u monarkiji samo po predjašnjem načinu. Promjena ili ograničenje pragmatičke sankcije, osnovna i pravna odnošenja njemačko-austrijskih provincija k Ugarskoj — ne mogu se dakle više od toga vremena smatrati za konačno dobro pravilo.

Stališi ugarski morali su pri pitanju državopravnog odnošenja k drugim zemljama austrijskim dobro uzeti na oko ovu važnu promjenu, koja se dogodila patentom od 15. ožujka 1848., i to tim više, što je — kako to pokazuje sliedored djela — najprije namješteno odgovorno ministarstvo austrijsko-njemačko, te je izrečeno podieljenje državnoga duga, a kralj je poslije odobrio državni zakon požunski.

Ove su primjetbe dovoljne, da se dokaže, kako se naredbama ministarstva ugarskog nesmije dirati u prava naroda austrijsko-njemačkih, te kako se jednostranim zaključcima nesmije nikakva čest od carevine odciepiti ili u razdor dovoditi. Kad bi se kraljevina Ugarska odciepila od Austrije, ne bi mogla sama za sebe politično obstati. Doticaji obiju zemalja i općenja žitelja njihovih vrlo su česta i vrlo tiesno skopčana.

Tolika su stoljeća nebrojenim žicama unutrašnjeg družtvenog života tako skopčala žitelje, da se bez velikog potresa ne bi mogli razstaviti. Pa ipak bi se nastojalo, da se narodi sjedine opet na novo, ma bilo i na silu. Takve borbe ne bi služile za što drugo, nego za povod, da tudjina pozovu na osvojenje, ili da natjecanje u radinosti naškodi austrijskoj i ugarskoj zemlji. Oslabljenjem Austrije, razdieljenjem njezinim u dvie česti, od kojih bi svaka išla svojim putem, došla bi carevina i Ugarska do takove slabosti u unutrašnjosti i izvanjosti, da bi se odtuda

nuždno povriedilo ravnovjesje u Evropi. pa da oslabljenje ne bi moglo trpiti strane sile, kojima je stalo do obdržavanja toga ravnovjesja.

Previšnjim ručnim pismom od 7. travnja 1848., koje je odpravljeno nadvojvodi (Stjepanu) palatinu, postavljena je na nuždi i na pravu državnom osnovana dužnost, da se ugarska financija ne može od sredotočne financije razstaviti bez pravednog obzira na podieljenje obćih dugova državnih. No toga istoga dana bio je već postavljen posebni ugarski financijalni i ratni ministar, kako je to već prije uredila vladajuća stranka, naprezajući sve sile. I tako bi se dakle odavle moglo samo onda izpeljati i na pravi put izići, ako se oduzme ili ako se ograniči krug djelovanja ovih dvaju ministara ugarskih, da se ne bi oskvrnula važnost pragmatičke sankcije.

Iz svega ovoga bezuslovno je nuždno, da se od vremena ožujka god. 1848. po ugarskoj vladi primljene uredbe promiene po potrebi cjelokupne monarkije, te po riečima i smislu pragmatičke sankcije, pa da se zajedno s austrijsko-njemačkim ministarstvom učine takove uredbe, koje obezbiedjuju jedinstvo monarkije, savršeno postizavaju cilj pragmatičke sankcije, te opet povrate sjedinjenu vrhovnu vladu".

Poslije toga sliedili su poznati već dogodjaji u Ugarskoj. Ban Jelačić provalio je preko Drave u Ugarsku i dopro do blizu Budimpešte. Nadvojvoda Stjepan odrekao se palatinske časti, a grof Ljudevit Batthyány dade ostavku ministarstva ugarskog. Kralj Ferdinad V. poslao je u Budimpeštu povjerenika svoga — grofa Lamberga; no nahuškana svjetina okaljala je sebi ruke krvlju kraljevo čovjeka. Kralj Ferdinand povjeri sastav novoga ministarstva FZM. Récsey-u, te razpusti sabor ugarski, p svu Ugarsku stavi pod obsadno stanje, a bana Jelačić imenuje kraljevskim povjerenikom i zapovjednikom cie'

vojske, koja se nalazila u Ugarskoj. No sabor se peštanski ne razidje, nego sastavi „odbor za zemaljsku obranu“, koji s Košutom na čelu preuzme svu vlast, ne priznavši nijednu od novih odluka kraljevskih. Da se dobije vremena za organizaciju obrane Ugarske, insceniraše Magjari nenaravnu bunu u Beču, koja je banu Jelačiću otela tri tjedna vremena, a dinastiju prisilila, da iz Beča pobjegne u Olomuc.

V.

Prilike u Austriji.

Mjeseca lipnja 1848. obavljeni su u austrijskoj polovici izbori za prvi parlamenat. Kako su izbori bili obavljeni na temelju općega jednakoga prava glasa bez obzira na porez, nema nikakove sumnje, da su izabrani poslanici bili pravi reprezentanti naroda. To se najbolje vidjelo po tom, što su u sabor bečki izmedju 383 zastupnika unišla 94 seljaka, kojima su seoski kotari povjerili zastupanje svoje. A vidi se i po tome, što su Slaveni u saboru bečkom imali većinu, kako to i odgovara faktičnomu broju stanovničtva u pokrajinama austrijskim.

Prije, nego li se sastao prvi sabor austrijski, buknula je ministarska kriza. Odstupio je naime 8. srpnja ministar predsjednik Pillersdorf, a na njegovo mjesto dodje Wessenburg. U novome ministarstvu preuzeo je Doblhof nutarnje poslove, Latour rat, Schwarzer javne radnje, Hornbostl trgovinu, Kraus financije, a Bach pravosudje.

Prva sjednica saborska držala se 10. srpnja. Predsjedao je Kudl, kao predsjednik po starosti. I sada se vidjela zanimiva slika, kako su se grupirale stranke u prvom parlamentu austrijskom. Neki svećenici i aristokrati zaposjedoše mjesta na skrajnjoj desnici, a Česi

i neki književnici na skrajnoj ljevici. Središte (centrum) se dielio u dva diela. Desno krilo zaposjedoše južni Slaveni, Poljaci, Rusini i neki češki zastupnici. Ovo je krilo vodio grof Franjo Stadion, pak su kasnije k njemu prešli i češki zastupnici sa skrajnje ljevice. Medju ovim slavenskim zastupnicima bilo je mnogo seljaka, naročito iz Galicije. Lievo krilo središta zaposjedoše njemački zastupnici, koji bijahu protivnici sabora u Frankfurtu, a vodio ih je Pillersdorf, bivši ministar predsjednik. Izmedju centruma i skrajnje ljevice smjestila se prava saborska ljevica. Tu bijahu većinom seljački zastupnici njemački, koji su težili za jedinstvom velike Njemačke, te su sve nade svoje polagali u Frankfurt. Njima se priklopiše mnogi gradski zastupnici njemački, a takodjer i neki Poljaci, koji su mislili, da će se unutar njemačke države sastati sa suplemenicima svojim u Pruskoj. Priznati vodja ljevice bijaše Löhner.

Sabor je bečki držao više pripravnih sjednica, koje su se ponajviše bavile predbježnim poslovima. Ustanovio se red, po kojem će sabor viećati i obavljati poslove svoje; ustrojili su bureau, imenovali odbore itd. Predsjednikom bi izabran Schmith, poslanik bečki, koji je držao s austrijskom t. zv. crno-žutom strankom, pa su ga Slaveni birali proti njemačkoj ljevici. Za podpredsjednika bi izabran vrli češki rodoljub Strobach, poslanik pražki. Odredjeno bijaše, da se predsjednik i zamjenik njegov (podpredsjednik) imaju birati svaka 4 tjedna iznovice.

U Beču nije tada jošte boravio car i kralj Ferdinand. Kad je naime 15. svibnja buknula druga buna u Beču, pobježe car i kralj zajedno s obitelju svojom u Innsbruck. Bečani su doduše već 26. svibnja slali glasnike k caru s molbom, neka se vrati u Beč; ali ih car Ferdinand ne htjede uslišati. Poslije dulje vremena poslao je tek 24. lipnja u Beč nadvojvodu Ivana kao z-

mjenika svoga. Tako će dakle nadvojvoda Ivan otvoriti i prvi ovaj sabor austrijski 22. srpnja.

Kad su bile gotove sve nuždne priprave, te se sabor bečki konstituirao, otvorio ga je nadvojvoda Ivan u ime cara i kralja Ferdinanda običnom kod takovih zgoda svetčanošću. Slavenski su zastupnici oduševljeno pozdravili onu stavku u priestolnom govoru, gdje se izriče jednakost svih narodnosti.

Dakako da je sabor držao za prvu svoju dužnost, da caru podnese adresu. U toj adresi molio je sabor vladara svoga, neka se što prije vrati u priestolnicu svoju. Car i kralj Ferdinand izpunio je tu želju 12. kolovoza, kad je stigao u Beč.

Bečki je sabor veoma sporo rešavao poslove svoje. Tomu su bile krive mnogobrojne interpelacije i predlozi, što su ih stavljali pojedini zastupnici. Mi ih ne ćemo pratiti, nego ćemo spomenuti samo jedan predlog, koji je bio od zamašnih posljedica, te je narodu donio slobodu. Češki zastupnik K u d l i h predložio je, neka se posvema u k i n e k m e t s t v o s t l a k o m i p o d a n i č k i m d u ž n o s t i m a, a pitanje o naknadi vlastelina neka se poduzme kasnije. Puni mjesec dana viećalo se o tom predlogu. Istom 31. kolovoza stvorio je sabor ove zaključke:

1. Podaničtvo i sva dosadanja razmjerja izmedju vlastela — ukidaju se. Prestaje razlika izmedju gospodskih (dominikalnih) i seljačkih (rustikalnih) zemljišta, te se zemljišta rješavaju svih tereta.

2. Za nekoja od izgubljenih prava dat će se nagrada, a za nekoja ništa. Za sva prava, koja su proizticala iz osobne podanosti, nema nikakve nagrade. Za takova pako prava, uslied kojih je posjedovatelj zemljišta kao takav morao zemaljskomu gospodaru svome podavati nešto, n. pr. robotu i porez, bilo u novcu ili u ljetini

(prirodu), — ima se čim prije izposlovati prilična nagrada. Povjerenstvo ima predložiti osnovu zakona o količini i načinu, kako da se ovrši ova nagrada.

Nas Hrvate zanima, što su na saboru bečkom radili poslanici sabora hrvatskog. Poznato je naime, da je sabor hrvatski u državo-pravnoj misiji odabrao mjeseca lipnja četiri odaslanika svoja, koji će na saboru bečkom izjaviti, da Hrvati žele uzdržati cjelokupnost Austrije, pa da zato pristaju uz centralna (središnja) ministarstva za vanjske poslove, rat, financije i trgovinu. Ti odaslanici bijahu za kraljevinu Hrvatsku: Ivan Kukuljević i Ljudevit Vukotinović, a za kraljevinu Slavoniju: Josip Žuvić i Mojsija Georgievič. Što su ondje radili, vidi se iz ovog „otvorenog izvješća" Ljud. Vukotinovića:

„Zadaća poklisara hrvatsko-slavonskih bila je na saboru bečkom izjaviti: da ove kraljevine žele uzdržati cjelokupnost Austrije, i da uslied toga pristaju na centralizaciju ministarstva za financije, rat, trgovinu i izvanjska djela; osim toga pak, da polag načela „slobode, jednakosti i bratinstva" svakomu narodu netaknuto ostane unutarnje upravljanje i zakonotvorstvo glede posebnih poslova njegovih. Austrija bi tim načinom postala savezna država slobodnih naroda, koji će biti u obziru glavnih pitanja života ukupno političkoga podčinjeni jednoj složnoj vladi. — Pitat će nas narod: šta smo dakle svršili? I dobro je, da pita, jer k tomu imade prava. Naša je dužnost, da odgovorimo.

Sedamnaest dana bijasmo u Beču. Istina: sedamnaest dana je mnogo, jer ne treba ni frtalj (četvrt) ure da se izjavi ovo nekoliko rieči. Ali zato ipak moram da kažem, kako mi ove rieči nismo izrekli pred saborom

bečkim, premda smo u sedamnaest dana imali dovoljno vremena k tomu.

Za uvod odgovora navadjam ovdje niže navedena tri pitanja, od kojih svako daje povoda dugomu motrenju i umstvovanju. Pitanja ova jesu: a) Što je sedamnaest dana za cielu budućnost, koja traje nebrojena ljeta? b) Što je sedamnaest dana za tako važni koračaj, koji — učinjen jedanput — ne dade se natrag povući? c) Što je sedamnaest dana samo za upoznati ono golemo političko polje, koje sada baš ne poznadu ni oni, koji su ga nedavno stvorili?

Sasma je drugo političko gledište u Zagrebu, a drugo se ukazuje u Beču. Tri su nam življa osobito služila za ravnanje koračaja naših: 1. Nadvojvoda Ivan, kao opunovlašćeni upravitelj cesarsko-kraljevski, zajedno izraz dinastičke volje. 2. Odgovorno ministarstvo, kao izraz vlade i 3. Sabor bečki, kao izraz narodne volje.

Nadvojvoda Ivan — postavljen na prolazu svome u Frankfurt* — primio nas je poznatom svojom milotivom i veoma ljubeznom pripravnošću. Ali pun visoga i jedino spasonosnoga zvanja svoga u Frankfurtu, je nam mogao dati utješenja, niti učiniti krepke nadbe, na koje bi mi bili kadri, da oslonimo zahtievanja aroda našeg. On se naskoro odrekao časti svoje (kad se ar Ferdinand vratio u Beč), otišao u Njemačku, a uzlebana Austrija bi ostavljena sudbini svojoj. Na ovoj akle strani (nismo našli) nikakvog držališta.

Ministarstvo sadašnje — otvoreno nekoliko enutaka prije dolazka našeg — nije jošte poznavalo lje, na kome sjedi. Ministarstvo ovo — novo u ve-

* Kako je poznato, Niemci su na saboru u Frankrtu izabrali nadvojvodu Ivana za državnog upravitelja emačke.

likom i težkom poslu svome, (možebiti nenadareno posvema povjerenjem vladaoca), podčinjeno golemom odgovoru naprama saboru, stojeći usred borbe najrazličitijih živalja — nije moglo dati takav odgovor, koji bi bio kadar, da nam služi za pravac koračaja naših. I s druge dakle strane — nikakvog držališta.

Sabor bečki — mlade slobode novi cviet — jošte nije organiziran glede načela svojih. Bečkomu se saboru ljulja tlo pod nogama. Zastupnici toli različnih naroda jošte se niti ne poznadu; još ne uvidjaju interese svoje, koji će biti glavni za cielost; još ne znadu upravo, gdje je Austrija? hoće li biti? i kako će biti?

U saboru bečkom sjede dvie osobite velike strane — razdieljene narodnom antipatijom. To su Niemci i Slaveni. Niemci teže za majoritetom (većinom). To treba naravno da bude prisiljeni umjetni majoritet, jer je u Austriji veći broj Slavena, nego li Niemaca. Zato (Niemci) paze na svako pitanje, koje se tiče interesa slavenskih. U svakom pitanju, što ga postavi Slaven, oni njuše panslavizam, te proriču propast, koju Slaveni pripravljaju Niemcima.

Ovaj stališ razdraženosti, bojazljivosti i nepovjerenja učinio je sabor nepripravnim za riešenje tako važnoga pitanja. Zato dakle niti na trećoj strani — nikakvoga držališta.

Držali smo dogovor zaradi toga, što da činimo? Nekoji vriedni domorodci bili su toga mnienja, da mi poklisari svakako moramo izpuniti zadaću našu, te pred saborom bečkim izjaviti želju naroda našeg. Nu ja ovdje očito izpoviedam, da sam se tomu protivio.

Ne mislim ja, da je sabor zagrebački poslao u Beč poklisare, da oni tamo bez svakog razsudjivanja okolnosti — kao sliepa mašina — izreknu, što im je naloženo. Naša je dužnost, da radimo u duhu nama pro i-

sanih načela, da se vladamo polak uviek mienjajućih se političkih akcija, kako se ne bi kompromitirala sreća i poštenje naroda našeg.

Tako ja sudim. Ako to ne stoji, onda ne treba poklisara, nego pošalji komad papira: crno na bielom, pa gotova stvar. Reko sam — i sada to velim; — da zadaća Hrvata i Slavonaca nipošto ne može biti: da na saboru bečkom, kojega nisu niti pravi članovi, prvi postave pitanje o centralizaciji ministarstva, pa da prvi zametnu prepiranje o predmetu, koga isti sabor sada još ne želi pretresati. Da smo to učinili, mi bismo navalili na nepripravni sabor, s onim ga pitanjem razkomadali, frankfurtskim prijateljima pružili liepu priliku, a biedni sabor jamačno upropastili.

Mi kao gosti — došavši onamo, da izrazimo simpatije naše prema cjelokupnoj Austriji — moradosmo čekati, dok sama Austrija putem sabora svoga ne pokaže svietu, da živi, da osjeća važnost svoju, da hoće da bude cjelokupna. Kad to učini, onda je za nas vrieme, da se dïgnemo i da rečemo: „Braćo, evo nas! Mi pristajemo k vama i gotovi smo, da za tu ideju žrtvujemo sve, ako bude podpuna sloboda i jednakost svih naroda u Austriji!“

To su bile moje misli u Beču, to su i sada. Kod toga ostadosmo. Da se ipak ne bi moglo kazati, kako nismo pokazali znak prebivanja našeg u Beču, izdali smo jedan proglas pod imenom „Die Kroaten und Slavonier an die Völker Oesterreichs“ s podpisom: „Die kroatisch-slavonischen Deputirten“.

Ovaj proglas izjavljuje naša načela glede Austrije, ustanovljena u saboru zagrebačkom. Dadosmo učiniti deset hiljada iztisaka — sve je otišlo u bieli sviet! Bečkim je novinama priklopljeno do 4000 komada, novinama „Die Presse“ 1000 komada, slavenskim bečkim

novinama takodjer 1000. Ministarstvu i saboru razdieljeno je 500, na burzi 300, trgovačkom družtvu dano 400 komada itd., a na sokacima raznešeno je po dječacima više hiljada komada.

Bečani su rado čitali opis naših — njima do sada posve nepoznatih — odnošaja. Sve, što do onda bijaše o nama pisano, bio je plod magjarskih spletaka i žurnalistike, koju velikom većinom imadu u ruci židovi bečki, te su s jedne strane organi Frankfurta, a s druge strane Budimpešte. Mogu istinski kazati, da je ovaj proglas na obće mnienje djelovao mnogo i vrlo dobro.

Osim raznovrstnih vizita, što smo ih pravili političkim matadorima bečkim, bijasmo napokon kod saborskog podpredsjednika (predsjednik je otišao u Innsbruck), te smo mu pismeno izjavili, da „mi tako dugo, dok se bečki sabor ne bude izrazio glede cjelokupnosti Austrije, ne nakanismo u tom obziru učiniti nikakav korak, nego se ograničujemo jedino na naš proglas, koga s dopisom našim službeno priobćujemo“.

Sudim, da smo tim načinom izpunili dužnost našu. Izjavili smo naime svietu simpatiju domovine naše prema Austriji i prema cjelokupnosti njezinoj. S druge pak strane nismo sebi svezali ruke, niti smo odmah vjeru našu zadali za ideju, o kojoj se još nisu izjavili ni sami prvi nadležni interesenti, je li im je ideja povoljna, je li ju je moguće izvesti? Mi nismo u naglosti ništa učinili, što ne bi mogli izvršiti. — Mi Hrvati i Slavonci učinit ćemo za Austriju, t. j. za savez slobodnih i jednakih naroda, sve, povući ćemo i mač, ako bude Austrija hotjela da živi. Nu ako ona sama k tomu nema volje, tada nipošto nije naša zadaća, da budemo čel. vodje u tome poslu, pa da Austriju uzdržimo silom.

Zašto da prisilimo bolestnu Austriju, da rekne: „

sam zdrava!“ a to nije istina. Bolest se ne da sakriti; ona će nadvladati bolestnika, i on će pasti u grob.

Kakogod se medjutim stvari naše okrenule, politika je naša otvorena i ne će ni u kojem slučaju biti izdaja, kao što bi bila, kad bismo mi sada s Magjarima ovako traktirali: ako car i kralj dodje u Budim, mi hoćemo u Budimu imati središnje ministarstvo. Ili jedan centrale u Beču ili neka svaki narod ima ministarstvo za sebe; druge alternative nema.

Medjutim se mora srušiti oholost magjarska. Mi iz toga uzroka dugo stojimo s oružjem u ruci. Istina je i vojaci sami viču, da zašto ne idu preko Drave. Sviet oko Drave, gdje vojska stoji već tako dugo, takodjer viče, da će ih vojaci skoro zajesti, kao što gusjenice, kada dodju u šumu. Ali što ćemo? Naš ban znade, što radi. Ne će on s kojekakvom šakom insurgenata prieći preko Drave, niti sa vojskom nepripravnom i neuredjenom. Ne će on ići nesigurnim putem, nego će ići onako, kako valja da idu junaci, gotovi na sva.

Narod je naš sada u preporodu. Sad će se početi nova dogodovština (povjest) naroda našeg. Staru ne znamo, srednju nismo ni imali; sada tek znat će se u Europi, da na svietu ima Hrvata, Slavonaca i Srba riečju: južnih Slavena. Zato želi ban postupati pošteno, junački i slavno. Osam dana, dvie nedjelje, mjesec dana — šta je to u življenju naroda?

Puštajmo sve ravnanju bana našega. U njegovim je rukama sila. Vjerujmo, da sve, što on radi — radi kao Slaven. Neka nitko ne sudi prerano. Mi ne znamo sve tajnosti; nu vjera ta, da ban radi za domovinu, da radi kao Slaven, dogma je naš i treba da bude. Pouzdanost i uzklik „neka živi ban!“ — neka nas vodi, kamo g)d on reče.

Ako smo vjerni dvoru, budimo vjerni kao Slaveni.

Ako želimo uzdržati Austriju, uzdržimo ju kao Slaveni. Ako mi proti Magjarima vodimo rat, vodimo ga kao Slaveni!

Za sada smo mi poklisari na dvoru i čekamo, da nam se dadu druge zapoviesti i druge naloge. Ako se u Beču poduzme pitanje centralizacije, onda ćemo se morati vratiti u Beč. Ali ne mislim, da gori četvorica trošimo novce i vrieme. Sudim, da će biti dosta jedan Hrvat, a jedan Slavonac. Drugi neka posluju doma; ima puno djela za svakoga, koji samo hoće.

U Zagrebu, 8. kolovoza 1848. Ljudevit Vukotinović, jedan od poklisara."

Medjutim je sabor bečki nastavio bezplodne razprave svoje. U više sgoda iztaknula se ondje slavenska većina. Tako je n. pr. 17. kolovoza trebalo birati novo predsjedničtvo sabora, jer se prema poslovniku izbor predsjedničtva obavljao svaka četiri tjedna. Slaveni glasovahu za dra. Antuna Strobacha, rodoljubnog odvjetnika českog, te je on bio izabran za predsjednika. U sjednici pak od 11. rujna predložio je český rodoljub Havliček, neka se svako pitanje prije glasovanja prevede na poljski i rusinski jezik, ako to zatraži 10 poslanika. Havliček veli, da predlog svoj nije potegnuo na český jezik, jer český poslanici znadu njemački, dočim seljački zastupnici poljski i rusinski ne mogu razumjeti njemačke predloge.

Poslanik Ambroš pristaje na to, pa zahtieva pravo prievoda i za južne Slavene. Niemac Borosch veli, da bi to bilo skopčano s velikim troškovima i potežkoćama, pak se neka zato imenuje odbor, koji će tu stvar iztražiti. Poljski knez Lubomirski toplo preporuča predlog. „Stekli smo već tolike blagodati, pa treba da stekne o i slobodu jezika, da stečemo pravo: služiti se našim j-zikom. Komora je pametno uradila, kad nam u ov(n

obziru nije htjela narinuti kakav zakon. Nu i mi smo pokazali, da nam je stalo do sporazuma, kad smo se služili općenitim jezikom (njemačkim). Ima istina težkoća, nu te je lahko svladati. Ako se taj predlog ne primi, ja ću predložiti, neka se svako pitanje svim poslanicima protumači u narodnom jeziku njihovom".

Iza toga je govorilo još mnogo poslanika. Napokon dodje stvar do glasovanja, i tu nadvladaše Slaveni.

U saborskoj sjednici od 29. rujna predložio je odbor, koji je imao izraditi ustav, osnovu g l a v n i h p r a v a (Grundrechte). Ovdje ćemo iznieti samo najvažnije.

§. 1. Svi ljudi imadu jednaka prirodjena neotudjena prava, medju koja najprvo spadaju: pravo samo-održanja, pravo na slobodu osobe, neporočnost, te promicanje duševnog i materijalnog blaga svoga. Uživanje ovih prava nema drugih granica osim onih, koje naravno proizticu iz jednakoga prava svakoga čovjeka.

§. 5. S v a k a v r s t p l e m s t v a u k i d a s e, i p l e m s t v o s e v i š e n e s m i j e p o d j e l j i v a t i. Na javne časti (službe, urede) imadu svi državljani jednaka prava. Javno se odlikovati ili nagraditi može samo onaj, tko je to sam po sebi zaslužio, a nijedno odlikovanje ne može baštinstvom prieći na drugoga.

U daljnjim se ustanovama ukida smrtna kazna i državna crkva. Tajna pisma da se ne vriedja. Državljanima je prosto, da sklope kakovo družtvo: za to ne trebaju dozvolu kakvoga poglavarstva. Svatko je vlastan, da misli svoje izusti, napiše ili naslika, pa da ih na svjetlo izda, kako mu je volja.

Svako pleme ima nepovredivo pravo, da brani i njeguje narodnost svoju, naročito jezik svoj. Država jamči za ravnopravnost svih jezika narodnih u školi, službi i u javnom životu. Austrijanski državljani su vlastni, da se mirno i bez oružja skupljaju, a da to ne trebaju prija-

viti poglavarstvu. Pučke skupštine pod vedrim nebom mogu se zabraniti tek onda, kad prieti silna pogibelj općemu redu i sigurnosti. Za obranu države i ustava postoji narodna obrana (Volks-Wehr), koja se dieli na vojsku i narodnu stražu, a uredit će se posebnim zakonom. Vojska podpada pod gradjanske zakone i sudišta. Vojnička sudišta obstoje samo u vrieme rata i za disciplinarne prekršaje.

Zadnjih dana mjeseca rujna predložilo je ministarstvo saboru u Beču proračun, kojim se pokazuje potreba od 61,835.398 forinti na državne izdatke. Pošto dotadanji porezi ne dostaju za toliki izdatak, tražilo je ministarstvo povećanje izravnih i neizravnih poreza. O tome se razpravljalo u sjednicama 3. i 4. listopada. Stranke se složiše u tome, da može biti govora samo o provizoriju poreza. Ipak treba da se prije svega odstrane prijašnji porezi, koji su se pobirali za feudalnog sistema.

Daljnje razpravljanje o porezima prekinula je poznata buna bečka, koja je buknula 6. listopada prije podne. Toga dana u 5 sati poslije podne držana je sjednica saborska, dočim je još na više mjesta u gradu trajala borba izmedju vojske i buntovnika. Predsjednik Strobach nije htio da otvori sjednicu, na Löhner izjavi, da će proti njemu podići tužbu. Hornbostl stade govoriti o današnjim dogodjajima. U to dodje viest, da je ratni ministar Latour obješen na svjetiljci uličnoj. Učinjen bi predlog, neka se svake pol ure izda proglas na narod. Caru bi poslana adresa, u kojoj se traži: 1. Neka se sastavi novo pučko ministarstvo, u kojem će ostati Doblhof i Hornbostl. 2. Neka se podieli amnestija svim gradjanskim i vojničkim osobama, koje su učestvovale u današnjim dogodjajima. 3. Neka se svrgne ban Jelačić. Zaključeno bi, da će se iz sredine sabora izabrati

permanentni odbor sigurnosti. Za članove toga odbora bijahu izabrani: Goldmark, Füster, Bisinski, Mayer, Löhner, Klaudi, Brestl, Schuselka, Umlauft i Skoda, dakle sami pristaše ljevice saborske (pristaše Frankfurta). To se moglo dogoditi samo tako, što su već sada mnogi slavenski zastupnici ostavili sabor bečki.

Kako je poznato, car Ferdinand pobiegao je 7. listopada iz Schönbrunna u Olomuc. Pobjegoše većinom i zastupnici saborski iz Beča, a i do 100.000 stanovnika. Buntovnici su vladali u priestolnici austrijskoj; oni su komandirali i u „krnjem" saboru preko pristaša svojih. „Permanentni odbor sigurnosti", što ga je izabrao sabor, bijaše samo puko orudje kolovodja bečke bune. Sa svih strana primicala se vojska, da silom uduši ovaj nenadani i nenaravni pokret u Beču za interese magjarske.

Južni i sjeverni Slaveni prosvjedovahu proti eventualnim zaključcima „krnjega" sabora bečkog. Upravljajući odbor županije zagrebačke zaključio je odmah: 1. da ne će priznati ono, štogod bude odlučio bečki sabor i ministarstvo dotle, dok se ustavna vlast ne povrati kralju; 2. neka se Slaveni u Austriji živući pozovu u Zagreb ili u koji drugi grad na skupštinu, gdje će se dogovarati o spasenju priestolja carskog na temelju slavenstva; 3. neka se pozovu sve domaće oblasti, da učine to isto.

Č e s k i pako gradjani u P r a g u držali su 9. listopada 1848. skupštinu, na kojoj stvoriše ovaj p r o g l a s na narod češki:

„Buna, ubijstvo i nasilje u Beču dovelo je u pogibelj poručanstva slobode. Stranci prevrata pošlo je proti volji većine vrlih žitelja bečkih za rukom, te ustavnoga našega cara i kralja prisiliše, da pobjegne, a sabor uplašiše tako, da u njemu sada dosadašnja manjina pravi nezakonite odluke bez obzira na red i zakon.

U ime i po smislu vrlih žitelja pražkih mi poričemo sve, što se nezakonito odlučuje na saboru. Poričemo skupštinu, koja u manjini — nesposobna, da što odluči — proti naputku svome kani da sebi prisvoji izvršujuću vlast.

Mi opominjemo Pražane na pogibelji bune i anarkije, koja hoće da Česku strmoglavi u nevolju i vječito robstvo. Zato budite složni! Nama Česima neka ostane historička slava, da smo — uzprkos svim potvorama — ostali vjerni monarkiji.

Sloga daje narodnu snagu; zato čuvajte slogu. Po njoj ćemo pobiediti neprijatelje i klevetnike.

U Pragu, 9. listopada 1848. Od čeonika i skupštine gradskih zastupnika".

Drugi pak dan donesoše novine pražke ovaj poziv českih zastupnika, koji su ostavili sabornicu bečku: „Mi dolje podpisani pozivamo sve parlamentarne drugove naše, koji su s nama jednoga mnienja, bili oni iz kojegod na saboru austrijskom zastupane zemlje, neka se 20. listopada te god. svakako sakupe u Brnu u Moravskoj, gdje će se u interesu ukupne monarkije viećati o osiguranju parlamentarne slobode i o obezbiedjenju eksistencije ustavotvornog sabora. U Zlatnom Pragu, 10. listopada 1848. Palacky, Rieger, Pinkas, Tyl, Stanek, Hamernik, Král, Kratochwil, Nebesky, K. Havliček, Kaubek, Šedivy, Stiebitz, Schönhansl, Wocel, Pulpan, Wěžnicki, Jelen, Reichert i dr. Brauner".

Ujedno je izdan i proglas na narod.

Medjutim je car i kralj Ferdinand 22. listopada 1848. izdao naredbu, po kojoj prekida sabor austrijski u Beču, gdje stoji pod terorizmom buntovne svjetine, pa ga saziva za 15. studenoga u Kremsier.

Kremsier je malení gradić u Moravskoj, te je onda brojio 6 do 7 tisuća stanovnika. Karakter grada bijaš

g. 1848. skroz njemački, premda u okolici stanuju moravski Česi („Hanaci“ zvani). Grad je poniemčila gimnazija i viša djevojačka škola njemačka, premda su djaci bili ogromnom većinom češkoga porieklа.

Brzo se uvidjelo, da se u Kremsieru ne će moći sabor sastati već 15. studenoga. Razloga je tomu bilo više. Trebalo je u ljetnoj palači nadbiskupskoj preurediti dvoranu za saborovanje, što je dakako tražilo dosta vremena. Valjalo se dakako pobrinuti takodjer za to, da toliki zastupnici i ostali gosti dobiju sgodnih stanova u tom malenom gradu. Napokon ne bi se u tako kratko vrieme ni zastupnici mogli sabrati, pošto su mnogi od njih poslije bečke bune otišli kući, gdjekoji u daleke krajeve (Bukovina, Dalmacija), od kuda ne bijaše ni brzih komunikacija. Kralj je pak želio, da pred sabor izadje sa novom vladom, a ta se sastavljala vrlo težko. Zato je Ferdinand odgodio otvorenje sabora do 22. studenoga kabinetskim pismom od 10. studenoga

Već tjedan prije otvorenja sabora dolažahu u Kremsier mnogi zastupnici. Vukla ih je želja, da saznaju novosti, a i da se dogovore. Češki zastupnici — s Riegerom i Palackyjem na čelu — odputovahu iz Praga 15. studenoga. Narod im je priredio srdačne ovacije na odlazku. Do 19. studenoga sakupilo se u Kremsieru 127 zastupnika, medju njima do 35 Frankfurtista (njemačka ljevica).

Poslije službe božje otvoren bi sabor 22. studenoga. Sjednicu započe dotadanji — još u Beču za vrieme bune izabrani — poslanik S m o l k a. On izjavi, da je dospio rok njegove časti, pa da se ima birati novi predsjednik. Nekoji su se tomu opirali, zahtievajući, neka se sa izborom počeka još koji dan, da se poslanici uzmognu dogovoriti medju sobom, a i zato, što još nisu bili prisutni mnogi zastupnici. Ipak bi preuzet izbor. Prisutnih bijaše 248 zastupnika izmedju njih 383. Kod prvoga

glasovanja dobio je Strobach 122 glasa, Smolka 121, Schmidt 2, a Lasser i Schulka po 1 glas. Pošto je po pravilima predsjednik morao dobiti više od polovice svih glasova, moralo se je ponovno glasovati. Kod drugoga glasovanja sakupilo se već 255 zastupnika. Strobach je dobio 124, a Smolka 131 glas. Tako je Smolka bio izabran za predsjednika sabora.

Kod izbora predsjednika održala je dakle pobjedu ljevica njemačka. Nu ta je pobjeda bila samo slučajna. Od slavenske je naime stranke, koja je kandidirala Čeha Strobacha, manjkalo mnogo članova; ovi su stigli tek nekoliko dana kasnije, pa onda stvorili stalnu slavensku većinu u saboru. Osim toga su za Smolku glasovali neki Poljaci, koji za vrieme bune bečke njemu dadoše glas, pa sada nisu htjeli da sebi protuslove. Napokon Smolka je ipak Poljak, protivnik Frankfurta; prije bune bečke držao je s ostalim Slavenima, te ga je samo obćenita oluja povukla u onaj vrtlog bečki. U zahvali svojoj priznao je i sam Smolka, da mu je samo slučaj pribavio to povjerenje, jer da u saboru ima mnogo vještijih muževa.

Kad je sabor još izabrao podpredsjednike svoje (Mayer i Lasser), zaključi Smolka sjednicu, pa drugu sazove za 27. studenoga, dokle će se dvorana sasvim urediti, a odbori pripraviti operate svoje.

Medjutim se carskim dekretom od 21. studenoga sastavilo novo ministarstvo austrijsko. Predsjednik ministarstva — ujedno i ministar carske kuće i vanjskih poslova — jest knez Felix Schwarzenberg; ministar unutarnjih poslova: grof Franjo Stadion, koji je ujedno i privremeni ministar prosvjete; ministar finan cija: barun Kraus; ministar vojničtva: general-majo barun Cordon; ministar pravosudja: dr. Alexande Bach; ministar trgovine i javnih gradnja: vitez Bruck ministar poljodjelstva: vitez Thienfeld.

Knez Felix Schwarzenberg je rodom Čeh, muž vrlo naobražen i prijatelj naroda svoga. On je feldmaršall-lieutenant; nu više je djelovao na diplomatičkom, nego li na bojnome polju. U zadnje vrieme bijaše c. kr. poslanik kod dvora napuljskog. Pisao je i više njemačkih knjiga, iz kojih se vidi samo boljar (veleposjednik.) U najnovije doba nije nigdje stupio na javno polje. Češka deputacija nije bila s njime zadovoljna.

Drugi ministar — grof Stadion — bit će prava duša ministarstva. „Ovaj gospodin ima mnogo prijatelja i neprijatelja. Pod Metternichom bijaše liberalan. I on je prijatelj Slavena, što je pokazao još pod starim sustavom, kad bijaše gubernator u Trstu. Njemu valja zahvaliti, što bijaše već onda prviput uveden narodni naš jezik u istarske škole. Stadion je naime dao potrebne knjige sastaviti u hrvatskom književnom jeziku s popravljenim pravopisom; prije se učilo samo talijanski. Iz primorja austrijskog otišao je Stadion u Galiciju, gdje su se kasnije na njega tužili Poljaci, što je pod okrilje svoje uzeo nesretne, zanemarene i ugnjetene Rusine. Na saboru austrijskom bijaše Stadion do sada glava t. zv. centralističke stranke, koja bi rado, da se otrese Frankfurta, pa da cielu Austriju stopi u jedno kompaktno tielo".

Ministar financija — barun Kraus — je učenik stare škole, te je za prošle bune bečke morao igrati ultra-liberalnu ulogu. On se više bavi računima i novcem, nego li politikom. Inače je vrlo marljiv i vješt poslu svome.

Ministar vojničtva — general-major Cordon — bijaše na glasu kao vrlo uvježban čovjek u vojničkim poslovima. On bijaše u zadnje doba — poslije bune — zapovjednik grada Beča, pa su Bečani bili zadovoljni s njime. Politikom se nije bavio.

Ministar pravosudja — dr. Alexander Bach —

jest „ponajbolji jurista monarkije austrijanske; to će reći, da znade malo više, nego li konfuzne zakone Verböczyjeve. Bach je vrlo naobražen čovjek, bistra uma i mudre glave. Bečani su ga tako mrzili, da ga htjedoše objesiti 6. listopada, te je jedva utekao. Bach je revni federalista, premda je ipak kadkada zagledao i u Frankfurt".

Ministri Bruck i Thienfeld jesu centraliste, ali se do sada nisu puno izticali.

Kad se 27. studenoga sastao sabor u Kromjerižu (Kremsieru) na drugu sjednicu, trebalo bi da se po ustanovama poslanika najprije pročitaju zapisnici sabora bečkog od 28., 29. i 30. listopada, koji još ne bijahu pročitani. No one sjednice bijahu držane iza vladareve odgode sabora. Zato je zastupnik Hellrigl predložio, neka se ne čitaju zapisnici tih sjednica, čime će se iztaknuti, da sabor ne priznaje dotične sjednice zakonitima. Ne radi se tu o sadržaju njihovome, već o tome, da li kruni pripada pravo, da odgodi sabor. Ove su sjednice držane pod uplivom terorizma; zato je vlada imala pravo, da odgodi sabor.

U ime Čeha govorio je za predlog Hellriglov dr. Franjo Rieger. I on misli, da ne treba čitati ove zapisnike. To nisu zapisnici saborski, jer viećanje nije bilo slobodno. Ni on se nije usudio, da dodje u sabor, jer nije bio siguran od buntovnika bečkih. Da je pak i dalje ostao u Beču, dogodilo bi mu se ono, što se dogodilo i ministru Latouru: objesili bi ga o svjetiljku. U najboljem slučaju ne bi ipak mogao vršiti dužnost svoju. Njegova mu dužnost nalaže, da govori, a on bi pod pritiskom svjetine morao šutiti. Mandat njegov ne veli ništa o tome, da bi morao s oružjem braniti interese puka. A zar bi smio u saboru braniti viteškog junaka Jelačića kao što je to činio prije 6. listopada?.... Na sabor nije bio zastupan veliki dio Češke i Tirola, a isto tako

nisu bile zastupane niti sve druge pokrajine austrijske. Priznate li one zapisnike, tad je Windischgrätz ubojica, a Messenhauser i ostali ubijeni buntovnici (Robert Blum, Jelovicki itd.) mučenici slobode; onda treba, da se spomenik sagradi svim onima, koji su u Beču pali za stečevine od 6. listopada!

Schuselka je u ime ljevice preporučao, neka se čitaju spomenuti zapisnici saborski. Bečki je sabor i poslije patenta, kojim car odgadja sjednice, odlučio izdati adresu na cara, pa je Njeg. Veličanstvo deputaciju saborsku priznalo za takovu. Schuselki je odgovorio Brauner: Priznamo li one zapisnike, kompromitirat ćemo Njeg. Veličanstvo i nas same, a priznat ćemo revoluciju. Ima revolucija, o kojima se može kazati, da ih prave ili djeca ili ludjaci. Takova je revolucija od 6. listopada, koju su proizveli inostranci, žrtvujući blagostanje Beča tudjim interesima. Ta je revolucija najgriešnija od svih, što ih je ikada bilo. Hoćete li zabaciti ove zapisnike ili priznati ovu revoluciju?

Zatim se prešlo na glasovanje. Konstatiralo se, da ima prisutnih 277 zastupnika. Od ovih je njih 143 glasovalo za Hellriglov predlog, a 124 proti njemu, a 10 poslanika uzteglo se od glasovanja, medju tima i sam Smolka, premda je on predsjedao onim sjednicama u Beču. Tako bijaše primljen Hellriglov predlog, a odsudjena revolucija bečka.

Iza toga prijavi predsjednik Smolka, da u dvoranu dolaze novi ministri. Na ministarske klupe sjedoše: Schwarzenberg, Stadion, Bach, Bruck, Krauss, Cordon i Thienfeld. Smolka pročita vlastoručno pismo Njeg. Veličanstva, kojim se knez Schwarzenberg imenuje ministrom predsjednikom. Zatim čita ono pismo, što ga je Schwarzenberg upravio na predsjednika saborskog, i kojim mu priobćuje imenovanje svoje. Napokon uze govoriti ministar-

predsjednik Schwarzenberg, da razvije program svoje vlade.

Treba samo da se još obazremo na jednu bunu, koja se dogodila u austrijskoj zemlji — u gradu Lavovu.

Uzrok joj nije bio velik, — ta godine 1848. i ne treba velikih uzroka, da gdje plane buna! Neki topnici zavadiše se u Lavovu 1. studenoga 1848. na ulici s narodnim gardistima. Iz svadje porodi se tučnjava, te jedan gardista pade smrtno ranjen na zemlju. Saznavši za taj čin stade se odma narodna garda i puk sabirati po ulicama. Mjestni kapetan Haimerle, koji je išao u general-komandu, da primi zapoviest, bude od gardista uhvaćen i odveden na glavnu stražu narodne garde. Ordonanci kapetanovi pobjegoše do glavne straže c. i kr. vojske, da dojave, što se dogodilo s kapetanom njihovim, pri čemu su gardiste za njima izpalili nekoliko pušaka.

Žiteljstvo se u Lavovu stalo buniti. To je prinukalo vrhovnog zapovjednika Hammersteina, da vojsku konsignira u vojarnama. Narodna garda medjutim takodjer pograbi oružje, pa dvie kompanije njezine zauzmu mjesto pokraj topničkoga parka. Po uzoru bečkih buntovnika stadoše sada i u Lavovu djaci, radnici i gardiste graditi barikade. Na t. zv. Ringu sakupilo se za kratki čas silno množtvo naroda.

Grenadiri, koji su čuvali glavnu stražu vojničku, naperiše doduše bajonete, pa su častnici njihovi izposlovali od garde, da je garda pustila na slobodu zarobljenoga kapetana Haimerla; no ipak se našlo za nuždno, da se glavna straža vojnička pojača sa dvjema četama grenadirskim. Gubernator Zalevski i mnogobrojne deputacije molile su komandirendera Hammersteina, neka odpusti vojsku, pa će se odmah povratiti mir. Nu Hammerstein je zahtievao, neka se prije uklone barikade.

Ovo je stanje potrajalo kroz cielu noć do 7 sati u jutro 2. studenoga. Vojska je ostala u svojoj poziciji, a garda pod oružjem; uz nju bijaše akademička legija sveučilišta lavovskoga i svakojaki proletarci, naoružani kosama, sjekirama, toljagama itd.

Već se u jutro činilo, da će gradjanstvo ukloniti barikade, pa time izpuniti zahtjev zapoviedajućega generala. No na jednom se osbiljno poremetio mir. Konjanici naime narodne garde stadoše grditi vojnike; ovi uzvratiše i za tili čas ležahu neki konjanici u vlastitoj krvi. Narod plane novom vatrom. Uklonjene barikade budu s nova sagradjene, pače su ih podigli još i više. Zvona zazvoniše na juriš. Sa prozora stane narod pucati na vojsku, te su dva topnika pala. Sada istom zametne se pravi boj po ulicama lavovskim. Ustaše se sakupiše na sveučilištu, te iztaknuše crveni barjak. Topničtvo je pucalo iz topova na barikade i brzo ih je razorilo. Sve se bliže vojska primicala sveučilištu. Sad stanu topovi rigati silnu vatru. Raketama zapališe aulu i bližnje sgrade, dapače i viećnicu gradsku. Videć, da već gore mnoge kuće, dozove se narod k pameti.

Deputacija odbora sigurnosti dodje o podne k vrhovnom zapovjedniku Hammersteinu, te je s njime ugovorila kapitulaciju pod ovim uvjetima: 1. Narodna će se garda reorganizirati na zakonitom temelju pod kontrolom c. generala, koga će naznačiti vrhovni zapovjednik. 2. Garda će položiti poljski orao kao znak narodne garde. 3. Akademička će legija položiti oružje i predati ga carskoj oružani; osim toga legija se sasvim razpušta. 4. Svi emigranti, koji nisu austrijski podanici; isto tako svi strani ljudi, koji ne spadaju u Lavov, — ostavit će za 3 dana grad, a oni prvi jošte će se udaljiti iz zemlje (Galicije). Čim izmine ovo vrieme (3 dana), naznačit će grad generalkomandi sve osobe, koje spadaju u prvu ili

u drugu kategoriju; c. i kr. vojska dat će ih odvesti kući ili — ako im se tamo ne će — na koje drugo mjesto izvan carevine, koje će mjesto opredieliti same te osobe, no ujedno i naknaditi troškove vožnje. 5. Ako se točno ne izpuni koji od ovih uvjeta, ili ako se povrati anarhičko stanje, naviestit će se gradu Lavovu stanje obsade.

No već drugi dan — 3. studenoga — izašao je ovaj p r o g l a s vrhovnog zapovjednika:

„U kapitulaciji od 2. studenoga točka 5. bijaše odlučeno, da će se gradu Lavovu naviestiti obsadno stanje, ako se uvjeti kapitulacije ne izpune točno, ili ako se povrate dogadjaji, slični onima, koji su se jučer sbili.

Budući da se opet noćas i danas prije podne sa prozora i podruma pucalo na vojsku moju, te sam se ja osvjedočio, da se želi nastaviti anarhičko stanje, našao sam za nuždno, da gradu Lavovu naviestim o b s a d n o s t a n j e.

Uslied toga naredjujem: 1. Obćenito razoružanje. 2. Ukinuće svih klubova i prava udruživanja — dakle ukinuće „Rade narodove“ centralne. 3. Osim njemačkih i poljskih novina lavovskih nesmiju izlaziti drugi listovi 4. Štampa će se stegnuti na toliko, da se bez moje dozvole nesmije nikakav oglas štampati ni priliepiti. 5. Mješovite komisije pregledavat će radi položenja oružja sve kuće, pregledavanje kojih ću za nuždno naći. 6. Zabranjuju se sva sakupljanja po javnim mjestima. 7. Za sve osobe, koje bi se s oružjem u ruci oprle vojsci, te od nje bile uhvaćene, kao što i za one, koji poticaju na bunu — proglašuje se time prieki sud.

U Lavovu 3. studenoga 1848. Barun Hamm r-stein v. r.“

VI.

Promjena na priestolju.

Dne 2. prosinca u 8 sati u jutro sakupila se sva vojnička i civilna poglavarstva olomučka na višu zapovied u palači nadbiskupskoj. Nitko nije ni slutio znameniti događaj, koji će se za koji čas izvršiti. U 9 sati stupi k njima dvorski činovnik i javi im važnu viest, da se Njeg. Veličanstvo car i kralj Ferdinand odrekao priestolja na korist nećaka svoga Franje Josipa. Zatim su bila sveukupna poglavarstva upućena, neka se sakupe u priestolnu dvoranu palače nadbiskupske, gdje će se moći pokloniti novomu vladaocu svomu.

U priestolnoj dvorani bijahu već sabrani svi u Olomucu nazočni članovi visoke obitelji carske, po imenu: nadvojvoda Franjo Karlo, njegova supruga nadvojvodkinja Sofija, nadvojvode Franjo Josip, Ferdinand Maksimilijan, Karlo Ljudevit, Karlo Ferdinand, Karlo Vilim i Josip, nadvojvodkinja udovica Marija Dorotea, nadvojvodkinja Elizabeta i suprug njezin nadvojvoda Ferdinand Viktor d' Este. Osim toga bijaše u dvorani ban hrvatski FML. barun Josip Jelačić, feldmaršal knez Alfred Windischgrätz, vrhovni nadvornik nadvojvode Franje Josipa grof Grünne, te svi ministri i c. kr. savjetnik poslaništva Hübner kao perovodja.

Malo iza toga došla su u dvoranu i Njihova Veličanstva car i carica. Tad izjavi car Ferdinand, da je iz važnih razloga odlučio, da krunu ustupi nećaku svome — nadvojvodi Franji Josipu, pošto se prejasni njegov brat Franjo Karlo odrekao prava nasljedstva, koje mu pripada.

Poslije toga pročita ministar carske kuće knez Schwarzenberg pismo ostavke, podpisano od cara i

kralja Ferdinanda i od nadvojvode Franje Karla, a kontrasignirano od ministra carske kuće. Zatim je jošte Schwarzenberg pročitao ručno pismo, kojim car i kralj Ferdinand proglašuje nadvojvodu Franju Josipa punoljetnim, te pismo, kojim se nadvojvoda Franjo Karlo odriče priestolja na korist sina svoga Franje Josipa. Napokon je jošte pročitao i povelju, kojom novi vladar Franjo Josip javlja svietu, da je nastupio priestolje.

Sada mladi vladar stupi pred cara i kralja Ferdinanda. Na koljena se spusti pred njime, pa zamoli njega i otca svoga, neka mu podiele blagoslov svoj. Prizor bijaše veoma ganutljiv. Nadvojvode i nadvojvodkinje podignu se s mjesta svojih, te se uzdišući i plačući poklone novomu caru.

Dok je trajao taj skroz obiteljski čin, stajahu uz cara i kralja Ferdinanda zastupnici vojske: knez Windischgrätz i ban Jelačić. Obojica bijahu vrlo ganuti. Odstupajući car Ferdinand uze ih za ruke i odvede k nasljedniku svome. Windischgrätz i ban Jelačić od srca zaželiše sreću mladomu vladaru.

Zatim budu po odlazku dvora otvoreni prozori i vrata dvorane. Tada je knez Schwarzenberg još jedanput javno pročitao pred prisutnom gospodom pisma, kojima se car Ferdinand i brat mu Franjo Dragutin odriču priestolja. Žalost obuze sve prisutnike; po sobama se čuo plač. Pošto se već prije pročitao i podpisao zapisnik o važnom ovom činu, svršila se time i sama kratka svetčanost.

Car i kralj Ferdinand proglasio je nadvojvodu Franju Josipa punoljetnim ovim ručnim pismom:

„Mi, Ferdinand Prvi, car austrijanski itd., o - tujemo svima i obznanjujemo, da smo se mnogim dok - zima uvjerili, da je prejasni nadvojvoda Franjo Jos) došao do podpunoga razbora. Zato ga po pravu, k)

Nam pripada kao souverainu i starješini kuće, proglašujemo punodobnim na temelju Naših domaćih i državnih zakona. U tu svrhu smo podpisali vlastoručno ovo pismo i dali smo ga protu-bilježiti i od Našega ministra kuće.

Dano u Našem kr. gl. gradu Holomucu 1. prosinca godine Gospodnje 1848., Našega vladanja 14. Ferdinands r. Schwarzenberg s. r."

Isti dan odrekao se nadvojvoda Franjo Karlo priestolonasljedstva ovom poveljom:

„Ja Franjo Karlo, carević i nadvojvoda austrijanski, kraljević ugarski i češki, ovime očitujem, da mi je Njeg. Veličanstvo — premilostivi naš car i gospodar Ferdinand Prvi, premili moj brat — izjavilo, da iz važnih razloga namjerava položiti krunu carevine austrijanske i k njoj spadajućih kraljevina, a po imenu da se želi odreći na korist previšnjega zakonitog nasljednika svoga.

Premda je dakle uslied toga po redu nasljedstva u previšnjoj Našoj kući na meni red, da primim krunu austrijsku, to sam ipak ja poslije zrelog razmatranja odlučio, te ovime očitujem, da se neopozivno odričem prava nasljedstva, koje mi pripada, i to na korist prvorodjenoga sina moga, — kojemu je iza mene opredieljeno nasljedstvo, — preljubeznoga naime i prejasnoga nadvojvode Franje Josipa, i na korist onih, koji će poslije njega imati naslediti priestolje. Pristajem dakle na to, da kruna carevine austrijanske — i svih s njom sjedinjenih kraljevina i ostalih kojegagod imena zemalja — priedje neposredno na ovoga miloga sina moga, ako o tavku dade Njeg. Veličanstvo, sada vladajući car i kralj.

Dano u kralj. glavnom gradu Holomucu na 1. prosinca 1848. Franjo Karlo s. r. Schwarzenberg s. r."

Car i kralj Ferdinand imao je već davno gotovo pismo, kojim će se zahvaliti na priestolju. Sastavio ga je bio feldmaršal knez Alfred Windischgrätz. Evo toga znamenitog državnog spisa:

„Mi Ferdinand Prvi, božjom milošću car austrijanski itd. Kad smo po smrti gospodina otca Svoga, pokojnoga Franje Prvoga, zakonitim nasljedstvom zasjednuli priestolje — budući sasvim uvjereni o svetosti i osbiljnosti dužnosti Naših — molili smo ponajprije pomoć od Boga. Poslovica Nam je bila: braniti prava; a cilj vladanja: unaprediti sreću naroda austrijanskih.

Ljubav i zahvalnost naroda Naših obilno su Nam nadarile trud i brigu vladanja. Pa i u najnovije doba, kad je griešnim bundžijama pošlo za rukom, da u jednoj strani države poremete zakoniti red i uzpire domaći rat, ostala je ipak nebrojena većina naroda Naših vjerna vladaocu svome. Dokazi toga, što smo ih dobili usred težkoga kušanja, osobito su godili srcu Našemu.

Nu sila dogadjaja, očevidna i neobhodna potreba velikog i svestranog pretvorenja državnog vladanja Našeg, koje smo Mi želili da mu put prokrčimo i da predusretnemo mjeseca ožujka ove godine — sve nas je to uvjerilo, da treba mladjih sila za unapredjenje i sretno izvršenje velikoga ovoga djela.

Zato smo poslije zrelog razmatranja, te iz uvjerenja o silnoj potrebi ovoga postupka, odlučili, da se ovime svetčano odreknemo carskoga priestolja austrijanskog.

Prejasni Naš gospodin brat i zakoniti nasljednik u vladanju — nadvojvoda Franjo Karlo — koji Nam je uviek vjerno bio na ruku, te s Nama dielio poslove, očitovao je i ovime cčituje, — podpisav zajedno ovaj manifest, — da se takodjer odriče carske krune austrijanske, i to na korist si a

svoga, prejasnoga nadvojvode Franje Josipa, koji je iza njega opredieljen za priestolje.

Dočim sve državne činovnike riešavamo zakletve njihove, upućujemo ih novomu vladaocu, prema kojemu imaju od sada vjerno izvršivati dužnosti svoje, na koje su se zakleli.

S hrabrom Našom vojskom opraštamo se sa zahvalom. Vjerna svetoj zakletvi svojoj, bedem proti inostranom neprijatelju i proti domaćim izdajicama, bila je vojska Naša uviek — a ponajviše u novije vrieme — silni stup priestolja Našeg, uzor vjernosti, postojanosti i neustrašivosti, branik nevoljne monarkije, ponos i ures zajedničke domovine. Ona će se s istom ljubavlju i privrženosti sakupiti i oko novoga cara svoga.

Dočim napokon sve narode monarkije riešavamo njihove dužnosti prema Nama, te ovima sve dužnosti i prava, koja ovamo spadaju, svetčano pred cielim svietom prenašamo na premiloga gospodina nećaka Našega, kao na zakonitoga nasljednika Našeg, preporučamo iste narode u božju milost i zaštitu. Neka im Bog podieli nutarnji mir; neka zabludjele povrati k dužnosti, a zaslieplјene k poznavanju; neka opet otvori presušene izvore blagostanja; neka na zemlje Naše prospe punom mjerom blagodati svoje! No neka prosvietli i okriepi takodjer i nasljednika Našega — cara Franju Josipa Prvoga, — da izvrši visoko i težko svoje zvanje na svoju slavu, a na diku Naše kuće i na sreću povjerenih mu naroda!

Dano u Našem kr. gl. gradu Holomucu na 2. prosinca godine Gospodnje 1848., Našega vladanja 14. Ferdinand s. r. Franjo Karlo s. r. Schwarzenberg s. r.“

Isti dan predstavio se novi car i kralj ovom svetčanom poveljom:

„**Mi Franjo Josip Prvi**, božjom milošću car austrijski, kralj ugarski i češki, kralj lombardezki i mletački, dalmatinski, hrvatski, slavonski, galički, vladimirski i ilirski; kralj jeruzolimski itd.; nadvojvoda austrijanski, veliki vojvoda toskanski, vojvoda lotarinžki, salzburžki, štajerski, koruški, kranjski, veliki knez erdeljski, markgrof moravski, vojvoda gornjo- i dolnjo-šlezki, modenski parmanski, piscetinski i guastallski, osvjećinski i zatorski, tješinski i furlanski, dubrovački i zadarski, pokneženi grof habsburžki, tirolski, kiburski, gorički i gradiški, knez trientski i brixenski; markgrof gornjo- i doljno-lužički i istrijanski; grof hohenembski, feldkirchski, bregenčki, svanenberski itd.; gospodar od Trsta, Kotora i slovenskoga kraja.

Budući da je priestolje ostavio uzvišeni Naš stric car i kralj Ferdinand Prvi, u Ugarskoj i Českoj ovoga imena peti, — a prejasni se Naš gospodin otac nadvojvoda Franjo Karlo odrekao nasljedstva priestolja, to smo Mi pragmatičkom sankcijom pozvani, da na glavu Svoju postavimo krunu države Naše.

Zato ovime svetčano proglašujemo svim narodima monarhije, da smo zasjednuli priestolje pod imenom Franje Josipa Prvoga.

Priznavajuć iz vlastitog uvjerenja potrebe i veliku vriednost slobodnih i vremenu shodnih uredaba, pouzdano stupamo na stazu, koja Nas ima dovesti k spasonosnomu pretvorenju i pomladjenju ukupne monarkije.

Na temelju prave slobode; na temelju ravnopravnosti svih narodnosti monarkije, jednakosti svih državljana pred zakonom i dioničtva narodnih zastupnika kod zakonotvorstva — podignut će se na novo domovina u staroj veličini, nu s pomladjenom snagom, da bude sgrada, koju ne će porušiti bure re-

mena, da bude prostrani stan za plemena raznoga jezika, koje pod žezlom otaca Naših od vjekova veže bratinska veza.

Krepko smo odlučili, da svjetlost krune održimo bez oskvrne, a cjelokupnost monarkije bez uštrba. No zajedno smo pripravni, da sa zastupnicima naroda Naših dielimo prava svoja. Zato se nadamo, da će Nam pomoću božjom i slogom naroda poći za rukom, te ćemo u jedno veliko državno tielo sjediniti sve zemlje i plemena monarkije.

Težko Nas je dopalo izkušavanje. Mir i red poremećen je u nekim krajevima države. U jednoj strani monarkije bukće i dan danas domaći rat. Sve su naredbe učinjene, da se zakonu pribavi štovanje. Svladanje bune i povratak nutarnjega mira, — to su prvi uvjeti, da sretno uspije veliko ovo ustavotvorno djelo.

Mi se u tom uzdajemo u razboritu i iskrenu pomoć svih naroda po zastupnicima njihovim. Mi se uzdajemo u zdravu pamet uviek vjernoga seljačtva, koje je uslied najnovijih zakona o riešenju podložničkog zaveza i o oslobodjenju zemlje od bremena počelo podpuno uživati prava državljana. Mi se uzdamo u vjerne državne činovnike Naše.

Od dične vojske Naše nadamo se staroj hrabrosti, vjernosti i postojanosti. Ona će biti Nama — kao što je bila i predjima Našim — stup priestolju, neoborivi bedem domovini i slobodnim uredbama. Dobro će nam doći svaka prilika, da nagradimo zasluge, koje ne poznaju razliku stališa.

Narodi austrijanski! Mi se hvatamo priestolja otaca Naših u osbiljno vrieme. Velike su dužnosti, velika odgovornost, što Nam ju je naprtila promisao božja. Nu pomoć božja pratit će Nas!

Dano u Našem kr. gl. gradu Holomucu na dan

drugoga prosinca godine Gospodnje tisuće osam stotina četrdeset i osme. Franjo Josip s. r. Schwarzenberg s. r.“

Neposredno iza samog službenog proglašenja o promjeni na priestolju sliedilo je proglašenje narodno. Na tri različita mjesta u Olomucu najavio se narodu najnoviji dogadjaj na njemačkom i českom jeziku. Pod zvukom trublje pročitala se sa varoške kuće, na trgu prvostolne crkve i na Niederringu ova viest:

„Po previšnjem nalogu obznanjuje se time svakomu i sliednomu: da je Njegovo c. i kr. Veličanstvo, vladajući cesar i kralj Ferdinand I. — uslied danas u dvorani krunisanja kneževsko-arcibiskupske palače, te u prisutnosti svih članova prejasne vladajuće kuće, koji se ovdje bave, i u prisutnosti ministarskoga vieća učinjenoga svetčanog odreknuća — položilo krune cesarevine austrijske i svih po njoj sdruženih kraljevina, te inih takodjer nazvanih zemalja, koje na krunu spadaju, a na korist premiloga sinovca svoga, Njegove c. i kr. Visosti prejasnoga nadvojvode Franje Josipa, budući da se uzvišeni otac c. i kr. nadvojvoda Franjo Karlo odrekao nasljedstva na korist prvorodjenoga svoga sina i zakonitih nasljednika njegovih. Uslied toga time obznanjujemo, da je Njegovo Veličanstvo — sada vladajući cesar i kralj Franjo Josip Prvi — nastupio vladanje, te po previšnjem nalogu njegovome obznanjujemo ovime svakomu i sliednomu previšnji pozdrav i carsku milost njegovu. Da živi car Franjo Josip Prvi!“

Medjutim se i ciela posada vojnička sakupila u podpunoj svetčanoj opremi na „parade-platzu“ izvan grada. Onamo dojaši oko 9 sati nadvojvoda Ferdinand d' Este iz grada, te vojsci javi promjenu na priestolju. Dva sata kasnije stiže onamo i mladi car Franjo Josip u uniformi svoje dragunske pukovnije, a na čelu

sjajne suite, u kojoj su sjajili takodjer ban Jelačić i knez Windischgrätz. Vojnici ih dočekaše gromoglasnim uzklicima, da se čulo i u sam Olomuc, a tri glasbe zaigraše carevku. Tako se obnarodovala promjena priestolja.

Medjutim se dvorska suita prijašnjega cara i kralja Ferdinanda i supruge njegove Marije Ane spremala na put. Car je naime neposredno iza samoga čina izdao zapovied, neka bude do podneva sve pripravno za odlazak. Kamo će ići car i carica, toga još nije znao nitko od pratnje njihove.

No car Ferdinand odabrao je takovo mjesto, gdje će moći da odpočine bolno i umorno tielo njegovo.

Poslije kratkog doručka krenuo je dvor na kolodvor, gdje je već bio pripravljen posebni vlak. Vojska se postavi u špalir od nadbiskupske rezidencije, gdje bijaše car Ferdinand, do kolodvora. Dvorska pratnja otišla je na kolodvor već prije. Napokon izadju iz dvora kočije, u kojima je sjedio car Ferdinand i carica Marija Ana, a njima nasuprot carev brat Franjo Karlo i supruga mu Sofija — roditelji novoga vladara. A uz kočiju jašio je vitkoga konja mladi car i kralj Franjo Josip.

Cieli taj put imao je na sebi biljeg velike sbilje i nutarnje uzrujanosti. Neko pol sata iza dvanaest sati stigoše kočije na kolodvor. Tu bijaše samo malo ljudi, jer nitko u Olomucu nije ni slutio, da će se tako brzo car Ferdinand dieliti od grada. Brzo za tim dodje čas razstanka. Bivši car i carica izgrliše i izljubiše mladoga vladara Franju Josipa i roditelje njegove, te podjoše u vagon. Pratio ih je od članova habsburžke kuće jedini nadvojvoda Ferdinand d'Este. Lagano se stane lokomotiva micati, a mladi je car i kralj Franjo Josip gledao, — dok se moglo vidjeti, — kako vlak vozi dobročinitelje njegove — u Prag.

Poslije toga razidjoše se i najvažniji državnici iz Olomuca na odredjena mjesta svoja. Ministar predsjednik Schwarzenberg ode u Kromjeriž (Kremsier), da izviesti sabor o promjeni na priestolju, kojoj se nitko nije nadao. Ban Jelačić pako i knez Windischgrätz zaputiše se u Beč, da dovrše priprave za konačnu veliku vojnu na Magjare.

Stanovnici pako grada Olomuca spremahu se, kako da proslave svetčani ovaj dan. Nitko nije ni slutio u jutro, što će se dogoditi toga dana. Zato i nisu mogli prirediti veliku bakljadu i razsvjetu, kako bi želili, jer bijahu iznenadjeni. Ipak su onako dosta primitivno razsvietlili grad, a bakljadu je učinila vojska i narodna garda, kojoj na čelu stupahu tri glasbe. Što je manjkalo na svetčanosti i sjaju, to je nadoknadila iskrena oduševljenost, kojom je narod izkazao mladome vladaru ljubav svoju. Kad su bakljonoše prolazile mimo nadbiskupske rezidencije, pokazao se car i kralj Franjo Josip na balkonu. Iskreni poklici naroda sklonuli su dapače mladoga vladara, te je sa dvorskom suitom svojom izašao pred dvor i prolazio ulicama gradskim. Svagdje ga je narod dočekao burnim uzklicima. Car i kralj zaustavio se i pred stanom „Slovanske Lipe“ u Litavskoj ulici, gdje su rodoljubi priredili krasan transparent s nadpisom: „Sláva králi našemu“.

Drugi dan — 3. prosinca — prije podne poklonile su se caru i kralju Franji Josipu sve duhovne, gradjanske i vojničke oblasti u Olomucu. Poslije podne pak stiže već deputacija sabora iz Kromjeriža, koja je nosila čestitku i adresu sabora.

Na tu je adresu odgovorio car i kralj Franjo Josip ovako: „Iskrenim veseljem primam adresu ustavotvornog sabora. Premda sam istom sada nastupio vladanje, ipak su vam poznate Moje želje i namjere Moje.

Ove sam ja nepromienljivo i neporecivo izrekao u jučerašnjem manifestu Mojem i po izjavljenju ministara Mojih. Vaša je sada, gospodo, briga, da veliku zadaću svoju izpunite na blago države. Učinite naskoro, da budem mogao izpitati ustav, koji narodi neuztrpljivo izgledaju, te mu podieliti carsko Moje potvrdjenje".

Ista se deputacija od 30 članova sabora sa predsjednikom Smolkom na čelu zaputila tada u Prag. Nosila je adresu bivšemu caru i kralju Ferdinandu, koji je u Prag stigao već u noći od 2. na 3. prosinca, te se nastanio na Hradčinu. Smolka je s deputacijom saborskom dobio kod cara Ferdinanda audienciju 6. prosinca, te mu je predao adresu sabora.

Car i kralj Ferdinand odgovorio je na tu adresu običajnom ljubkošću svojom. Izjavio je, da je zrelo promotrio korak, što ga je eto učinio. Uviek je ljubio narode svoje, pa će ih jednakom ljubavlju zagrliti i novi vladar. Zato on (Ferdinand) mirnim srcem izgleda sretnu budućnost domovine.

I pokrajinski sabor moravski poslao je 3. prosinca deputaciju k caru Franji Josipu, da mu u ime naroda — po moravskom saboru zastupanoga — čestita pri nastupu priestolja. Čelovodja deputacije govorio je najprije njemačkim jezikom, a zatim je progovorio na češkom jeziku ovako:

„Vaše Veličanstvo!

U previšnjem manifestu od 2. t. mj. dostojalo je Veličanstvo Vaše, da izrekne načelo ravnopravnosti svih naroda. Zastupnici naroda moravskoga misle, da će ovo načelo posvetiti, a slavenskim žiteljima Moravske pokazati, da se to načelo sbilja izvršuje, ako sve ove želje, koje su malo prije izjavili na jeziku njemačkom, opet izjave na slavenskom jeziku. Neka ih Ve-

ličanstvo Vaše izvoli primiti kao dokaz ljubavi podanika svojih!“

Car Franjo Josip odgovorio je ovako: „Iskrenim veseljem primam izjavu čuvstva, što ga goji sabor moravski. Ja ću nastojati, da sreću države svoje unapredim onom stazom, koju nam je naznačio Moj stric car Ferdinand, koga sviet punim pravom nazivlje „blagim“. Veliko djelo, koje nam je svima svrha, može se dovršiti samo sudjelovanjem cara sa narodima i medjusobnim njihovim povjerenjem. Zahvaljujem Vam se, gospodo, na adresi Vašoj, te se uzdam u domoljublje vjernih mojih Moravaca“.

Na koncu pridoda car Franjo Josip ove rieči na českom jeziku: „Svima sam narodnostima obrekao jednaka prava i slobodni razvitak, pa ću znati takodjer izpuniti obećanje svoje. Ma kojim se jezikom služili narodi velike ove države, ja se uzdam, da će se pokazati kao vjerni sinovi ukupne domovine“.

I „bansko vieće“ hrvatsko osjećalo je nuždu, da se pokloni novome kralju svome. Osim toga mladi je vladar na dan nastupa priestolja izpunio jednu želju, koju je iztaknuo sabor hrvatski mjeseca lipnja 1848. Kralj Franjo Josip upravio je naime na ministra-predsjednika ovo previšnje ručno pismo svoje: „Nalazim se ponukanim, da baruna Kulmera imenujem ministrom bez portefeuillea sa stolicom i glasom u ministarskom vieću. U Holomucu 2. prosinca 1848. Franjo Josip. Knez Schwarzenberg“.

„Bansko vieće“ ode dakle u Beč, gdje je pod predsjedanjem bana Jelačića držalo sjednicu svoju. Caru i kralju Franji Josipu podnesena bi adresa. U adresi čestita bansko vieće mladome vladaru pri nastupu prijestolja, pa mu ujedno u ime naroda trojedne kraljevine izjavlja vjernost i privrženost svoju.

Uslied toga stiglo je na ministra Kulmera ovo previšnje vlastoručno pismo: „Mili barune Kulmeru! Iz pisma banske konferencije Moje kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koje ste Mi vi predali, sa zadovoljstvom sam razumio izjavu nepokolebive privrženosti i podanosti, koju je vjerni Moj narod hrvatski uviek — a osobito u posljednje vrieme — toli sjajno zasvjedočio carskoj kući. Nalažem vam, da ga osigurate o carskoj milosti i blagonaklonosti Mojoj. U Holomucu 12. prosinca 1848. Franjo Josip v. r. Knez Schwarzenberg v. r.“

Dočim su svi narodi monarkije austrijske s iskrenom ljubavlju pristali uz mladoga cara i kralja, te mu čestitali prigodom nastupa priestolja, zadadoše mu Magjari već u prvi čas gorke rane.

Nezakoniti i već dekretom od 3. listopada razpušteni sabor magjarski držao je u Pešti 7. prosinca 1848. sjednicu svoju. Predsjednik javi: Došla je viest, da se Ferdinand, car austrijski i bivši kralj ugarski, dne 2. prosinca u Holomucu odrekao priestolja, a brat mu Franjo Dragutin da je odstupio od praesumptivnog prava nasljedstva svoga, te krunu predao Franji Josipu. Ovaj je to naviestio u jednom manifestu, koji je povjerenik vladin Csanyi poslao „odboru za obranu domovine“. Uslied toga je ova (zastupnička) kuća držala sa gornjom (velikaškom) kućom tajnu konferenciju, te su obje kuće na konferenciji stvorile odluku, koja će se pročitati zajedno sa manifestom.

Kad se iza toga pročitala ova odluka, ustade Josip Madarász i reče: „Dok je kralj živ, ili dokle ga narod ne svrgne, nesmije po naredbi naših zakona razpolagati sa priestoljem“.

Zatim je nastavio u istom i još goropadnijem tonu.

Iza njega govorio je vrlo oštro Somogyi, a onda Košutov drug Ladislav Madarász još oštrije i žešće.

Poslije toga govora Madarászova prešlo se na glasovanje. Zastupnička je kuća jednoglasno prihvatila odluku, kako je iznesena u konferenciji obiju kuća. Dva dana iza toga — 9. prosinca — držala je i gornja komora (velikaška kuća) sjednicu svoju. I tu bijaše iznesena na pretresivanje spomenuta odluka, koju je doljnja kuća izdala glede odreknuća Ferdinanda i glede nastupa priestolja po Franji Josipu. Velikaška je kuća takodjer jednoglasno primila tu odluku. Po tom bijaše ova odluka odpravljena na „odbor za obranu domovine", koji je u rukama svojim imao svu eksekutivu (izvršujuću vlast), a naloženo mu je bilo, da tu odluku posvuda proglasi i da bdije nad točnim izvršenjem njezinim.

Eto sadržaja ove odluke sabora ugarskoga, kojom je toli nemilosrdno pozdravio kralja Franju Josipa pri nastupu vladavine njegove:

„Iz štampanih proklamacija, koje su privatnim putem došle u Ugarsku, razabrao je sabor, da se Ferdinand, car austrijski, kralj ugarski itd. dne 2. prosinca u Holomucu odrekao priestolja austrijskog, te u manifestu — kontrasigniranom od austrijskog ministra Schwarzenberga — svetčano odriešio sve narode svoje od dužnosti prema njemu, a sve častnike državne od zakletve. Zajedno je u istom manifestu očitovao, da se brat njegov Franjo Karlo ostavio priestolja carskog na korist najstarijega sina svoga Franje Josipa.

Uslied toga zove se nadvojvoda Franjo Josip carem austrijanskim i kraljem ugarskim, te javlja u manifestu — takodjer od 2. prosinca i kontrasigniranom od ministra Schwarzenberga — svim narodima monarkije svoje, da je nastupio vladu. Ujedno izrazuje namjeru svoju, da sli sve pokrajine i sva plemena monarkije stopiti u je

državno tielo, te očituje, da je radi toga ponajprije učinio naredbe za svladanje tako zvane „bune“.

Ugarska i s njom sdružene strane nisu nikada bile — a nisu ni sada — strane austrijanske monarkije, nego su nezavisna samostalna država, koja ima svoj ustav, te se može upravljati samo po zakonima, koji su stvoreni privolom naroda.

Uzdržanje ove nezavisnosti i zakonite samostalnosti jest onaj temelj, na kojem se osniva gospodovanje austrijanske kuće u Ugarskoj po nasljedstvu, kako je opredieljeno po pragmatičkoj sankciji. Učinjene dakle naredbe o austrijanskom carskom priestolju imaju se smatrati samo kao obiteljske naredbe, koje za kraljevski priestol Ugarske i pridruženih joj strana nemaju bez privole sabora nikakve kreposti.

Nu da se sada — gdje se sa oružanom silom vjerolomno napada na samostalnost i nezavisnu ustavnost Ugarske i pridruženih joj strana, a narod se sili, da bojem brani ustavni svoj i narodni život — ne bi tumačilo hudom voljom mučanje sabora na štetu narodnih pravica, zato sakupljeni državni zastupnici i velikaši, kao čuvari ustava i kao najzakonitija konstituirana vlast, smatraju za dužnost svoju, da se u ime naroda očituju o tim dogadjajima.

Ugarski je priestol izpražnjen bez privole naroda **samo** uslied obćeg zakona čovječanstva, t. j. smrću okrunjenoga kralja. Ako premine zakonito okrunjeni kralj, onda treba da neposredni nasljednik njegov učini kod krunisanja posebnu pogodbu s narodom. Tada treba da se zakune na državne zakone i na ustav, pa da ga narod okruni krunom sv. Stjepana.

Može doduše i prije krunisanja vršiti neka prava vladarska, no samo u smislu zakona. Pa i to se može dogoditi samo onda, ako premine okrunjeni kralj. Osim

ovoga slučaja ne mogu se glede priestolja ugarskog po pravdi učiniti nikakve promjene bez volje naroda i privole zastupnika sabora. Kad je n. pr. car i kralj Franjo I. sada živućega kralja Ferdinanda V. pozvao na saboru, da se kruni, pristao je na to sabor samo pod taj razgovjetni uvjet, da se za života otčeva ne mieša u prava vladaoca bez privole sabora.

Tim više treba da se kod promjene v l a d a o c a prije upita i privoli narod, kad praesumptivni nasljednik priestolja — od pokrajnoga traka dinastije, koji još nije sjedio na priestolju, te zato ne može ni razpolagati s njime — namjerava, da priestol prenese na udaljenijeg potomka, mimoišav djecu, koju će još možebiti moći roditi živući kralj.

Buduć dakle da sebi nitko za života vladaoca ne može prisvajati kraljevska prava bez predbježne privole naroda, a kamo li privatnim obiteljskim ugovorom promieniti red nasljedstva;

buduć da je za odreknuće dužnosti, koje su skopčane s držanjem priestolja ugarskog, neobhodno potrebita privola naroda;

buduć da se kraljevstvo ugarsko osniva na dvostranoj pogodbi, a jedna mu je temeljna strana, da se samo onaj drži za zakonita kralja, tko je s narodom po saboru kod krunisanja sklopio ugovor, te se zakleo na državni ustav, na prava i zakone, pa je uslied ove zakletve bio krunjen krunom sv. Stjepana;

buduć da i onda, ako se vladajući okrunjeni kralj osjeća preslabim za vladanje, narod ima pravo, da opredieli privremenu vladu države;

buduć da napokon ugarski narod nije ni u[illegible] kod ostavke dne 2. prosinca u Olomucu:

uslied svega toga sabor izjavlja, da se bez nje[illegible]

znanja i privole ne mogu činiti naredbe o zauzeću kraljevskoga priestolja ugarskog.

Zato sabor — držeći se čvrsto ustava i zakona — zapovieda svim oblastima, poglavarima, itd. u Ugarskoj i u pridruženim joj stranama, da ne priznavaju nikakove vlasti osim one, koju sabor priznaje, da nezakonitim smatraju svako drugo miešanje u državne poslove i da domovinu brane od svake tudje usurpacije, umiešanja i neprijateljskog napadaja".

Sabor je takodjer izdao proglas na Europu. U tom se proglasu dokazuje, da su Magjari mučenici slobode, a ostali narodi ugarski da vojuju za kamarilu, te hoće da se povrati absolutizam itd.

VII.

Ban Josip Jelačić.

Dok je jošte ban Jelačić obsiedao Beč, donio je češki „Ranni List" u Pragu ovaj članak pod naslovom „Izjavljenje Jelačića":

„U ovaj čas, kad je Beč obkoljen vojskom, kad se svaki čas očekuje odluka toga boja, te kada jošte razne misli vladaju o značenju istoga (boja), a čitava nas ova stvar sve napunjuje strahom i skrblju, — u takovom nam je času veoma dobro došlo iskreno izjasnjenje muža, koji igra skoro prvu zadaću u sadanjim dogadjajima austrijskim. Ovaj muž je ban Jelačić, neustrašivi vodja hrabrih Hrvata. On sada stoji pred Bečom i radi na upropaštenju magjarsko-frankfurtske stranke, te na novom utemeljenju monarkije austrijanske, koja malo da se ne razpade. Što većma je njemačko-magjarska stranka ozloglasila Jelačića radi vjernosti njegove k dvoru austrijskom i Slavenima, biedeći ga reakcijonarstvom, to nas je

*

većma moralo boljeti osvjedočenje o njegovome poštenju i slavenskome mišljenju, kad smo opazili, da se i medju mnogim našim domorodcima porodila neka sumnja i nepovjerenje.

U takovom stanju stvari bilo nam je svima dobro došlo, kad je sam Jelačić iskrenom i srčanom riečju svojom od sebe odvratio svaku dvojbu i strah, poslavši po jednomu izmedju zemljaka svojih (po gosp. Brliću) vlastoručno pismo iz svoga stana kod Beča na ovdašnju „Slovansku Lipu". U tom pismu izjavljuje Jelačić političko svoje mišljenje, svrhu vojničkoga poslovanja svoga i slavensku solidarnost, i to tako, kako bi od njega mogao poželjeti samo najgorljiviji Slaven.

U početku pisma svoga govori o onome, čime su sada napunjeni svi pravi Slaveni, da sada naime uzdržanje monarkije austrijske stoji samo na Slavenima, pa da upravo nama Slavenima mora biti stalo do uzdržanja monarkije radi vlastite budućnosti naše. To osvjedočenje i ta pomisao povela ga je — izjavljuje on — u boj proti Magjarima. Kad je pak magjarska politika nadvladala u Beču, bio je opet (Jelačić) prisiljen, da krene proti Beču, jer je znao, kad bi baš i predobio Peštu, da bi nadvladanje njegovo bilo samo polovično i da ne bi ništa koristilo, dokle bi u Beču neograničeno vladala frankfurtsko-magjarska stranka.

U listu se ujedno dokazuje, kako je (ban) namislio, da najprije u Beču, a po tome u Pešti ukine tlačitelje i neprijatelje Slavenstva, pa da utvrdi ravnopravnost svih narodnosti u Austriji.

To je glavni sadržaj banova lista. Iz toga pisn koje iskrenim riečima izražuje misli njegove, može uvidjeti najčišća ljubav k rodu svome, oduševljenje slavensku stvar, a u pogledu slobodnog mišljenja tako štovanje, da tkogod uvaži ne samo njegove rieči neg

čine, ne će podleći nikakvoj sumnji o svrhama njegovim, niti će se dati zavesti od klevetnika njegovih.

To smo se do sada takodjer i nadali od njega, te drugo nismo ni očekivali. U tome se nikada nismo prevarili, a i ne ćemo do svršetka sadanjeg pokreta.

Jelačićeva zasluga za Slavenstvo najviše sastoji u tome, što je znao interes dinastije austrijske spojiti s interesima Slavenstva. On je o tome tako osvjedočen, da ga ništa ne može odvratiti od čvrstih njegovih namjera.

Ako li se upitamo, zašto je on —što nama mnogima sve do sada ne bijaše po volji — iz Ugarske udario na Beč, onda sebi sami možemo odgovoriti polag ove izjave njegove. Povirimo samo malo na njemačke časopise, — osobito na one, koji izlaze izvan granica monarkije, — kako nastoje o tome, da pomoću Beča čitavu Austriju učine njemačkom.

Kada Niemci i Magjari nikako ne će da razumiju ravnopravnost narodnosti, nego nas zovu u boj na život ili smrt, onda ne možemo biti tako lahkoumni, te vikati samo za slobodu, već se moramo muževno oduprieti i dokazati, da mi znamo i s mačem u ruci braniti narodnost svoju.

Tamo smjera napor Jelačića. On mora u Beču razvezati čvor, u kom su do sada bila zamotana i svezana odnošenja slavenska.

Što pak Jelačić tako dobro umije da interes Slavenstva spoji s interesom vlade, to je takodjer uzrok, što ga njemačko-magjarska stranka proglašuje reakcionarom.

Svi naime ostali muževi, koji brane interes vlade i dinastije, jesu iz škole absolutizma, jesu orudje prijašnje vlade, kao n. pr. Radecky, Windischgrätz i t. d. I budući

da iz tog uzroka nemaju narodi u njih povjerenje, zato i o Jelačiću misle, da je reakcionarac, ljubimac kamarile i t. d., premda on još nije učinio ništa, što bi tome slično bilo.

Njegovo izjavljenje i svestrano uvaženje čina njegovih zaista mora služiti na utvrdjenje povjerenja našeg u njega, kao u velikog junaka Slavenstva. Što smo mi Česi zadobili težkom patnjom u boju na Duhove, to je moralna važnost naša i zasramljenje dušmana naših. Što su zastupnici naši dobili radnjom i trudom, to je na čast narodu našem. Ono pak, što ne uzmognu sile naše, ima nadopuniti i potvrditi mač Jelačićev.

Jelačić ima izvesti zadaću, za koju smo mi Česi slabi i u ovo vrieme nedostatni. Premda smo imali, i sada još imamo, jednakost naše narodnosti s drugima samo na papiru, ipak de facto namjerava njemačko-magjarska stranka, da nad nama održi gospodstvo svoje. Nu slavenski će mač pokoriti oholost njihovu, a narodnost će našu dovesti na dostojno mjesto.

Svakako pak želimo, da sebi — ne samo Niemci i Magjari u obće, nego i — dinastija naša zapamti ovu od Slavena izkazanu službu, pa da nas brani od napasti takovih izroda i da se otčinski pobrine za blagostanje naše. Inače naime, kad bi se narodnost naša od strane vlade držala u takovom robstvu kao do sada, kako bismo život svoj žrtvovali za obranu njezinu?“

Poslije pada Beča dodjoše se banu Jelačiću pokloniti gradjani iz Landstrasse, da mu se zahvale, što je kod obsade najmanje stradalo njihovo predgradje, gdje su operirali baš graničari naši. Vo[illegible] deputacije, dr. Josip Pröbstl, izjavio je u liepom [illegible]voru zahvalu i udivljenje svoje. Nato mu je ban [illegible]lačić odgovorio ovim karakterističnim govorom:

„Gospodo! Mene su ganule srdačne rieči, ko[illegible]

mi izjavljujete priznanje nastojanja mojih, što su smjerala za tim, da vas oslobodim od gospodstva jedne stranke, pod čijim ste nasiljem do sada uzdisali. Vrlo se radujem, da sam nešto učinio za obće blago, što će vam pokazati, da nisam zaslužio onih fraza, kojima me grde bogati čelovodje prevratne stranke, bacajući se na mene blatom, kao što to i sami najbolje znadete.

Biedili su me kao reakcionara, kao slugu kamarile! Ja sam se samo smijao takovoj zaslijepljenosti, žaleći ju. Da vam to, gospodo, dokažem, navesti ću samo nekoliko data iz historije života moga.

Gospodo! Ja sam sin c. i kr. generala, koji je u boju za monarkiju stekao naslov baruna, a čiji su predji — boreći se mačem u ruci sa barbarima, s neprijateljima Austrije — sebi pribavili u Hrvatskoj ono zemljište, koje mi sada zovemo svojim. Tko bi u takvim predtečama našao dokaz, da sam ja samo sluga aristokracije i propale birokracije, proti kojoj sam se toliko godina borio slovom i pismom? Ja da sam sluga kamarile? Gospodo! Ja ju ne poznajem! Ja nisam odrasao kod dvora; nisam u salonima proveo dobu mladosti svoje, — već sam ju proveo u redovima hrabre carske vojske, u najtegotnijim okolnostima; daleko od mjesta, gdje se sticaju slasti života; proveo sam dobu svoju, ne tražeći slasti, već radeći mukom i trudom za domovinu.

Hrvat sam rodom, te ljubim domovinu svoju svom žestinom srca svoga. I odkada me je povjerenje milostivoga cara našega postavilo na čelo narodu mome, tvrdo sam odlučio, da zemljacima svojima olakšam breme, koje ih je mučilo toliko godina. Ja sam iz ugnjetenih podanika (kmetova) učinio slobodne vlastnike zemljišta svojih. U tome, gospodo, — u ljubavi naroda hrvatskog — valja da tražite uzrok oduševljene one odanosti, kojom zemljaci

moji sliede poziv moj. — To je uzrok pripravnosti njihove, kojom su ustrojili tolike nove bataljune, te žrtvovali posljednji imetak svoj. Ta me pripravnost opet nerazkidivim vezama veže k zemljacima mojim; ona me nuka, da i njima pribavim onu narodnu ravnopravnost, za koju se s tolikim uzhitom bore svi narodi carevine naše, a koja ište, da nikada više jedan narod ne gnjete drugi, da nikad više ne gospoduje nad njim.

Nu i ako jesam Hrvat po rodu i nagnuću svome, to sam ipak isto tako i oduševljeni Austrijanac. U Austriji sam se rodio, u Austriji ću i umrieti. Ovo nekoliko rieči izražava političko vjeroizpoviedanje moje.

Neka i nadalje obstoji krasna carevina na blago svih naroda, koji ju sačinjavaju, pa makar u crkvi sv. Pavla u Frankfurtu* izjavili još Bog zna kako protivno mnienje. U ostalom ja štujem simpatiju, koju njemački žitelji monarkije naše goje za njemačku braću svoju, kao što želim, da se štuje i moja simpatija, što ju gojim za jednoplemenike svoje (Slavene). Nu zato se ne može od austrijskih Niemaca iskati, da radi ovih simpatija prestanu biti Austrijanci, pa da obstanak svoj kao narod sa slavnom historijom doprinesu kao žrtvu, samo da budu Niemci.

Austrija je još dosta velika i moćna, da može biti svojom; osobito pak, ako svaki stanovnik njezin dobro shvati pojam prave slobode, te ako se sve sebične želje zapostave obziru na obće interese.

Prava sloboda sastoji se samo u r a v n o p r a v n o s t i svih pred istim zakonom. I kao što se krasota prirode sa-

---

* Tu Jelačić misli na sabor njemački u Frankfurtu, koji je u Pavlovoj crkvi radio o tome, da stvori jedinstvenu carevinu njemačku, kamo bi pripadala i austrijska polovica habsburžke monarkije.

stoji samo u najvećoj raznovrstnosti predmeta, isto tako bit će samo ona državna forma krasnom i spasonosnom, koja pored sve različnosti pojedinih članova, ipak ih sve oduševljuje za suglasno sudjelovanje za obće dobro.

Ove su me ideje, gospodo, vukle u Beč, kad sam dočuo, da je liepi taj grad izvržen grozotama anarkije. Da ovu nadvladam naporom hrabre moje vojske; da povratim mir, poredak i sigurnost poštenih žitelja i imetka njihova, — to bijaše svrha, koju sam postavio sebi. Ako mi je za rukom pošlo, da štogod doprinesem za postignuće ove svrhe, to mi nagradu za ovo djelo pruža poštena moja sviest. Vaša će, gospodo, biti briga, da i nadalje držite ovo stanje. O pripravnosti i odvažnosti vašoj, koja se za to ište, ne dvojim, te ne ću uzmanjkati, da to do ugodnoga znanja dostavim njegovoj jasnosti — feldmaršalu knezu Windischgrätzu. Rado bih ja desnicu svoju pridružio toli privrženom cjelokupnom gradjanstvu predgradja Landstrasse; nu to nije moguće. Zato neka vam ovo rukovanje — kojim svima vama izručujem srdačni s Bogom! — protumači čuvstvo, što ga gojim za sve žiteljstvo".

Treba da jošte dodamo jedno očitovanje, koje nam je najdragocjeniji spomenik, kako je upravo ban Jelačić brzim svojim dolazkom spasio Beč, a po tom dakako i cielu Austriju od ogromne pogibelji. To je adresa, koju je banu Jelačiću podnielo gradsko zastupstvo (Gemeinderath) bečko. Adresa glasi ovako:

„Preuzvišeni gospodine! Vieće obćine bečke izpunjuje samo dužnost, koju duboko osjeća, dočim Preuzvišenost Vašu umoljava, da izvolite primiti izjavljenje najdubljeg udivljenja, te najtoplije i najiskrenije zahvale nje ove.

Hitri dolazak Vaš pod zidine bečke — baš u vrieme naj će opasnosti, kad je gradu našemu prietila anarkija

grozovitostima svojim — učini, da se mogla ugušiti razuzdana bjesnoća jedne stranke, te ukupna naša domovina spasiti od prevraćenja pravnog poredka i od konačne propasti svoje. Preuzvišenosti Vašoj podje za rukom, da s ostalim vodjama hrabre naše vojske povrati blagoslov mira onomu gradu, koji je prošao školu težkih muka, u koju je htjede strmoglaviti jedna fanatička stranka. — Vi ste, preuzvišeni gospodine, trgli mač na obranu jednog ugnjetenog naroda i za ravnopravnost svih naroda, koje ukupna sveza domovine naše kroz viekove toli slavno spaja, pa ste njime (mačem) jednakom slavom mahali i za povraćenje zakonitog poredka, iz kojega jedino može procvasti prava sloboda. Dopustite, preuzvišeni gospodine, da Vam za taj novi dokaz junačtva, vitežke vjernosti Vaše prema ustavnomu caru, te nepokolebive vjernosti Vaše prema velikoj domovini našoj — na novo izjavimo udivljenje i zahvalu zastupnika grada Beča. Povjestnici je stavljena zadaća, da medju inim slavnim djelima Vašim i ovo preda uspomeni potomstva. U Beču, 26. studenoga 1848."

Oko 20. studenoga došla je k banu Jelačiću i jedna deputacija bečkih Slavena, da mu se zahvale na junačkoj revnosti njegovoj, kojom brani slavensku stvar. Ban Jelačić odgovorio je ovoj deputaciji ovako:

„Gospodo! To, što meni pripisujete, nije zasluga moja. To je — rekao bih — samo instinkt, dar božji, odluka providnosti božanske, što me je već od djetinstva moga uviek zabavljala misao ravnopravnosti svih naroda.

Nikada nisam mogao dokučiti, kako bi to bilo, da bi jedan narod imao biti podvržen drugomu; ni' nisam mogao uvidjeti, da je samo pojedinim ... dima na čelo udaren pečat blagodarnosti; da bi

narod mogao gospodovati, a drugi služiti. Takov se odnošaj podvrženosti protivi vječnim zakonima razuma. Da tim zakonima pribavim valjanost, pripravan sam žrtvovati i život.

Slaveni, jedan od prvotnih naroda Evrope, do sada su smatrani kao robovi. Pa ipak su narodi slavenski gojili umjetnost, mir, poljodjelstvo i trgovinu još u ono doba, kad su drugi u najdivljem barbarstvu živjeli od pliena i robljenja. — Slaveni su najjača podpora cesarevine austrijanske. Mi se moramo kao braća čvrsto složiti. Svrha teženja moga jest: složna, jaka i slobodna Austrija. Ako se ova svrha još nije postigla, ne ima se to pripisati toliko zlohotnim buntovnicima, koliko bojazljivosti i neposlenosti onih, koji dobro misle".

Ban Jelačić dobio je priznanje radi svladanja bečke bune takodjer od Niemaca iz Njemačke. Iz pruske Saske primio je vrlo laskavo pismo; iz Berlina pak primio je adresu priznanja.

Ruski car Nikola I. poslao je 10. studenoga banu Jelačiću red sv. Vladimira prvoga stepena uz ovo vlastoručno pismo:

„Plemenita trsenja Vaša, generale, kojima nastojite, da od propasti spasite načela družtvenoga poredka i ravnopravnosti, što ih je nogama gazila neka razuzdana — najgnjusnijim excessima odana — stranka, pribavila su Vam pravo na štovanje moje.

Ja sam živom simpatijom pratio vješte operacije Vaše od onoga dana, kad Vas je rodoljublje Vaše prinukalo, da pograbite oružje, pa da se s njime uzprotivite prevratnim težnjama, koje bijahu zavladale u Ugarskoj. Mudra kretanja Vaša dovela su Vas pod zidine bečke baš u vrieme odlučnoga boja.

Pravedna je stvar stekla pobjedu, u kojoj ste Vi tako sjajno očestvovali.

Dočim podpunoma uvažavam važnost usluga, koje ste Vi i povjerena Vam hrabra vojska malo prije učinili, dočim mi na srcu leži, da Vam podam znak podpunog priznanja moga, — naimenovao sam Vas viteškim reda sv. Vladimira prvoga stepena, kojeg Vam krst s patentom šaljem u prilogu.

Služim se ovom prilikom, da Vas osiguram o svom učešću i ob onom osobitom štovanju, koje sam prema Vama jednako gojio.

Carskoe-Selo, 29. listopada (10. studenoga) 1848. Nikola v. r.“

Kako je pak bilo i očekivati, morao je ban Jelačić dobiti priznanje i od onoga, komu je spasio prijestolnicu. Car i kralj Ferdinand sjetio se toga dosta kasno, iza kako su već svi drugi odlikovali bana Jelačića. Istom 24. studenoga poslao je kralj Ferdinand banu Jelačiću veliki krst reda Leopoldova uz ovo doista krasno vlastoručno pismo:

„Dragi barune Jelačiću!

Monarkija je vazda u hrabrom puku krajiškom nazirala vjerno branište proti svakomu neprijatelju, odkuda mu drago prietio njojzi. I na umirenje svoje vidim, da će taj puk znati, da pod upravom Vašom vazda sačuva zasluženi svoj glas.

Kad sam Vam podielio dostojanstvo bana hrvatskoga, pouzdano sam očekivao, da ćete odgovarati povjerenju, što sam ga stavio u Vas. Vi ste mu (povjerenju) dično odgovorili nepokolebivom vjernošću, odvažnošću i odanošću, imenito pako krepkom obranom interesa carevine usred posljednjih dogadjaja. Zato se nalazim prinukanim, da Vama u znak zahvalnog priznanja moga podielim velekrst Leopoldova reda moga.

U Holomucu, 24. studenoga 1848.

Ferdinand s

Ipak se i povrh tih odlikovanja i priznanja u Hrvatskoj osjećalo, da je banu Jelačiću učinjena krivica. Obćenito bijaše uvjerenje, koje se kasnije tako opravdalo, da je dvor bez razloga kneza Windischgrätza uzvisio, a bana Jelačića ponizio.

Dragutin Kušlan napisao je 25. studenoga god. 1848. u „Slavenskom jugu“ o tom vrlo značajni članak.

Medjutim se i na samom dvoru osjećalo, da Jelačić je nagradjen za nepobitne i velike zasluge svoje. O tome su znali i svi Slaveni austrijski, jer su mnoge novine slavenske pretiskale Kukuljevićev članak „Pozor Slaveni!“ U tom se članku najoštrije napada politika dvorska. Mi ćemo iznieti ovdje samo one dvie stavke, koje se tiču Jelačića i vojske hrvatske.

„Svi, koji o vojsci pišu“, veli Kukuljević, „ponajviše hvale čovječno i slobodno mislećeg vojvodu slavenskog — bana Jelačića. On je sin revolucije. Volja naroda učini ga onim, što je sada, jer je uviek najbolje poznavao tajne težnje duha slavenskoga“.

„Slaveni! Vi ste u Austriji imali jednu jedinu armadu (vojsku) narodnu. Ta armada bijahu graničari hrvatski. Ovi su graničari pod vodstvom najnarodnijega sina svoga otišli iz domovine, da kazne sve neprijatelje slavenstva, da se osvete nad tolikim krivicama, koje su učinjene narodu njihovome, da donesu slobodu potlačenoj domovini svojoj i svim Slavenima austrijskim. Čješite se: ova je vojska stavljena pod kuratelu jednoga feldmaršala, koji je u Pragu razpršio slovenski kongres. Čješite se: ova će vojska — razdieljena — na putu svome u Ugarsku osim vrhovnoga kuratora dobiti možda još više njemačkih podkuratora“.

Na dvoru su ipak već spremili nove časti za bana Jelačića. Čuvali su ih samo za sgodan čas, kada će moći najljepše djelovati. Taj čas činio se svima, da je nastupio

s promjenom na priestolju. Ele dakle: neka Jelačićevo odlikovanje bude dar od novoga vladara.

Još na dan nastupa svoga na priestolje upravio je novi car i kralj Franjo Josip na bana Jelačića ovo pismo, kojim ga imenuje gubernatorom Rieke:

„Mili barune Jelačiću!

Krepkomu sgodnomu postupanju Vašem pošlo je u rukom, da na Rieci uzdržite carsku vlast i zakonito stanje. Mislim, da Vam ne ću dati boljeg dokaza priznanja Svoga a gradu Rieci boljeg poručanstva stavnog reda i mira nego li time, da Vas naimenujem gubernatorom Rieke i one zemlje, koja na nju spada.

U Holomucu, 2. prosinca 1848. Franjo Josip s. r. F. Schwarzenberg s. r.“

Isti dan imenovao je car i kralj Franjo Josip bana Jelačića civilnim i vojničkim gubernatorom u Dalmaciji.

Težko je opisati onu radost, što je zavladala u Hrvatskoj, kad se pročulo za ta dva odlikovanja bana Jelačića. Poznato je već, da su Hrvati početkom rujna 1848. Rieku de facto reinkorporirali Hrvatskoj. Sada će ju eto spajati i veza istoga upravnika. I Medjumurje bi jaše do tada ponovno osvojeno i pripojeno Hrvatskoj. Sada pak evo dolazi i Dalmacija kao jedno od najdragocjenijih udova tiela hrvatskoga. Pošto je u ono vrieme Bosna i Hercegovina pripadala Turskoj, činilo se, da će se eto koncem god. 1848. sjediniti sve zemlje hrvatske, koje pripadaju habsburžkoj dinastiji.

Postavši gubernatorom Dalmacije, upravio je ban Jelačić ovaj proglas na Dalmatince:

„Njeg. Veličanstvo najmilostiviji naš car i kralj Franjo Josip I. blagoizvolio me je imenovati civilnim i vojničkim gubernatorom Dalmacije.

S radošću vas pozdravljam, mili i slavni moji Dalmatinci! S veseljem vidim u sebi ponovljenu onu svezu narodnog bratinstva, koja će biti kadra, da putem ustavne slobode sjedinjenom brigom obezbiedi najvažnije pole svih udova jednoga plemena.

Vi ćete u meni naći branitelja vaših prava i blagostanja vašeg, no i odvažnog progonitelja svake zlobne namjere, koja bi htjela, da poremeti mir i sreću domovine vaše, ili da upropasti ustavnu slobodu, što vam ju je podielio milostivi vaš car i kralj.

U slozi sa zastupnicima naroda nastojat ću o tome, da se želje vaše gledom na vjeru i narodnost izpune po ustavnom načelu jednakosti. Isto tako ću se pobrinuti, da se doskoči potrebama vašim, što se tiče nauka, gospodarstva i trgovine.

Nadam se, da će mi poći za rukom, te ću domovini vašoj pribaviti ljepši i sretniji viek naredbama, koje će biti stvorene ustavnim putem, a uvedene malo po malo. U tom se uzdajem u revnu i razboritu pomoć svih domorodaca, koji su čestiti i dobro misle, naročito pak slobodno izabranih zastupnika obćina i cieloga ostalog naroda.

Ja sam više godina živio medju vama. Poznam vas, cienim i ljubim, te sebi smatram za veliku sreću, ako mogu sa svim požrtvovanjem pospješiti blago vaše.

Kada mi dopusti važni moj sadašnji položaj, nadam se, da ću moći medju vas doći, te saslušati želje vaše. Bit će mi pak neizmjerna radost, ako uzmognem izpuniti ove želje, koliko bude u mojim silama i u uplivu mojem. Medjutim primite prijazni i bratski moj pozdrav, koga vam šaljem iz punoga srca.

U Beču dne 10. prosinca 1848. Jelačić, feldmaršall-lieutenant, ban i gubernator".

Postavši gubernatorom Dalmacije, smatrao je ban Jelačić za dužnost svoju, da radostnu viest javi i slavnom

prijatelju svome — pjesniku „Gorskoga vienca“. Crnogorski je naime vladika i knez Petar II. Petrović već više puta zasvjedočio ljubav svoju junačkom banu Jelačiću. Vladika i ban su medjusobno pismeno obćili, izmienjujući nazore svoje o sudbonosnim dogadjajima, koji su se sbivali burne god. 1848. Kad je ban Jelačić pošao u rat na Magjare, ponudio mu je vladika Petar II. Petrović deset hiljada junaka crnogorskih u pomoć. Jelačić je tu častnu ponudu odklonio posebnim pismom. Sada se pako vladici Petru kao gubernator dalmatinski predstavio ovim pismom:

„Sveti Vladiko!

Odkako sam Vam zadnjiput pisao, — zahvaljujuć Vam na bratinskoj ponudi pomoći i podpore — sbile su se u carevini našoj velike i važne promjene.

Bivši car i gospodar naš — Ferdinand I. — ostavio se dne 2. t. mj. u stolnom svojem gradu Holomucu priestolja i krune, te ju ustupio mladom sinovcu svome prejasnom nadvojvodi Franji Josipu, sinu nadvojvode Franje Karla, koji se takodjer u ime svoje za sebe odrekao krune i baštinstva svoga. Njegovo Veličanstvo — novi naš car i gospodar: Franjo Josip I. — blagoizvolio je ručnim svojim pismom, da mene imenuje i postavi civilnim i militarnim guvernerom od Dalmacije kao i primorskoga grada Rieke i kotara njegova.

S velikom utjehom spješim, da ovo moje naimenovanje javim Vama, sveti gospodaru, jerbo znam i uvjeren sam, da će Vam to biti povoljan glas, kao što je meni povoljna prilika, što Vam mogu ponuditi i pružiti ukr ne samo kao srodnik po jeziku i plemenu, nego la i kao najbliži susjed po zvanju i službenom polož

Ja ništa ne želim više, već da ovo naše prijate tve i sadašnje susjedstvo, po kojemu mi stupamo u ti nij

savez, bude stup mira i sloge izmedju susjednih posestrimih zemalja: Dalmacije i Crnegore, pa da pás iskrena prijateljstva našeg obvije i zemlje i narode, kojima nas je na čelo posadila sudbina i promisao božji.

Ja ne dvojim, sveti gospodaru, — sudeći po dosadašnjoj Vašoj bratinskoj ljubavi, koju ste mi pokazali, — da i Vi u tom duhu i s tom istom željom ne ćete pozdraviti novo i bliže susjedstvo naše.

Primite zajedno s junačkim narodom Vašim od mene — kao gubernatora dalmatinskog — srdačni pozdrav, pa mi dozvolite, da se s visokim počitanjem pišem Vaše Svetosti pokorni sluga i vjerni prijatelj: J e l a č i ć, ban, s. r.“

Sadržaj.

		Strana
I.	Gradjanski rat u Erdelju	3
II.	Hrvati uzmiču iz Medjumurja	18
III.	Borbe na Dravi	36
IV.	Magjarska revolucija	58
V.	Prilike u Austriji	77
VI.	Promjena na priestolju	99
VII.	Ban Josip Jelačić	115

Akademijska
Knjižara Dioničke tiskare
u Zagrebu.

Da bi naša lijepa hrvatska knjiga u što većem broj u naš narod doprla i razprostranila se, snizili smo znat cijenu niže naznačenim knjigama naše naklade.

Alaupović Tugomir. Nesudjenica. Epska pjesan. Prije 40 nč. sada . . . . . for. —
Andersenove izabrane priče za mladež. Ukrašene s mnogo slika. Prije 80 nč. sada . . . . . for. —
Andrić Nikola. Prijevodna beletristika u Srba od godine 1777—1847. Književna studija . . . . . for. —
Apulejeva priča Amor i Psihe, protumačio dr. M. Šrepel . for. —
Babić Ljuba (Gjalski). Maričon. str. 88 . . . . . for. —
Barišić Fra Rafael. Pobožnost sv. križnog puta. Prije 40 nč. sada . . . . . for. —
Bujanović dr. Ivan. Sveti sakramenti po nauku katoličke crkve. Svezak I.: Sakramenti u obće, krst, potvrda i euharistia. Broširano . for.
Vezano for.
Svezak II.: Pokora, posljednje pomazanje, sv. red i ženidba . . . . . Broširano for.
Vezano for.
— Eshatologija t. j. posljednje stvari po nauku katoličke crkve . . . . . Broširano . for.
Vezano for.
Charlot M. Pripovijetke gospodarstvenog sadržaja. Preveo Milan Krešić . . . . . for. —
Conscience H. Škrtac. Preveo Josip Zorić. Prije 60 nč. sada . . . . . for. —
Dickens Charles. Pikvikovci. Roman. Prije for. 2.— sada . . for.
Divković Mirko. Izabrane ruske nar. pripovijetke . . . . . for.
Dnevnik iz hrv. morske kupelji. Bilježio Mornar . . . for.
Dostojevski M. F. Zapisci iz mrtvog doma. Preveo S. Lukić. Prije for. 1.20 sada . . . . . for.
— Zločin i kazna. Roman od šest dijelova i epiloga. Sa ruskoga preveo Ivan Gojtan. Prije for. 2.— sada f
Dvie uzorne tragedije: Britanik, od Racina; Tankred, od Voltaira. Preveo T. Maretić. Prije 90 nč. sada . . 1
Etinger Josip. Šumsko grmlje i drveće u Slavoniji. Nagradilo hrvatsko-slavonsko šumarsko družtvo. (Sa 52 slike.) Prije for. 1.80 sada . . . . . ,

Knjižara Dioničke tiskare u Zagrebu.

Florschütz dr. J. Gdje si dušo? Pjesma za pjevanje i glasovir for. —.25
Gaboriau Emile. Gospodin Lecoq. Roman . . . . . for. 1.—
Gaj Gustav pl. dr. Aus der geheimnissvollen Welt. Aus dem Kroatischen von Hortense . . . . . for. 2.—
Garšin V. Iz zapisaka vojnika Ivanova o vojni 1877 . . . for. —.30
Goethe W. Armin i Doroteja, pjesan. Preveo Vlad. Vežić . for. —.40
Fino izdanje . for. —.75
Golycin knez Dmitrij. Ne ubij! (Odgovor na Kreutzerovu sonatu.) . . . . . for. —.20
Guyot Yves. Okrutničtvo socijalističko. Predočio u hrv. ruhu Milan Krešić. Prije 80 nč. sada . . . . . for. —.60
Harambašić August dr. Petru Preradoviću . . . . . for. —.05
Hrvatski pokret g. 1848. Povjestničke crtice.
Sv. I.: Pokret u proljeću . . . . . for. —.35
Sv. II.: Pokret u ljetu . . . . . for. —.75
Sv. III.: Pokret u jeseni . . . . . for. —.75
Sv. IV.: Pokret u zimi . . . . . for. —.45
Iveković dr. Francisko. Život svetaca i svetica božjih, za mjesec siečanj, veljaču, ožujak, travanj, svibanj, lipanj, srpanj, kolovoz i rujan. Svaki mjesečni sv. . . . . for. —.60
Po tri svezka u jednom for. 1.60
Kako Ugarska izpunjuje ugovor, sklopljen medju Hrvatskom i narodom živućim u Ugarskoj i Erdelju. Prije 25 nč. sada . . . . . for. —.15
Klaić V. Kosovo, geografijsko-historijske crtice . . . . for. —.20
— Hrvat i Hrvatska. I. Ime Hrvat u historiji slavenskih naroda . . . . . for. —.40
Korlević A. prof. Etikete za entomološku školsku sbirku . for. —.25
Kosirnik dr. I. Higijena. Sastavljeno po dru. Eydamu. Sa slikami. Ovu koristnu knjigu preporučila je posebnom naredbom vis. kralj. hrvat.-slav. zem. vlada. Prije 50 nč. sada . . . . . for. —.35
Kozarac Josip. Mrtvi kapitali. Pripoviest. Prije 50 nč. sada . for. —.40
Kukuljević Ivan Sakcinski. Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. Prije for. 2.50 sada . . . . . for. 2.—
Kuničić Petar. Modra špilja na Biševu kod Visa . . . . for. —.10
Lisinski Vatroslav. Tužaljka „Zorko moja“ iz opere „Porin“. Za pjevanje i glasovir . . . . . for. —.30
Loti Pierre. Islandski ribari. Roman. Prije 60 nč. sada . . for. —.40
Madač Imbro. Čovekova tragedija. Preveo Zmaj Jovan Jovanović . . . . . for. 1.20
Marković Ivan dr. Sinj i njegovo slavlje g. 1887. Spomenjiga sa 11 slika . . . . . for. 1.—
Mar[illegible] Fra Grga. Osvetnici V. Ustanak u Bosni i Hercegovini g. 1876—78. Bojevi srbski i crnogorski . . . for. —.60
— [illegible]vetnici VII. Osvojenje Bosne i Hercegovine godine 1879 for. —.60
— [illegible]t u Dubrovnik . . . . . for. —.30
Maš[illegible] Hinko Bosnodolski. Zakon o kralj. ug. upravnom sudištu (zak. čl. XXVI. sa odnosnimi naredbami i naputci . for. —.80

Knjižara Dioničke tiskare u Zagrebu.

Mazzura dr. Šime i Derenčin dr. Marijan. Programi oporbenih stranaka u Hrvatskoj . . . . . for. —
Miletić pl. Stjepan. Grobne pjesme . . . . . for. —
— Grof Paližna. Drama. Prije 60 nč. sada . . . . . for. —
Novak V. Pjevačka obuka u pučkoj školi. Obći dio napisao i za nižu pučku školu metodički obradio. Prije 80 nč. sada . . . . . for. —
Kart. . for. —
— Starohrvatske crkv. popjevke. Prije 40 nč. sada . . . . for. —
Kart. . for. —
Palmotić Gj. Gj. Pavlimir. Drama. S uvodom I. Milčetića . . for. —
Pienta Karlo. Molba. Iz naklonosti posvećeno Karlovčankama. Čist prihod namjenjen je za spomenik Rade Lopašića u Karlovcu . . . . . for. —
Pogačić Milka. Slava mladosti. Pjesmice i pripovijesti za djecu, sa krasnimi bojadisanimi slikami. Ovo je najkrasnija knjižica u hrvatskom jeziku, a prikladna za darove i nagrade djeci. Prije for. 1.80 sada krasno uvezana stoji . . . . . for. 1
Politeo Dinko. Za istinu! Proti proračunskomu govoru dra. Plivorića. Prije 40 nč. sada . . . . . for. —
Postupnik privremeni gradjanski od 16. rujna 1862. za Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, srbsku Vojvodinu i Tamiški Banat. Prije 80 nč. sada . . . . . for. —
Radić A. Ruska škola. Svezka I. (Sadržaje: 1. Kratka uputa. 2. I. C. Тургењевь: Живыя мощи (štivo). 3. Rječnik za gornje štivo.) Prije 60 nč. sada . . . . . for. —
Rajska vodica. Izvorna stihovana priča u 8 slika. Glazbu skladao Dragutin Kaiser. Tekst napisali Arthur Schneider i Jakša Sedmak . . . . . for. —
Seeman O. Mythologija Grka i Rimljana. Sa 83 slike . . . for. 1
Tvrdo vezana . for.
Sokolova Vilma. Pozdravi iz dubrava i polja. S českoga prevela Marija Fabkovićka. Prije 80 nč. sada . . Vezano for. —
Sundečić Jovan. Brat Marko i sestra Jeka. Istiniti dogodjaj . for. —
Šimončić Gj. Kršćanski molitvenik. Str. 682. Ukusno vezan 85 nč., sa zaporom i vanjskim naslovom for. 1.25. Fino izdanje vezano je u 50 različnih načina, a ciena mu je for. 2 —, do for. 15
Šenoa August. Ilijina oporuka. Prije 60 nč. sada . . . . . for. —
Šenoa Milan dr. Kako Vam drago. Komedija u 3 čina. Prije 40 nč. sada . . . . . for. —
Šišić Ferdo. Bitka na krbavskom polju. Prije 40 nč. sada . fo—
Šrepel dr. M. O Vrazovoj kritici . . . . . f
Štafić Osman beg. Vjerne sluge. Pjesan . . . . . f
Što hoće neodvisna narodna stranka? Prije 20 nč. sada . . f
Šulek Bogoslav dr. Hrvatski ustav . . . . . .
Tennyson Alfred. Enoh Arden. Preveo Zmaj Jovan Jovanović. Sa 4 slike . . . . . .
Sjajno vezana .

Knjižara Dioničke tiskare u Zagrebu.

Theiner A. Acta genuina ss. Oecumenici Concilli Tridentini. Dva svezka	for.	20.—
Tolstoj L. N. Obiteljska sreća. Preveo S. Lukić	for.	—.60
Tomašić I. Tugomil Jorgovanić ili Pouke oca sinu	for.	—.30
Kart.	for.	—.40
Trnski I. Ana Lovićeva. Pripoviest u stihovima	for.	—.60
— Ban Berislavić. „ „ „	for.	—.30
— Šilerova pjesma o zvonu. Treći put ju preveo prema metru izvornika	for.	—.20
Trstenjak Davorin. Dobar kućanik. Prije 50 nč. sada	for.	—.40
Truhelka Jagoda. Naša djeca. Pripovijetka za mlade djevojke. Broš.	for.	—.60
Kart.	for.	—.75
Valjavec Matija Kračmanov. Narodne pripovjesti. Sabrane u Varaždinu i okolici. (Drugo izdanje pisano u kajkavskom narječju.)	for.	1.—
Vilhar F. S. Op. 224. Jorgovane, Jorgovane za samopjev sa pratnjom glasovira	for.	—.60
— Skladbe knj. I. Sadržaje pjesme za jedno grlo uz pratnju glasovira, četveropjeve, velike mužke sborove, mješovite sbore, tercette te pjesme za glasovir solo. (Novo izdanje)	for.	2.—
Vilhar F. S. Skladbe I. knj. 1. svezak. Pjesme za jedno grlo uz pratnju glasovira. (Novo izdanje)	for.	1.20
— Tiho je more. Za samopijev uz pratnju glasovira. Spjevao August Harambašić	for.	—.30
Vitanović Josip. Vježbe u hrvatskom slogu s mnogimi zadatci i uputami u izradjivanju pismenih radnja, koje se tiču škole i doma. Drugo skroz popravlj. i znatno proš. izdanje	for.	—.80
Vrbanić dr. Franjo. Nagoda financijalna izmedju Hrvatske i Ugarske	for.	—.50
Vrbanić dr. Juraj. Što je novac? Kruna ne forinta	for.	—.20
Vuković Marijan. Sbirka zagonetaka. Prije 50 nč. sada	for.	—.35
Zakon od 24. siečnja 1894. ob uredjenju zdravstvene službe u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji i zakon od 11. travnja 1894. o ljekarničtvu	for.	—.25
Zakon od 29. rujna 1888. o preinaci nekih ustanova zakona od 15. srpnja 1881. ob izbornom redu za sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije	for.	—.10
Zaruke Hrvatske, alegoria-komedija u 1 činu	for.	—.30
Tvrdo vezana sa zlatorezom	for.	—.60
Živković barun Jovan. Kako je postala hrvatsko-ugarska nagoda	for.	—.40
Žumberak i Marindol. Napisao N. B.	for.	—.30
Zori Josip. Borba i pobjeda	for.	1.20
Tvrdo vezano	for.	1.50
„ „ sa zlatorezom	for.	2.—

Ciene razumievaju se bez poštarine.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.